

სამეცნიერო რეცენზირებადი/რეფერირებადი ჟურნალი
Scientific peer-reviewed journal

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის

ბოამბე

BULLETIN

OF AKAKI
TSERETELI
STATE
UNIVERSITY

№2(16)

ქუთაისი
KUTAISI

2020

ISSN 2233-3711

მთავარი რედაქტორი:
ნესტან კუტივაძე

Editor:
Nestan Kutivadze

პასუხისმგებელი მდივანი:
ოთარ ნიკოლეიშვილი

Executive Secretary:
Otar Nikoleishvili

ელექტრონული
გამოცემის რედაქტორი:
გიორგი ჭიჭინაძე

Electronic Journal Editor:
Giorgi Chichinadze

სარედაქციო კოლეგია:
იმერ ბასილაძე (საქართველო)
თამაზ გვენეტაძე (გერმანია)
რეუვენ ენოხი (ისრაელი)
ომარ კიკვიძე (საქართველო)
შოთა ლომინაშვილი (საქართველო)
ვლადიმერ მენშიკოვი (ლატვია)
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი (საქართველო)
გიორგი ონიანი (საქართველო)
ივანე საღინაძე (საქართველო)
ჯეიმს ლ. ტორსონი (აშშ)
ვანტანგ ქობალია (საქართველო)
გიორგი ღავეთაძე (საქართველო)
თემურ ღვინიაიძე (საქართველო)
გულნარა შელია (საქართველო)
გიორგი ჩირაძე (საქართველო)
ნინო ჩიხლაძე (საქართველო)
ფოლკმარ ჰანზენი (გერმანია)
იორგ ჰარდი (დიდი ბრიტანეთი)

EDITORIAL BOARD:
Imer Basiladze (Georgia)
Tamaz Gvenetadze (Germany)
Reuwen Enoch (Israel)
Omar Kikvidze (Georgia)
Shota Lominashvili (Georgia)
Vladimer Menshikov (Latvia)
Avtandil Nikoleishvili (Georgia)
Giorgi Oniani (Georgia)
Ivane Saghinadze (Georgia)
Jeims L. Torson (U.S.A.)
Vakhtang Kobalia (Georgia)
Giorgi Ghvattadze (Georgia)
Temur Ghvinianidze (Georgia)
Gulnara Shelia (Georgia)
Giorgi Chiradze (Georgia)
Nino Chikhladze (Georgia)
Folkmar Hanzen (Germany)
Joerg Hardy (UK)

**2019 წლიდან განთავსებულია EBSCO-ს
(Central & Eastern European Academic Source) სამეცნიერო ბაზაში
It has been included in EBSCO since 2019**

ინგლისურენოვან ტექსტზე პასუხისმგებელი: **Responsible for English Text:**
თამარ გრიგალაშვილი **Tamar Grigalashvili**

კომპიუტერული უზრუნველყოფა: **Computing:**
შორენა ხუნდაძე **Shorena Khundadze**

შინაარსი
CONTENTS

აგრარული და ბიოლოგიური მეცნიერებანი
Agricultural and Biological Sciences

**რამაზ კილაძე, დავით კილაძე, გიორგი კილაძე,
იზა ოჩხიკიძე, ეთერ ბენიძე**
უწყვეტი ყვავილობისა და ეფექტების ბაღი
(აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცდილება).....8
**Ramaz Kiladze, Davit Kiladze, Giorgi Kiladze,
Iza Ochkhikidze, Eter Benidze**
A Garden of Continuous Flowering and Effects
(Experience of Akaki Tsereteli State University).....19

ზაკრო ყანჩაველი, ნუნუ ჩაჩხიანი-ანასაშვილი
ბიოსასუქი როგორც კურკონების დაავადებებისადმი გამძლეობისა
და მოსავლიანობის ზრდის ფაქტორი.....23
Zakro Kanchaveli, Nunu Chachkhian-Anasashvili
Bio-fertilizer, as a Growth Factor for Seedy Crops and Disease Resistance.....32

ემზარ გორდაძე, ცირა ჯორჯოლიანი
საქართველოს ტყეების წარსული, აწმყო და მომავალი.....35
Emzar Gordadze, Tsira Zhorzholiani
The Past, Present and Future of Georgian Forests.....47

ხელოვნება და ჰუმანიტარული მეცნიერებები
Arts and Humanities

ანა ახალაძე
იდიომის რაობისათვის დასავლეთევროპულ, ქართულ
და თურქულ ენათმეცნიერებაში.....52
Ana Akhaladze
For the Issue of Idiom in Western European,
Georgian and Turkish Linguistics.....61

Diana Haydanka
Linguocognitive Characteristics of Modified Ad-Hoc Lexical
Units in the Telecinematic Discourse.....67

დიანა ჰაიდანკა
შეცვლილი სპეციალურად შექმნილი ლექსიკური
ერთეულების ლინგვოკოგნიტური მახასიათებლები
ტელე-კინომატოგრაფიულ დისკურსში.....80

ნათია არველაძე ეპითეტების სემანტიკური ურთიერთმიმართებები ანტიკურ ეპოსსა და რუსთაველის ვეფხისტყაოსანში.....	83
Natia Arveladze Semantic Relationships of Epithets in Ancient Epic Poetry and ‘The Knight in the Panther’s Skin’ by Rustaveli.....	92
ნინო ჩიხლაძე ანტიკური ლიტერატურის ისტორიის პირველი „სახელმძღვანელო“ კვინტილიანუსისგან.....	96
Nino Chikhladze The First “Textbook” of History of Ancient Literature from Quintilian.....	99
მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი მჭევრმეტყველების სწავლება (ნაწყვეტი).....	100
Marcus Fabius Quintilianus Institutio Oratoria.....	100
გურანდა გობიანი წერით მასალაზე მუშაობის მეცნიერული კრიტერიუმები (თამაზ ჭილაძის - „სარკე ბრმებისთვის“)......	117
Guranda Gobiani Scientific Criteria for Working on Written Material (Tamaz Chiladze - "Mirror for the Blind").....	131
ავთანდილ ნიკოლეიშვილი არტურ ზუტნერის უცნობი რომანი „იბერიელნი“.....	137
Avtandil Nikoleishvili ‘The Iberians’ _ An Unknown Novel by Arthur Suttner.....	147
ლანა ჩიხლაძე "ვეფხისტყაოსნის" ყალბი ადგილები ალექსანდრე სარაჯიშვილის მიხედვით.....	149
Lana Chikhladze Fake Places of The Knight in the Panther’s Skin According to Alexander Sarajishvili.....	155
Joerg H. Hardy, Mariam Tedoradze Socratic Philosophy as a Way of Living Remarks on Plato’ s Apologia	158
იორგ ჰარდი სოკრატული ფილოსოფია, როგორც ცხოვრების გზა. შენიშვნები პლატონის მიერ სოკრატეს Bodishis შესახებ.....	175

ბიზნესი, მენეჯმენტი და ბუღალტრული აღრიცხვა Business, Management and Accounting

ნანა ლუხუტაშვილი, მარიამ დენოსაშვილი,
ინფორმირებულობის როლი კორპორაციული სოციალური
პასუხისმგებლობის შესახებ.....185

Nana Lukhutashvili, ariam Denosashvili
Business, Management and Accounting (miscellaneous)
The Role of Public Awareness of Corporate Social Responsibility.....192

ნიკო ჩიხლაძე, ელგუჯა დეისაძე
აგროპროდუქციის წარმოების შესაძლებლობები იმერეთის რეგიონში..198

Niko Chikhladze, Elguja Deisadze
Agricultural Production Opportunities in Imereti Region.....209

გარემოთმცოდნეობა Environmental Science

მერაბ ბარათაშვილი, ნათია ცირეკიძე
სამშენებლო ნარჩენები როგორც მეორადი ნედლეული
და გარემოს დაცვა.....217

Merab Baratashvili, Natia Tiirekidze
Construction waste as used raw materials and environmental protection.....222

მათემატიკა Mathematics

კოსტა სვანაძე
დრეკად ნარევათა თეორიის სტატიკის ერთი სასაზღვრო ამოცანის
ეფექტურად ამოხსნა ნახევარსიბრტყეში.....225

Kosta Svanadze
Effective solution of a boundary value problem of statics of the theory
of elastic mixture in half-plane.....232

ფარმაკოლოგია, ტოქსიკოლოგია და ფარმაცევტიკა
Pharmacology, Toxicology and Pharmaceutics

Natia Chubinidze, Nino Abuladze, Konstantine Tsagareishvili, Pavel Iavich
On The Issue of Treatments of Acne239
ნათია ჩუბინიძე, ნინო აბულაძე,
კონსტანტინე ცაგარეიშვილი, პავლე იავიჩი
აკნეს მკურნალობის ზოგიერთი საკითხი.....257

საზოგადოებრივი მეცნიერებები
Social Sciences

იმერი ბასილაძე, თამარ ღვინიაძე
მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო გარემო
და სწავლის თეორიის პრინციპები265
Imeri Basiladze, Tamar Gvinianidze
Student-Centered Learning Environment
and Principles of Learning Theory.....273

აგროარული და ბიოლოგიური
მეცნიერებანი

Agricultural and Biological Sciences

აგრონომია და მეცნიერება მცენარეთა შესახებ

უწყვეტი ყვავილობისა და ეფექტების ბალი
(აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცდილება)

რამაზ კილაძე
ramaz.kiladze@atsu.edu.ge

დავით კილაძე
გიორგი კილაძე
იზა ოჩხიკიძე
ეთერ ბენიძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

ნაშრომში თანმიმდევრულადაა გადმოცემული აწსუ-ის ერთ-ერთ ლოკაციაზე განხორციელებული უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების ბალის შექმნის ისტორია, სადაც გამოყენებულია როგორც დეკორაციული, ისე კონტინენტალური და სუბტროპიკული კულტურები (ციტრუსები, ეთერზეთოვანი, ცხიმზეთოვანი და ტექნიკური მცენარეები). პირველად ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში იხილება „ნივაკი ფორმების“ გამოყენების შესაძლებლობები. განმარტებულია ნივაკის ხელოვნება, რომელიც სამ ძირითად ფაქტორს ეფუძნება და ამ ტრილოგიისაგან გამომდინარეობს იაპონური ხედვის ესთეტიკა კენტ რიცხვებზე, ბუნებრიობასა და დისპროპორციაზე, რაც ძლიერ კონტრასტირდება კლასიკურ ევროპულ ხედვასთან. განხილულია ყველა რვა ჯგუფის შემადგენელ მცენარეთა ასორტიმენტის დეკორაციული ნიშან-თვისებები, მათ შორის ნატოს სკვერში დარგული ფიჭვის *Pinus pinaster Sol.* და სპეციალურად განთავსებული ქვა წარწერით: “NATO-ს სკვერი. საინფორმაციო ცენტრი NATO-ს შესახებ“. „NATO SQUARE. Informacion Center on NATO. 06.10.2009.“

საკვანძო სიტყვები: ლანდშაფტური არქიტექტურა, დეკორაციული მებაღეობა, მარადმწვანე, ნივაკი ფორმები, იაპონური ბალი, ექსპოზიცია.

მწვანე მშენებლობაში გამოყენებული მცენარეთა ასორტიმენტი და ხარისხი მნიშვნელოვნად განაპირობებს მრავალრიცხოვანი ამოცანების წარმატებით გადაწყვეტას, რომლებიც დგას ეკოლოგიის, გამწვანების სპეციალისტების და ლანდშაფტის არქიტექტორების წინაშე და საერთო ჯამში განსაზღვრავს ქალაქის გამწვანების საერთო დონეს. ამასთან დაკავშირებით, მნიშვნელოვანია დეკორატიულ მცენარეთა ხეზუქოვნების შერჩევა ერთმანეთთან შეთანაწყობით და მათი განლაგება ცალკეულ ჯგუფებად გაზონის ფონზე, რითაც თვალნათლივ გამოჩნდება ადგილობრივი და ინტროდუცირებული მრავალწლოვნების ფართო გამოყენების შესაძლებლობა დეკორატიულ

მებაღეობასა და ლანდშაფტურ არქიტექტურაში.

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში თავმოყრილია საკმაო რაოდენობის მცენარეთა კოლექცია, რომელიც ითვლის თავის შემადგენლობაში ათეულ სახეობას და ჯიშს. ამ კოლექციაში შედის როგორც დეკორატიული, ისე კონტინენტალური და სუბტროპიკული კულტურები (ციტრუსები, ეთერზეთოვანი, ცხიმზეთოვანი და ტექნიკური მცენარეები). კოლექციის თითოეული წარმომადგენელი შეიძლება გახდეს ბაზისად სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობისათვის და იმავდროულად წარმოადგენს მნიშვნელოვან წყაროს მცენარეთა ასორტიმენტის გასამდიდრებლად როგორც დეკორაციულ მებაღეობასა და დასახლებული პუნქტების გამწვანებაში, ისე ზოგად მეხილეობაში.

აწსუ-ში გამწვანების მიმართულებით აქტიური სამუშაოები, მათ შორის უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების ბაღის შესაქმნელად, დაიწყო ჯერ კიდევ 2011 წლის ზაფხულის დასაწყისში, როდესაც მაშინდელი რექტორის, პროფ. გიორგი ღვთაძის, ინიციატივით ჩატარდა საკმაოდ დიდი ზომის ხეების დარგვის აქცია, რომელშიც მონაწილეობა მიიღეს პირველკურსელმა სტუდენტებმა და ღვაწლმოსილმა პროფესორებმა. გადაწყდა, რომ ეს გაკეთებულიყო ტ. ტაბიძის ქუჩის პარალელურად შიგა პერიმეტრზე რკინის ღობის გასწვრივ რიგობრივი ნარგაობის სახით, რომლის ასორტიმენტში იქნებოდა ხეები, რომელთა სიცოცხლის ხანგრძლივობა რამდენიმე ასეულ წელს შეადგენს. მცენარეთა დარგვის სქემის შედგენა და სამუშაოთა ორგანიზება დაევალა აგრარული ფაკულტეტის მაშინდელ დეკანს, ასოც. პროფ. რ. კილაძეს.

საბოლოო ჯამში საექსპოზიციო სამუშაოები დაიწყო რვა ლოკაციაზე. პირველი ლოკაციისათვის, დავალების თანახმად, შეირჩა მცენარეები: *Cedrus deodora* Laws. (სიცოცხლის ხანგრძლივობა 1000 წელი); *Zelcova carpinifolia* Dipp. (ს/ხ 600 წ. და მეტი); *Ulmus fuliacea* Gilib. (ს/ხ 400 წ.); *Ligvoidambar stiraciflua* L. (ს/ხ 500 წ.); *Ligustrum vulgare* L. (ს/ხ 300 წ.); *Cinamomum glanduliferum* Meisn. (ს/ხ 400 წ.); უწყვეტი ყვავილობისათვის შერჩეული იქნა ბუჩქოვანი და ხვიარა მცენარეები: *Nerium oleander* L., *Lagerstroemia indica* L., *Campsis radicans* (L.) Seem., *Passiflora coerulea* L (ტყავაძე ... 2011; ტყავაძე ... 2014; ტყავაძე ... 2018).

თითქმის იგივე მცენარეთა ასორტიმენტი იქნა გამოყენებული მესამე კორპუსის მიმდებარე თარგზე. მათ დაემატა *Catalpa speciosa* L. და *Cerasus avium* (L.) Moench. ორთავე მათგანი თვითნათესარის სახითაა ამოსული, პირველი უკვე 5-6 მეტრის სიმაღლის ხეა, ხოლო მეორე 9-10 მეტრის. მარადყვავილობის ეფექტებს აქაც ძირითადად ზემოთ მითითებული იგივე ბუჩქოვანი მცენარეები იძლევიან.

საბოლოო ჯამში ექსპოზიციამ „უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების

ბაღი“ ძირითადად მოიცავს ე. წ. მეხუთე კორპუსის ეზო. აქ ფაქტიურად წინა პერიოდიდან გარდა ზემოთ დასახელებული თვითამოსული მცენარეებისა კიდევ რამდენიმე ძირი ხეა ისევე თვითნათესარის სახით შემორჩენილი (1 ძირი ტყემალი, 2 ძირი აილანტი) და რამდენიმე სპეციალურად დარგული სახეობები დაახლოებით 40-50 წლის წინ (4 ძირი კვიპაროზი, 1 ძირი კვიდო). დანარჩენი მცენარეები გაშენებულია ბოლო 7-8 წლის განმავლობაში. დარგვის დროს გათვალისწინებული იქნა არსებული ძალიან ბევრი სირთულე, მათ შორის, ადგილობრივი რთული პირობები, კერძოდ, მშენებარე ხუთსართულიანი კერძო სახლი, არსებული ქვითკირის 2,85 მეტრიანი სიმაღლის ღობით, რომელიც ხსენებული სახლის საკმაოდ დრმა ქვაბურის ამოღების დროს ჩაინგრა, რამაც რამდენიმე ათეული მანამდე დარგული დეკორატიული მცენარე ჩაიყოლა. მიუხედავად იმისა, რომ აქ არსებული ტერიტორია ყოველმხრივ ჩაკეტილია, შენობების სიმრავლეა და აქვეა ავტოსადგომიც, არსებული სივრცეში მწვანე ნარგავის სიმცირე მათი შესაბამისი ნორმატივებით განლაგების და პროპორციული განთავსების გამო, არ იგრძნობა არც მცენარეების ნაკლებობა და არც ლანდშაფტის სიღარიბე.

ექსპოზიციის საერთო ფართობი შეადგენს 7 630 მ²-ს, შენობა-ნაგებობებს უჭირავს 1 260 მ². გზებსა და მოედნებს 2 870 მ², ავტოსადგომს 1680 მ², მცენარეებს და გაზონს 1 820 მ². ნაკვეთზე განთავსებულია 276 ძირი მცენარე. მათ შორის 91 ძირი ხეა, 133 ბუჩქი, 2 პალმა, 5 ნივაკი ფორმა და 45 ხვიარა. ექსპოზიცია შედგება 8 ჯგუფისაგან, რომლებიც განთავსებულია გზებისა და მოედნების გასწვრივ. თითოეული ეს ჯგუფი არის ორიგინალური როგორც მცენარეთა შემადგენლობის, შეფერილობის, ფორმების, მრავალფეროვნების, იარუსიანობის, ერთმანეთს შორის გაზონზე მათი განლაგების ხერხების და თავისებურებების მიხედვით. თითოეულ ჯგუფში არის წამყვანი კულტურები, რომლებიც შეადგენენ ძირითად ბირთვის და დამატებით სახეობის მცენარეებს, რომლებიც ძირითადი კულტურის ყვავილობის ან ეფექტის დამთავრების შემდეგ ახანგრძლივებენ მათ დეკორატიულ მდგომარეობას მარადმწვანეობით და შემოდგომაზე ფოთლების ფერთა ცვალებადობით. საბოლოო ჯამში ასორტიმენტში შევიდა 50-მდე დასახელების ხებუჩქოვანი და ხვიარა, ასევე 5 ბალახოვან-ყვავილოვანი მცენარე

მეორე ლოკაციადა ჩაითვალა ე.წ. „ნატოს სკვერი“. ეს არის ერთ-ერთი საპასუხისმგებლო კუთხე მეხუთე კორპუსის წინ, რომელიც გაშენდა ჯერ 2009 წელს და გაიხსნა ამავე წლის 6 ოქტომბერს. მისი ფართობი არც თუ ისე დიდია, სულ 530 მ² და რეგულარულ სტილშია გადაწყვეტილი. არის მართკუთხედის ფორმის. სკვერის შუაში კვადრატის ფორმის კლუმბაა 3X3 მ-ზე, რომელსაც გარს აკრავს კურსების ქვის ბორდიური. ბორდიურს შიგნით არის კორდი 40 სმ-ის სიფართის, კორდს შიგნით გათვალისწინებულია ერთწლოვანი და მრავალწლოვანი ბალახოვან-ყვავილოვანი მცენარეებისაგან

შექმნილი ყვავილნარი. ერთწლოვანებიდან აქ არის *Calendula officinalis* L. და *Datura stramonium* L., რომლებიც ყოველწლიურად თვითნათესარის სახით აღმოცენდებიან. ჩვენ მხოლოდ ხელს ვუწყობთ მათ მთლიან ფართობზე გადანაწილებაში. მრავალწლოვანებიდან დარგულია ბათუმის ბოტანიკური ბაღიდან ჩამოტანილი ზამთარში იანვარ-თებერვალში ლურჯად მოყვავილე *Scilla peruviana* L., რომელიც ასევე თავისთავად ბოლქვებით მრავლდება.

ნატოს სკვერში დადგმულია საკმაოდ მოზრდილი მონოლითური 1,10 სმ-ის სიმაღლის ქვა, რომლის ზედა ნაწილი მართკუთხედის ფორმისაა 0,75X0,90 მეტრის და აწერია: „NATO-ს სკვერი. საინფორმაციო ცენტრი NATO-ს შესახებ“. „NATO SQUARE. Informacion Center on NATO. 06.10.2009.“ აქვეა ამ სკვერის გახსნის დღეს დარგული *Pinus pinaster* Sol., რომელიც დღესდღეობით სიმაღლით 2,60 მეტრია. სკვერის კუთხეებში არის 4 სამკუთხედის ფორმის ყვავილნარი, რომლის სწორი გვერდების გასწვრივ ორრიგადაა დარგული *Iris iberica* Hoffm. დანარჩენი ფართი შევსებულია *Datura stramonium* L. 5-7 ეგზემპლიარით და *Calendula officinalis* L.-თი. ეს მონაკვეთიც ბოლო პერიოდში აქ დარგული მცენარეების გამო კარგად ჩაჯდა უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების ბაღის შემადგენლობაში.

მესამე ლოკაცია, ეს არის ანბანის ძეგლი. იგი შეიქმნა უწყვეტი ეფექტების მიღწევის მიზნით ბიბლიოთეკის და მეხუთე კორპუსის წინ ანბანის ძეგლთან. სხვა მცენარეებთან ერთად აქ დაიგემა ე.წ. „ნივაკი“ ფორმების დარგვა. ნივაკი ფორმები ადრე არ იყო ცნობილი და გამოჩნდა ამ ბოლო დროს, მათ არასწორად შერჩეული დარგვის ადგილის და შესაფერისი მოვლის გარეშე შეიძლება სწრაფად დაკარგონ მიმზიდველობა. ეს რომ არ მომხდარიყო, შერჩეული იქნა მარადმწვანე კვიპაროზის ნივაკი ფორმები შესაბამისი აგროკლიმატური მოთხოვნების და ზრდის ტემპის გათვალისწინებით. პირველ რიგში საჭირო გახდა ნივაკი ფორმისათვის სახეობიდან და ბიოლოგიური მოთხოვნებიდან გამომდინარე დარგვის ადგილის შერჩევა. ამის შემდეგ ნიკვას ქუჩაზე არსებულ სანერგეში შეირჩა ჩვენ მიერ გამრავლებული მარადმწვანე კვიპაროზებიდან ნივაკი ფორმები და განვსაზღვრეთ რომ მას ესაჭიროება სწორედ ასეთი ინსოლაციის მქონე ადგილი. მაგრამ თუ ნივაკი ფორმა იქნებოდა ფიჭვისგან შექმნილი და დაირგებოდა ნახევრად დაჩრდილულ ადგილზე, რაც ამ ადგილისათვის არის დამახასიათებელი, ისინი მალე დაკარგავდნენ დეკორაციულობას ამ მცენარის განათებისადმი მიდრეკილების გამო. იგივე ფიჭვი, დარგული ჭარბტენიან ადგილზე, ასევე შეიძლება დაილუპოს. უნდა გვახსოვდეს, რომ ამ მცენარეებისაგან ეფექტი მიიღწევა ძირითადად მაინც ვარჯის ხელოვნური ფორმირებით და თუ ვარჯის ფორმირება არ გაგრძელდა, მცენარემ შეიძლება სწრაფად დაკარგოს დეკორაციულობა. ფორმირებით შეიძლება დაუბრუნდეს საწყის მდგომარეობას, მაგრამ ძველი იერ-სახის აღდგენა რთული იქნება. მაგ., იგივე ფიჭვმა ან კვიპაროზმა სხვა-ფორმირების

გარეშე შეიძლება შესახედაობა დაკარგოს 2 წელიწადში, ხოლო საწყის ფორმას რომ დაუბრუნდეს, 3-4 წელი მაინც იქნება საჭირო. ამიტომ ნივაკი ფორმები მოითხოვენ ყოველწლიურ სხვა-ფორმირებას, ხოლო ზოგიერთი სახეობა - რამდენჯერმე წელიწადში. გასხვლა უნდა მოხდეს ყოველი მხრიდან მცენარის ზრდის ტემპიდან გამომდინარე. იმავდროულად არც თუ უმნიშვნელოა თითოეული „ქუდიდან“ ხმელი წიწვების და ფოთლების გამოწმენდა, შეიძლება საჭირო გახდეს ხმელი ღეროების გამოჭრაც.

ნივაკი ფორმების დარგვა ანბანის ძეგლთან განაპირობა ამ ფორმების განუმეორებლობამ და იმ კოდმა, რომელიც ქართულ ანბანს გააჩნია. ქართული ანბანი ხომ ქართულ ბუნებას, ემოციურ ხასიათს გადმოცემს; რომ იგი არის სრულიად თავისებური და საოცარი, განსხვავებული, თუმცა ძალზე ესთეტიური და სრულყოფილი ანბანთა შორის, უხვი და მრავალფეროვანი, ცოცხალი და უმდიდრესი. დაახლოებით ასეთივეა ნივაკი მცენარეებიც, რომლებსაც აქვთ ძირითადად ბუნებრივი ფორმა ან ფორმირებულია აღმოსავლეთ სტილში და ხშირად უწოდებენ „საბალო ბონსაი“-ს. ბონსაი იაპონურად ითარგმნება როგორც „მცენარე ლამბაქზე“. ეს არის მინიატურულად ფორმირებული ხეები ჭურჭელთან ან ქვესადგამთან ერთად და ქმნიან დამთავრებულ კომპოზიციას, სამყაროს მოდელს მინიატურაში. ნივაკი ეს არის ხე, რომელიც ზომებით რამდენჯერმე მეტია, ვიდრე კლასიკური ბონსაი. ისინი დარგულია ამ ადგილზე, თუმცა არა ჭურჭელში, არამედ პირდაპირ გრუნტში, რასაც ასევე თავისი გამართლება აქვს. ასეთი ხეები, უფრო სწორი იქნება თუ ვუწოდებთ „ნივაკს“, იაპონურიდან ნიშნავს „საბალო ხე“-ს („ნივა“-ბაღი, „კი“-ხე). ეს ტერმინი გამოიყენება ყველა ხის და ხისმაგვარი ბუჩქების აღსანიშნავად, რომლებიც გამოყენებულია ბაღში ბუნებრივი სახით, ან გასხლულია ან ფორმირებული განსაკუთრებული ფორმით.

ნივაკის ხელოვნება - ეს საბალო ხეების გამოყვანის და მოვლის უძველესი ტრადიციაა და ეფუძნება სამ ფუნდამენტალურ ფაქტორს. პირველი ფაქტორი - ლანდშაფტის და კლიმატის თავისებურებებია, რომლებიც მოითხოვენ იაპონელებისაგან მორჩილების გრძნობას და ბუნებაზე დამოკიდებულებას. ეს არის კავშირი ნივაკს და ბუნებრივ ლანდშაფტს შორის, რომლებიც სხვადასხვაგვარად ახდენენ გავლენას მასზე. ეს იქნება ღრუბლიანობა, ქარები თუ ზღვის რიფები.

მეორე ფაქტორი - რელიგიური რწმენაა სინთოიზმი - (დმერთების გზა). ეს არის იაპონიის ტრადიციული ეროვნული რელიგია, რომლის მთავარი განსაკუთრებულობა გამოიხატება მისი მიმდევრების მიერ არამარტო ადამიანების და ცხოველების, არამედ სახლების, ლანდშაფტის ელემენტების და ხეების გასულიერებაში. თითოეული მათგანი ითვლებიან წმინდანებად. განსაკუთრებით ფასობენ დიდხნოვანი ხეები, რომლებიც იაპონელთა აზრით გადმოსცემენ სიბრძნეს და წინაპართა ცოდნას. ეს ფართოდ სახიერდება

რ. კილაძე, დ. კილაძე, გ. კილაძე, ი. ოჩხიკიძე, ე. ბენიძე

ნივაკის ფორმირების ტექნიკაში, ხელოვნურად ცდილობენ დააბერონ ისინი ან წარმოაჩინონ ასეთად.

მნიშვნელოვანია ბუდიზმის გავლენა ნივაკ ფორმებზე. ახალი დამოკიდებულება სიცოცხლისა და გარდაცვალების შესახებ სიმბოლურად აისახა საბალო ხელოვნებაზე. კომპოზიცია და ლანდშაფტის ელემენტი იაპონურ ბაღში ხშირად მოწოდებულია ხაზი გაუსვას თვალყურის დევნების (დარკვირვების) მომენტის წუთიერობას (წარმავლობას). მცენარეთა ასაკი განზრახ იმალება - იქმნება შეგრძნება ბალის ჟამთა სიავის (ხნოვანების), რაც ბუდისტური გაგებით ასოცირდება სიცოცხლის მრავალგვარობასა და არსებობის უსასრულობაში.

მესამე ფაქტორი - კულტურული თავისებურებებია - თავყანისცემა კენტ რიცხვებს, სამკუთხედის პრინციპებს და პროპორციულობის არარსებობას, აღიარებული იაპონური ხელოვნების მიერ. ასევე აქვთ რელიგიური ქვეტექსტი. დიდი გავლენა აქვს ბუდისტურ ტრილოგიას - ზეცას, ადამიანს და მიწას, რაც სხვადასხვა გზითაა გამოხატული ეროვნულ ხელოსნობაში (რეწვაში). ეს ელემენტები ასევე ვიზუალურდება ხეებშიც და მათი ჩონჩხის ტოტების განლაგებაში. ხაზგასმულია, რომ ამ ტრილოგიისაგან გამომდინარეობს იაპონური ხედვა ესთეტიკა კენტ რიცხვებზე, ბუნებრიობაზე და დისპროპორციაზე, რაც ძლიერ კონტრასტირდება კლასიკურ ევროპულ ხედვასთან.

ხუთი ძირი ნივაკი ფორმის გარდა ანბანის ძეგლის ორ ურთიერთპერპენდიკულარულად განთავსებულ თარგზე დარგულია 1 ძირი კარგი აღნაგობის კრიპტომერია ნაზწიწვება, 2 ძირი კოწახური მეწამულფოთლება, ორი ძირი ნეკერჩხალი იაპონური მეწამულფოთლება და 4 ძირი ირმის რქა. *Cryptomeria japonica f. elegans* მარადმწვანე ხეა, რომელიც მთელი წლის განმავლობაში არის დეკორაციული და ამ ადგილზე დაირგო დროებით, თუნდაც რამდენიმე წლიანი ეფექტისათვის. 1-2 წელიწადში იგი გადარგული იქნება ახალ ადგილზე, მის ადგილს დაიკავებს ახალი ნივაკი ფორმა. რაც შეეხება *Berberis thunbergii* L.-ს, იგი ეკლიანი, გუმბათისებური ფორმის ფოთოლმცვენი ბუჩქია. ფოთლები მეწამულ-წითელია, ყვავილები ყვითელი. ყვავილობს მაისში, ნაყოფები წითელია. ძალზე ლამაზია იანვარშიც შერჩენილი მეტად ფერადი ფოთლებით. ამ მცენარის ეფექტიც მთელი წლის განმავლობაშია, რადგან ფოთლებს მუდმივად აქვს მეწამული ფერი, ამას ემატება ყვავილობის და ნაყოფმსხმოიარობის ეფექტი და შემოდგომაზე ფოთლების ფერთცვალებადობა; *Acer palmatum* L.- ფოთოლმცვენი დაბალი ზომის მცენარეა. შემოდგომაზე მისი ფოთლები იცვლის ფერს და აქვს მეწამული ფოთლები, რაც მეტად მიმზიდველია, თუმცა იმერეთში შემოდგომის ქარების გამო მალე ცვივა ფოთლები და მისი ეფექტი ხანმოკლე ხდება. დეკორაციულობას, გარდა ფოთლების ფერისა, განსაზღვრავს

გლუვი მომწვანო შტამბიცი; *Lagerstroemia indica* L. - დაბალი 3-4 მ სიმაღლის ხეა. ყვავილობს უხვად ივნისის ბოლოდან ოქტომბრამდე. აქვს მუქი მწვანე ოვალური ფოთოლი, რომელიც შემოდგომაზე წითელ ან ყვითელ ფერს იძენს, ბოლოს კი ცვივა. ეფექტურია მისი ტოტები, რომელიც ფოთოლცვენის შემდეგ ირმის რქებს მოგვაგონებს.

ანბანის ძეგლთან მიმდებარე თარგზე დადგმულია განსხვავებული კონფიგურაციის ქვები, რომლებიც კუთხის ბუნებრიობაზე მიგვანიშნებს და ხაზს უსვამს მცენარეების და უსულო საგნების - ქვების ერთიანობას ბუნებაში. ისინი იმდენად ბუნებრივადაა განთავსებული, რაც იწვევს ადამიანებში სიმშვიდეს და ფიქრის განწყობას.

ვფიქრობთ, ამ კუთხის გამრავალფეროვნებას ჩაის ჰიბრიდული ვარდებით, მაგრამ ვერ ხეხდება თარგების ზომების სიმცირის გამო. არის მოსაზრება შეიქმნას რამდენიმე 1 მეტრამდე დიამეტრის 3-5 წრე, რომელშიც სხვადასხვა ჯიშის ვარდები ჩაირგვება, თითოეულში 7-10 ძირი. ეს კი აუცილებლად უფრო გაალამაზებს და სურნელსაც შემატებს ამ კუთხეს.

ფორმირებადი ხეები რეგულარულად ხმებიან სტრესის გამო, ამიტომ ყურადღება არ დუნდება მათი ჯანმრთელობის მიმართ და საჭიროების შემთხვევაში ტარდება პროფილაქტიკური დამუშავება მავნებლების და დაავადებების წინააღმდეგ. ასევე ხდება მათი გამოკვება წლის განმავლობაში და მორწყვა. თუმცა ეს კეთდება ცოდნის საფუძველზე, რადგანაც უბრალო წყლის მეტობამაც კი შეიძლება მცენარის დალუპვა გამოიწვიოს.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ნივაკი ფორმები - ეს არის აქცენტური მცენარეები, რომლებიც ხდებიან ყოველი ლანდშაფტის მშვენიერება და თავის შემქმნელისათვის არის სათაყვანო ქმნილება.

მეოთხე ლოკაცია, ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტურად მოქმედი კუთხეა, სადაც მცენარეები უწყვეტად ახდენენ დამთვალეიერებელზე გავლენას, ეს არის მესამე კორპუსიდან ახალი ბიბლიოთეკისაკენ მიმავალ გზაზე 2,85 მეტრის სიმაღლის კედელთან განთავსებული თარგი, რომლებზეც 5 წლის უკან დაირგო 4,5-5 მ დიდი ზომის მცენარეები ჯერ მშენებარე, ხოლო ამჟამად აშენებული საცხოვრებელი სახლის დასაფარავად. ამისათვის სანერგიდან შექმნილი იქნა მარადმწვანე წიწვოვანი, მარადმწვანე ფოთლოვანი ხე და ბუჩქოვანი მცენარეები, კერძოდ, *Cedrus deodara* Laus., *Cupressus sempervirens* L. var. *horizontalis* Mill., *Cupressus sempervirens* L. var. *pyramidalis*. – Targ. – Tozz., *Tuja occidentalis* L., *Thuya occ.* “Smaragd”, Clt. 18, *Ligustrum vulgare* L., *Nerium oleander* L. და *Evonymus japonica* Wall., რომლებმაც საკმაოდ კარგად გაიხარეს და მათზე დაკისრებულ მოვალეობას ასევე კარგად შეასრულებენ.

გარდა მარადმწვანეებისა, ამ თარგზე დარგულია სხვადასხვა დროს სეზონების მიხედვით მოყვავილე ხეები და ბუჩქები. ხეებიდან შეიძლება დავასახელოთ *Lagerstroemia indica* L., რომლის დეკორაციულობაზეც უკვე

გვკონდა საუბარი. რაც შეეხება დანარჩენის ყვავილობას - დეკემბერ-იანვრის თვეში იწყებს *Chaenomeles japonica* (Thynb.) Lindl. ვარდისფერ-მოწითალო ყვავილებით ეფექტის მოცემას; შემდეგ თებერვალ-მარტში ყვავილობას აგრძელებს *Forsythia suspense* L. ყვითელი ფერის ყვავილებით; მარტში ყვავილობაში ერთვება *Spirea japonica* L., ყვავილობს თეთრი ფერის ყვავილებით და ყვავილობა გრძელდება ერთ თვეზე მეტი; ამის შემდეგ ყვავილობას იწყებს *Punica granatum* L. მეტად დეკორაციული ბუჩქი, რომელსაც ყველასათვის ცნობილი სხვა სახეობის ბროწეულებისაგან განსხვავებული ბუთხუზა ყვავილები აქვს და თეთრად არშიაშემოვლებული გვირგვინის ფურცლები. ბროწეულის ყვავილობის პარალელურად ყვავილობს *Weigela coraeensis* L., - ასევე დაკიდული, ორიგინალური აღნაგობის და შეფერილობის ყვავილებით. რაც შეეხება მარადმწვანე *Nerium oleander* L.- ს, მისი ყვავილობა თეთრი, წითელი და ვარდისფერი ყვავილებით მეტად ხანგრძლივია - თითქმის მაისიდან ოქტომბრის ბოლომდე პარალელურად ინდური იასამანისა. ასევე ხანგრძლივად ყვავილობს ხვიარა *Campsis radicans* (L) Seem.-ს; ისიც თითქმის მაისიდან ოქტომბრის ბოლომდე ყვავილობს ნარინჯისფერ-მოწითალო ზარისებრი ყვავილებით, რაც მთავრდება შემოდგომაზე კაკლის ზომა ყვითელი ნაყოფების მოცემით, რომელიც შეიძლება საკვებად იქნეს გამოყენებული. რა თქმა უნდა, *Berberis thunbergii* D. C. – B. T. /atropurea / Chenault. ლაზათს შემატებს ამ კუთხეს ზაფხულში თავისი მეწამული, ხოლო შემოდგომაზე ნაირფერადი ფოთლების მოზაიკით.

მეხუთე ლოკაცია მცენარეთა იგივე შემადგენლობაა განთავსებული ბიბლიოთეკის სამხრეთით არსებულ თარგზე, სადაც იგივე სიმაღლის ბეტონის კედელია, რომელიც ასევე ჩანგრეული იქნა საცხოვრებელი სახლისათვის ქვაბურის ამოღების დროს და ასევე მრავლად ჩაიყოლა ახლადდარგული მცენარეები. თუმცა კედელი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, აღდგენილი იქნა და თარგზეც საჭირო მცენარეებიც დაირგო. ასორტიმენტს დაემატა ორი ძირი ნაწიწივება *Cryptomeria japonica* F. Elegans და ერთი ძირი *Albizzia julibrissin* Durazz.. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მცენარისაგან უკეთეს ზრდას ველოდით, თუმცა ხაზგასასმელია, ისინი უკვე კარგად შეეგუენ ადგილ-მდებარეობას და ზრდა გააქტიურეს.

მექვესე ლოკაცია ორივე ავტოსადგომის გამყოფი ორ მეტრიანი სიგანის და 24 მეტრის სიგრძის პარტერია, რომლის ბოლოებში დარგულია თითო ძირი *Evonymus japonica* Woll.-ას გასხლული ფორმა, შემდეგ მოდის ვეიგელა, ირმის რქა, სამი ძირი მუხა *Quercus Castaniifolia* C. A. M., 4 ძირი ოლეანდრე და ორი ძირი პირამიდალური კვიპაროზი. კვიპაროზების და მუხების ძირთან დარგულია ტეკომები, რომლებიც ზამბუკის მოხრილი თაღების მეშვეობით მიმაგრებულია დასახელებულ ხეებზე ხეზით. ისინი მთელი

ზაფხულის განმავლობაში ეფექტურად ყვავილობენ ოლეანდრებთან ერთად და სტუდენტებისთვის და კურსდამთავრებულებისათვის ითვლება კარგ საფოტოსესიო ადგილად.

ძალზე თავისებურია მეშვიდე და მერვე ლოკაციები ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთით განთავსებული სამკუთხედის ფორმის თარგზე და ბიბლიოთეკის ვერანდებზე, სადაც ჭარბობს სუბტროპიკული ხეხილოვნები (ფეიჰოა, მანდარინი, ფორთოხალი, ლიმონი) სხვადასხვა შეთანაწყობით, მათ შორის კონტეინერებში.

სამკუთხედის თარგზე ორი ხემცენარის დარგვა დაგეგმილია: პირველი ეს არის *Cedrus deodara* Laws. და მეორე *Albizia julibrissin* Durazz. ჰიმალაური კედარის დარგვა განაპირობა მისმა კარგმა აღნაგობამ და ვფიქრობთ იგი შეიძლება გამოყენებული იქნას საახალწლო ნამვის ხედ. დარგვის ადგილი შესანიშნავად არის შერჩეული, კედარს აღნაგობაც კარგი აქვს და ადვილად მისადგომია როგორც მოსართავად, ისე გასანათებლად. დროთა განმავლობაში იგი გაიზრდება (ამჟამად 2,5 მ სიმაღლისაა), კიდევ უფრო დამშვენდება და საკმაოდ მიმზიდველი ადგილი იქნება საახალწლო ფოტოსურათების გადასაღებად. ეს ზამთარში, ხოლო ზაფხულში განუმეორებელი ეფექტის მომცემი იქნება ლენქორანის ალბიცია ფართო ქოლგისებური ფორმის ვარჯით და ივნის-აგვისტოში მოწითალო-ვარდისფერი სურნელოვანი ყვავილებით, რომლებიც შეკრებილია მსხვილ საგველა ყვავილედეებში. ამავე თარგზე დარგულია 3 ძირი *Evonymus japonica* Wall.-ის გასხლული ფორმა. აქვეა 3 ძირი *Thuya occidentalis* „smaragd” Clt.18; 2 ძირი *Weigela coraeensis* L.; 2 ძირი *Juniperus communis* L.; 3 ძირი *Daphne odorata* Reichd., 2 ძირი *Feijoa sellowiana* Berg. და 1 ძირი *Hydrangea macrophylla* Thunb.

პირველი სამი მცენარე ზემოთ უკვე დახასიათებული გვაქვს, რაც შეეხება ჩვეულებრივ ღვიას, ისიც სმარაგდის ტუიას მსგავსად 1,2 მ სიმაღლის მეტად კარგი შესახედაობის ბუჩქია, მაგრამ მისი დანიშნულება ამ კუთხეში გამოიხატება ამ მცენარის ფიტონციდური უნარით, რაც ვთვლით, აქ აუცილებელია; ასევე მნიშვნელოვანია აქ სურნელოვანი დაფნეს არსებობა, რომელიც ყვავილობს იანვრის დასაწყისიდან მეტად სურნელოვანი მოვარდისფრო ძაბრისებრი ყვავილებით და ყვავილობა გრძელდება აპრილის მეორე ნახევრამდე; დაფნეს ყვავილობის შემდეგ მაის-ივნისში ყვავილობას აგრძელებს მეტად უხვი წითელი ფერის ყვავილებით სელოვის ფეიჰოა; თარგზე ბოლო ბუჩქოვანი მცენარე, რომელიც ყვავილობს ივნისიდან სექტემბრის ჩათვლით არის დიდფოთოლა ჰორტენზია ცისფერი ფერის ყვავილებით. დაგებული იდეალურად მოვლილი გაზონი იძლევა შესანიშნავ ფონს ზემოთ დასახელებული მცენარეების მიერ შექმნილი უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების აღსაქმნელად. თუმცა ვფიქრობთ ასორტიმენტში ჩაერთოს ბალახოვან-ყვავილოვანი მცენარეებით შექმნილი 0,30-0,50 მ-იანი

რგოლები, რომლებიც ფერადოვანი ლაქების სახით გააცოცხლებენ აქ არსებულ გაზონებს.

სამკუთხედი თარგის გაგრძელებად შეიძლება ჩაითვალოს ბიბლიოთეკის აღმოსავლეთით არსებული მართკუთხედის ფორმის ორი თარგი, რომლებზედაც დარგულია თითო ძირი *Washingtonia filifera* H. Wendl. და ოთხ-ოთხი ძირი *Buxus colchica* Pojark. პალმა ძაფიანი ვაშინგტონია მეტად ელეგანტური აღნაგობის დეკორაციული მცენარეა, რომელიც მუქი მწვანე ფოთლებით და ყავისფერი ღეროთი კარგად აღიქმება ბიბლიოთეკის შენობის ვარდისფერ ფონზე, ისევე როგორც სამკუთხედზე დარგული ლენქორანის ალბიციის აჟურული ფორმა და პირამიდალური აღნაგობის ჰიმალაური კედარი.

რაც შეეხება ამ თარგებს, საერთოდ, მთლიანად ამ ექსპოზიციის დამამთავრებელი არის ბიბლიოთეკის ჩრდილოეთით არსებული თარგი, რომელზეც დარგულია ერთი ძირი *Tilia caucasica* Rupr. და ოთხი ძირი *Buxus colchica* Pojark. კავკასიური ცაცხვის სასარგებლო თვისებები ყველასათვის ცნობილია, მათ შორის ყვავილების სამკურნალო. რაც შეეხება კოლხურ ბზას, იგი უკვე ენდემურობის და მარადმწვანეობის გამოა დარგული. უწყვეტი ყვავილობის ბაღში დიდი სივრცე ეთმობა გაზონებს. სხვადასხვა ფერებში ხებუჩქოვან მცენარეთა ყვავილების დათვალიერების შემდეგ თვალმა შეიძლება სიმშვიდე მიიღოს მწვანე გაზონისაგან. გაზონები ახლავს ყველა კომპოზიციას, რომლებიც ხაზს უსვამენ მოყვავილე ბუჩქების და ლიანების ყვავილობის სილამაზეს და იმავდროულად აქვთ დამოუკიდებლად ეფექტიც, რჩებიან რა დეკორაციულად ზამთრის პირველი რიცხვებიდან დაწყებული დეკემბრის ბოლომდე. შემოდგომაზე, როცა მცენარეთა ფოთლები ფერს იცვლიან - ყვითლდებიან, წითლდებიან და ცვივა, გაზონი ისე ინარჩუნებს შესანიშნავ სიმწვანეს (კილაძე 2006: 110-111).

რაც შეეხება მერვე ლოკაციას - ბიბლიოთეკის ვერანდებს, ამჟამად აქ მრავლადაა ჩარგული ციტრუსოვანი ხეები, რომლებმაც უკვე პირველი ნაყოფები გამოისხეს და დეკორაციული ბუჩქები, რომლებიც უხვად ყვავილობენ. თუმცა ვაზონები არ არის შესაფერისი, აქედან გამომდინარე, ეფექტი ჯერჯერობით სრულყოფილი არ არის. საჭირო აღნაგობის და შინაარსის ვაზონების შერჩევის შემდეგ ზემოთ დასახელებული კულტურები გადანაწილდებიან ჰაბიტუსიდან გამომდინარე უფრო მიზნობრივად, რაც გაამდიდრებს აქაურ გარემოს.

ჩვენ მიერ აღწერილია აწსუ-ს მხოლოდ ერთი კუთხე, ერთი მონაკვეთი, ასეთი კუთხეები და ფრაგმენტები ამ ეტაპზე საკმაოდაა უკვე ამ უნივერსიტეტის სხვადასხვა დისლოკაციის მისამართებზე, მაგ., შერვაშიძის 53-ში, ჭავჭავაძის 21-ში, ახალგაზრდობის გამზირზე ტექნოლოგიური ფაკულტეტის წინა ტერიტორიაზე და მე-10 კორპუსის წინ. მაგრამ ყველაფერი

ეს ახლადდაწყობულია. იმედი გვაქვს, საქმიანობა გაგრძელდება საბოლოო შედეგამდე - უნივერსიტეტის ყველა ფაკულტეტების ლოკაციის ადგილებზე განხორციელდება უკვე შექმნილი პროექტის მიხედვით გამწვანების სამუშაოები, რითაც მთელ უნივერსიტეტს მიეცემა სასურველი იერსახე.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, უწყვეტი ყვავილობის და ეფექტების კუთხე, მასში ჩართული ნივაკი ფორმებით, ეს არის ერთ-ერთ საინტერესო კუთხე არამარტო უნივერსიტეტში წლის ყოველი დროისათვის, არამედ მთელ ქალაქში. მასში მცირედი კორექტირების შეტანა შეიძლება მოხდეს და იგი მოხდება მხოლოდ ერთწლოვანი, ორწლოვანი და მრავალწლოვანი ბალახოვან-ყვავილოვანი მცენარეებით, რადგანაც დიდი ხეებისათვის ადგილი აღარ არის. თუმცა გეგმაში არის კიდევ ერთი რიგობრივი შვიდწევრიანი ხემცენარეთა დარგვა, რომლის დროსაც გათვალისწინებულია ცენტრში კედარი ჰიმალაური, აქეთ-იქეთ კვიპაროზი სვეტისებური, შემდეგ ცრუქაფურები და ბოლოს ირმის რქები. იგი ჩაფიქრებულია ანბანის ძეგლიდან და ნივაკი ფორმებიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით.

ლიტერატურა

კილაძე რ. 2006. ბად-პარკების მშენებლობა. ქუთაისი: საქართველოს სუბტროპიკული მეურნეობის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ტყავაძე მ., კილაძე რ., გუბელაძე ე. 2011. დეკორაციული დენდროლოგია. წიგნი I. ქუთაისი: აწსუ-ს გამომცემლობა.

ტყავაძე მ., კილაძე რ., გუბელაძე ე. 2014. დეკორაციული დენდროლოგია. წიგნი II, ნაწილი I. ქუთაისი: აწსუ-ს გამომცემლობა.

ტყავაძე მ., კილაძე რ., გუბელაძე ე. 2018. დეკორაციული დენდროლოგია. წიგნი II, ნაწილი II. ქუთაისი: აწსუ-ს გამომცემლობა.

Agronomy and Crop Science

A Garden of Continuous Flowering and Effects (Experience of Akaki Tsereteli State University)

Ramaz Kiladze

ramaz.kiladze@atsu.edu.ge

Davit Kiladze

Giorgi Kiladze

Iza Ochkhikidze

Eter Benidze

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

The paper consistently presents the history of Continuous Flowering and Effects Garden at one of the locations of ATSU, where ornamental, continental and subtropical crops (citrus, essential oil, fatty oil and technical plants) are used. In the same article, for the first time in the Georgian scientific literature, the possibilities of using "Nivaki forms" are considered and it is placed next to the unique "Georgian alphabet" monument; Nivaki's art is explained, which is based on three main factors, and from this trilogy derives the aesthetics of the Japanese vision of odd numbers, naturalness, and disproportion, which is in stark contrast to the classical European vision. The decorative features of all eight groups of plants are discussed, including the pine tree - Pinus pinaster Sol. planted in the NATO square and a specially placed stone with the inscription "NATO Square. NATO Information Center." „NATO SQUARE. Information Center on NATO. 06.10.2009."

Keywords: Green construction, Ornamental garden, Evergreen, Nivaki forms, Japanese garden, Exposure.

Active work in the direction of planting in ATSU, including the creation of a Garden of Continuous Flowering and Effects, began in the early summer of 2011, when at the initiative of the rector of that time, Prof. G. Ghavtadze, a rather large tree planting action was held, in which freshmen and meritorious professors took part. It was decided that this should be done in parallel with G. Tabidze street on the inner perimeter alongside the iron fence, in the form of a series of plantations, the assortment of which would include trees with a lifespan of several hundred years.

Exhibition works started at 8 locations. For the first location, according to the assignment, plants were selected: Cedrus deodora Laws. (Life expectancy 1000 years); Zelcova carpinifolia Dipp. (L/ex. 600 yrs and over); Ulmus fuliacea Gilib. (L/ex. 400 yrs.); Ligvuidambar stiraciflua L. (L/ex. 300 yrs.); Ligustrum vulgare L. (300 yrs.);

Cinamomum glanduliferum Meisn. (L/ex. 2000 yrs.); Shrubs and coiling plants were selected for continuous flowering: *Nerium oleander* L., *Lagerstroemia indica* L., *Campsis radicans* (L.) Seem., *Passiflora coerulea* L.

Finally, the exposition "Garden of Continuous Flowering and Effects" mainly covered the yard of the so called Fifth Building. Here practically from the previous period, in addition to the above-mentioned self-grown plants, a few more tree roots are still preserved as self-sowing (1 root of Wild Plum, 2 roots of *Ailanthus*) and some specially planted species about 40-50 years ago (4 roots of Cypress, 1 root of Privet). The rest of the plants have been cultivated during the last 7-8 years. Many difficulties were taken into account during planting, including difficult local conditions (2.85 m high concrete fence) and a five-storey private house under construction. Although the area here is closed in every way, there are a lot of buildings and there is a parking lot, the lack of green plants in the existing space due to their location and proportionate placement, neither the lack of plants nor the poverty of the landscape is felt.

The total area of the exposition is 7 630 m², the buildings occupy 1 260 m². Roads and squares - 2 870 m², parking lot - 1680 m², plants and lawn - 1 820 m². There are 276 root plants on the plot. Among them there are 91 trees, 133 shrubs, 2 palms, 5 Nivaki forms and 45 coil plants. The exposition consists of 8 groups located alongside roads and squares. Each of these groups is original in terms of plant composition, color, shape, diversity, tiers, the ways and characteristics of their placement on the lawn. In each group there are leading crops that make up the core and additional species of plants that, after flowering or effect of the main crop, prolong their decorative state with evergreens and leaf color variability in autumn. Eventually, the assortment included up to 50 species of bushy trees and coil plants, as well as 5 herbaceous-flowering plants.

The second location was considered to be the so-called "NATO Square". This is one of the corners in front of the fifth building to be responsible of, which was first built in 2009 and opened on October 6 of the same year. Its area is not so big, a total of 530 m² and is decided in a regular style. Is rectangular in shape. In the middle of the square there is a square-shaped flowerbed at 3x3 m, surrounded by Kursebi stone curb. Inside the curb there is a sward of 40 cm wide, the sward envisages a flowerbed made of annual and perennial herbaceous-flowering plants. From the annuals here are *Calendula officinalis* L. and *Datura stramonium* L., which emerge annually as self-seedlings. Gardeners only redistribute the self-seedlings on the whole area. From perennials there is planted *Scilla peruviana* L., blooming in blue in winter, January-February brought from the Batumi Botanical Garden, which also reproduces itself by bulbs.

In the NATO Square there is a rather large monolithic stone of 1.10 cm high, the

upper part of which is rectangular in shape of 0.75X0.90 meters, which reads "NATO SQUARE. Informacion Center on NATO. 06.10.2009." Here is *Pinus pinaster* Sol., Planted on the opening day of this square, which is currently 2.60 meters high. In the corners of the square there are 4 triangular-shaped parterres with *Iris iberica* Hoffm planted in two rows along the straight sides. The remaining space is filled with 5-7 copies of *Datura stramonium* L. and *Calendula officinalis* L. This section has also been well integrated into the Garden of Continuous Flowering and Effects due to the plants planted here recently.

The third location is the Alphabet Monument. It was created to achieve continuous effects in front of the Library and the Fifth Building near the Alphabet Monument. Along with other plants, planting of the so-called "Nivaki" forms was also planned here. Nivaki forms have not been known before and have appeared recently, they can quickly lose their attractiveness due to incorrectly selected planting location and without proper care. To prevent this from happening, evergreen Cypress nivaki forms were selected taking into account the relevant agro-climatic requirements and growth rate. It first became necessary to select a planting site based on the species and biological requirements for the Nivaki shape. We then selected nivaki forms from the evergreen cypresses we bred in the nursery garden on Nikea Street, and determined that it needed a place with just such insolation.

The planting of Nivaki forms near the Monument of the Alphabet was conditioned by the uniqueness of these forms and the code that the Georgian alphabet has. After all, the Georgian alphabet conveys Georgian nature, emotional character; it is absolutely peculiar and amazing, different, though very aesthetic and perfect among the alphabets, abundant and varied, vivid and rich. Nivaki plants, which have a mostly natural form or are formed in the Eastern style and are often called "Garden Bonsai", are about the same.

The template adjacent to the Monument of the Alphabet is decorated with stones of different configurations, which indicate the naturalness of the angle and emphasize the unity of plants and inanimate objects - stones in nature. They are very naturally placed, which leads to calmness and a thoughtful mood in people. The other locations are also effective corners, be it a template on the left wall of the road leading from the third building to the new library, with plants planted on it or newly planted plants on the south template of the library, a two-meter-wide and 24-meter-long partition separating the two car parks, or plants on a triangle-shaped template east of the library and on the library porch, where subtropical fruit trees predominate in various arrangements, including in containers. Everywhere one feels a certain relay in the form of beauty and effect transmitted from one plant to another.

In the Continuous Flower Garden a large space is devoted to lawns. After viewing the flowers of shrubs in different colors, the eye can relax from the green lawn.

The lawns are accompanying all of the compositions that emphasize the beauty of the flowering shrubs and lianas and, at the same time, have an independent effect, remaining decorative from the first days of winter until the end of December. In autumn, when the leaves of the plants change color - turn yellow, red and fall down, the lawn still retains excellent greenery.

We can conclude that the corner of Continuous Flowering and Effects, with the Nivaki forms embedded in it, is one of the most interesting corners not only in the university at any time of the year, but in the whole city. Minor adjustments can be made to it and it will only be done with annual, biennial and perennial herbaceous-flowering plants as there is no longer space for large trees. However, the plan is to plant another series of seven-membered arboreal plants, which should include the Cedar Himalayas in the center, the Cypresses next to it in columns, then the False Camphor Tree and finally the Grape murtle. It is conceived to the southeast of the Alphabet Monument and Nivaki Forms.

აგრონომია და მეცნიერება მცენარეთა შესახებ

**ბიოსასუქი როგორც კურკოვნების დაავადებებისადმი
გამძლეობისა და მოსავლიანობის ზრდის ფაქტორი**

ზაქრო ყანჩაველი

გარემოსა და სოფლის მეურნეობის სამინისტროს
კვლევითი ცენტრი
ქუთაისი, საქართველო
mcenareta_dacva@yahoo.com

ნუნუ ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
Nunu.chachkhian-anasashvili@atsu.edu.ge

თანამედროვე მსოფლიოს წინაშე აქტიურად დაისვა საკითხი მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ შემცირდეს ქიმიური პესტიციდების გამოყენება და მოიძებნოს ალტერნატიული საშუალება. ამ თვალსაზრისით, მცენარეთა გამძლეობის გაზრდისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მათ კვებას ბიორგანული სასუქებით. ამ მიზნით, შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც ფოთლოვანი, ასევე ფესვური გამოკვება. როგორც ცნობილია, ფოთლოვანი კვება უფრო ეკონომიურია და შედეგად სწრაფად მიიღება, ამიტომ ჩვენ მიერ შესწავლილ იქნა კურკოვანი ხეხილის (ატამი, ქლიავი) ბიოსასუქებით-ჯეოჰუმატითა და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების შედეგი. ჯეოჰუმატი არის ბიორგანული სასუქი მიკროელემენტებით. მისი გამოყენების შემთხვევაში ჩქარდება ცილოვანი ცვლა, რასაც თან ახლავს მცენარის ზრდის გაძლიერება. იზრდება მცენარეთა გამძლეობა ინფექციურ და არაინფექციურ დაავადებათა მიმართ. ორგანიკა არის ეკოლოგიურად სუფთა ევროკავშირის ქვეყნების მიერ სერტიფიცირებული ბიორგანული სასუქი. იგი შეიცავს თვითგამრავლების უნარის მქონე მცენარისათვის სასარგებლო სოკოებს, აზოტისა და ფოსფორის ფიქსატორს, ასევე M ჯგუფის ტიპის ბაქტერიებს, რომლებიც გახსნილია ჰუმუსითა და მიკროორგანიზმებით გამდიდრებულ წყალხსნარში და წარმოადგენს მიკროორგანიზმების შემდგომი გამრავლებისათვის საკვებ არეს-სუბსტრატს.

საკვანძო სიტყვები: ბიოსასუქი, ჯეოჰუმატი, ორგანიკა, მიკროორგანიზმი, პათოგენი.

მცენარეთა მავნე ორგანიზმების წინააღმდეგ დიდი მნიშვნელობა აქვს გამძლე ჯიშების შერჩევას და გამოყვანას, ასევე, მათი გამძლეობის გაზრდას სხვადასხვა მეთოდით, რომლებიც წარმოადგენს რადიკალურ ღონისძიებას მცენარეთა დაცვაში.

ცნობილია, რომ ინფექციურ დაავადებათა მიმართ მცენარეთა

გამძლეობის გაზრდა შესაძლებელია სხვადასხვა ნივთიერებით კვებისას, რის შედეგადაც მცენარეში იცვლება ფიზიოლოგიური და ბიოქიმიური პროცესები იმ მიმართულებით, რომ მცენარის გამძლეობა იზრდება ამა თუ იმ დაავადებისადმი (ყანჩაველი 2019).

საერთოდ, მავნე ორგანიზმებისაგან მცენარეთა დაცვაში დიდი მნიშვნელობა აქვს მცენარეთა კვებას, განსაკუთრებით, ბიოსასუქებით კვებას, ბალანსირებულად ნაკვები მცენარე გამძლეა სხვადასხვა პათოგენების მიმართ. ბიოსასუქებით მცენარეთა კვება წარმოადგენს მცენარეთა დაცვის ამოსავალ წერტილს, რის შედეგადაც იზრდება გამძლეობა, როგორც ინფექციური, ასევე არაინფექციური დაავადებისადმი (ყანჩაველი, ჩაჩხიანი-ანასაშვილი 2016: 15-21).

ბიოსასუქებით მცენარეთა კვების შედეგად, შესაძლებელია უხვი მოსავლის მიღება. გარემოს არახელსაყრელი პირობებისა და მცენარეთა მავნე ორგანიზმების მიმართ მათი გამძლეობის გაზრდა, პროდუქციის ხარისხის გაუმჯობესება და მიწის ეფექტიანად გამოყენება (კოლუაშვილი 2016: 183-187).

ჩვენ მიერ შესწავლილ იქნა თანამედროვე ბიოორგანული სასუქებით-ჯეოჭუმბატითა და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა კურკოვანი ხეხილის (ატამი, ქლიავი) გამძლეობის ანატომიურ, ფიზიოლოგიურ, ბიოქიმიურ მაჩვენებლებზე და მოსავლიანობაზე. გამძლეობის ფიზიოლოგიური მაჩვენებლებიდან შესწავლილი იქნა: წყლის რეჟიმი, ტრანსპირაციის ინტენსივობა, ქლოროფილი A და B-შემცველობა და ფოტოსინთეზის ინტენსივობა.

გამძლეობის ბიოქიმიური მაჩვენებლებიდან შესწავლილია: დამჟანგველ-ამლდგენელი ფერმენტების აქტივობა, ვიტამინი C-ს შემცველობა, ფიტოალექსინები და ფენოლური ნაერთები.

გამძლეობის აღნიშნული მაჩვენებლები შესწავლილია, როგორც საღ გამოუკვებავ, ასევე, ხელოვნურად დასენიანებულ გამოკვებილ მცენარეებში დასენიანებიდან 50 დღის შემდეგ. ფოთლოვანი კვებისთვის გამოყენებული იქნა ჯეოჭუმბატის 0.25%-იანი და ორგანიკის 1%-იანი სამუშაო ნაზავი.

დადგინდა, რომ ხელოვნური დასენიანების შედეგად დაავადების ინტენსივობა სხვადასხვანაირად მიმდინარეობს გამოუკვებავ და გამოკვებილ მცენარეში, როგორც აეროგენული ასევე ტრაქეომიკოზური დაავადებების შემთხვევაში.

სოკო-*Taphrina deformans*-ით დასენიანებულ გამოუკვებავ მცენარეებზე დაავადება გამოვლინდა 8 დღის შემდეგ, გამოკვებილ მცენარეზე კი 14 დღის შემდეგ.

სოკო-*Clasterosporium carpophilum*-ით ხელოვნურად დასენიანებულ გამოუკვებავ მცენარეებზე დაავადება გამოვლინდა 5 დღის შემდეგ, გამოკვებილ მცენარეზე კი 8 დღის შემდეგ. გამოუკვებავი და გამოკვებილ

ზ. ყანჩაველი, ნ. ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

მცენარეები ასევე განსხვავდებიან დაავადების გამოვლინების ინტენსივობით, ეს უკანასკნელი, როგორც ატმის, ასევე, ქლიავის შემთხვევაში, გაცილებით მეტია გამოუკვებავ მცენარეებში, გამოკვებილთან შედარებით.

შ. ყანჩაველის მონაცემებით (ყანჩაველი 2017), მცენარეთა ფოთლოვანი კვება დადებითად მოქმედებს ტრაქეომიკოზური დაავადებების მიმართ გამძლეობის ანატომიურ მაჩვენებლებზე.

ხელოვნურად დასენიანებული მცენარეების მიკროსკოპულმა ანალიზმა გვიჩვენა, რომ პირველი პათოლოგიური ცვლილებები გამოუკვებავი მცენარეების ქსოვილებში აღინიშნება მე-4 დღეს, გამოკვებილში კი მე-6 დღეს. პათოლოგიური პროცესები უფრო აქტიურად მიდის გამოუკვებავ მცენარეებში, გამოკვებილთან შედარებით.

გამოუკვებავი ატმის სოკო – ვერტიცილიუმით დასენიანებიდან მე-10 დღეს ინფექციის შეტანის ადგილზე აღინიშნება გუმის დენა. ეს პროცესი ინტენსიურად მიმდინარეობს მექანიკური ჭრილობის შეხორცებამდე. დაავადებულმერქანში ჭურჭლები დაცობილია გუმისმაგვარინივითიერებებით და თილენებით, ზოგჯერ მასში აღინიშნება სოკოს მიცელიუმიც.

გამოკვებილი ატმის სოკო–ვერტიცილიუმით დასენიანებიდან მე-10 დღეს ინფექციის შეტანის ადგილზე გუმის დენა არ აღინიშნება, ახალი ქსოვილები წარმოქმნილია ინტენსიურად, რაც უზრუნველყოფს ჭრილობის შეხორცებას და ინფექციის შეზღუდვას.

გამოუკვებავი ქლიავის სოკო–ვერტიცილიუმით დასენიანებიდან მე-10 დღეს ინფექციის შეტანის ადგილზე აღინიშნება გუმის დენა, რომელიც ჭრილობის შეხორცებამდე გრძელდება. ახალი ქსოვილები არ არის წარმოქმნილი, აღინიშნება მაცერირებული უბნები, ინფექცია გულგულის მიმართულებით გრძელდება.

გამოკვებილი ქლიავის სოკო–ვერტიცილიუმით დასენიანებიდან მე-10 დღეს ინფექციის შეტანის ადგილზე არ აღინიშნება გუმის დენა, დაწყებულია ახალი ქსოვილების წარმოქმნა.

ფოთლოვანი კვების დადებით გავლენას მცენარის ფიზიოლოგიურ პროცესებზე აღნიშნავს მრავალი მკვლევარი (კერესელიძე, ყანჩაველი 2016: 112-116; Канчавели, Кереселидзе 2016: 92-94; Канчавели, Павლიაშვილი 2020: 144-147).

გაირკვა, რომ ფოთლოვანი გამოკვება მოქმედებს გამძლეობის ფიზიოლოგიურ მაჩვენებლებზეც. წყლის საერთო რაოდენობა როგორც ატამში, ასევე ქლიავში დიდად არ იცვლება, როგორც აეროგენული, ასევე ტრაქეომიკოზური დაავადების შემთხვევაში, წყლის საერთო რაოდენობა მცირდება, როგორც ატმის, ასევე ქლიავის შემთხვევაში. ატმის ფოთლებში ის მცირდება 20.5%-ით, ქლიავში კი 15,6%-ით. მცირდება, ასევე, თავისუფალი წყლის რაოდენობა, ატამში მისი რაოდენობა შემცირდა 4.4%-ით, ქლიავში კი

3.8%-ით. რაც შეეხება ბმული წყლის რაოდენობას, მისი რაოდენობა ატამში იზრდება 1,7%-ით, ქლიავში კი 2,1%-ით. ე.ი. ქლიავში უფრო მეტად იზრდება ატამთან შედარებით, რაც ჩვენ მიგვაჩნია გამძლეობის მაჩვენებლად.

ჯეოჰუმატით და ორგანიკით ფოთლოვანი კვება მოქმედებს როგორც საერთო, ასევე თავისუფალი წყლის და ბმული წყლის რაოდენობაზე. გამოუკვებავ დაავადებულ ატამში წყლის საერთო რაოდენობა შემცირდა 20.5%-ით, დაავადებულ გამოკვებილში მხოლოდ 6%-ით, ქლიავში შესაბამისად 17.4%-ით და 4.9%-ით. გამოუკვებავ დაავადებულ ატამში თავისუფალი წყლის რაოდენობა შემცირდა 22.2%-ით, დაავადებულ გამოკვებილში მხოლოდ 9.4%-ით, ქლიავში, შესაბამისად, 19.5%-ით და 7.1%-ით. რაც შეეხება ბმულ წყალს, მისი რაოდენობა იზრდება როგორც გამოუკვებავ დაავადებულში, ასევე გამოკვებილ დაავადებულში. მაგრამ უკანასკნელ შემთხვევაში უფრო მეტად იზრდება როგორც ქლიავში(3%), ასევე ატამში (3.4%), რაც კვების დადებით მხარეზე მიუთითებს.

დადგინდა, რომ როგორც აეროგენულ, ასევე ტრაქეომიკოზური დაავადების შედეგად მცირდება როგორც ატმის, ასევე ქლიავის ტრანსპირაციის ინტენსივობა. გამოუკვებავ დაავადებულ ატამში ტრანსპირაციის ინტენსივობა შემცირდა 77.6%-ით, გამოკვებილ დაავადებულში კი მხოლოდ 28,4 %-ით. გამოუკვებავ დაავადებულ ქლიავში ტრანსპირაციის ინტენსივობა შემცირდა 73.8%-ით, გამოკვებილში დაავადებულში კი მხოლოდ 34.5 %-ით. აეროგენული დაავადების დროს მცირდება ფოთლის საერთო ფართი, რომლის დროსაც ტრანსპირაციის ინტენსივობა უფრო მეტად მცირდება, ვიდრე ტრაქეომიკოზური დაავადების დროს.

დაავადებების შედეგად მცირდება ქლოროფილი A და B-ს რაოდენობა როგორც ატმის, ასევე ქლიავის ფოთლებში. გამოუკვებავ დაავადებულ ატმის ფოთლებში ქლოროფილი A-შემცირდა 75,5 %-ით, ქლიავის ფოთლებში 72.2%-ით. ქლოროფილი B-ს კონცენტრაცია გამოუკვებავ ატმის ფოთლებში შემცირდა 88,5 %-ით, ქლიავის ფოთლებში 84%-ით. ჯეოჰუმატით და ორგანიკით გამოკვებილ დაავადებულ მცენარეში შედარებით ნაკლებად შემცირდა როგორც ქლოროფილი A-ს, ასევე ქლოროფილი B-ს კონცენტრაცია.

გაირკვა, რომ ჯეოჰუმატით და ორგანიკით ფოთლოვანი კვება მოქმედებს ფოტოსინთეზის ინტენსივობაზე, გამოუკვებავ დაავადებულ ატამში ფოტოსინთეზის ინტენსივობა შემცირდა 63%-ით, ქლიავის ფოთლებში 59.2%-ით. გამოკვებილ დაავადებულ ატმის ფოთლებში ფოტოსინთეზის ინტენსივობა შემცირდა 25%-ით, ქლიავის ფოთლებში 22%-ით, რაც ფოთლოვანი კვების დადებით მხარეზე მიუთითებს.

მრავალი ავტორის (Метлицкий, Озерцовская 1984; Рубин, Ацеховская 1988; ბადათურია, ყანჩაველი 2005: 54-55) მიერ შესწავლილ იქნა ჯეოჰუმატით და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა დამქანველ-აღმდგენელი

ზ. ყანჩაველი, ნ. ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

ფერმენტების აქტივობაზე და ვიტამინი C-ს შემცველობაზე. გაირკვა, რომ გამოუკვებავ დაავადებულ ატამს ფოთლებში ფერმენტ კატალაზას აქტივობა შემცირდა 23%-ით, ხოლო ქლიავის ფოთლებში 18%-ით. გამოკვებილ დაავადებულ ატამს ფოთლებში კატალაზას აქტივობა შემცირდა მხოლოდ 7%-ით, ქლიავის ფოთლებში კი 5%-ით.

დაავადებულ გამოკვებილ მცენარეებში როგორც ატამში, ასევე ქლიავში ფერმენტ პოლიფენოლოქსიდაზას აქტივობა ნაკლებ მცირდება, გამოუკვებავ დაავადებულ მცენარეებთან შედარებით ისე, რომ როგორც ატამს, ისე ქლიავის დაავადებული გამოკვებილი მცენარეები საღ მცენარეებს უახლოვდებიან ფერმენტის აქტივობით, რაც ბიოორგანული სასუქებით კვების დადებით გავლენაზე მიუთითებს.

გამოუკვებავ ატმის ფოთლებში ვიტამინი C-ს შემცველობა არის 281მგ%, ხოლო ქლიავის ფოთლებში ვიტამინი C-ს 310მგ%; ფოთლოვანი გამოკვების შემდეგ ქლიავის ფოთლებში ვიტამინი C-ს რაოდენობამ მიაღწია 472მგ%, ხოლო ატმის ფოთლებში 443 მგ%.

დაავადების შედეგად, როგორც გამოუკვებავ, ისე გამოკვებილ მცენარეებში მცირდება ვიტამინი C-ს რაოდენობა. გამოუკვებავ დაავადებულ ატამში ვიტამინი C-ს რაოდენობა შემცირდა 45%-ით, ხოლო ქლიავში 39%-ით. გამოკვებილ დაავადებულ ატამში კი 12%-ით, ხოლო ქლიავში 10%-ით.

ჯეოჰუმათი და ორგანიკით კვების შედეგად იზრდება ფერმენტ პეროქსიდაზას აქტივობა როგორც ატმის, ასევე ქლიავის ფოთლებში. გამოკვებილ საღ ატამში აქტივობა გაიზარდა 28%-ით, ხოლო გამოკვებილ დაავადებულში 38%-ით. შესაბამისად ქლიავში 39%-ით და 47%-ით. რადგან მცენარის გამძლეობა დაავადებისადმი კორელაციულ დამოკიდებულებაშია ფერმენტ პეროქსიდაზას აქტივობასთან. ამდენად, ამ შემთხვევაში ჯეოჰუმათი და ორგანიკით კვება დადებით მოვლენად უნდა ჩაითვალოს.

შესწავლილ იქნა ჯეოჰუმათი და ორგანიკით კვების გავლენა ფოტოალექსინების წარმოქმნის უნარზე (ცხრილი 1). ფოტოალექსინების წარმოქმნის უნარსა და რაოდენობაზე ვმსჯელობთ დაავადებათა გამომწვევი სოკოების სპორების გაღვივების მიხედვით.

ცხრილი 1.

ჯეოჰუმბთი და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა ატმისა და ქლიავის ფოთლებში ფიტოალექსინების წარმოქმნის უნარზე

მცენარის დასახელება	ატამი			ქლიავი		
	0.25% ჯეოჰუმბთით გამოკვებილი	1% ორგანიკით გამოკვებილი	გამოუკვებავი მცენარეები	1% ორგანიკით გამოკვებილი	0.25% ჯეოჰუმბთით გამოკვებილი	გამოუკვებავი მცენარეები
ცდის ვარიანტი						
სოკო სპორების <i>M.cinereas</i> გავლენა %-ში	15.0	17.0	80.0	14.0	15.0	76.0
სოკოს სპორების <i>C. karpophilum</i> გავლენა %-ში	16.0	18.0	85.0	15.0	17.0	83.0
სოკო სპორების <i>T. deformans</i> გავლენა %-ში	17.0	14.0	88.0	16.0	16.0	87.0
სოკო სპორების <i>V.dahliae</i> გავლენა %-ში	14.0	15.0	79.0	13.0	15.0	77.0
სოკო სპორების <i>C.destructoris</i> გავლენა %-ში	14.0	16.0	76.0	12.0	14.0	75.0

ზ. ყანჩაველი, ნ. ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

როგორც ცხრილიდან ჩანს, კვების შედეგად აღდგლი აქვს ფიტოალექსინების რაოდენობრივ ზრდას, რომლებიც აშკარად ზღუდავენ დაავადებათა გამომწვევი სოკოების სპორების გაღივების უნარს. გაირკვა, რომ გამოკვებილი ატმისა და ქლიავის ფოთლებზე დაწვეთებული წყლის წვეთებში, აეროგნული და ტრაქეომკოზური დაავადების გამომწვევი სოკოების სპორების გაღივება მნიშვნელოვნადაა შემცირებული, რაც მიუთითებს კვების შედეგად ფოთლებში ფიტოალექსინების გაზრდაზე. ფიტოალექსინები კი წარმოადგენენ გამძლეობის ერთ-ერთ ძირითად მაჩვენებელს, ამდენად ფოთლოვანმა კვებამ გამოიწვია მცენარის გამძლეობის გაზრდა. შესწავლილია ჯეოჰუმათი და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა მცენარეთა ფენოლოური ნაერთების შემცველობაზე (ცხრილი 2).

ცხრილი 2.

ჯეოჰუმათი და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა სალსა და დაავადებულ კურკოვნებში (ატამი, ქლიავი) ფენოლოური ნაერთების შემცველობაზე

მცენარის დასახელება	ჯიში	ფენოლების საერთო რაოდენობა ექტრაქტში			
		გამოუკვებავი მცენარეები		ჯეოჰუმათი და ორგანიკით გამოკვებილი მცენარეები	
		სალი	დაავადებული	სალი	დაავადებული
ატამი	ვაჟური	0.21	0.30	0.28	0.38
	ფეირტაიმი	0.15	0.19	0.20	0.26
ქლიავი	სტენლი	0.32	0.45	0.39	0.54
	ემპრესი	0.29	0.32	0.35	0.39

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ფოთლოვანი კვების შედეგად, როგორც ატამში ასევე ქლიავში ფენოლოური ნაერთების რაოდენობა გამძლე ჯიშებში უფრო მეტად იზრდება მიმდებთან შედარებით. აგრეთვე, ჩანს, რომ დაავადების შედეგად ფენოლოური ნაერთების რაოდენობა ზრდება, მაგრამ დაავადებულ გამოკვებულ მცენარეებში ის უფრო მეტად იზრდება, გამოუკვებავ დაავადებულთან შედარებით. რადგან ფენოლოური ნაერთების რაოდენობა კოლერაციულ დამოკიდებულებაშია მცენარის გამძლეობასთან, ამიტომ ბიოორგანული სასუქებით კვება გამძლეობის გაზრდის ერთ-ერთ საშუალებად უნდა ჩაითვალოს.

შესწავლილ იქნა ჯეოკუმთა და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების გავლენა ატმისა და ქლიავის მოსავალზე და შესწავლილია, ასევე, კვების ეკონომიკური ეფექტურობა (ცხრილი 3).

ცხრილი 3. ატმისა და ქლიავის ჯეოკუმთა და ორგანიკით ფოთლოვანი კვების ეკონომიკური ეფექტურობა

მცენარის დასახელება	ცდის ვარიანტი	აეროგენური დაავადების გავრცელება %	ბიოლოგიური ეფექტურობა %	საჰექტარო მოსავლიანობა ცენტნერებში	სამეურნეო ეფექტურობა %	რენტაბელობის ნორმა %
ატმი	კონტროლი გამოსუკვებავი მცენარეები	8.0	-	2100	-	-
	0.25% ჯეოკუმთა გამოკვებილი	1.5	81.5	2390	14.0	920
	1%-ორგანიკით გამოკვებილი	2.0	75.0	2360	13.0	830
ქლიავი	კონტროლი გამოსუკვებავი მცენარეები	7.3	-	1900	-	-
	0.25% ჯეოკუმთა გამოკვებილი	1.3	80.3	2100	13.01	800
	1% ორგანიკით გამოკვებილი	1.6	73.2	2120	12.0	750

ზ. ყანჩაველი, ნ. ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

ცხრილიდან ჩანს, რომ ჯეოჰუმათითა და ორგანიკათი ფოთლოვანი კვება ეფექტურია, გამოკვებულ მცენარეებში შემცირებულია დაავადებათა გავრცელება, გამძლეობის გაზრდის გამო მოსავლიანობაც იზრდება. ჯეოჰუმათით გამოკვებულ ატამში საჰექტარო მოსავლიანობა გაიზარდა 290 ცენტნერით, ხოლო ქლიავის 240 ცენტნერით. ორგანიკით გამოკვებულ ატმის საჰექტარო მოსავლიანობა გაიზარდა 260 ცენტნერით, ხოლო ქლიავის 220 ცენტნერით. მაღალია ფოთლოვანი კვების ბიოლოგიური და სამეურნეო ეფექტურობა, ასევე მაღალია რენტაბელობის ნორმა. თითოეული დახარჯული ფულადი ერთეული იძლევა 7.5–9.2 ფულად მოგებას. გამოკვებულ მცენარეების პროდუქციის ხარისხი გაუმჯობესებულია.

ამრიგად, ჩატარებული ცდებით დადგენილია, რომ ბიოორგანული სასუქებით – ჯეოჰუმათითა და ორგანიკით – ფოთლოვანი კვება იწვევს კურკოვანი ხეხილის ატმისა და ქლიავის გამძლეობის ანატომიური მაჩვენებლების გაუმჯობესებას, ფიზიოლოგიური და ბიოქიმიური პროცესების გააქტიურებას, კერძოდ, ბმული წყლის, ფიტოალექსინების და ფენოლური ნაერთების ზრდას, ყოველივე აღნიშნულის გამო იზრდება მცენარეთა გამძლეობა, მოსავლიანობა და მისი ხარისხი.

ლიტერატურა

ზალათურია მ., ყანჩაველი შ. 2005. ხეხილის ტრაქეომიკოზური ხმობისადმი გამძლეობის ბიოქიმიური მაჩვენებლები და გამოკვების გავლენა მათ აქტივობაზე. სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტის პერიოდული სამეცნიერო ჟურნალი „პრომეთე“. 3(15), 2005: 54-58.

კერესელიძე მ., ყანჩაველი შ. 2016. ბიოლოგიური პრეპარატებისა და ორგანულ - ბაქტერიული სასუქის გამოყენების შესაძლებლობები სოფლის მეურნეობაში. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოების თანამედროვე ტექნოლოგიები სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისათვის. თბილისი.

კოდუაშვილი პ. 2016. ახალი ბიოორგანული ტექნოლოგია და კულტურათა ადაპტაცია გარემოს არახელსაყრელი პირობებისადმი. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. „ეკოლოგიურად სუფთა პროდუქტების წარმოების თანამედროვე ტექნოლოგიები სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარებისათვის. შრომათა კრებული. თბილისი.

ყანჩაველი შ. 2017. მცენარეთა პათოლოგიის საფუძვლები, თბილისი: გამომცემლობა „გრიფონი“.

ყანჩაველი შ. 2019. ფიტომუნოლოგია. სახელმძღვანელო. თბილისი: გამომცემლობა „გრიფონი“.

ყანჩაველი შ.; ჩაჩხიანი-ანასაშვილი ნ. 2016. ადგილობრივი ბიოსასუქისა და ბიოპრეპარატების გამოყენების შესაძლებლობა ორგანულ სოფლის მეურნეობაში. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. „აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მოაზი“, #7, 2016.

Канчавели Ш., Павлиашвили К. 2020. Иммунизация растений против грибных и бактериальных болезней. Georgian Engineering News, vol.90, №1, 2020: 144-147.

Канчавели Ш. Кереселидзе М. 2016. Органика как средство увеличения устойчивости плодовых против трахеомикозного усыхания. Международная научно-практическая конференция “Состояние и перспективы защиты растений.” Минск.

Метлицкий Л., Озерецковская О. 1984. Биохимия иммунитета, покоя, старения растений. М.: Наука.

Рубин Б., Арциховская Е. 1988. Биохимия и физиология иммунитета растений. М.: Высшая школа.

Agronomy and Crop Science

Bio-fertilizer, as a Growth Factor for Seedy Crops and Disease Resistance

Zakro Kanchaveli

Research Center of

Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia

Kutaisi, Georgia

mcenareta_dacva@yahoo.com

Nunu Chachkhian-Anasashvili

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Nunu.chachkhian-anasashvili@atsu.edu.ge

Nowadays, reducing of chemical pesticides in amount against plant pests and finding alternative ways have gained high topicality. In this respect, in order to increase plant viability, it's of great importance to provide biological fertilizers for the purpose of plant growth and development. We can use either leaf or root nutrition of plants. Obviously, foliar feeding is more economical and has a positive effects accordingly. Thus, the experiment was done on seedy fruit (peaches and plums) to show foliar feeding results when nourished with bio fertilizers – geohumats and organics. Geohumats is bio-organic fertilizer with microelements. Its use accelerates protein metabolism, which is accompanied by enhanced plant growth and increased susceptibility to infectious and

ზ. ყანჩაველი, ნ. ჩაჩხიანი-ანასაშვილი

non-infectious diseases. Organics is an ecologically clean bio-fertilizer certified by EU countries. It contains self-propagating fungi that is useful for plants, nitrogen and phosphorus fixative, M group type bacteria dissolved in an aqueous solution enriched with humus and microorganisms. Hence, organics creates a food area-substrate for further active growth of microorganisms.

Keywords: *Biofertilizers, geohumats, organics, microorganism, pathogen.*

Nowadays, it is necessary to reduce the ratio of chemical pesticides to protect plants from pests. In this respect, modern biological fertilizers, which can be used for leaf and root nutrition of plants, are of great importance for increasing plant viability and consequently its productivity. Since *foliar feeding* is more economical and has a positive effect in no time, therefore its usage is becoming increasingly ubiquitous.

Many experts point out what positive impact biofertilizers have on plant nutrition. According to them, plant nutrition can be regarded as a starting point for plant protection which will guarantee its increased susceptibility to infectious and non-infectious diseases.

We have studied the effect of leaf bio-fertilization at the example of modern bio-organic fertilizers - geohumats and organics to increase anatomical, physiological, biochemical and crop durability of seedy fruit (peaches, plums). In addition, physiological indices of endurance were studied: water regime, transpiration intensity, chlorophyll A and B content and photosynthesis intensity. As for biochemical indices, activity of oxidizing enzymes, content of vitamin C, phytoalexins and phenolic compounds have been observed.

These endurance indices have been studied in both untreated and artificially afflicted plants in 50 days after infectiousness. For foliar feeding the mixture of 0.25% geohumat and 1% organic was used.

Microscopic analysis of artificially afflicted plants revealed the first pathological changes in the tissues of under nourished plants and in well-nourished plants on the sixth day. Pathological processes are more active especially in poorly nourished plants rather than in well-nourished ones. As it has been observed foliar feeding by means of geohumats and organics may have impact on the amount of total, free and connate water. The total amount of water in untreated under nourished peaches was reduced by 20.5%, only 6% in infected nourished peaches, and respectively by 17.4% and 4.9%, in plums. The amount of free water in untreated infected peaches decreased by 22.2%, in afflicted and well nourished by 9,4% and in plums respectively by 19.5% and 7.1%; As for the amount of connate water, it keeps increasing both in case of nourished and untreated ones with considerably improved productivity.

The intensity of the transpiration in poorly nourished peaches decreased by 77.6% and by 28,4 % in nourished afflicted ones, and relatively by 73.8%–and 28.4 % in plums.

In plants nourished with geohumat and organics, the concentration of chlorophyll A and B decreased slightly.

The intensity of photosynthesis in untreated infected peaches decreased by 63% and by 59.2% in plum leaves. The intensity of photosynthesis in the leaves of afflicted and nourished peach decreased by 25%, and the intensity of photosynthesis in plum leaves decreased by 22%, which can be reckoned as the positive side of foliar feeding.

Enzyme catalase activity in non-infected peach leaves decreased by 23% and in plum leaves by 18%. In the diseased peach leaf, catalase activity decreased by only 7% and in plum leaves by 5%.

The activity of the enzyme polyphenoloxidase in both treated peaches and plums is slower than in the infected plants.

In under nourished plants, the amount of vitamin C is reduced. In untreated infected plants the amount of vitamin C is decreased by 45 %, and by 39 % in plums; in nourished infected peach- by 12 % and in nourished infected plum -by 10%.

Nutrition increases the activity of the enzyme peroxidase in both peach and plum leaves. Peroxidase activity was increased by 28% in nourished flawless peach and by 38 % in nourished afflicted one, respectively, by 39 % and by 47 % in plums. Since the plant's resistance to disease is correlated with the activity of the enzyme peroxidase, so in this case, geohumat and organic feed should be considered a positive phenomenon.

As a result of nutrition, there is an increase in the amount of phytoalexins, which obviously limits the ability of the fungal spores to cause disease. As phytoalexins are one of the key indicators of endurance, so increased plant endurance has been attributed to bio-foliar feeding.

As a result of foliar nutrition, the number of phenolic compounds in plants is increased, both in healthy plants and in infected plants. As the amount of phenolic compounds is strongly correlated with plant durability, bio-fertilizer feeding should be considered as one of the ways to increase durability.

Foliar feeding via geohumats and organics caused an increase in productivity. The crop harvest in case of peach nourished with geohumat was increased by 290 centner, the plum crop increased by 240 centner, organic nourished peach crop productivity increased by 260 centner, and plum crop –by 220 cn. Biological and agricultural productivity of foliar feeding is apparent. In addition, the profitability ratio is also high.

Thus, the experiment showed that bio fertilizers – geohumats and organics add nutrients to seedy fruit such as peach and plum and increase their resistance and improve anatomic indicators, activate physiological and biological processes, namely the growth in phytoalexins and phenolic compounds of connate water. All in all this increases durability, profitability and quality of plants.

მეტყვეობა

საქართველოს ტყეების წარსული, აწმყო და მომავალი

ემზარ გორდაძე

emzari.gordadze@atsu.edu.ge

ცირა ჟორჟოლიანი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

ტყის რესურსების მნიშვნელობა შეუფასებელია დედამიწაზე, იგი დღეს ბიოსფეროს ყველაზე უფრო პროდუქტიული ეკოსისტემაა. საქართველოს ტერიტორიის თითქმის 40% ტყითაა დაფარული. საქართველოს ტყეები უძველესი დროიდანვე დიდი მრავალფეროვნებითა და სიუხვით ხასითდებოდა. საუკუნეების მანძილზე ადამიანების დამოკიდებულება ტყის მიმართ იცვლებოდა, ტყის მეპატრონეთა ნება-სურვილის მიხედვით. ადგილი ჰქონდა ტყეების შეუჩერებელ გაჩეხვას, ტერიტორიის გარეთ გაყიდვას, გაჩუქებასა და ისეთ ფაქტებს, რამაც საქართველოს ტყეების შენარჩუნებას საკმაოდ დიდი საფრთხე შეუქმნა. დღესაც ტყეების გაჩეხვამ, სტიქიურმა ბუნებრივმა მოვლენებმა, ტყის ხანძრებმა საფრთხე შეუქმნა ამ რესურსის გამოყენებას, რაც ეკოლოგიური და ეკონომიკური კატასტროფის წინაშე აყენებს ქვეყანას.

საკვანძო სიტყვები: ამორჩევითი ჭრა, წვერხმელი, კორომები, მეჩხერი, კოლხეთი, პონტო, ბზა, ურთხელი, მერქანი, ბიომრავალფეროვნება.

ტყე ბიოსფეროს ერთ-ერთი ყველაზე პროდუქტიული ეკოსისტემაა, რომლის ფართობი მსოფლიოში ყოველწლიურად 25 მილიონი ჰექტარით მცირდება, რაც ბიომრავალფეროვნებისა და მისი რესურსების მდგრად განვითარებას საფრთხეს უქმნის. ტყეს უდიდესი როლი აქვს ეკონომიკაში, მიკროკლიმატის გაუმჯობესებაში, ნიადაგის დაცვაში, რეკრეაციაში, მას აქვს წყალმარეგულირებელი, ესთეტიკური, კურორტოლოგიური, სანიტარულ-ჰიგიენური და სხვა მრავალი თვისება. არ არსებობს სახალხო მეურნეობის არც ერთი დარგი, სადაც მცენარეული ნაწარმი არ გამოიყენებოდა.

საქართველო ფლორისტული თვალსაზრისით ზომიერი კლიმატის ქვეყნებს შორის ერთ-ერთი უმდიდრესია. ფლორის 21% აქ ენდემურია. საქართველოს ბიომებიდან აღსანიშნავია: ჭალის ტყეები, არიდული მეჩხერი ტყეები, მაღალმთის ტყეები, ფართოფოთლოვანი, წიწვოვანი და შერეული ტყის ბიომები. დღეს საქართველოში ტყითაა დაფარული ტერიტორიის 39,9%, საქართველოს ტყეების 97% ბუნებრივია, მათი დიდი ნაწილი 98% მთის ტყეებია. საქართველოს ტყეების უმრავლესობა I კატეგორიის ტყეებს

მიეკუთვნება. ტყის ეკოსისტემები ქვეყნის თითქმის ყველა რეგიონშია, გამონაკლისია მხოლოდ ჯავახეთის პლატო, ხევსა და თუშეთის რეგიონები, სადაც ტყეს ძალიან მცირე ტერიტორია უჭირავს (გიგაური 2000). საქართველოში მიუხედავად საუკუნეების გამწვანებაში ტყეების უკანონოდ ჭრისა და მიტაცებისა ჯერ კიდევ შემორჩენელია ხელუხლებელი ტყის კორომები, რომლებსაც უდიდესი საკონსერვაციო მნიშვნელობა აქვთ.

ქართველი ხალხის ცხოვრება უძველესი დროიდან ტყესთან იყო დაკავშირებული, რამაც წარმოშვა ტყეებისადმი განსაკუთრებული დამოკიდებულება. ხეთა მსახურება საქართველოს ყველა კუთხეში არის შემორჩენილი. უფრო მეტად მუხის მიმართ თავყვანის ცემა იყო გავრცელებული (ლამბერტი 1968).

ხევსურებსა და ფშავეებს სწამდათ, რომ არსებობდა განსაკუთრებული „მუხის ანგელოზი“ (მაკალათია 1968). მთაში ბევრგან არის შემონახული ხეთა მსახურების ნიშნები. განსაკუთრებული მოწიწებით ეპყრობიან ხატის ტყეებს. სამეგრელოში ხეთა თავყვანის ცემის საუკეთესო მაგალითია ტოპონიმი – „ჭყონდიდი“, რაც დიდ მუხას ნიშნავს და უეჭველია ხის მსახურების სალოცავ ადგილს წარმოადგენდა. დიდი ლიახვის ხეობაში არის ტოპონიმები: „ხატიმიწა“, „ბეგიმუხები“, „ხატივენახი“, რაც მიუთითებს მათ წმინდა ადგილებად გამოცხადებას და დაცვას. აქ, ეკლესიების გარდა, საუკუნოვანი „წმინდა“ ხეები დგანან (ჟორჯოლიანი და გორდაძე 2010).

ჩვენი ქვეყნის ტყეებისა და სატყეო მეურნეობის შესახებ საყურადღებო ცნობებს იძლევიან უცხოელი მწერლები, მეცნიერები და მოგზაურები.

ისტორიკოსმა **ჰეროდოტემ** (ძვ. წ. 484-425 წ.წ.) თავის თხზულებაში „ისტორიამოგვცა ზოგიერთი ცნობა, რომელიც ადასტურებს საქართველოს ტერიტორიაზე მდიდარი ტყეების არსებობას. ის აღნიშნავს, რომ „მოსახლეები ცხოვრობენ წყლისა და ტყის პირას, რომ მათი საბრძოლო იარაღები (მუხარადები, ფარები, მოკლე შუბები) ხისგან ჰქონდათ დამზადებული. „კავკასიონის მთებში ბევრი ტომი ცხოვრობს, ისინი იკვებებიან ტყის გარეული მცენარეებით, ხეების ფოთლებს ნაყავენ, წყალს ურევვენ და ამგვარი საღებავებით ხატავენ ტანსაცმელს“ (ჰეროდოტე. 1957).

მედიცინის ფუძემდებელი **ჰიპოკრატე** (ძვ.წ. 460-356 წ.წ.) ტრაქტატში „ჰაერთა, წყალთა და ადგილთა შესახებ“ საკმაოდ დაწვრილებით აღწერს კოლხეთს და მრავალ საყურადღებო ცნობასთან ერთად ტყეებსაც ასახელებს „ეს ქვეყანა ჭაობიანი, თბილი, წყლიანი და ტყიანი“ (ჟორჯოლიანი და გორდაძე 2010).

სტრაბონი (ძვ. წ. 64 – ახალი წ. აღ. 24 წლებში) „გეოგრაფიაში“ აღნიშნავს, რომ კოლხეთი შესანიშნავია თავისი ტყეების ნაყოფებით, ყველაფერია, რაც კი სჭირდება გემთმშენებლობას, აქ ამზადებენ დიდძალ ხე-ტყეს და აცურებენ მდინარეებით. ასევე საინტერესოა სტრაბონის დროინდელი რომაელი

ე. გორდაძე, ც. ჟორჯოლიანი

არქიტექტორის ვტრიუვიუსის ცნობები „კოლხები პონტოს მხარეში ტყის სიუხვის გამო აგებდნენ ხის სახლებსა და კოშკებს“ (ჟორჯოლიანი და გორდაძე 2010).

ფლავიუს არინიუსს (ჩვ. წ. აღრიცხვით 131წ.) თხზულებაში „მოგზაურობა შავი ზღვის გარშემო“ ნახსენები აქვს ხის კოშკები (ჟორჯოლიანი და გორდაძე 2010).

ტყეს ქართველი ხალხისათვის თავდაცვითი მნიშვნელობა ჰქონდა. მტერზე თავდასხმა ტყიდან ხდებოდა და დამარცხების შემთხვევაში ტყეს აფარებდნენ თავს და სამალავებიდან განაგრძობდნენ ბრძოლას. ტყეების მოვლა კარგად მოფიქრებული, გააზრებული ღონისძიებებით ხდებოდა. პირველ რიგში ეს ეხება ტყეებით სარგებლობის რეგულირებას. ასეთი მნიშვნელოვანი მასივები სახელმწიფოს კუთვნილებას წარმოადგენდა დამისი მუდმივი მფარველობის ქვეშ იყო. ძველად არ არსებობდა ტყეების მერქნის უნებართვო ჭრისაგან დაცვის საჭიროება. მაგრამ მაინც აუცილებელი იყო ტყეებისათვის გარკვეული პიროვნებების მიჩენა, რომლებსაც დაევალებოდა ისეთი წესრიგის დაცვის უზრუნველყოფა, რომლებიც იმ დროისათვის უკვე იყო ჩამოყალიბებული (ტყეში საქონლის ძოვების რეგულირება, თიბვისადმი ყურადღება და სხვა). ამ დროს საქართველოში იყვენენ ტყის მცველები, რომელთაც თავიანთი უფროსებიც ჰყავდათ. მათ „ტყისმცველუხუცესნი“ ეწოდებოდათ. როგორც ცნობებიდან ჩანს, საქართველოში უკვე XI საუკუნიდან არა თუ ცალკე მოხელე, არამედ მთელი სამოხელეო აპარატი ემსახურებოდა ტყის დაცვას. ტყის მცველთუხუცესი საქართველოს თითოეულ კუთხეს ჰყოლია, ან განთქმულ სანადირო ტყეებს თავისი ჰყოლია.

საქართველოს სახელმწიფოსათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა საზღვრებზე არსებულ ტყეებს, რომლებიც თავდაცვის „ფოსტორტებს“ წარმოადგენდნენ. ტყის ასეთ მასივებს, როგორც იყო მაგ. დასავლეთ საქართველოში აფხაზეთის ტყეები, აჯამეთის ტყის მასივი და სხვა საკუთარი ტყის მცველები ჰყავდა. ტყის მცველების მოვალეობა იყო ტყის დაცვა და ნადირობის ხელის შეწყობა.

ვახუშტი ბატონიშვილის ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“ ტყის მცველები ბაზიერთუხუცესთან არის მოხსენიებული. ტყის მცველები, რა თქმა უნდა, შრომის გასამრჯელოს იღებდნენ (ბატონიშვილი 1973). „ხელმწიფის კარის გარიგების მიხედვით“, ისინი წელიწადში ერთხელ იკრიბებოდნენ მეფის კარზე. ეს შეკრება ითვალისწინებდა პირველ რიგში ანგარიშის ჩაბარებას მათთვის მინდობილ ტყეებში არსებული მდგომარეობის შესახებ. სათანადო ინსტრუქტაჟის მიღებას საქმის უკეთ წარმოებისათვის. ყოველ მონაწილეს ეძლეოდა სამ-სამი თეთრი ფულად და ექვსი ტყავი.

საქართველოში ტყისა და ბუნებრივი სიმდიდრეების დაცვის შესახებ კანონმდებლობები მოცემული იყო ქართული სამართლის ძეგლებში,

როგორებიცაა: „ხელმწიფის კარის გარიგება“, „დასტურლამალი“, „ბექასა და აბულას სამართალი“, **იოანე ბაგრატიონის** „სჯულდება“ და სხვა. აკადემიკოს **გულისაშვილის** მონაცემებით, რომელიც იტორიულ წყაროებს ეყრდნობა, საქართველოში XIII საუკუნეში ჩამოყალიბებული ყოფილა მიზნობრივი მეურნეობა, სადაც გამოყოფილი იყო: „ნაბელი“, „ნაკავი“, „სასარე“, „საჯალჯე“ და სხვა სახის ტყეები. ამასვე ადასტურებს ივ. ჯავახიშვილი თავის „საქართველოს ეკონომიურ ისტორიაში“ (გიგაური 2000).

საქართველოში ძლიერი ქარებისაგან ვენახის დაცვის მიზნით მრავალ ადგილას აშენებდნენ ტყის დაცვით ზოლებს (3-დან 5 საჯენამდე და მეტრი სიგანის). საქარე ზოლში დასავლეთ საქართველოში საუკეთესო ჯიშებს იყენებდნენ: ივანი, თხმელა, თუთა, ძელქვა. ქარსაცავ ზოლებში ხეების ჭრა სასტიკად იყო აკრძალული (შარდენი 1975).

ვახუშტი ბაგრატიონი თავის წიგნში „აღწერა სამეფო საქართველოსა“ მოხსენებული აქვს: „სასაზღვრე“, „სათემო“, „საგვარეულო“, „მდინარეთა სათავეების“, ტყეების არსებობა. „მდინარეთა სათავეებისა“ და „წყაროთა“ ტყეების არსებობა მიუთითებს იმაზე, რომ ქართველმა ხალხმა ტყეების სხვა მნიშვნელობასთან ერთად იცოდა მათი ეროზიული და წყალდაცვითი მნიშვნელობაც (ბატონიშვილი 1973).

XVII საუკუნეში ფართოდ მოიკიდა ფეხი ტყეების გაჩეხვამ და ხე-ტყით ვაჭრობამ შავი ზღვის სანაპირო ზოლში. ადგილობრივი მოსახლეობა ძვირფასმერქნიან ჯიშებს მაგ. ბზას, უთხოვარს, მუხას, წაბლსა და სხვ. ძალზე იაფად ყიდდნენ. ხშირად მარილზეც კი ცვლიდნენ, რომელიც თურქთა გემებს შემოჰქონდათ ყირიმიდან. ლამბერტი აღნიშნავს: „ბზის ხეებით სავსეა მთელი ზღვისპირეთი და ზოგი ქვიანი მთა. უფრო იზრდება ეს ხე მომიჯნავე აფხაზეთში. მოჭრილი ხეები მიაქვთ ზღვის პირას და იქ სცვლიან მარილზე, რომელიც მოაქვს თურქთა გემებს... გემები უკან რომ ბრუნდებიან იყიდნიან აფხაზეთში შვიდ თუ რვა ათას ბზის ხეს, რომელსაც მერე გაჰყიდნიან კონსტანტინეპოლში თითო სკუდოთ ერთ ხეს (ლამბერტი 1968).

XVIII-XIX საუკუნეებში საქართველოს ადგილ მამულებსა და ყმა გლეხებს ფლობდნენ საზღვარგარეთ არსებული ქართული მართლმადიდებლური მონასტრები. ქართველმა მეფეებმა აღნიშნული მამულები ჯერ კიდევ ძველი დროიდან უბოძეს საბერძნეთსა და სირია-პალესტინაში არსებულ ქართულ მონასტრებს. დროთა განმავლობაში თითქმის ყველა ამ მონასტრებს და ადგილ მამულებს დაეუფლნენ ბერძენი ბერები. მამულების მართვა-გამგეობისათვის იერუსალიმისა და კონსტანტინეპოლის საპატრიარქოებიდან აქ იგზავნებოდნენ მათი რწმუნებული არქიმანდიები. მათ გამგებლობაში მარტო ქუთაისის გუბერნიის 6 მაზრაში (შორაპნის, ქუთაისის, სენაკის, რაჭის, ზუგდიდისა და ოზურგეთის) ეკუთვნოდათ 1647 დესეტინა ტყე (კახიძე, 1921).

ე. გორდაძე, ც. ჟორჯოლიანი

XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან, როდესაც ამ მამულების ხაზინისათვის გადაცემის საკითხები აღძრა მთავრობამ, აღმოსავლეთის მართლმადიდებლური ეკლესიის მესვეურებმა კიდევ უფრო გააძლიერეს საქართველოში თავიანთი მამულების ექსპლოატაცია. დაიწყეს ტყეების გაჩეხვა და მიწების დარიგება გაყიდვა. მთავრობა სახელმწიფოს ეკონომიკური და პოლიტიკური ინტერესების გათვალისწინებით ყველა ზომას ხმარობდა იმისათვის, რომ საზღვარგარეთის საეკლესიო-სამონასტრო მამულები და ტყე სახაზინო უწყების გამგებლობაში მიეღო. უცხოების სამონასტრო მამულების გაყიდვა გარიგებისა და ტყეების გაჩეხვა განადგურების თავიდან აცილების მიზნით 1875 წელს რუსეთის მთავრობამ აღნიშნული მამულები სახაზინო გამგებლობას გადასცა.

XIX საუკუნეში მსოფლიო ბაზართან საქართველოს დაახლოებამ გასაქანი მისცა სავაჭრო კაპიტალს. რუსეთის კაპიტალიზმი კავკასიას ითრევდა საქონლის მსოფლიო ბრუნვაში, ანიველირებდა მის ადგილობრივ თავისებურებებს, ძველებური პატრიარქული კარჩაკეტილობის ნაშთს, ჰქმნიდა ბაზარს თავისი ფაბრიკებისათვის. ყოველივე ამის გამო ბუნებისადმი მტაცებლური დამოკიდებულება კიდევ უფრო გაძლიერდა. აგროწესების დაუცველობის გამო ნიადაგი გამოიფიტა, ტყის გაკაფვა-განადგურება მკვეთრად გაფართოვდა.

XIX საუკუნის მთელს მანძილზე საქართველოს ტყეებში საექსპორტოდ იჭრებოდა ხის ძვირფასი ჯიშები. როგორც იყო ბზა, კაკალი, მუხა, წაბლი, ურთხელი, ივანი და სხვა. ძვირფასი მერქანი დაუმუშავებელი სახით დიდი რაოდენობით გაჰქონდათ სამხრეთ რუსეთში, ევროპასა და აზიის ქვეყნებში.

1841 წელს სახელმწიფო საბჭოს წევრს სენატორ **ზარონ განს** გურიაში გავლის დროს უნახავს კაკლის ხის მორების დიდი რაოდენობა, დამზადებული კერძო პირების მიერ. რომლებიც განკუთვნილი იყო საზღვარგარეთ გასატანად. სენატორმა განმა ამ საკითხზე გაამახვილა მეფის მთავრობის ყურადღება და სათანადო მითითება მისცა თბილისის სამხედრო გუბერნატორს, რომ აეკრძალა ანალოგიური ფაქტები, რომელმაც 1841 წლის 17 ივნისს დაავალა გურიის მაზრის უფროსს მკაცრი კონტროლი დაეწესებინა კაკლის ტყეების დაცვაზე საზღვარგარეთ გატანისაგან. ამ განკარგულებას მოჰყვა მეორე ბრძანება მომავალში საზღვარგარეთ კაკლისა და მუხის ხეების გატანის აკრძალვის შესახებ.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების პირველსავე წლებიდან საქართველოს, კერძოდ, დასავლეთ საქართველოს ტყეებმა ახალი ადმინისტრაციის ყურადღება მიიპყრო. 1905 წელს აქაური ტყის ფართო ექსპლუატაციის საფუძველზე მთავარსარდალი **ციციანოვი** გემთსაშენი მასალის დამზადებას ითვალისწინებდა. 1805-1810 წწ. მეფე **სოლომონი** და

სამეგრელოს მთავარი დადიანი რუსეთის ხელისუფლებას გემთსაშენი ხე-ტყის დამზადებაში დახმარებას აღუთქვამდნენ (მუშკუდიანი 1982).

XIX საუკუნის 20-იანი წლებიდან რუსეთის ხელისუფლება მორების დასაცურებლად გამოსადეგი მდინარეების, პირველ რიგში მდინარე რიონის ვარგისიანობას იკვლევდა. მაშინდელ პირობებში ხე-ტყის გადაზიდვისა და ზღვით გადატანის სირთულეების მიუხედავად საქართველოს ტყეების მოჭრა-დამუშავებას და გადატანას ათასი ჯურის ვაჭარ შემსყიდველი და მრეწველი ეტანებოდა.

ამ დროს კერძო პირები ტყეებს პირწმინდად ჭრიდნენ. კერძო მფლობელის **ზეზემანის** მიერ ტყეები პირწმინდად მოიჭრა ტანას ხეობაში. პირწმინდად იჭრებოდა მუხის ხეები კერძო მფლობელის **ანანოვის** მიერ ქუთაისის მახლობლად. მარტო 1871 წელს დაახლოებით 2500 დესეტინა მუხის ტყის ექსპლუატაციას ეწეოდა ა. ს. ანანოვი. იგი ფოთი-თბილისის სარკინიგზო მაგისტრალს მუხის ძელებს, ფიცრებს და მორებს აწვდიდა. აგრეთვე, სამშენებლო მასალას კერძო პირებზე ყიდდა. ტყეში გაყვანილი 11 ვერსის სიგრძის რკინიგზით მთელი მასალა დაუბრკოლებლად გადმოჰქონდათ მთავარ ბაქანზე (მუშკუდიანი 1982).

თბილისის ირგვლივ 60 კილომეტრი რადიუსით პირწმინდად იჭრებოდა ტყეები. ასევე კერძო მფლობელის მიერ პირწმინდად იჭრებოდა ტყეები სოხუმისა და სხვა დასახლებული პუნქტების ირგვლივ. საგლეხო რეფორმასა და კაპიტალისტური ურთიერთობის განვითარებასთან ერთად მემამულეებს თანდათან ეცლებოდათ მამულები და ვაჭარ-მევახშეთა ხელში გადადიოდა. საგლეხო რეფორმას მოჰყვა ადგილ-მამულების გამიჯვნა. ამ დროს, როგორც გაზეთი „დროება“ წერდა, ყველაზე მეტად ის სარგებლობდა, ვისაც „ტაციაობა“ შეეძლო. „ქართლში და კახეთში ხშირად შეხვდებით თავადის ან აზნაურის გვარს, რომელნიც თითო აბაზადაც კი ამღევდნენ გლეხებს ბარათებს, საერო ტყე რამდენიც გინდათ გაკაფეთო“ (გაზ. დროება, 1980, N144).

ტყეების დაუზოგავ გაჩეხვას მოჰყვა ეროზია და სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების წალეკვა. ყოველივე ამის გამო მდგომარეობა ისე გართულდა მთავრობა იძულებული გახდა დაეცვა დარჩენილი ტყეები, ხოლო მოშიშვლებულ ფერდობებზე მათი ხელახალი აღდგენა დაეწყო.

რეფორმის შემდგომ ხანაში ტყის ფართობის აღრიცხვას ოფიციალური დაწესებულებები და დაინტერესებული კერძო პირები ახდენდნენ, მათი მონაცემები ერთმანეთს დიდად სცილდებოდა. შედარებით სწორად აღრიცხებოდა სახაზინო ტყეების ფართობი, მაშინ როცა კერძო პირთა კუთვნილი ტყეების ფართობი მეტად შეუსწავლელი იყო.

ამიერკავკასიის ტყეების არაჩვეულებივ მრავალფეროვნებაზე მიუთითებდა ცნობილი დენდროლოგი ი. მედვედევი, რომელიც აქ 360 სახის მერქნიან მცენარეს ითვლიდა, საიდანაც 150-ზე მეტს სამრეწველო

ე. გორდაძე, ც. ჟორჟოლიანი

დანიშნულება ჰქონდა. მისივე მონაცემების მიხედვით ტყეების მდგომარეობის მხრივ ქუთაისის გუბერნია ყველაზე უკეთ ჩანდა. ამიერკავკასიის ხუთი გუბერნიიდან (თბილისის, ქუთაისის, ბაქოს, ერევნის, ელიზავეტოპოლის), სახაზინო გაუჩეხავი, მთლიანი მასივების ყველაზე მეტი 68% ქუთაისის გუბერნიაზე მოდიოდა. ეს იმით აიხსნება, რომ რეფორმის შემდგომ პერიოდში ადვილად მისაწვდომი საექსპლუატაციო ტყის ფართობი, ფაქტობრივად, ძალზე შემცირებული იყო. ამ დროს საქართველოში საომარი მოქმედებისას ჯარები ტყეებს ათასგვარი საჭიროებისათვის ჩეხავდნენ. აგრეთვე, საქართველოს მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი ტყით თავისუფლად სარგებლობდა, **ვახტანგ მეფის** სამართალი, რომლის 169-ე მუხლით წყალი, ტყე და ბალახი არავის ეკრძალება და ხელმწიფეს ეკუთვნის, მოძველდა და 1859 წლის დადგენილებით იგი რუსეთის იმპერიის საერთო კანონებით შეიცვალა, რომელთა მიხედვით, მემამულეთა ხელუხლებელ საკუთრებად გამოცხადდა. XIX საუკუნის 70-იანი წლებიდან რკინიგზის გაყვანასთან დაკავშირებით ტყის მასალაზე მოთხოვნილება კიდევ უფრო გაიზარდა. სახაზინო უწყებამ დროთა განმავლობაში იმ ტყის ფართობები, რომლითაც შეეძლოთ გლეხებს უფასოდ ესარგებლათ შეამცირა. ტყით სარგებლობა შესაძლო არაპირდაპირი გადასახადებით იბეგრებოდა. შეიზღუდა მოჭრის დრო, რაოდენობა, დაწესდა გადასახადი თითოეულ ხეზე, აგრეთვე, ტყის დანაგვიანებაზე (ჟორჟოლიანი 2013).

სახაზინო უწყება ამ პერიოდში ტყეების დაცვის ხაზს ატარებდა მათ აღწერა გამოკვლევებამდე და საზღვრების დადგენამდე ტყის ფართობის მასშტაბით საექსპლუატაციოდ გადაცემას ზღუდავდა. მაგრამ იგი მხოლოდ იმ ტყეების დაცვით იფარგლებოდა, საიდანაც სახაზინო გლეხები სარგებლობდნენ. იგი კრძალავდა არასწორ ჭრას, სახაზინო ტყეების უბნების თვითნებურად მიტაცებას. 70-იანი წლების ბოლოს, როდესაც ხაზინის ხელში ტყის ფართობი აღმოჩნდა, დაიწყეს სატყეოების რეორგანიზაცია, შეიქმნა ტყის მომწყობი „პარტიები“. განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა ისეთ ნაკვეთებს, საიდანაც ახლომახლო სოფლის მცხოვრებელნი ტყეებით უფასოდ სარგებლობდნენ.

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან კიდევ უფრო გაძლიერდა მემამულეთა გასაყიდი ტყეების აღწერის და გეგმების შედგენა. მათ შესახებ ცნობები უკვე პრესაში ქვეყნდებოდა. ამ დროისათვის გასაყიდად გამოცხადდა გრ. **შერვაშიძის** 300 დესეტინა ტყე, სოხუმთან ახლოს გენერალ **კრავჩეკოს** ტყე, ბიჭვინთის ახლოს ფურმანის ტყე, ფოთის ახლოს თავად გურიელისა და სხვათა ტყეები. ქუთაისის გუბერნიის ახალსენაკის მაზრაში აზნაურებმა **გეგელიებმა** „კვიზის“ სატყეო უბანი 2400 დესეტინა იჯარით მისცეს სომეხ ვაჭრებს. ამ დროს ზღვისპირა რაიონებში დაარსდა უცხოური სააქციო საზოგადოებები ბელგიის „ვალტერი და გურიელი“. ამ პერიოდში

საქართველოში ათასი ჯურის ვაჭარ მრეწველი იძენდა ტყეებს. მათი მნიშვნელოვანი ნაწილი კი იჯარით გაიცემოდა. მაგალითად, 1885 წელს საფრანგეთის „ტყეების ექსპლუატაციის საფრანგეთის გაერთიანება“ და „ბარონი დე კოტეჟი“, საფრანგეთისავე „ბარნარი გოტიე და პერიკე“ და სხვა. ისინი განაგებდნენ სამრეწველო საწარმოების განვითარებას, რომლებიც ტყის ექსპლუატაციას ეწეოდნენ. აქედან მარსელში და სხვაგან გასაგზავნად მზადდებოდა ფოთლოვანი ხე-ტყის მასალა: მუხის და იფნის ძელები, პარკეტი, საკასრე ტკეჩები და სხვა (ჟორჟოლიანი 2013).

1886 წელს გაზეთი „ივერია“ (#102-103) წერდა: „ტყე მთლიანად მებატონეებს აკუთვნეს, კერძო ტყეები გამიჯნულნი არ არიან, ერთიდაიგივე ტყე რამოდენიმე პირს ეკუთვნის“ საიდანაც ბუნებრივია თვითოეული მეტი სარგებელის მიღებას ცდილობს.

1894 წელს, როდესაც გურიაში ზემო სურების ტყე ხაზინასა და აზნაურებს შორის სადაო გახდა, ატეხილმა დავამ დააფრთხო ქვემო სურებლები, ტყე ხაზინამ არ წავართვასო და ერთიანად გაჩეხეს. ტყეების თაობაზე ასეთი დავისას დიდი ნაწილი განადგურდა.

ქალაქ ბათუმის ნავთობის საექსპორტო საწარმოთა დიდმა მოთხოვნილებამ წიწვოვანი მცენარეთა მასალაზე, რისგანაც ამზადდებდნენ კასრებს ექსპორტირებისათვის, განსაკუთრებით დააჩქარა მთიანი ზონის წიწვიანი ტყეების ექსპლუატაცია. XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან კერძო ტყეების გაძლიერებული ექსპლუატაციის დროს ხშირად სახაზინო ტყეებიც იჩეხებოდა. განსაკუთრებით ბზის ტყეები, რადგან საზღვარგარეთის ბაზარზე მათზე დიდი მოთხოვნილების გამო ბზა მტაცებლური განადგურების საგნად იქცა.

XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან ხე-ტყის მასალაზე მოთხოვნილების სწრაფმა ზრდამ დღის წესრიგში დააყენა სახაზინო ტყეების ექსპლუატაციის საკითხი. რადგან რუსეთის ხელისუფლება შეეცადა საქართველოს ტყეებში გემთმშენებლობისა და საომარი იარაღის დამზადებისათვის ძვირფასი ჯიშების (კაკალი, მუხა, რცხილა, იფანი, წიფელი) ხის მასალა დაემზადებინათ, მემამულეთა ტყეებში კი ეს მცენარეები უკვე გაკაფული იყო.

ტყიბულის საბადო აღმოაჩინა ქუთაისელმა თერძმა **სიმონ საყვარელიძემ**. მაგრამ მეფის ნაცვლის სპეციალისტები უკვე ფლობდნენ ინფორმაციას საქართველოს ბუნებრივი სიმდიდრეების შესახებ, რათა იგი რუსეთის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ. ტყიბულის საბადოების ათვისებას მოჰყვა ახლომხლო ტყეების გაჩეხვა. ხის მასალა საჭირო იყო მაღაროს გასამაგრებლად (კეცხოველი 1960).

1885 წელს ბიჭვინთის ფიჭვით დაფარული გაჩეხვას ჯერ კიდევ გადარჩენილი ფართობი გადაეცა ახალი ათონის ტამარს და მასვე დაევალა მისი დაცვა. გადაწყდა, რომ ბიჭვინთის ფიჭვის დარჩენილი მასივი

ე. გორდაძე, ც. ჟორჯოლიანი

ხელუხლებელი ყოფილიყო. დაშვებული იყო მხოლოდ ძირნაყარი ტყით სარგებლობა, ისიც მხოლოდ ტაძრის თანამშრომლებისათვის.

1888 წლის 4 აპრილს „კანონი ტყის დაცვის შესახებ“ კავკასიას არ შეეხებია. საქართველოში მოქმედებდა ტყის დაცვის კომიტეტი, რომელსაც ნიადაგისა და კლიმატის დაცვისათვის საჭირო ტყეებზე უნდა ეზრუნა, მაგრამ ამ კომიტეტს მნიშვნელოვანი პრაქტიკული ნაბიჯი არ გადაუდგამს, რის გამოც ტყის დაცვის ელემენტარული წესები ფაქტიურად არ ტარდებოდა. მაგ. სბროიარკავის საწარმოს მიერ, ტყის გამანადგურებელი ჭრის შედეგად ლენტეხის ტყის ფერდობები გაშიშვლდა, რამაც ეროზიული მოვლენები, ნათესებისა და გზების ნგრევა-მოსპობა გამოიწვია.

1891 წელს ჩამოყალიბდა თბილისის ტყე-კულტურის სატყეო, რომლის ამოცანას ჩამორეცხილ ფერდობზე ტყის საფარის აღდგენის მეთოდების შემუშავება წარმოადგენდა.

1894 წლის მარტში შეიქმნა მიწათმოქმედებისა და სახელმწიფო ქონებათა სამინისტრო, რომელმაც მიიღო ღონისძიებები ტყეების უკეთ შესწავლის, მოწყობისა და გამოყენების შესახებ. ეს საკითხი იმიტომ დაისვა, რომ მემემულეთა ტყეების მტაცებლურმა გაკაფვამ ტყის საერთო მარაგი საგრძნობლად შეამცირა. 1893 წელს გამოვიდა „სახაზინო ტყეების მოწყობის ინსტრუქცია“. გაფართოვდა ტყის მომწყობთა ჯგუფების მუშაობა. უპირველესად, იმ ტყეებს აღწერდნენ, რომლებიც ტყის ძვირფას სახეებს შეიცავდა.

1914 წლის 23 მარტს მინისტრთა საბჭომ დაამტკიცა კანონი, რითაც მთელ ამიერკავკასიაში ტყის დაცვის კანონი სრულად უნდა გაგრძელებულიყო. დასავლეთ საქართველოში მისი განხორციელება ქუთაისის ტყის დაცვის კომიტეტს დაევალა.

ბუნებრივი რესურსების გამოვლენის, შესწავლისა და დაცვის საქმეში გარკვეულ მუშაობას ეწეოდა ბუნების მოყვარულთა საზოგადოებები. ამ მხრივ აღსანიშნავია ქუთაისის ბუნების მოყვარულთა საზოგადოების მუშაობა, რომელიც შეიქმნა 1910 წლის 15 მაისს. საზოგადოებას ჰქონდა თავისი წესდება, რომელიც რვა თავისა და 33 პარაგრაფისაგან შედგებოდა. საზოგადოების მიზანს შეადგენდა შეესწავლა და გამოეკვლია დასავლეთ კავკასიის (ქუთაისის გუბერნია, აჭარისა და აფხაზეთის ჩათვლით) ბუნება და ბუნებრივი რესურსები (Устав ...1910).

აღნიშუნლმა საზოგადოებამ გარკვეული როლი შეასრულა ბუნების შესწავლისა და დაცვის საქმეში. უფრო ადრე 1850 წელს დაარსდა „თბილისში რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიური განყოფილება“, ხოლო 1860 წელს შეიქმნა „კავკასიის სოფლის მეურნეობის საზოგადოება“, რომლის ძირითად მიზანს შეადგენდა მავნე მწერებისა და მღრღნელების შესწავლა და მათთან ბრძოლის მეთოდების დამუშავება.

საქართველოს ბუნების დაცვაში გარდაქმნაში და შესწავლაში გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა ცალკეულ პიროვნებებს, რომლებიც დიდ მუშაობას ეწეოდნენ ამ მიმართულებით. ამ მხრივ, აღსანიშნავია პოლონელი მეცნიერის მლოკოსევიჩის მოღვაწეობა საქართველოში, რომელიც კავკასიის არმიაში იმყოფებოდა ოფიცრის ჩინით.

1853 წელს მლოკოვიჩის თაოსნობით ლაგოდეხში 10 ჰექტარ მიწის ფართობზე გაშენდა პოლკის ბაღი, რომელშიც დარგეს როგორც ადგილობრივი, ასევე შემოტანილი მერქნიანი მცენარეები.

1912 წელს ფლორის გამოჩენილი მკვლევარის პროფ. **კუზნეცოვის** მოხსენების საფუძველზე, რომელიც **მლოკოსევიჩთან** ერთად სწავლობდა ლაგოდეხის ბუნებას, რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ინიციატივით ლაგოდეხისა და შრომის ხეობის 3500 ჰექტარი ფართობი სახელმწიფო ნაკრძალად გამოცხადდა. ეს იყო პირველი სახელმწიფო ნაკრძალი საქართველოში. მაგრამ მეფის მთავრობის უყურადღებობის გამო ლაგოდეხის ნაკრძალის ტერიტორია იჯარით დარჩა იმდროისათვის მდიდარ მონადირეს **დემიდოვ სან-დონატოს**, რომელიც 1917 წლამდე ამ ტერიტორიას სანადიროდ იყენებდა და ამავე დროს იცავდა კიდეც. სამოქალაქო ომის პერიოდში დემიდოვ სან-დონატომ ლაგოდეხი დატოვა, რითაც ისარგებლა მოსახლეობამ და აქ არსებული ძვირფასი სახის მცენარეები და ცხოველები თითქმის გაანადგურა.

XVIII-XIX საუკუნეებში კავკასიის ფლორას სწავლობდა რუსი ბოტანიკოსები: პალასი, გიულდენშტედტი, ბიბერშტეინი, ადამი და სხვა, ქვეყნდებოდა მრავალი შრომა საქართველოს მცენარეულობაზე. XIX 1-ელ ნახევარში ლეღვახევის ბარის ტერიტორიაზე ორგანიზებული იქნა ბოტანიკური ბაღი. მის შემდეგ კავკასიის ფლორის შესწავლამ ორგანიზებული ხასიათი მიიღო. XIX საუკუნის საქართველოს და კავკასიის ფლორას სწავლობდნენ რამოდენიმე ცენტრში: პეტერბურგში, თბილისში, იურიევსა (ტარტუ) და სხვა ქალაქებში.

ტყეების განადგურება აქტიურად გრძელდებოდა შემდგომ პერიოდებშიც. კერძოდ, ბოლო საუკუნის მანძილზე 600000 ჰექტარამდე ტყე განადგურდა. აკადემიკოს გ. გიგაურის მონაცემებით XIX საუკუნიდან XX საუკუნის 60-იან წლებამდე საქართველოს ტყეებში ე.წ. სამრეწველო-ამორჩევითი ჭრა ტარდებოდა, რომლის დროსაც უხეშად ირღვეოდა ჭრის დადგენილი წესები. ერთ ჰექტარზე ჩვეულებრივ, 200-300, ზოგჯერ 400-500 მ³ ხე-ტყე იჭრებოდა, რაც მნიშვნელოვნად აღემატება დადგენილ ნორმას. ამასთან იჭრებოდა მხოლოდ მაღალხარისხოვანი მერქნის მომცემი ხეები, ხოლო ძირზე საშემე წვერხმელი და მდარე ხარისხის ხეები რჩებოდა. ტყის ასეთი ჭრა დაშვებული იყო თითქმის ყველა ტყის მასივში, რასაც კორომების გამეჩხერება, მათი სტრუქტურის მოშლა და ტყის პროდუქტიულობის დაქვეითება მოჰყვებოდა.

ე. გორდაძე, ც. ჟორჯოლიანი

გ. გიგაურის მონაცემებით ძალზე გამეჩხერებული ტყეების საერთო ფართობი 356,7 ათას ჰექტარს, ანუ საქართველოს ტყეების 17,4%-ს შეადგენდა.

დღეს ტყით დაფარულია საქართველოს ტერიტორიის დაახლოებით 39,9% საქართველოს ტყეების 97% ბუნებრივია. უდიდესი მნიშვნელობა აქვს როგორც წყალმარეგულირებელი, ნიადაგდამცავი, კლიმატმასტაბილირებელი და საკურორტო მნიშვნელობა. საქართველოში ჯერ კიდევ შემორჩენილია ხელუხლებელი ტყის კორომები, რომლებსაც გააჩნიათ უდიდესი კონსერვაციული ღირებულებები.

რა მდგომარეობაშია დღეს საქართველოს ტყეები. ტყის რესურსების მიხედვით საქართველო ერთ-ერთი მდიდარი ქვეყანაა.

ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით 2008 წლის დასაწყისში საშუალოდ მოდიოდა 0,63 ჰა ტყე და 103 კუბ მეტრ მერქანი ამ მაჩვენებლით საქართველოს ერთ-ერთი პირველი ადგილი უკავია ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნების შორის.

2008 წლისათვის საქართველოს ტყის ფონდი შეადგენდა 2005,3 ათას ჰა-ს რომლისგანაც ტყით დაფარული იყო 2770,0 ათასი ჰა ტყიანობის მაჩვენებელი საქართველოში 92,2%-ის ტოლია, დანარჩენი 7,8% მოდის ტყის მასივებში არსებულ ტყის არმქონე ტერიტორიებზე. 2008 წლისათვის ტყით დაფარული ფართობი საქართველოს ტერიტორიის 39.0% -ს შეადგენდა

საქართველოს ტყეებში ყველაზე გავრცელებული სახეებია მაგარმერქნიანი ფოთლოვანი მცენარეები: წიფელი, მუხა, რცხილა, წაბლი და ა.შ.

საქართველოს ტყის მარაგი 2008 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით 451,7 მლნ მ³ შეადგენდა, რომელთაგან ახალგაზრდა ტყეებზე მოდიოდა 2,0% შუახნოვანებზე - 25,2% მომწიფებულზე 16,4% - მწიფეებზე - 56,4%.

1990-იანი წლებიდან საქართველოს ტყეების ექსპლოატაცია მიმდინარეობს ბარბაროსულად. კერძოდ, 1990 წელს. მოიჭრა 33449 ჰა- აღდგენა მოხდა 27771 ჰაზე. 2005 წ ტყე მოიჭრა - 57016 ჰაზე, აღდგენა მოხდა 74 ჰაზე, 2006 წლიდან ტყის აღდგენა აღარ ხდება. გაიზარდა ხე-ტყის უკანონოდ მოჭრის მაჩვენებელიც. 2001 წელს უკანონო ჭრა 42,3 ათასი კუბ მ-დან 2005 წლისათვის გაიზარდა 62,7 ათას კუბ მ-მდე, 2007 წელს - 97,7 ათას კუბ მ-მდე.

დამოუკიდებლობის საქართველოს შემდგომ საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლამ, მზარდმა სიღარიბემ, ენერგომატარებლების დეფიციტმა სერიოზული ზიანი მიაყენა ტყის ეკოსისტემას. ხე-ტყის იმპორტის შეწყვეტამ და პარალელურად ქვეყნიდან დაბალ ფასში ხე ტყის ექსპორტმა, საშემე მერქნის მოპოვებამ და პარალელურად ქვეყნიდან დაბალ ფასში ხე-ტყის ექსპორტმა და სახელმწიფოს მხრიდან ამ საქმიანობის არაეფექტურმა კონტროლმა განაპირობა ტყის უსისტემო ჭრა, რაც საქართველოს ტყეების შემადგენლობასა და ხარისხის მნიშვნელოვან დეგრადაციაში აისახა. დღეისათვის ტყის ეკოსისტემის ძირითადი საფრხეა ტყით არამდგრადი,

სარგებლობა, მისი გამეჩხერება დამეწყვრა, ტყის პარაზიტებისა და მათი პათოლოგიურ მდგმარეობაზე არასისტემური მონიტორინგი, ტყის ხანძრები, რომელსაც ბოლო 10 წლის განმავლობაში შეეწირა თითქმის 4 ათასი ჰა ტყე.

საქართველოს ტყეების რესურსის ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებასა და მისი რესურსების მდგრადი გვნითარებას ემსახურება საქართველოს „ტყის კოდექსი“ (1999) კანონი „გარემოს დაცვის შესახებ“ (1996) კანონი, დაცული ტერიტორიების შესახებ“ (1996)

ტყის რესურსების შენარჩუნებასა და მისი რესურსების მდგრადი გვნითარებისათვის აუცილებელია განხორციელდეს შემდეგ ღონისძიებები:

-მაღალი საკონსერვაციო ღირებულების ტყეების დაცვა და მისი მაჩვენებლების გაუმჯობესება.

-ლიცენზიით უნდა იყოს დაცული იშვიათი, საფრთხის წინაშე მდგომი, ენდემური და რელიქტური სახეები.

-სისტემატურად განხორციელდეს ტყის მოვლის, მანვებელთა, დაავადებათა ტყის ხანძრებისაგან დაცვისა და ტყის აღდგენის ღონისძიებები.

-გაუმჯობესდეს ტყეების აღრიცხვისა და მონიტორინგის სისტემა.

ტყე აღდგენადი რესურსია, მაგრამ თუ მოხმარება აჭარბებს აღდგენის პროცესს, ჩვენი ქვეყანაც მომავალი თაობებისათვის ისეთივე მცირეტყიანი ან უტყეო გახდება, როგორებიცაა: იტალია, საბერძნეთი, ეგვიპტე, სირია, მესოპოტამია და სხვა, ადრე ტყეებით დაფარული, დღეს კი გაუდაბნობული ქვეყნებია.

ლიტერატურა

ბატონიშვილი ვ. 1973. ქართლის ცხოვრება, IV, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თბილისი.

გიგაური გ. 2000. საქართველოს ტყის ბიომრავალფეროვნება. თბილისი.

კახიძე. 1921. დასავლეთ საქართველოს საეკლესიო საბუთები. წიგნი მეორე. თბილისი.

კეცხოველი ნიკო. 1960. საქართველოს მცენარეთა საფარი. თბილისი.

ლამბერტი, არქანჯელო. 1968. სამეგრელოს აღწერა. თბილისი.

მაკალათია, სერგი. 1968. ხევსურეთი. მეორე გამოცემა. თბილისი.

მუშკუდიანი ქ. 1982. ხე-ტყის დამამუშავებელი მრეწველობა და სამრეწველო პროლეტარიატი რევოლუციამდელ დასავლეთ საქართველოში. თბილისი.

ჟორჟოლიანი ცირა და გორდაძე ემზარ. 2010. ბუნების დაცვა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენება. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა.

ჟორჟოლიანი ცირა და გორდაძე ემზარ. 2013. კონსერვაციული ბიოლოგია და საქართველოს დაცული ტერიტორიები. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა.

ე. გორდაძე, ც. ჟორჯოლიანი

შარდენი, ჟან. 1975. მოგზაურობა სპარსეთსა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ). თბილისი: მეცნიერება.

ჰეროდოტე. 1957. ისტორია. თარგმნა თინათინ ყაუხჩიშვილმა, თბილისი.

Устав Кутаисского общества любителей естествознания. 1910. Кутаиси.

Forestry

The Past, Present and Future of Georgian Forests

Emzar Gordadze

emzari.gordadze@atsu.edu.ge

Tsira Zhorzholiani

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi.Georgia

Forest resources are invaluable on earth. It is the most productive ecosystem of biosphere. Almost 40% of Georgian territory is covered with forests. Georgian forests have been characterized by abundance and variety since ancient times. The relationship between humans and forests changed throughout centuries, depending on will of forest owners. Nonstop deforestations took place, selling them outside of the country borders, gifting it and such facts, put maintenance of Georgian forests in danger. Even nowadays deforestation, natural disasters, forest fires have posed a threat to usage of this resource which puts country in ecological and economical danger.

Keywords: Selective wood-cutting, Cane, Groves, Woodlands, Kolkha, Pontus, Boxwood, Yew. Wood. Biodiversity.

Significant amount of references are given about Georgian forest by foreign scientists, writers and travellers, although in scientific literature these references are rare to encounter, it explains Georgia's rather rich and diverse flora which didn't require protection because of its abundance.

Historical sources show us that Georgia had advanced land farming/agriculture in III-II millennium. First sources reveal at that time most of attention was concentrated on tree cultivation and advancement of certain aspects within forestry. Albeit historical events (such as invasion of Mongols and their long running skirmishes, wars against Turks and Iranians) halted advancement of such culture. Most of Georgian society showed great interest in forest as a resource. Because of hundreds to thousands of raids that took place in Georgia, such forests were desolated, predatory and exploitative actions took its toll on soil and land erosion ensued in addition to

many unfavorable events . Archeological findings show us that in ancient times Georgians' culture regarding wood processing and usage was advanced. Georgian paleolithic Era showed us useage of wooden weapons, buildings, wheels, various utensils, which is proof that Georgians in ancient times used woody plants: oak, chestnuts, nuts ash-tree, elm and others.

Lives of Georgian people are related to woods which created such special dependance: for eg. "Service of woods". in all parts of Georgia praising of oak. In Pshavi and Khevsureti there was belief that oak tree was their guardian angel.

Ancient Greek historian Herodotus (484 B.C-425B.C) in his work "history" gives us information which confirms existence of rich woods and forests in Georgia. He was mentioning that people lived near coastal area and woods, their combat weaponry (helmets, shields, short spears) were made of wood.

The founder of medicine Hippocrates (460B.C-356B.C) in his treatises about "Air, Water and Land" describes in detailed manner Kolkha and prominently mentions wood lands of Georgia, he says "this country swampy, warm, watery and forested".

Strabo (64B.C- 24A.D) in his work "Geography" he notes that Kolkha is rich in fertile land which is perfect for ship building, huge amount of wood working and river swimming by wood, people of Kolkha having abundant amount of woods and forests were primary reason for building mostly wooden houses and wooden castles.

Flavius Arrianus (131 AD) in his work "Periplus of the Euxine Sea" mentions wooden towers.

Forest had defensive purpose for Georgians, at that time Georgians used to take care of forests in meticulous manner. There used to be special position/positions for people who were supposed to pay attention to woods and protect them, This was job for forest guardians and their head captain which was called "forest guardian elder".

These forest guardian elders annually gathered in King's throne room and gave annual report regarding the forests they were entrusted with. In Georgia to protect wine yards from strong wind blows they used to build line of trees which acted as defensive mechanism against winds, in such anti-wind areas wood cutting was strictly forbidden.

Vakhushti Bagrationi in his book "Description of Kingdom of Georgia" mentions meaningful forests (hereditary, ancestral, river headwaters, wells/fountains).

Interesting content is given about protecting forests as well as unlimited usage of them by XVII century Italian missionary Arcangelo Lamberti. In XVII century wood trading and wood cutting was spread in popularity, in coastal area of black sea precious plants (oak, walnut tree, box-tree, yew) were sold cheaply and on many occasions they were exchanged for salt which was brought in by Turk ships.

In XIX century lands and serfs of Georgia were owned by Georgian church which at that time was outside of country. Georgian reverend fathers from older times

gave Georgian churches lands and woods which were located in Greece and Syria-Palestine to Greek monk. In 70s of XIX century when time came for lands to be returned under kingdom's government, high position holders at church started to exploit lands even harder, they started mass deforestation.

In year 1871 at least 250 hectare oak forests were exploited by A.S. Ananov, he used Tbilisi-Poti railway system to take all the wood planks of various sizes and more. After peasant reforms and development of capitalistic relations, started merciless mass deforestations and destruction of agricultural land.

After reforms, forest plots were measured and accounted by officials or private interests. According to data of Dendrologist I. Medvedev in Georgia there were 360 types of xylem in plants from which more than 150 types had industrial purpose. Also according to his data most dense forests were located in Kutaisi, in Caucasus region there were 5 places with such density of forests: Tbilisi, Kutaisi, Baku, Erevan, Elizavetopol, Uncut treasury total 68% of forest density was in Kutaisi.

According to 1859 resolution, law of king vakhtang, clause 169 everybody could benefit from water, forest and fields, nobody was forbidden from using them until Russian Empire came and changed it, as per their saying government was owner of waters forests lands etc. In year 1886 when forests were given to lords they started mass deforestation.

In 1914, 24th of March council of ministers approved law which protected forests of Transcaucasia. In western Georgia protection of forests fell under committee of Kutaisi forest protection. In 1805-1810 king Solomon and lord of Samegrelo Dadiani promised Russian government to give wood required for building ships. At that time private businessmen used to cut trees from roots, private owner Zezeman used to cut woods in Tana Valley, he used to fully cut oak trees. Private owner Ananov in 1871 cut 2500 hectare of oak woods, he exploited it and by using railroad system he even sold or otherwise transferred to other private interests.

For last century 600,000 hectares were devastated. Academic Gigauri's data show that from XIX century till the 60s of XX century for industrial purposes woods were selected and cut with disregard for any rules. On 1 hectare usually 200-300, sometimes 400-500 m³ woods were cut, which was above the set norm. Also they cut high quality trees which gave xylem, afterwards low quality trees were left on land, such deforestation was allowed almost in all wood lands therefore it caused depopulation in groves, their structural disruption and productivity of forests were demoted. According to data of Gigauri depopulated areas of forest were 356,7 thousand hectares otherwise 17,4% of Georgian forests.

In year 2008 Georgian forest area was 20053-hectares, 2770 hectares of it were covered in woods. Georgia's wood supply on 1st Jan of 2008 consisted of 451,7 million^{m³}, of which 2,0% were young trees, 25,2% of middle aged tree, 16,4% of

almost ripe trees and 56,4% of already ripe trees. Nowadays in Georgian forests are widely spread, hardwood deciduous plants: oak, chestnut, beech etc.

Barbaric exploitation of Georgian forests has been going on since 1990, specifically in 1990 33,449 hectares were deforested, restoration happened on 27,771 hectares (86,0%). 57,016 hectares were deforested in 2005, 74 hectares were restored. Since 2006 no forests were restored, also indicator of unlawful deforestation has increased, if in 2001 illegal deforestation was 42,3 000^{m³}, by the year 2005 it was increased to 62,7 000^{m³}, in 2007 it was 97,7 000^{m³}.

Georgian forest resources, maintaining biodiversity and sustainable development, are protected by "Forest Codex"(1999). The law "On Environmental Protection"(1996), the law "On Protected Areas"(1996).

For maintaining forest resources and to sustainably develop them, following steps are necessary:

- Protection of forests with high conservation values and improvement of its indicator
- Rare, endangered, endemic and relic types must be protected by license
- Systematically must happen events that save forests from parasites, diseases, fires and also restorative actions must take place.
- Improved monitoring and accounting systems.

Forest is restorative resource, although providing that usage exceeds restoration process, our country and its future generations will face either unforested or low forested land such as: Italy, Greece, Egypt, Syria etc. countries once covered in forests but now almost deserted.

ხელოვნება და ჰუმანიტარული
მეცნიერებები
Arts and Humanities

ენა და ენათმეცნიერება

იდიომის რაობისათვის
დასავლეთევროპულ, ქართულ და თურქულ ენათმეცნიერებაში

ანა ახალაძე

ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბათუმი, საქართველო
aakhaladze@cu.edu.ge

დღეისათვის ლინგვისტებს შორის არ არსებობს ერთიანი აზრი იდიომის რაობასთან დაკავშირებით. სამეცნიერო ლიტერატურასა თუ ცალკეული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ეს ცნება მეტ-ნაკლებად განსხვავებული მნიშვნელობით გვხვდება. ერთი მოსაზრებით, იდიომა მომდინარეობს ძველი ბერძნული სიტყვიდან 'ιδίωμα' (იდიომა), რაც თავისებურებას ნიშნავს, მეორე შეხედულებით, იგი ემყარება ბერძნულ 'ιδίად'-ს (იდიოს), რომლის შესატყვისიცაა საკუთარი, კერძო. იდიომთან დაკავშირებული განმარტებების მრავალფეროვნებაც სწორედ ამ „კერძო თავისებურების“ სუბიექტურ გაგება-წარმოდგენას უკავშირდება. იდიომის მიმართ არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი აზრი, თუმცა, უმრავლეს შემთხვევაში, მთავარ მახასიათებლად გვევლინება შესიტყვების განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომელიც არ მიიღება მისი შემადგენელი კომპონენტების, მასში შემავალი ლექსემების მნიშვნელობათა მექანიკური დაჯამებით, ანუ იდიომის იდიომად აღქმას უზრუნველყოფს არა მისი კომპონენტების მნიშვნელობანი, არამედ მთლიანი სემანტიკა, რომელიც არის მხატვრული აზროვნების შედეგი. შესაბამისად, იდიომები უნდა განვიხილოთ, როგორც ეროვნული ფენომენი, ერის სულიერი სამყაროს ერთგვარი სარკე.

საკვანძო სიტყვები: იდიომები, ევროპული, ქართული, თურქული, ენათმეცნიერება.

დღეისათვის ლინგვისტებს შორის არ არსებობს ერთიანი აზრი იდიომის რაობასთან დაკავშირებით. სამეცნიერო ლიტერატურასა თუ ცალკეული ენის განმარტებით ლექსიკონებში ეს ცნება მეტ-ნაკლებად განსხვავებული მნიშვნელობით გვხვდება. ერთი მოსაზრებით, იდიომა მომდინარეობს ძველი ბერძნული სიტყვიდან 'ιδίωμα' (იდიომა), რაც თავისებურებას ნიშნავს, მეორე შეხედულებით, იგი ემყარება ბერძნულ 'ιδίად'-ს (იდიოს), რომლის შესატყვისიცაა საკუთარი, კერძო. იდიომთან დაკავშირებული განმარტებების მრავალფეროვნებაც სწორედ ამ „კერძო თავისებურების“ სუბიექტურ გაგება-წარმოდგენას უკავშირდება.

მკვლევარმა ი. ლობჯანიძემ აღნიშნული ტერმინის ცალკეულ ენაში, მათ შორის ქართულში დამკვიდრების საინტერესო, ერთგვარად შუალედური

ა. ახალაძე

ვარიანტი შემოგვთავაზა. მისი აზრით, „თვით ტერმინი უკავშირდება ბერძნულ სიტყვას ‘ინდაჯ’, რომელიც თითქოს სხვადასხვა ენაშიც უნდა გავრცელებულიყო, მაგრამ მისი პირველადი ვარიანტი შემორჩა მხოლოდ ბერძნულ ენას, დანარჩენ ენებში ტერმინი დაუკავშირდა ბერძნულ სიტყვას ‘ინდაჰა’. ქართულში ტერმინი „იდიომი“ იდიომური გამოთქმის მნიშვნელობით დამკვიდრდა რუსულის ზეგავლენით, რომელიც ინგლისურის მსგავსად აქტიურად იყენებდა -ატ- სუფიქსს. შესაბამისად, ქართულ ენაშიც რუსულისა და დასავლეთ ევროპული ენების მიბაძვით გაჩნდა ტერმინი იდიომატური’ ტერმინ იდიომურ’-ის საპირისპიროდ, რომელიც ქართული ენისათვის უფრო ბუნებრივი იქნებოდა, რაკი უშუალოდ იდიომ’-ისგან იწარმოება“ (ლობჯანიძე 2012: 30).

ევროპულ და ინგლისურ ენაზე ენათმეცნიერებაში იდიომატიკის, როგორც ცალკე დარგის, შესწავლა 1900-იანი წლებიდან იწყება. იდიომის ერთ-ერთი პირველი განმარტება ეკუთვნის უ. მაკმორდის. ჩვენ ვსარგებლობთ 1909 წელს დასტამბული მისი წიგნის მეხუთე გამოცემით, რომელიც გამიზნული იყო აღმოსავლეთის სტუდენტებისა და პედაგოგებისთვის. ავტორი იდიომებში განიხილავს ცალკეული სიტყვის, აგრეთვე, ფრაზებისა თუ გამოთქმების თავისებურ გამოყენებას, რომელიც ხანდაზმულობის გამო ინგლისურ ენაში სტერეოტიპად იქცა (McMordie 1929: 13).

იდიომატიკის პირველ მკვლევართა რიგებში არიან ფ. ვიზეტელი და ლ. დე ბეკერი. ისინი 1923 წელს თანაავტორობით გამოცემულ წიგნში მიუთითებენ, რომ იდიომი, იგივე იდიომატური ფრაზა, ისეთი ფრაზაა, რომლის მნიშვნელობაც არ გამომდინარეობს მისი შემადგენელი კომპონენტებისგან, არ მიიღება მასში შემავალ სიტყვათა მნიშვნელობების შეერთებით და აქვს განსაკუთრებული გაგება, დამახასიათებელი მხოლოდ მისთვის. ავტორები განასხვავებენ იდიომატურ ფრაზებს ფიგურალური ფრაზებისგან, რომელში გამოყენებული სიტყვებიც, ჩვეულებრივ, კავშირ-ურთიერთობების გამომხატველია (Vizetelly, Bekker 1923: v-vi).

მაკმორდის თეორიამ შემდგომი განვითარება ჰპოვა პატრიჯის, შაპისა და სხვათა შრომებში. მათი აზრით, იდიომი შეიძლება იყოს ენის ნებისმიერი გრამატიკული ან ლექსიკური თავისებურება და მის ძირითად პრაქტიკულ პრინციპს მისი უთარგმნელობა წარმოადგენს (ლობჯანიძე 2012: 6-7).

იდიომის განმარტების სოციოკულტურულ თეორიას ავითარებს მ. რობერტსი, რომლის აზრით, იდიომა არის აზროვნების განსაკუთრებული ორგანიზაციის ანარეკლი, ენის მენტალური დიზაინი, დამყარებული გამოხატვის სხვადასხვა საშუალებაზე, რომლებიც აზრის მკაფიოდ და სრულად გამოხატვის შესაძლებლობას იძლევა. ენა უკეთესია, როცა ის უფრო იდიომატურია, ანუ უფრო ტრანსფარენტულია. მისი დაკვირვებით, იდიომების შექმნის საფუძველია ისტორიული კონტექსტი, გეოგრაფიული

არეალი. ამავე დროს მნიშვნელოვან გარემოებებს წარმოადგენს ადამიანის ფიზიკური მონაცემები, მისი ყოველდღიური ცხოვრება, ხელოვნება, კულტურა, არქიტექტურა, მუსიკა... (Roberts 1944: 302-305). იდიომატური ენის ნიმუშად რობერტს ძველბერძნული მიაჩნია, რომელსაც შეუძლია აზროვნების კონტურების ზუსტი სიმბოლოზაცია გრამატიკისა და რიტორიკის ჰარმონიული და დაბალანსებული თანაარსებობის საფუძველზე.

ინგლისურენოვანი იდიომატიკის გემოჩენილი მკვლევრის, ჩ. ჰოკეტისთვის იდიომა არის ლექსიკოგრაფიული და სინტაქსური მოვლენა, რომლის მნიშვნელობაც არ არის დამოკიდებული მის სტრუქტურაზე, ან არ მომდინარეობს მისი სტრუქტურისგან (Hockett 1958). გამომდინარე აქედან, ენაში არ არსებობს ელემენტი, რომელიც არ წარმოადგენს იდიომს ან მის შემადგენელ ნაწილს, ანუ, იდიომად შეიძლება განიხილებოდეს ნებისმიერი შესიტყვება (Strässler 1982:15; ლობჯანიძე 2012: 7-8). ჰოკეტი არ იძლევა იდიომის მკაცრ დეფინიციას, არ ასხვავებს ლექსემურ და სემემურ ასპექტებს, თუმცა კი ჩამოთვლის იდიომის 6 განსხვავებულ ტიპს: 1. მონაცვლეები (მოიცავს პირად ნაცვალსახელებს და ციფრებს); 2. საკუთარი სახელები; 3. აბრევიატურა; 4. ფრაზული ნაერთები; 5. ფიგურალური გამოთქმები; 6. სლენგი (Hockett 1958: 310-318).

მართალია, ჰოკეტის კვლევა ფრიად საკამათოა, მაგრამ ისიც ფაქტია, რომ დიდი ხნის განმავლობაში ის რჩებოდა ერთადერთ ვრცელ ნაშრომად იდიომატიკის სფეროში.

მომდევნო პერიოდის მკვლევართა ჯ. კატცისა და პ. პოსტალის სტატიაში იდიომები მიჩნეულია გამონაკლისებად, რაც ამტკიცებს კომპოზიციურობის წესს, რადგან ისინი არ იღებენ მნიშვნელობას სინტაქსური ნაწილების მნიშვნელობებიდან. მათი აზრით, იდიომის ძირითადი მახასიათებელი ისაა, რომ მისი სრული მნიშვნელობა, უფრო ფართო გაგებით, მის იდიომში შემავალი ნებისმიერი წინადადების მნიშვნელობის გამოკვეთა არ წარმოადგენს მისი გრამატიკული ნაწილების მნიშვნელობათა კომპოზიციურ ფუნქციას (Katz, Postal 1963: 275-282).

ურიელ ვაინრაიხის აზრით, იდიომა ეწოდება ფრაზეოლოგიურ ერთეულს, რომელიც მოიცავს მინიმუმ ორ მრავალმნიშვნელოვან შემადგენელს და რომელშიც არის აზრების კონტექსტური შერჩევა. ანუ ზოგიერთი ფრაზეოლოგიური ერთეული არის იდიომა; სხვები - არა (Weinreich 1969: 23-81).

1972 წელს გამოქვეყნდა ა. მაკაის ფუნდამენტური ნაშრომი ინგლისური იდიომის სტრუქტურის შესახებ. იგი განასხვავებს ლექსემურ (გამოთქმები) და სემემურ (წინადადებები) იდიომებს. მაკაი გამოყოფს ოთხ სპეციფიკურ კრიტერიუმს იდიომების იდენტიფიცირებისთვის, კერძოდ: 1. მოცემულ გამოთქმაში მინიმუმ ორი თავისუფალი მორფემის არსებობა; 2. ამ მორფემების

ა. ახალაძე

შესაძლებლობა ფუნქციონირებდეს სხვადასხვა მნიშვნელობით ერთზე მეტ გარემოში; 3. ყველა იდიომის გაშიფვრის შესაძლო ბუნდოვნება, წარმოშობილი პირდაპირი ინტერპრეტაციის შესაძლებლობისაგან და 4. იდიომების სემანტიკური არაპროგნოზირებადობა, გამომდინარე იქიდან, რომ იდიომის მნიშვნელობა არ გამოიყვანება მისი შემადგენელი ნაწილებისგან (Makkai 1972: 58).

ვუდი გვთავაზობს იდიომის განსხვავებულ განმარტებას. მისი აზრით, „იდიომიარისრთულიგამონათქვამი, რომელიც სრულიად არაკომპოზიტიურია მნიშვნელობის თვალსაზრისით და სრულიად არაპროდუქტიულია ფორმის თვალსაზრისით“ (Wood 1986).

დასავლურ ლინგვისტიკაში იდიომების კვლევის შედეგები არაერთ სამეცნიერო ნაშრომში აისახა. თანამედროვე ავტორი ა. კაცარუ, რომელმაც ინგლისურ იდიომებს მიუძღვნა თავისი დისერტაცია და მონოგრაფია, აკეთებს ერთგვარად შემაჯამებელ დასკვნას იდიომის რაობასთან დაკავშირებით:

იდიომი არის არაპირდაპირი, გრამატიკულად კარგად ჩამოყალიბებული გამოთქმა, რომელიც შედგება ერთზე მეტი ნაცნობი ლექსიკური ელემენტისგან და უშვებს სინტაქსურ-ტრანსფორმაციული შესაძლებლობის მინიმუმს მის სტრუქტურაში და რომლის მნიშვნელობაც არ არის მისი სინტაქსური შემადგენლის კომპოზიციური ფუნქცია, მაგრამ რომელსაც ყოველთვის აქვს ომონიმური პირდაპირი ანალოგი (Katsarou 2011: 85).

რაც შეეხება იდიომებს დასავლურ ენციკლოპედიებსა და ლექსიკონებში, ბუნებრივია, მათში უფრო ლაკონიურ, არსებითზე აქცენტირებულ განმარტებებს ვხვდებით. კემბრიჯის ენციკლოპედიის მიხედვით, იდიომის იდენტიფიცირებას ახდენს ორი ძირითადი მახასიათებელი. იდიომატური გამოთქმის მნიშვნელობა არ გამოიყვანება მისი შემადგენელი სიტყვების მნიშვნელობების შესწავლის გზით და გამოთქმა ფიქსირებულია, როგორც გრამატიკულად, ასევე ლექსიკურად (The Cambridge Encyclopedia.. 2003: 163).

ლონგმანის საგამომცემლო კომპანიის მიერ გამოცემულ ინგლისური იდიომების ლექსიკონში იდიომი განმარტებულია, როგორც სიტყვების ფიქსირებული ჯგუფი, რომელსაც გააჩნია განსაკუთრებული მნიშვნელობა, განსხვავებული ცალკეული სიტყვის მნიშვნელობებისაგან (Longman Dictionary... 1990).

ამერიკელი ლექსიკოგრაფის, უებსტერის ინგლისური ენის ენციკლოპედიური ლექსიკონის მიხედვით, იდიომი არის გამოხატვის მეთოდი დამახასიათებელი ენის ან პირისათვის; ფრაზა ან გამონათქვამი, რომელსაც დროთა განმავლობაში მიეცა განსაკუთრებული მნიშვნელობა, ან სპეციალური გრამატიკული თვისება; თავისებური ფორმა ან ენის მრავალფეროვნება; დიალექტი (Webster's.. 1980: 420).

ოქსფორდის ინგლისურ ლექსიკონში „იდიომი“ განმარტებულია როგორც

ენისთვის დამახსიათებელი ფორმა ან გამობატვა ან გამობატულება, გრამატიკული კონსტრუქცია, ფრაზა და ა.შ.; ფრაზეოლოგიის განსაკუთრებულობა, რომლის მნიშვნელობაც ხშირად გრამატიკულად და ლოგიკურად განსხვავებულა (Oxford English Dictionary 1989: 624).

აქვე, შედარებისთვის მოგვყავს დიდ საბჭოთა ენციკლოპედიაში შესული იდიომის განმარტება: იდიომა არის ენობრივი ერთეულების ერთობლიობა, რომლის მნიშვნელობა არ ემთხვევა მისი შემადგენელი ელემენტების მნიშვნელობას. ეს შეუსაბამობა შეიძლება გამოწვეული იყოს მთლიანის შემადგენლობაში ელემენტების მნიშვნელობის ცვლილებით (BC3, ტ. 10).

ქართულ ლინგვისტიკაში იდიომატური მიმართულების კვლევები XX საუკუნის შუა წლებიდან ჩნდება. 1955 წელს არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით გამოცემულ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის IV ტომში იდიომა განისაზღვრება როგორც ამა თუ იმ ენის თავისებური გამოთქმა, რომელიც, ჩვეულებრივ, სხვა ენაზე სიტყვასიტყვით არ ითარგმნება (ქეგლ 1955).

ერთ-ერთი პირველი და, ალბათ, ყველაზე მისაღები განმარტება ეკუთვნის ა. თაყაიშვილს, რომლის მიხედვით, „იდიომა არის შესიტყვების ფორმისა და ექსპრესიული ფუნქციის მქონე სემანტიკურად დაუშლელი ერთეული, რომლის მნიშვნელობა არ უდრის კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამს“ (თაყაიშვილი 1961: 40).

მსგავსი დახასიათება ეკუთვნის ალ. ონიანსაც, რომლისთვისაც იდიომა არის შესიტყვების ფორმის მქონე დაუშლელი ლექსიკური ერთეული, რომლის მნიშვნელობა არ გამომდინარეობს კომპონენტების მნიშვნელობათა ჯამიდან (ონიანი 1966: 7).

გ. შალამბერიძე იდიომის მხატვრულ ღირებულებაზე ამახვილებს ყურადღებას. მისი აზრით, იდიომებს ე.წ. ლექსიკალიზებულ სიტყვათშეერთებებს, დაკარგული აქვთ პირდაპირი მნიშვნელობა და იხმარება გადატანით, ხატოვნად. ისინი ხალხის მხატვრული თავისებურებითაა გაპირობებული და ქმნიან ამ ენის ეროვნულ კოლორიტს (შალამბერიძე 1966: 269).

პროფ. ნ. სტამბოლიშვილის სამართლიანი შენიშვნით, „ნებისმიერი ენის იდიომატური გამოთქმების სიმდიდრე არის ამ ენაზე მოსაუბრე ხალხის ეროვნული ენობრივი ცნობიერების მონაპოვარი და წარმოადგენს ნებისმიერი ხალხის მსოფლიოს ენობრივი სურათის როგორ უნივერსალურ, ისე თვითმყოფად ეროვნულ ნაწილს“ (სტამბოლიშვილი 2018: 655).

შ. აფრიდონიძე იდიომისა და იდიომურობის საკითხისადმი მიძღვნილ სტატიაში ტერმინის მნიშვნელობას შემდეგნაირად განსაზღვრავს: „იდიომა არის სემანტიკურად დაუშლელი და გრამატიკულად შეზღუდული გამოთქმა, რომელიც შეიცავს ერთ აღმნიშვნელ სიტყვას მაინც და ამა თუ იმ ტერმინის სინონიმად იხმარება“ (აფრიდონიძე 1983: 73).

ა. ახალაძე

თ. გამყრელიძე საფუძვლიანად განმარტავს იდიომს და აღნიშნავს, რომ: „იდიომები ანუ იდიომატური გამოთქმები ფორმით ემთხვევა თავისუფალ შესიტყვებებს, მაგრამ მათი ლექსიკური სტრუქტურა აზრობრივად გარდაქმნილია. მათთვის დამახასიათებელია ერთიანი (ბმული) მნიშვნელობა, ლექსემის მსგავსი სინთეზური ფუნქცია... იდიომები ლექსემათა ექსპრესიული სინონიმებია. მათი მნიშვნელობა შეიცავს არა მარტო კომპონენტებისათვის დამახასიათებელ კონოტაციებს, არამედ თვით ფრაზემის ხატოვან საფუძველსაც; ამიტომ იდიომის მნიშვნელობა ლექსემის მნიშვნელობაზე უფრო მდიდარია“ (გამყრელიძე 2008: 376).

ო. მემიშიშის აზრით, იდიომს აქვს საერთო ნიშნები როგორც სიტყვასთან, ისე თავისუფალ შესიტყვებასთან. ამასთან იგი სიტყვისგან განსხვავდება აგებულებით, თუმცა უახლოვდება მნიშვნელობით, თავისუფალ შესიტყვებასთან კი აერთიანებს აგებულება, მაგრამ განსხვავებს მნიშვნელობა (მემიშიში 2015: 5).

თარგმანმცოდნეობის სახელმძღვანელოს ავტორის, ხ. ბერიძისთვის იდიომები ენის მყარი ნიმუშებია, რომლებიც არ ექვემდებარებიან ვარიაციას, არ გვხვდება ცალკეული შემადგენელი კომპონენტების გარეშე, დაუშვებელია კომპონენტების წყობის შეცვლა, სიტყვის ამოღება, ჩამატება ან ჩანაცვლება, გრამატიკული წყობის დარღვევა (ბერიძე 2018: 107).

მკვლევარ ი. რუსაძის სადოქტორო დისერტაციაში ვკითხულობთ: „იდიომის მთავარი თვისება, მისი ორიგინალურობა და არასტანდარტულობაა. მისი მთავარი არსი ისაა, რომ მის კომპონენტებს დაკარგული უნდა ჰქონდეთ ძირითადი მნიშვნელობა. მათ არ უნდა ჰქონდეთ შენარჩუნებული თავიანთი ინდივიდუალური და თავისუფალი მნიშვნელობა... იგი არის შესიტყვების ფორმის მქონე თავისებური მტკიცედ ჩამოყალიბებული გამონათქვამი, რომლის სტრუქტურის შეცვლა შემადგენელი კომპონენტების შეცვლით თითქმის შეუძლებელია და მზა ფორმას წარმოადგენს. იდიომის გაგება სიტყვასიტყვით შეუძლებელია. იდიომი შეიცავს ორ კომპონენტს მაინც, ამდენად, ცალკე აღებული სიტყვა, მარტივი თუ კომპოზიტი, იდიომად არ მიიჩნევა (რუსაძე 2010: 74-76).

რ. შეროზიას დაკვირვებით კი, იდიომი მხატვრული აზროვნების შედეგად არის წარმოქმნილი და ისეთივე მყარი, უცვლელი ოდენობაა, როგორც ნებისმიერი სიტყვა. ...იდიომი „შეფარვით“ ამბობს სათქმელს და არა პირდაპირ. იგი „გაქვავებული“ მეტაფორაა (შეროზია 2014: 179-181).

ფრაზეოლოგიზმების, მათ შორის იდიომების, შესწავლას მიუძღვნა არაერთი ნაშრომი და მონოგრაფია მკვლევარმა ნ. ცეცხლაძემ, რომელიც იდიომის განსაზღვრელ კრიტერიუმებად მიიჩნევს შემდეგს:

1. სემანტიკური მონოლითურობა (გული გადააყოლა, თავზე ქუდი ხურავს, გულზე ცეცხლი მოუკიდა); 2. სიტყვათა მუდმივი, განსაზღვრული რიგი; 3.

კომპონენტების სინონიმებით შეცვლის შეუძლებლობა; 4. რედუქციისა და გავრცობის შეუძლებლობა; 5. გრამატიკული კატეგორიების მიჩქმალვა; 6. გრამატიკული და ლექსიკური არქაიზმების დაცვა (ცეცხლაძე 2018: 14).

რაც შეეხება თურქულ ენათმეცნიერებას, იდიომების შესწავლა, ძირითადად, მიმდინარეობს ხატოვან გამოთქმებსა და ანდაზა-აფორიზმებთან მიმართებით. თავად სიტყვა „იდიომი“ ნაკლებად გამოიყენება. „იდიომი“-ს ნაცვლად XX საუკუნის 30-40-იან წლებამდე გამოიყენებოდა ოსმალური 'tabir'. 1935 წელს, ოსმალურ-თურქული სასაუბროს გამოცემით, თურქული ენის კვლევითმა ინსტიტუტმა 'tabir'-ის ნაცვლად საზოგადოებას შესთავაზა თურქული 'Deyim', რომელიც თანდათან დამკვიდრდა როგორც სასაუბრო, ისე სალიტერატურო ენაში იდიომის მნიშვნელობით.

თურქული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, იდიომი არის სტერეოტიპული გამონათქვამი, რომელსაც, ჩვეულებრივ, აქვს რეალურისგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებული მნიშვნელობა (Türkçe Sözlük 1983: 298). თურქული იდიომების ლექსიკონში იდიომი განმარტებულია, როგორც მინიმუმ ორი სიტყვისგან შემდგარი სიტყვათა წყობა, რომელსაც მისი შემადგენელებისგან მეტ-ნაკლებად განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს (Par 1993).

თურქ ენათმეცნიერთაგან იდიომის ერთ-ერთი პირველი განმარტება ეკუთვნის ო. ბაშქანს, რომლის მიხედვით, თუკი სიტყვათა ჯგუფის მთლიანი მნიშვნელობა ცალკეული სიტყვის მნიშვნელობისაგან განსხვავებულია, ასეთ შესიტყვებას იდიომი ეწოდება (Başkan 1969: 9).

თურქული გრამატიკის ავტორის თ. ნ. გენჯანის აზრით, ყველა ენაზე არსებობს მრავალი სტერეოტიპი და ფრაზების სიმრავლე, რომელთა მნიშვნელობაც განსხვავებულია სიტყვათა პირდაპირი მნიშვნელობებისაგან. მათი სტრუქტურა არ ემორჩილება რაიმე წესს და პირდაპირი თარგმნა შეუძლებელია. სწორედ ასეთ განსაკუთრებულ ერთეულს ეწოდება იდიომი (Gencan 1979: 527).

საინტერესოა, რომ თურქი მკვლევარი დოღან აქსანი ერთსიტყვიანი იდიომის შესაძლებლობასაც უშვებს. მისი აზრით, იდიომი ესაა განსხვავებული აზრის მატარებელი შესიტყვება, იშვიათ შემთხვევაში სიტყვა, რომელიც გამოიყენება გარკვეული ემოციისა და სიტუაციის გამოსახატად (Aksan 1882: 37).

იდიომის რაობაზე მნიშვნელოვანი ნაშრომების ავტორის ო. ა. აქსოის აზრით, იდიომი არის სიტყვათა სტერეოტიპული ჯგუფი ან წინადადება, რომელიც მიმზიდველი ფორმით ან განსაკუთრებული სტრუქტურით გამოხატავს იდეას, განსხვავებულს მისი პირდაპირი მნიშვნელობისგან (Aksoy 1988: 52).

ა. ახალაძე

თურქი ავტორები: ზ. ქორქმაზი, მ. ჰენგირმენი, ა. ფუსქულლუოღლუ, ი. ბაჰადინლი და სხვები იდიომს ძირითადად სიტყვათა პირდაპირი მნიშვნელობისგან განსხვავებული აზრის მატარებელ, ორი და მეტი სიტყვისგან შემდგარ, გარკვეული სილამაზისა და ხიბლის მატარებელ მყარ ლექსიკურ ერთეულად განიხილავენ (Ballı 2019: 35-37).

იდიომებს მიუძღვნა თავისი კვლევები ლ. უზუნმა, რომლის დაკვირვებით, იდიომების მთავარი დამახასიათებელი თვისება არის სტრუქტურის შემადგენელი, ურთიერთდამოკიდებული ნაწილების მნიშვნელობების განსხვავება მთლიანის მნიშვნელობისაგან. სწორედ ეს უკანასკნელია იდიომის ფენომენი (Uzun 1988: 11-61; 1991: 29-39).

ა. თ. სინანის აზრით, იდიომებში გამოიყოფა შემდეგი მახასიათებლები: შესიტყვებიდან მინიმუმ ერთის მნიშვნელობის შეცვლა, გამომხატველობითი ძალის გაზრდა, მასში მინიმუმ ორ სიტყვიანი სტერეოტიპული გამოთქმის არსებობა, რომელიც აღიარებულია საზოგადოების მხრიდან (Sinan 2008:97).

როგორც ჩამოთვლილი განმარტებებიდან ჩანს, იდიომის მიმართ არ არის ჩამოყალიბებული ერთიანი აზრი, თუმცა, უმრავლეს შემთხვევაში, მთავარ მახასიათებლად გვევლინება შესიტყვების განსაკუთრებული მნიშვნელობა, რომელიც არ მიიღება მისი შემადგენელი კომპონენტების, მასში შემავალი ლექსემების მნიშვნელობათა მექანიკური დაჯამებით, ანუ იდიომის იდიომად აღქმას უზრუნველყოფს არა მისი კომპონენტების მნიშვნელობანი, არამედ მთლიანი სემანტიკა, რომელიც არის მხატვრული აზროვნების შედეგი. შესაბამისად, იდიომები უნდა განვიხილოთ, როგორც ეროვნული ფენომენი, ერის სულიერი სამყაროს ერთგვარი სარკე.

ლიტერატურა

- აფრიდონიძე შ. 1983. *იდიომი და იდიომურობა*, საენათმეცნიერო ძიებანი, III, თბილისი.
- ბერიძე ხ. 2018. *თარგმანმცოდნეობა*, ბათუმი.
- გამყრელიძე თ., კიკნაძე ზ., შადური ი., შენგელაია ნ. 2008. *თეორიული ენათმეცნიერების კურსი*, მეორე გამოცემა, თბილისი.
- თაყაიშვილი ა. 1961. *ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები*, თბილისი.
- ლობჯანიძე ი. 2012. *იდიომების სტრუქტურა და სემანტიკა ქართულში (შედარებით-შეპირისპირებითი ანალიზი: ინგლისური, ახალი ბერძნული და რუსული ენების მასალის საფუძველზე)*, სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი.
- მემიშიში ო. 2015. *ლაზური ანდაზები და იდიომები*, ბათუმი.
- ონიანი ალ. 1966. *ქართული იდიომები*, თბილისი.
- რუსაძე ი. 2010. *სომატური იდიომები ლინგვოკულტუროლოგიურ ასპექტში (ინგლისური და ქართული ენების მასალაზე)*, ქუთაისი.

სტამბოლიშვილი ნ., ბახტაძე ნ. 2018. იდიომების წარმოშობის ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, *Etudes interdisciplinaires en Sciences humaines (EISH)*, №5, 2018.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით, ტ. IV, 1955; ტ. VII, 1962. თბილისი.

შალამბერიძე გ. 1966. ილია ჭავჭავაძის ენა, თბილისი.

შეროზია რ. 2014. იდიომთან დაკავშირებული საკითხები, ქართველური მემკვიდრეობა, XVII, 2014.

ცეცხლაძე ნ. 2018. ფრაზეოლოგიზმთა კვლევის ასპექტები, თბილისი.

Большая Советская Энциклопедия, т. 10, 1972. Москва.

Hockett, C. F. 1958. *A Course in Modern Linguistic*, New York.

Katsarou E.C. 2011. *Descriptive and Theoretical Aspects of English Idioms*, LAP Lambert Academic Publishing AG & Co KG.

Katz, J.J. and P.M. 1963. *Postal Semantic Interpretation of Idioms and Sentences containing them*. M.I.T. Research Laboratory of Electronics Quarterly Progress Report, 1963: 275-282.

Longman Dictionary of English Idioms, Richmond, TX, USA. 1990.

Makkai A. 1972. *Idiom Structure in English*, Paris.

McMordie W. 1929. *English idioms and how to use them*, fifth edition, Oxford.

Roberts M. H. 1944. *The Science of Idiom: A Method of Inquiry into the Cognitive Design of Language*, PMLA, Modern Language Association, Vol. 59, No. 1, Mar., 1944: 291-306.

Strässler J. 1982. *Idioms in English. A Pragmatic Analysis*, Tübingen.

The Cambridge Encyclopedia of the English Language, 2003.

The New Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language, 1980. New York.

Vizetelly F. H., De Bekker L. J., 1923. *A Desk-Book of Idioms and Idiomatic Phrases in English Speech and Literature*, New York and London.

Weinreich, U. 1969. *Problems in the analysis of idioms*. In J. Puhvel (Ed.) *Substance and Structure of Language*. Berkeley, California: University of California Press.

Wood M. 1986. *A Definition of Idiom*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.

Aksan D. 1982. *Her Yönüyle Dil - 3*, TDK Yay., Ankara.

Aksoy Ö. A. 1988. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Ballı E. 2019. *Devrek yöresinden derlenmiş atasözleri ve deyimlerin tematik açıdan değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak.

Başkan Ö. 1969. *Yabancı dil öğretimi. İlkeler ve Çözümler*, İstanbul.

Gencan T. N. 1979. *Dilbilgisi*, TDK Yay., Ankara.

Par A. H. 1993. *Türkçe Deyimler Sözlüğü, Serhat Dağıtım Yayınları*, İstanbul.

Sinan A. T. 2008. *Deyim kavrami üzerine notlar-I*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 2, Elazığ.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c. 1, 1983. Ankara.

Uzun L. S. 1988. *Dilbilimi açısından deyim kavramı ve Türkiye türkçesindeki örneklerin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Uzun L. S. 1991. *Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri*, Dilbilim Araştırmaları.

Language and Linguistics

For the Issue of Idiom in Western European, Georgian and Turkish Linguistics

Ana Akhaladze

Batumi Shota Rustaveli State University

Batumi, Georgia

aakhaladze@cu.edu.ge

Language, as a social institution, is constantly changing and evolving, by the way, through the metaphorical understanding of solid group of words. This type, so called idiomatic expressions have long been the focus of researchers' attention, however, to date there is no consensus among linguists on its definition. The paper presents a brief history of the study of idioms, the main definitions of which are found in Western, Georgian and Turkish linguistics, the reasons for the diversity of assessments and draws a definite conclusion: In most cases, the main feature of the idiom is the special meaning of the words' group, which is not obtained by mechanical summation of its constituent components, the meanings of the words contained it. The perception of an idiom as an idiom is provided not by the separate meaning of its constituent components, but by the meaning of the whole, which is the result of poetic mind. Therefore, idioms should be considered as a national phenomenon, a kind of mirror of the spiritual world of the nation.

Keywords: *Idiom, European, Georgian and Turkish Linguistics.*

At present, there is no common opinion among linguists about the existence of an idiom. This concept is found with more or less different meanings in scientific literature or in the definitions of a separate language. According to one view, idiom

is derived from the ancient Greek word 'ἰδίωμα' (idiom), which means selfishness, according to another, it is based on the Greek ἰδιώτης (idios), which corresponds to- its own, private.

The researcher I. Lobzhanidze offered an interesting, somehow intermediate version of the term in some languages, including Georgian language. According to him, "the term itself is related to the Greek word 'ἰδιώτης', which seemed to be spread in different languages, but its original variant remained only in Greek, in other languages the term was associated with the Greek word 'ἰδίωμα'. In Georgian, the term "idiom" with the meaning of idiomatic pronunciation was established under the influence of Russian, which, like English language, actively used the -at-suffix. Consequently, in the Georgian language, following the example of Russian and Western European languages, the term idiomatic appeared, since it is produced directly from the idiom "(Lobzhanidze 2012: 30).

The study of idiomatic as a separate field in European and English linguistics dates back to the 1900s. One of the first explanations of the idiom belongs to Ekutvani U. McMord. We are enjoying the fifth edition of his book, published in 1909, which was intended for students and teachers of the East. The author discusses in idioms the peculiar use of a separate word, as well as phrases or expressions, which has become a stereotype in English due to old age (McMordie 1929: 13).

Among the first researchers of idiomatic are f. Wiesel and al. De Becker. They point out in a book co-authored in 1923 that an idiom, the same idiomatic phrase, is a phrase whose meaning does not derive from its constituent parts, is not obtained by combining the meanings of the words contained in it, and has a special meaning, characteristic just for him. The authors distinguish idiomatic phrases from figurative phrases in which the words used are usually expressive of conjunctions (Vizetelly, Bekker 1923: v-vi).

McMord's theory was further developed in the works of Patridge, Shap, and others. In their opinion, an idiom can be any grammatical or lexical feature of a language and its main practical principle is its non-translation (Lobzhanidze 2012: 6-7). The sociocultural theory of the definition of idiom is developed by M. Roberts argues that an idiom is a reflection of a particular organization of thought, a mental design of language, based on various means of expression that enable the expression of thought clearly and fully. Language is better when it is more idiomatic, that is, more transparent. According to him, the basis for the creation of idioms is the historical context, the geographical area. At the same time, important circumstances are the physical data of a person, his daily life, art, culture, architecture, music ... (Roberts 1944: 302-305). As an example of idiomatic language, Robert believes in ancient Greek, which can accurately symbolize the contours of thought based on the harmonious and balanced coexistence of grammar and rhetoric.

Emerging researcher of English idiom, Ch. For Hockett thinks, that an idiom is a lexicographical and syntactic phenomenon whose meaning does not depend on, or does not derive from, its structure [Hockett, 1958]. Therefore, there is no element in the language that is not an idiom or an integral part of it, that is, any word can be considered an idiom (Strässler 1982: 15; Lobzhanidze 2012: 7-8). Hockett does not give a strict definition of an idiom, does not distinguish between lexemic and semantic aspects, although it does list 6 different types of idioms: 1. Alternatives (includes personal pronouns and numbers); 2. Own names; 3. Abbreviation; 4. Phrasal compounds; 5. Figurative expressions; 6. Slang (Hockett, 1958: 310-318). It is true that the study of idiom is highly controversial, but it is also a fact that for a long time it remained the only extensive work in the field of idiom.

Researchers of the next period J. Katz and p. Idioms considered exceptions in the postal article, which confirms the rule of composition because they do not take meaning from the meanings of syntactic parts. In their view, the main characteristic of an idiom is that its full meaning, in a broader sense, the expression of the meaning of any sentence contained in its idiom is not a compositional function of the meanings of its grammatical parts (Katz, Postal 1963: 275-282).

According to Uriel Weinreich, an idiom is a phraseological unit that includes at least two ambiguous components and in which there is a contextual selection of thoughts. That is, some phraseology is an idiom; Others - no (Weinreich 1969: 23-81). Published in 1972 by a. Macai's fundamental work on the structure of the English idiom, distinguishes between lexemic (expressions) and sememur (prepositions) idioms. Makai distinguishes four specific criteria for the identification of idioms, namely: 1. The presence of at least two free morphemes in a given expression; 2. The ability of these morphemes to function in different meanings in more than one environment; 3. The possible ambiguity of the decipherment of all idioms, arising from the possibility of direct interpretation; 4. The semantic unpredictability of idioms, since the meaning of the idiom is not derived from its constituent parts (Makkai 1972: 58). Wood offers a different definition of idiom. In his view, "an idiom is a complex expression that is completely non-composite in meaning and completely unproductive in form" (Wood 1986).

The results of the study of idioms in Western linguistics have been reflected in numerous scientific papers. Contemporary author A. Katsaru, who has devoted his dissertation and monograph to English idioms, makes a conclusion about the idiom: An idiom is an indirect, grammatically well-formed expression consisting of more than one familiar lexical element that allows for a minimum of syntactic-transformational possibilities in its structure and whose meaning is not the compositional function of its syntactic component but always has a homonymous direct analogue (Katsarou 2011: 85). As for idioms in Western encyclopedias and dictionaries, it is natural to

find more succinct, substantive definitions in them. According to the Cambridge Encyclopedia, idiom is identified by two main characteristics. The meaning of idiomatic expression is not distinguished by studying the meanings of its constituent words and the expression is fixed both grammatically and lexically (The Cambridge Encyc Enlopedia ... 2003: 163).

In the Dictionary of English Idioms published by Longman Publishing Company, idiom is defined as a fixed group of words that have a special meaning, different from the meanings of individual words (Longman Dictionary ..., 1990). According to the American lexicographer Webster English Encyclopedic Dictionary, idiom is a method of expression for a characteristic language or person; A phrase or expression that has been given a special meaning over time, or a special grammatical feature (Webster's ...1980: 420).

In the Oxford English Dictionary, idiom is defined as a characteristic form or expression or expression for a language, a grammatical construction, a phrase, etc.; The peculiarity of phraseology, the meaning of which is often grammatically and logically different (Oxford English Dictionary 1989: 624). Here, for comparison, we give the definition of an idiom included in the Great Soviet Encyclopedia: an idiom is a set of linguistic units, the meaning of which does not coincide with the meaning of its constituent elements. This discrepancy may be caused by a change in the meanings of the elements in the whole composition (БСЭ, т. 10).

Studies of idiomatic directions in Georgian linguistics date back to the middle of the XX century. In 1955 Arn. Volume IV of the Explanatory Dictionary of the Georgian Language, published in the general edition of Chikobava, defines an idiom as a peculiar expression of a language, which is usually not translated literally into another language (Kegel 1955). According to Takaishvili, "an idiom is a semantically indistinguishable unit with a word form and an expressive function, the value of which does not equal the sum of the meanings of the components" (Takaishvili 1961: 40). A similar description belongs to Al. Oniani, for whom an idiom is an inseparable lexical unit in the form of words, the meaning of which does not derive from the sum of the meanings of the components (Oniani 1966: 7). C. Shalamberidze focuses on the artistic value of the idiom. In his opinion, the so-called idioms. Lexicalized word combinations have lost their literal meaning and are used figuratively, figuratively. They are conditioned by the artistic peculiarities of the people and form the national color of this language (Shalamberidze 1966: 269). According to Sherozia, idiom is the product of artistic thinking and is as solid, unchanging as any word. ... The idiom says something with "cover" and not directly. It is a "petrified" metaphor (Sherozia 2014: 179-181).

ა. ახალაძე

Numerous papers and monographs have been devoted to the study of phraseologies, including idioms. Tsetskhladze considers the following as the defining criteria of an idiom: 1. Semantic monolithicity (moved the heart, puts a hat on his head, set fire to the heart); 2. A constant, defined sequence of words; 3. Impossibility to replace components with synonyms; 4. Inability to reduce and expand; 5. Concealment of grammatical categories; 6. Preservation of grammatical and lexical archaisms (Tsetskhladze 2018: 14).

As for Turkish linguistics, the study of idioms is mainly concerned with figurative expressions and proverbs. The word "idiom" itself is rarely used. Ottoman 'tabir' was used instead of idiom until the 1930s and 1940s. In 1935, with the publication of the Ottoman-Turkish Conversation, the Turkish Language Research Institute offered Turkish 'Deyim' instead of 'tabir', which gradually became established in both colloquial and literal idioms.

According to the Turkish Dictionary, idiom is a stereotypical expression that usually has a more or less different meaning from the real one (Türkçe Sözlük 1983: 298). In the lexicon of Turkish idioms, idiom is defined as a set of words consisting of at least two words that have a more or less different meaning from its constituents (Par 1993).

One of the first definitions of idiom by Turkish linguists belongs to O. Başkan, according to whom, if the whole meaning of a group of words differs from the meaning of an individual word, such a phrase is called an idiom (Başkan 1969: 9).

Turkish grammar author Genjan thinks that there are many stereotypes and phrases in every language, the meaning of which differs from the direct meanings of words. Their structure does not obey any rules and direct translation is impossible. Such a special unit is called an idiom (Gencan 1979: 527). Turkish scholar Doan Aksan also explores the possibility of a one-word idiom. In his view, an idiom is a carrier of a different thought, a word rarely used to express a certain emotion and situation (Aksan 1882: 37). O.S. A. According to Aksoi, an idiom is a stereotypical group of words or sentences that express an idea in an attractive way or with a special structure, different from its direct meaning (Aksoy 1988: 52).

Turkish authors: Z. Korkmaz, m. Hengirman, A. Fuskuluoglu, I. Bah-'u'll and others consider idioms to be a solid lexical unit of a certain beauty and charm, consisting of two or more words, which carries a different meaning from the direct meaning of words (Ballı 2019: 35-37).

L. Uzun devoted his research to idioms, according to whom the main characteristic feature of idioms is the difference between the meanings of the constituent, interdependent parts of the structure from the meanings of the whole. The latter is the phenomenon of idioms (Uzun 1988: 11-61; 1991: 29-39).

As can be seen from the above definitions, there is no consensus on the idiom, however, in most cases, the main feature is the special meaning of the word, which does not take into account the meaning of its constituent components. In Nikur summary, that is, the perception of an idiom as an idiom is provided not by the meanings of its components, but by the whole semantics that are the result of artistic thinking. Consequently, idioms should be considered as a national phenomenon

Language and Linguistics

Linguocognitive Characteristics of Modified Ad-Hoc Lexical Units in the Telecinematic Discourse

Diana Haydanka

Uzhhorod National University
Uzhhorod, Ukraine
diana.haydanka@uzhnu.edu.ua

Recently ad-hoc word-formation research has received a plenty of attention from the perspective of linguocognitive paradigm that focuses on the unity of cognition, language, speech and metacontext. For this reason, the present article elucidates ad-hoc word formation in the telecinematic discourse to highlight complex mental processes behind the formation of an ad-hoc lexical unit, namely linguocognitive procedures, operations, and mechanisms. The ad-hoc words are classified based on the principle of sense transmission, hence we outline aggregated, condensed, and modified ad-hoc lexical units. The author has focused particular attention on the ad-hoc words, coined through conversion and by analogy employing the algorithm of linguocognitive meaning construction.

Keywords: *ad-hoc word-formation, condensed ad-hoc lexical units, linguocognitive characteristics, conversion, word-formation by analogy.*

Introduction. The linguocognitive paradigm of ad-hoc word-formation research has shifted focus to the indispensable continuity of cognitive processes, language, speech, and extralinguistic reality. Thus, an ad-hoc lexical unit is treated as “the result of the author's intention to impart new knowledge, being a complex of axiological and emotional impressions of the author, to stimulate the reaction of the recipient”, whereas ad-hoc word-formation in telecinematic discourse is referred to as an act of non-linear communication (Janney 2012) with the available sender, communicative intention, and the receiver (the audience).

The history of research. From the standpoint of linguocognitive paradigm, an ad-hoc word is viewed as containing quanta of information (Bialyk 2015) that reveal the author's perception, as well as linguistically creative comprehension of reality; “the outcome of complicated mental processes” (Darienko 2000), fixation of “knowledge of axiological nature” (Abrosimova 2014), “correlation between the novel and the previous experience of a speaker” (Batalov 2004), “the carrier of the prototype category” (Renouf 2007; Porto 2007), which embraces a network of possible meaning projections of a lexeme” (Lehrer 2007), potential senses of the lexical unit, interrelated by analogy, metaphorical and metonymic relations.

Pragmatic intentionality of the “Sex and the City” predetermines its two key functions: manipulation (aimed at provoking the required emotional feedback from the audience), and attraction (aimed at expanding the target audience). The producing team (collective author) exploits lexical creativity for the sake of increasing the audial appeal of the verbal component, that fact accounting for a large number of AHLU in the inter-personage polylogues.

Accordingly, the focus of the present study is the in-depth motives and meta-contexts that reveal the author’s purport behind each ad-hoc unit from the perspective of the production team, based on “shared knowledge” (Dynel 2013), as a unity of socio-cultural context and points of coincidence of both the collective author’s and the viewership’s associations and values. Thus, we interpret ad-hoc lexical units as instant and creative lexical formations, reflecting the characters’ verbal ingenuity and skilfulness on a diegetic level, whereas on the extradiegetic level ad-hoc lexical units demonstrate the illocutionary manipulative effect.

Data and Methodology. The methodological framework of the present article intends to define the ad-hoc lexical units’ word-formation types to illustrate implicit senses behind the core meaning of each unit employing the linguocognitive modelling of the meaning. Implicit senses, rendered by such units, convey fragments of aggregated, condensed and modified knowledge.

The corpus of ad-hoc lexical units (hereinafter referred to as AHLU) was compiled by a continuous sampling method, based on the lexicographic verification, following the principle of non-codification (Zatsny 1997). Further on, elements of structural, word-formation and morphological analysis, as well as the transcription of individual ad-hoc words were employed to systematise the retrieved ad-hoc words and correlate between the dominant and less representative types of ad-hoc word-formation. As a result of quantitative calculations, 2,431 AHLUs in 1,265 AMCs were retrieved, comprising 43% of the total number of the analyzed texts of the scripts (2737 pages) of the dramedy “Sex and the City” (hereinafter referred to as STM), as supported by the data in Table 1. Further on, we applied the conversational and content analysis to retrieve ad-hoc marked contexts (our term, hereinafter referred to as AMC), characterised by the presence of at least one ad-hoc lexical unit. The AMC vary in length, being represented by a single statement, a monologic cue or a polylogic verbal exchange.

The analysis of the linguocognitive nature of AHLU involved the application of the linguocognitive methodological toolkit, namely cognitive mapping based on the tools of the M. Turner and G. Fauconnier mental spaces integration theory (Fauconnier & Turner 2002). Hence, to reveal the AHLU’s informational load we suggest employing the following algorithm of mental operations that underlie the creation of ad-hoc lexical units: *linguocognitive procedure (hereinafter LP)*

დ. შაიდანკა

→ *linguocognitive operation (hereinafter LO)* → *linguocognitive mechanism (hereinafter LM)* that enabled us to model linguocognitive meaning construction of the relevant AHLU.

We will illustrate the sequence of these mental operations by the condensed AHLU **Manhattan** (Men (plural form of the noun *Man* + *Manhattan* – a city district of New York). The input spaces *Men* and *Manhattan* form a blended space, whose semantics integrate the established information – direct semantic components, fixed in dictionary definitions, namely: “a living being characterized by age, gender and social characteristics”, “male person”, “man, lover” (meaning components of input space 1 “Men”); “District”, “territory”, “commercial centre”, “cultural centre”, “prestigious area” (meaning components of input space 2), and associative semantic components, such as “career”, “success”, “relationships”, “love” (related to input space 1), “wealth”, “money”, “luxury”, “bohemian” “fashion”, “woman” (related to input space 2). As a result, a new sense of *Manhattan* – ‘Men’s Territory’ is emerging, presupposing a prestigious area, with women craving to find unearthly love, embodied by a successful and wealthy man.

Findings and Discussion. 1 *Linguocognitive Characteristics of Ad-hoc Units in the English Telecinematic Discourse.*

In the present paper ad-hoc word-formation types were classified, given the nature of knowledge quanta “transmission” (Bialyk 2015). Consequently, we point out the following groups of ad-hoc lexical units:

- 1) aggregated AHLU – 58%;
- 2) modified AHLU – 31%;
- 3) condensed AHLU – 11% (See Table 1).

Table 1. Classification of Ad-hoc Units by Word-Formation Types and Nature of Sense Transmission

Aggregated Ad-hoc Units		Condensed Ad-hoc Units		Modified Ad-hoc Units	
Number	%	Number	%	Number	%
1409	58%	267	11%	753	31%
Number of AMCs	%	Number of AMCs	%	Number of AMCs	%
743	59%	141	11%	396	30%

Aggregated AHLU build-up the meaning and form a new semantic field as a result of the linguocognitive procedure of combination (Bialyk 2015), being represented by units formed through compounding (*He’s asking you to buy your apartment for the exact price he paid, or you can vacate and he’ll sell it. Vacate? I’m homeless. I’ll be a baglady, but a Fendi-baglady, a baglady* (S. 4, Ep. 16)) and affixation (*We’re just*

friends. I don't put my dick in you. – Another one of these and I might let you. – There are no datable men here (S. 3, Ep. 1)). Compound AHLU (1069 AHLU; 44%) are classified according to the structural-semantic parameters, as well as the semantic kernel position.

The linguocognitive nature of ad-hoc lexical units rests on their ability to capture, accumulate, and reinterpret elements of knowledge about reality through the prism of the author's perception of the world so as to navigate unexpected associations between input spaces. Hence, it is conditioned by a range of the sender's mental actions, namely: implicit cognitive procedures, operations, and mechanisms when coining a new unit. To disclose the linguocognitive nature of AHLU, we resort to the mental spaces integration theory (Turner & Fauconniere 2002) and propose the linguocognitive modelling of the AHLU meaning. Therefore, the linguocognitive nature of aggregated ad-hoc words is determined by the following sequence of mental actions that blend elements of input spaces and account for the entire mental mechanism behind the ad-hoc word-formation, with the arrows indicating the stepwise connections between the cognitive processes involved in the meaning enhancement: LP of structural and semantic analogy → LO of comparison → LM of sense accumulation.

Condensed ad-hoc words (blends and abbreviations) proved to be the least productive, primarily due to the complexity of both creating and decoding the meaning of such units during a conventional speech act. Blending (146 AHLU, 6%) is represented by overlapping (*Yorckenblatt*) and substitution (*mid-wife crisis*) blends, whereas among abbreviated units simple and compound abbreviations (121 AHLU, 5%) appeared to be the most frequent (*cosmo – cosmopolitan*). Consequently, the linguocognitive nature of condensed AHLU relies on the following sequence of mental actions: LP of compression (contracted form) → LO of comparison, attended by LO of overlapping → LM of meaning concentration, placing additional emphasis on the semantic load.

2 Linguocognitive nature of modified ad-hoc lexical units resulting from conversion and word-formation by analogy.

Modified word-formation types, represented by ad-hoc words, resulting from conversion and those formed by analogy, proved second productive.

Conversion (389 AHLU, 16%) as a way of modified ad-hoc formation is also referred to as “implicit transposition” (Lieber 2005), “functional transposition” (Yenikeeva 2006), “zero derivation” (Don 2005). All the 389 (16%) converted AHLU are stylistically coloured. At their core is the “LP of intertextualisation, association, emphasis on the perception of extralinguistic reality” (Bialyk 2015). Following R. Quirk (A Comprehensive Grammar of the English Language 1985), we distinguish three groups

დ. შაიდანკა

of converted AHLU coined on three conversion models:

→ full conversion (the converted units participate in all morphological processes characteristic of the new grammatical category);

→ partial conversion (the converted unit is not subject to further derivation, most often in case of the model Adj → N, because substantivized adjectives, such as *the unfamiliar*, require verbs in the singular, not plural);

→ approximate conversion, which is accompanied by a partial phonological change, primarily stress.

Since there are no examples of conversions of the third group in the material under study, we consider only full and partial conversion.

The main types of converted AHLU include verbalization, substantivization and adjectivation on the following models:

- substantivation: 1) V → N; 2) Adj → N;
- verbalization: 1) N → V; 2) Adj → V;
- adjectivation: N → Adj.

These models represent the so-called “primary” types of conversions, which are highly productive in the studied sample. The productive conversion model is N → V (221 AHLU, 57%), which is based on LP of detailing and meaning accentuation: *to supersize, to sample sale, to cocktail, to man, to shoe: So, there I was <... > trapped in a cabin that was outdated even by Civil War standards when I could've been out cocktailing and sample-selling* (S. 4, Ep. 9).

We attempt to illustrate the relations between the input base and the converted AHLU in the most common group of converted units (S. Martsa labels them “the relationship between the motivating and output units” “input-output relations” (Martsa 2013). This type of relations can be represented by categorial matrices (Martsa 2013) (See Table 2), which demonstrate the lexical and grammatical characteristics of the motivating basis and the converted unit.

Table 2. Input-Output Matrix of the converted verb “to supermodel”

Phonological form	['s(j)u:pə, mɔd(ə)l] – ['s(j)u:pə, mɔd(ə)l]	
L e x i c a l category	Form Function Meaning	N→V Subject / object / Complement → predicate Animate object → transitive action
L e x i c a l meaning	“a successful fashion model who has reached the status of a celebrity” (Longman Dictionary of Contemporary English) → “to behave with a stance of a famous model”	

We have also observed several instances of the so-called “delocutive conversion” (Hohenhaus 2007), i.e. conversion of words, phrases and even extra phonological exclamations, typical of spontaneous communicative situations (Hohenhaus 2007: 20), and standing for the term of address, into verbs: **Term of Address Interj / Pron / Adj** → **V**. They are most often used in conflict scenes, polylogues with a hint of irritation, as a negative responsive cue to the initial cue, containing a motivating base: - *Hey, gorgeous – Don’t ‘gorgeous’ me! You’re three hours late. I’ve eaten half a box of chocolates.* (S. 4, Ep. 18).

Notably, there is a tendency to convert complex nouns into verbs on the models **NN** → **V**, **AdjN** → **V**. Mostly these are verbs formed from attributive-noun phrases, for example: *to good-humour, to supersize, to middle-east: All expenses paid for everything for all 4 of us. All we have to do is pick the week. And the sooner, the better. I can hear the decadence calling. I gotta check with the old ball and chain, but I’m good to go. Middle-East me* (Movie 2).

Verbs formed from the conversion of proper names, often surnames or names, also represent a fairly productive model **NProper** → **V** in the material under study. The cognitive basis of verbs formed on this model is the LM of association and intertextuality (Dirven 2000). Researchers H. Marchand (Marchand 1966), R. Dirven (Dirven 2000), S. Martsa (Martsa 2013) refer to such units as a “predicate-subject complementary model” in which an output AHLU is in metonymic relations with the input noun, obtaining quality and characteristics of the latter (See Table 3). S. Martsa labels this process an “essive scheme” (from essive or ‘reflective case in the Finno-Ugric group of languages’), when the converted verb acquires the meaning “to act as, as someone, like...” (Martsa 2013: 137), for example: - He tells me how much he likes me, and boom, I believe him. Am I that needy? - Maybe he really did like you. - I swear, if you “Pollyanna-out” on me today, I’ll have to hit you with this rice pudding (S. 1, Ep. 8).

Table 3. Input-Output Matrix of the converted verb “to Pollyanna”

Phonological form	[.pɔlɪˈænə] – [.pɔlɪˈænə]	
Lexical category	Form Function Meaning	N ^{Proper} → V Subject/object → predicate Proper name → intransitive action
Lexical meaning	“The name of an optimistic heroine, created by Eleanor Hodgman Porter” (Longman Dictionary of Contemporary English) → “to behave as an excessively cheerful or optimistic person, sometimes too naïve”	

დ. ჰაიდანკა

In the abovementioned AMC, Carrie Bradshaw's character converts the name of Pollyanna, an excessively optimistic heroine of the eponymous Elinor Porter's novel, into a verb, to refer to inexhaustible optimism and cheerfulness. Accordingly, in the phrase "if you" *Pollyanna-out* "on me today...", Carrie expresses her irritation annoyance with Charlotte's naive optimism.

Worth attention are the instances of the input base expressed by the modal verb *should*: *How do we separate what we could do and what we should do? - Why are we should-ing all over ourselves?* (P. 6, Ep. 15), where the output unit literally means 'to doubt and hesitate'.

Adverbial AHLU formed on the model $\mathbf{V} \rightarrow \mathbf{N}$ (23 OLO, 6%) were much less productive: - *I can't believe they wouldn't let someone like you in. That's a total disconnect.* - *A disconnect?* - *Yeah. It's like a fuck-up.* - *A disconnect!* - *Yeah. You, writers, are word Nazis* (S. 3, Ep. 14).

The dramedy offers frequent instances of secondary conversion models: Prep / Conj / Particle \rightarrow N, Affix \rightarrow N, Phrase \rightarrow N (89 OLO, 23%). Among them, a common type of conversion was hypostasis (Bauer 2006; Lieber 2005; Martsa 2013), or "quotation substantivization with subsequent adjectivation": It's so George-Michael of you!". This model belongs to the secondary conversion models, but in the studied material it proved to be quite productive (adjectival Phrase \rightarrow Adj) Notably, this model is also based on metonymic transfer, as it involves two stages of metonymic processes, namely: 1) a part of the whole \leftrightarrow the whole; 2) a form \leftrightarrow quality that is inherent or expressed by the form (Martsa, 2013: 193): You're so New-York. Stay here, do nothing, get in trouble. Be spontaneous. (S. 3, Ep. 14).

According to their semantic categories, converted AHLU fall into the following categories (Martsa 2013: 31): locative, ornamental, causative, productive, inchoative, performative, similitive, privative, instrumental, positive, motivational, durative, sound-imitating. The most common in the studied corpus are similitive (to act like someone, for example: to supermodel), motivating (to move like someone/something: to third-wheel), and sound-imitating (for example: to Zsa-Zsa-zsew) AHLU.

Ad-hoc words, formed by analogy (364, 15%) based on the LP of the informational plane modification (Bialyk 2015) are widely used in dialogic exchanges, being primarily represented by two types:

1) word-formation by analogy in the same dialogical micro context (80 AHLU, 22%):

- *Aren't I a little old to be introduced as your boyfriend*

- *Point taken. From now on, you'll be my man-friend* (Movie 1)

In this AMC, Carrie calls her 40-year-old lover "an advanced in years partner", contrary to boy-friend or "a young partner";

2) word-formation on a fixed word-formation template (57 AHLU, 15%), based on intertextuality and viewers' background knowledge, for instance: utterly overwhelmed with an upcoming trip to Abu-Dhabi, Miranda exclaims "Abu-Dhabi-du!" (Movie 2), which alludes at the exclamation-greeting "Scoobi-doobie-doo" in a popular cartoon "Scooby-Doo".

Ad-hoc word-formation by analogy on the word-forming template in the same micro context (80 OLO, 22%), the cognitive basis of which is LP of analogy is a prevailing model. Structurally, ad-hoc word formation by analogy replaces the word-forming element of the "prototype" with a new or the prototype-like element. Unlike compounding and contamination, the mechanism of ad-hoc word formation by analogy involves the replacement of the original element, which is in the same micro context, with a synonymous, antonymous or assonant element that creates a wordplay. Moreover, both the input unit and the newly created AHLU possess a common semantic feature, with the initial element being most commonly replaced.

One more interesting instance of ad-hoc word-formation by analogy is the so-called "adaptation of analogy, or "direct analogy correction" (Hohenhaus 2007), implying an input unit in the previous context, followed by either comment to it or a correction in the form of an output unit, synonymous with the input unit in the subsequent context. For example, in a conversation between friends discussing the benefits of hetero-, homo- and bisexuality, Miranda uses an ad-hoc euphemistic compound *Gaytown*, and Carrie instantly paraphrases it with an ad-hoc suffixal derivative *RickyMartinville*: - *When did this happen? When did the sexes get all confused? Somewhere between Gen X and Y, they blended and made XY. - I'm not even sure bisexuality exists. It's just a layover on the way to Gaytown. - Isn't that next to RickyMartinville?* (S. 3, Ep. 4).

As a rule, AHLU formed by analogy are easy to decode due to the proximity to the input base. Yet another instance of such units is "false analogy" (50, p. 194]), which leads to the emergence of a new AHLU even in the absence of direct semantic input unit. Such AHLU are purely context-dependent: - *I had no idea that Betty Buckley was so talented! - Please! She is the-cat's-pyjamas. - Why do people say that? - I have no idea. Maybe because she was in Cats. - Let's start another one. Like, "She's the-dog's-tuxedo." - What?* (S. 2, Ep. 11) the phrase *the-cat's-pyjamas*, meaning "super cool, the best of its kind" (American Heritage Dictionary of the English Language), originated in the age of jazz when pyjamas were considered an innovation, and the slang term cat was used to refer to jazz singers. In this case, a completely meaningless AHLU emerges that not only the viewer, but also the character fails to understand, since there is no direct semantic basis. Such AHLU serve solely for humorous purposes.

დ. შაიდასა

Word-formation by a fixed word-formation template (57 AHLU, 15%). Such AHLU emerge as a result of replacing a component of an idiomatic expression (for example, *doctor-of-all-trades* from *jack-of-all-trades*) or a well-known concept (for example, *lesbian-do-jour* from a movie title “*Belle-do-jour*”) but without the word-forming template in the immediate or previous context. They are based on LP of association and intertextualization, because the analogy in the creation of AHLU rests on the associative background, so the meaning of AHLU can be revealed only in the context as a set of causal relationships for the realization of associative-mental possibilities. Interpretation of these depends on the coherence of the text and “speech-transcendent data”, which address the presupposition of viewers, whose mental lexicon may record a stereotypical understanding of a particular object, phenomenon, event: *Oh god. Don't make me laugh. It hurts. - Is this still from your days as a flying relenda? - This is a sex-sprain. It was jack rabbit-sex. You know, pound, pound, pound, pound, pound, pound. - He's certainly acrobatic. - Oh yeah. He's a regular jerk-de-Soleil (S. 6, Ep. 8), where the AHLU *jerk-de-Soleil* is consonant with the name of the well-known circus troupe *Cirque-de-Soleil* denotes a very clumsy lover.*

Following O. Shatalova (Shatalova 2009: 193–197), we distinguish two key factors that facilitate the emergence of AHLU by analogy during a spontaneous conversation:

1) monologue speech – the AHLU is initiated by the very speaker as a continuation of his own opinion within one statement, scene or even episode: - *You're a busy working mother, too tired to go out and eat, Hoonen Kitchen, too tired to go out and fuck, call Robert. Fastfood, Fastfuck* (S. 6, Ep. 13);

2) polylogic speech – the presence of a replica-stimulus in the interrogative sentence (Shatalova 2009: 194), which provokes a cue-reaction, including a newly created AHLU with a humorous effect: *Your wife has quite a sense of humour. - He's my boyfriend. - Aren't I a little old to be introduced as your boyfriend? - Point taken. From now on, you'll be my man-friend* (Movie 2).

We would exemplify the linguocognitive nature of modified ad-hoc words on the example of a converted onomatopoeic verb “*zsa-zsa-zsu*” in the AMC that portrays Samantha and Carrie, discussing the collapse of the marriage relationship, caused by the lack of infatuation and passion, sending goosebumps down the character's spine:

How do you, you sustain a relationship without the zsa-zsa-Zsa? Isn't that what gets you through the years? Even if it [love] fades, at least you remember it zsa-zsa-zsu (S. 5).

The AHLU *zsa-zsa-zsu* is a converted verb, formed from the noun “*zsa-zsa-zsu*”, which means 'flutter'. The creation of the modified ad-hoc word *zsa-zsa-zsu* is motivated by the following sequence of mental actions: 1) LP of information

load modification: the input unit (Martsa 2013) zsa-zsa-zsu contains the meaning component 'the sound of butterfly's wings fluttering', whereas output unit to Zsa-Zsa-zsu means 'to pound (about the heart of a person madly in love)'; 2) LO of metaphorical transference: both the input and output units correlate with the associative semantic component of the input space 1, i.e. an idiom to get butterflies in one's stomach ('to experience extraordinary excitement'), whereas the semantic component "inspired by love" can be derived from the AMC. Hence, the nonce-word "to zsa-zsa-zsu" ('to flutter'), which Carrie uses in the dialogue about love, imitating the sound of butterfly's wings, is associated with pounding of a heart, caused by love; 3) LM of association based on the content plane expansion: the blended space to zsa-zsa-zsu ('to be madly in love' arises based on functional transorientation (Yenikieva 2006), i.e. reinterpretation of the input unit functional potential (Yenikieva 2006), agent (fluttering as awe or anxiety, caused by love) → action (fluttering as to cause tremor or awe) → state (heart, set aflutter, feeling of being in love). Thus, we interpret the cue:

*How to maintain a relationship without love? <...> Even if it [love] fades, you remember it **zsa-zsa-zsu**:*

Even when it [love] fades, you will remember how madly in love you were.

Thus, the linguocognitive nature of modified AHLU is stipulated by the following sequence of mental actions: LP of informational load modification → LO of metaphorical transfer → LM of the association based on the content plane expansion.

Conclusions. Pragmatic intentionality of the dramedy under consideration predetermines its two key functions: manipulation (aimed at provoking the required emotional feedback from the audience), and attraction (aimed at expanding the target audience). The collective author (producing team) exploits lexical creativity for the sake of increasing the audial appeal of the verbal component, that fact accounting for a large number of AHLU in the inter-personage polylogues. AHLU function in microcontexts, that are referred to as ad-hoc marked contexts (AMC), these being monologic and dialogic interlocutory exchanges. AHLU are instant and creative lexical formations, reflecting the characters' verbal ingenuity and skillfulness on a diegetic level, whereas on the extradiegetic level OLU demonstrate the illocutionary manipulative effect.

Interpretation of ad-hoc lexical units is based on the shared knowledge phenomenon, that is tangency points of interlocutors' sociocultural background knowledge and sets of associations and values. To elucidate the AHLU's informational load it is suggested to employ the following algorithm: linguocognitive procedure → linguocognitive operation → linguocognitive mechanism that enabled us to model linguocognitive meaning construction of the relevant AHLU. Methodological framework in the present study aims at defining the ad-hoc lexical units word-

დ. შაიდანა

formation types to illustrate implicit senses through linguocognitive meaning modelling. Implicit senses, presented by OLU, convey fragments of aggregated, condensed and modified knowledge.

Aggregated AHLU with the underlying cognitive procedure of sense augmentation are characterized by the highest productivity in the devised AHLU corpus. Compounding proved to be the highest productive in the analysed corpus. The meaning of aggregated AHLU cannot be interpreted outside its immediate or even broad context, for such units create a new informative environment in the process of sense augmentation. Condensed knowledge, based on linguocognitive procedure of compression, is characterized by the lowest frequency of occurrence, which can be accounted for by complications arising out of interpreting blends on the spur of the moment. The most productive models are overlapping and substitution blends as well as initial shortening and abbreviations.

Modified AHLU rank the second, the prevalent word-formation types being conversion and analogy. Ad-hoc word-formation by analogy is based on the cognitive procedure of informational load modification. This ad-hoc word-formation type is represented by analogy on a word-formation template in the same micro context, as well as an analogy by a fixed meaning. With humorous intentions, characters exploit neutral bulk of vocabulary, giving rise to somewhat irrational associations.

Conversion, based on the LP of intertextualization, association, intensification of reality perception, is manifested by the primary models ($N \rightarrow V$, $V \rightarrow N$, $N \rightarrow \text{Adj}$), among which the most common are: $N \rightarrow V$ (221 AHLU, 57 %: $V \rightarrow N$ (23 AHLU, 6%, as well as the secondary models ($\text{Prep} / \text{Conj} / \text{Particle} \rightarrow N$, $\text{Affix} \rightarrow N$, $\text{Phrase} \rightarrow N$), among which the most productive is the delocutive conversion model, which converts substantivised adjectives, referring to various forms of address, into verbs.

Ad-hoc words, formed by analogy (364, 15%) based on LP of the informational plane modification (Bialyk 2015) are widely used in dialogic exchanges, being primarily represented by two types: word-formation by analogy in the same dialogical micro context (80 AHLU, 22%) and word-formation by a fixed word-formation template (57 AHLU, 15%), based on intertextuality and viewers' background knowledge.

The linguocognitive nature of modified AHLU is stipulated by the following sequence of mental actions: LP of informational load modification \rightarrow LO of metaphorical transfer \rightarrow LM of association based on the content plane expansion.

References

A Comprehensive Grammar of the English Language. 1985. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. (Editors). London: Longman.

Abrosimova L. 2014. *Teoretiko-metodologicheskie ustanovki kognitivnogo pohoda k izucheniyu slovoobrazovaniya (Theoretical and methodological principles of the cognitive approach to word-formation research)*. Vestnik Baltiyskogo federalnogo universiteta im. I. Kanta (Bulletin of E. Kant Baltic Federal University). vol. 2. 2014: 7–17.

Batalov O. 2004. *Kognitivno-funksionalnyy aspekt okkazionalnogo slovoobrazovaniya v hudozhestvennom tekste: avtoref. diss. na soiskanie nauch. stepeni kand. filol. nauk (Cognitive and functional aspect of ad-hoc word-formation in a literary text: thesis for a degree of a candidate of sciences)*. Nizhniy Novgorod.

Bauer L. 2006. *Compounds and Minor Word-Formation Types. The Handbook of English Linguistics*. Aarts B., McMahon A. (Editors). Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006. 483–506.

Benczes R. 2006. *Creative Compounding in English: The Semantics of Metaphorical and Metonymical Noun-Noun Combinations*. Amsterdam: John Benjamins.

Bialyk V. 2015. *Lexical Quantor as a Representative of Linguistic Knowledge in Translation*. Scientific Bulletin of Chernivtsi National University, no 754–755, 2015: 9–11.

Darienko N. 2000. *Kohnityvnyi pidkhid do vyvchennia okazionalizmiv problemy ta zavdannia (Cognitive approach to ad-hoc word research: problems and research tasks)*. Zapysky z zahalnoi linhvistyky (Papers on Linguistics). Odessa National University: Latstar, vol. 4. 2002: 160.

Dirven R. 2000. *Cognitive Linguistics*. Linguistic Agency, University-GH Essen.

Don J. 2005. *On Conversion, Relisting and Zero-Derivation. A comment on Rochelle Lieber: English word-formation processes*. SKASE Journal for Theoretical Linguistics, no 2(2), 2005: 2–16. Found 24.04.2018. Address: <http://www.skase.sk/Volumes/JTL03/02.pdf>.

Fauconnier G. & Turner M. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.

Hohenhaus P. 2007. *How to Do even More Things with Nonce Words (Other than Naming). Lexical Creativity. Texts and Contexts*. Munat J. (Editor). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007: 15–39.

Janney R. 2012. *Pragmatics and Cinematic Discourse*. Lodz Papers in Pragmatics. vol. 8, no 1, 2012: 85–113.

Lehrer A. 2007. *Blendalicious. Lexical Creativity. Lexical Creativity. Texts and Contexts*. Munat J. (Editor). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007: 115–137.

Lieber R. 2005. *English Word-Formation Processes. Observations, Issues and Thoughts on Future Research*. Handbook of Word-Formation. Stekauer P., Lieber R. (Editors). Dordrecht: Springer, 2005: 375–427.

დ. ჰაიდანსა

Lotman, Yu. 1970. *Struktura lyteraturnoho teksta (The Structure of the Literary Text)*. Moscow: Prosveshcheniie.

Marchand H. 1966. *The Categories and Types of Present-day English Word-Formation*. University of Alabama Press.

Martsa S. 2013. *Conversion in English: A Cognitive-Semantic Approach*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.

Porto D. 2007. *Creative Lexical Categorisation in a Narrative Fiction. Lexical Creativity. Texts and Contexts*. Munat J. (Editor), Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007: 213–239.

Renouf A. 2007. *Tracing Lexical Productivity and Creativity in the British Media: «The Chavs and the Chav-Nots»*. *Lexical Creativity. Texts and Contexts*. Munat J. (Editor). Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2007: 61–93.

Shatalova Yu. 2009. *Neuzualnuje sposoby sozdaniya novykh slov v povsednevnoy razgovornoy rechi (Occasional word-formation types in everyday speech)*. no 2, 2009: 192–196. Found 01.01.2018. Address: <https://moluch.ru/archive/2/120/>.

Veale T. 2007. *Dynamic Creation of Analogically-Motivated Terms and Categories in Lexical Ontologies. Lexical Creativity. Texts and Contexts*. Munat J. (Editor). Amsterdam: John Benjamins, 2007: 189–213.

Yenikieva S. 2006. *Synerhetyzm funktsionalnoi transoriantatsii linhvalnykh odynyts (Synergy of The Language Units Functional Transorientation)*. Bulletin of Sumy State University, vol. 11, issue 95, 2006: 43–51.

Zatsny Yu. 1997. *Neolohizmy anhliiskoi movy 80–90-kh rokiv XX stolittia (Neologisms in the English language in the 1980s – 1990s)*. Zaporizhzhia.

Dictionaries

American Heritage Dictionary of the English Language. Found 03.09.2020. Address: <https://ahdictionary.com/>.

ენა და ენათმეცნიერება

**შეცვლილი სპეციალურად შექმნილი ლექსიკური ერთეულების
ლინგვოკოგნიტური მახასიათებლები ტელე-კინემატოგრაფიულ
დისკურსში**

დიანა ჰაიდანკა

უფროდის ეროვნული უნივერსიტეტი

უფროდი, უკრაინა

diana.haydanka@uzhnu.edu.ua

ბოლო დროს სპეციალურ სიტყვათა წარმოების კვლევას დიდი ყურადღება ეთმობა ლინგვოკოგნიტური პარადიგმის თვალსაზრისით, რომელიც ფოკუსირებულია შემეცნების, ენის, მეტყველებისა და მეტაკონტექსტის ერთიანობაზე. ამ მიზეზით, წინამდებარე სტატიაში განმარტებულია სპეციალური სიტყვაწარმოება ტელე-კინემატოგრაფიულ დისკურსში, რათა სპეციალური ლექსიკური ერთეულის ჩამოყალიბების უკან გამოკვეთოს რთული ფსიქიკური პროცესები, კერძოდ, ენობრივი კოგნიტური პროცედურები, ოპერაციები და მექანიზმები. სპეციალურად შექმნილი სიტყვები კლასიფიცირდება გრძობათა გადაცემის პრინციპის საფუძველზე, ამიტომ ჩვენ გამოვყოფთ გაერთიანებულ, შეკუმშულ და შეცვლილ სპეციალურად შექმნილ ლექსიკურ ერთეულებს. ავტორმა განსაკუთრებული ყურადღება გაამახვილა სპეციალურად შექმნილ სიტყვებზე, რომლებიც მიღებულია კონვერტაციის გზით და ანალოგიით, ენობრივი შემეცნებითი მნიშვნელობის აგების ალგორითმის გამოყენებით.

საკვანძო სიტყვები: სპეციალურად შექმნილი სიტყვაწარმოება, სპეციალურად შექმნილი შეკუმშული ლექსიკური ერთეულები, ენობრივი შემეცნებითი მახასიათებლები, გარდაქმნა, ანალოგიით სიტყვის ფორმირება.

სპეციალური სიტყვაწარმოების კვლევის ენობრივ-კოგნიტურმა პარადიგმამ ყურადღება გადაიტანა შემეცნებითი პროცესების, ენის, მეტყველებისა და ექსტრალინგვისტური რეალობის შეუცვლელი (სავალდებულო) უწყვეტობისკენ. ამრიგად, სპეციალურად შექმნილი ლექსიკური ერთეული განიხილება, როგორც „შედეგი ავტორის განზრახვისა გადასცეს ახალი ცოდნა, ავტორის აქსიოლოგიური და ემოციური შთაბეჭდილებების კომპლექსი, გამიზნული მოახდინოს რეაქციის სტიმულირება“, ხოლო სპეციალურად შექმნილი სიტყვის ფორმირება - ტელე-კინემატოგრაფიულ დისკურსში განხილულია, როგორც არაწრფივი კომუნიკაციის აქტი (Janney 2012) ხელმისაწვდომი გამგზავნის, კომუნიკაციური განზრახვისა და მიმღების (აუდიტორიის) საშუალებით.

დ. ჰაიდანკა

განხილული დრამატული კომედიის „სექსი ქალაქში“ პრაგმატული მიზანმიმართულობა განსაზღვრავს მის ორ მთავარ ფუნქციას: მანიპულირებას (მიზნად ისახავს აუდიტორიის მხრიდან საჭირო ემოციური უკუკავშირის პროვოცირებას) და მიზიდულობას (სამიზნე აუდიტორიის გაფართოებას). კოლექტიური ავტორი (მწარმოებელი ჯგუფი) იყენებს ლექსიკურ შემოქმედებას სიტყვიერი კომპონენტის მოსმენის გაზრდის მიზნით, რაც ითვალისწინებს სპეციალურად შექმნილი ლექსიკური ერთეულების (AHLU) დიდ რაოდენობას პიროვნულ პოლილოგებში.

AHLU–ს ფუნქცია მიკროკონტექსტებში, რომლებიც მოიხსენიება როგორც სპეციალური სიტყვაწარმოების მონიშნული კონტექსტები (AMC), ეს არის მონოლოგური და დიალოგური საუბრები. AHLU არის მყისიერი და შემოქმედებითი ლექსიკური წარმონაქმნები, რომლებიც ასახავენ პერსონაჟების სიტყვიერი გამომგონებლობას და ოსტატობას დიეგეტიკურ დონეზე, ხოლო ექსტრადიეგეტიკურ დონეზე OLU აჩვენებს არაგადამჭრელ მანიპულაციურ ეფექტს.

სპეციალურად შექმნილი ლექსიკური ერთეულების ინტერპრეტაცია ემყარება გაზიარებული ცოდნის ფენომენს, ეს არის თანამოსაუბრეების სოციოკულტურული ფონის ცოდნისა და ასოციაციებისა და ღირებულებების ერთობლიობა. AHLU-ს საინფორმაციო დატვირთვის გასარკვევად შემოთავაზებულია შემდეგი ალგორითმის გამოყენება: ენობრივი შემეცნებითი პროცედურა → ენობრივი შემეცნებითი ოპერაცია → ენობრივი კოგნიტური მექანიზმი, რამაც მოგვცა შესაბამისი AHLU-ს ლინგოკოგნიტური მნიშვნელობის კონსტრუქციის მოდელირების საშუალება.

გაერთიანებული AHLU გრძნობების გაძლიერების ძირითადი კოგნიტური პროცედურა უმაღლესი პროდუქტიულობით ხასიათდება შემუშავებულ AHLU კორპუსში. გაერთიანება აღმოჩნდა ყველაზე პროდუქტიული გაანალიზებულ კორპუსში. გაერთიანებული AHLU მნიშვნელობის ინტერპრეტაცია შეუძლებელია მისი უშუალო ან თუნდაც ფართო კონტექსტის მიღმა, რადგან ასეთი ერთეულები ქმნიან ახალ ინფორმაციულ გარემოს გრძნობების გაძლიერების პროცესში.

შეკუმშული ცოდნა, რომელიც ემყარება კომპრესიის ენობრივ-შემეცნებით პროცედურას, ხასიათდება შემთხვევის ყველაზე დაბალი სიხშირით, რაც განპირობებულია ფორმათა ზედდებით, რომელიც წარმოიშობა ამ მომენტში არსებული ნაზავების ინტერპრეტაციის შედეგად. ყველაზე პროდუქტიული მოდელებია დამთხვევისა და ჩანაცვლების ზედდება ისევე, როგორც შემოკლება და შეკვეცა. შეცვლილი AHLU მეორე ადგილზეა, გავრცელებული სიტყვაწარმოქმნის ტიპებია გარდაქმნა და ანალოგია. ანალოგის მიხედვით დროებითი სიტყვის ფორმირება ემყარება ინფორმაციული დატვირთვის

შეცვლისკოგნიტიურპროცედურას.სიტყვაწარმოქმნისესტიპიწარმოდგენილია სიტყვის ფორმირების შაბლონზე ანალოგიით იმავე მიკროკონტექსტში, ასევე, ფიქსირებული მნიშვნელობის ანალოგიით. იუმორისტული განზრახვით, პერსონაჟები იყენებენ ლექსიკის ნეიტრალურ ნაწილს, რაც გარკვეულწილად ირაციონალურ ასოციაციებს ქმნის.

სპეციალური სიტყვაწარმოქმნით მიღებული ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც ჩამოყალიბებულია ანალოგიით (364, 15%), დაფუძნებული ინფორმაციული სიბრტყის მოდიფიკაციის LP-ზე (Bialyk 2015), ფართოდ გამოიყენება დიალოგის პროცესში, ძირითადად წარმოდგენილია ორი ტიპით: ანალოგიით სიტყვის ფორმირება იმავე დიალოგურ მიკროში კონტექსტი (80 AHLU, 22%) და სიტყვის ფორმირება ფიქსირებული სიტყვა-ფორმირების შაბლონით (57 AHLU, 15%), ინტერტექსტუალურობისა და მაცურებლის ცოდნის საფუძველზე.

მოდიფიცირებული AHLU-სენობრივ-შემეცნებითი ბუნება განისაზღვრება გონებრივი მოქმედებების შემდეგი თანმიმდევრობით: დატვირთვის ინფორმაციული მოდიფიკაცია LP → მეტაფორული გადაცემის LO → შინაარსის სიბრტყის გაფართოებაზე დაფუძნებული ასოციაცია LM.

ანტიკური ლიტერატურა

ეპითეტების სემანტიკური ურთიერთმიმართებები ანტიკურ ეპოსსა და რუსთაველის ვეფხისტყაოსანში

ნათია არველაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
natia.arveladze@atsu.edu.ge

ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ შორის არსებული მიმართებების შესახებ არაერთი ნაშრომი მოიძებნება, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით გამოკვეთს აღნიშნულ ტექსტებს შორის მსგავსება-განსხვავებათა საკითხს. ჩვენი ინტერესი ანტიკური ეპიკური პოეზიის სამი წარმომადგენლის შემოქმედებასა და რუსთაველის პოემაში წარმოდგენილი ეპითეტების ურთიერთმიმართების შესწავლისადმი განაპირობა საკითხის დამუშავების იშვიათობამ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ მიმართებებს, საკვლევ ტექსტებში წარმოდგენილი ეპითეტების მსგავსება-განსხვავებების შეპირისპირებით - კომპარატივისტული მეთოდით ვიკვლევთ. ჩატარებული კვლევა გვიქმნის წარმოდგენას იმ მიმართებების შესახებ, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იქნას რუსთაველისა და ანტიკური ეპიკური პოეზიის „ნათესაობის“ დამადასტურებელ არგუმენტად. რუსთაველის ეპოსსა და ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“) წარმოდგენილ ეპითეტებს შორის გამოკვეთილი მსგავსებები გვაძლევს საფუძველს იმის სავარაუდოდ, რომ ქართველი ეპიკოსის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ასახვა ჰპოვა ანტიკურმა ეპოსმა, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ავტორობით.

საკვანძო სიტყვები: ეპითეტი, ანტიკური ეპიკური პოეზია, რუსთაველი.

ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) გვხვდება ეპითეტების ფართო სპექტრი, რომელთა ფუნქცია ტექსტში ერთდროულად არის, როგორც მხატვრული სახის კონცეპტად ქცევა, ისე, სიტუაციური ფონის შექმნა მოქმედების განვითარებისას. ეპითეტების საშუალებით ავტორი ახდენს წარუშლელ ემოციურ ზემოქმედებას მკითხველზე და მხატვრული სახის დაუვიწყარ ხატს ქმნის. ეპითეტი ძირითადი მხატვრული მარკერია მხატვრული სახის შექმნისა და აღქმის პროცესში, რომელიც შეიძლება ისე მიემაგროს აღსაწერს, რომ მისი განუყოფელი ნაწილი გახდეს (Dubinsky, Hamilton 1998: 685; Passakos, Raad 2009: 75). აღნიშნულმა განაპირობა ჩვენი ინტერესი ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და ქართულ ეპიკურ ტექსტს შორის არსებულ მიმართებებთან დაკავშირებით.

საინტერესოა, თუ რა მსგავსება და განსხვავებებს ვხვდებით ანტიკურ ეპოსსა და ქართულ ეპოსში წარმოდგენილ ეპითეტებს შორის და რა შეიძლება ჩაითვალოს მათ შორის გავლენად და რა ჟანრობრივ თავისებურებად.

ჩვენი კვლევის მიზანი არ არის რუსთაველის ეპოსისა და მასში წარმოდგენილი ლექსიკურ-გრამატიკული ერთეულების თავისებურებათა შესწავლა. მოცემული ნაშრომი მოგვაქვს, როგორც მასალა იმის საილუსტრაციოდ, რომ ეპითეტების ანალიზზე დაყრდნობით, შესაძლებელია კვლევის წარმოება ანტიკური ეპოსისა (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) და ქართული ეპიკური პოეზიის (რუსთაველი) ურთიერთმიმართების საკითხებზე, ზოგად შტრიხებში გარკვეული დასკვნების მისაღებად.

რადგანაც ფართოდ არის შესწავლილი მიმართებები ანტიკურ ეპოსსა და ქართულ ეპიკურ პოეზიას (კერძოდ, რუსთაველის პოემას) შორის, გაგვიჩნდა ინტერესი წამყვან სტილისტურ ხერხთან მიმართებაში, თუ როგორ იკვეთება აღნიშნული მსგავსება-განსხვავებები ეპითეტების თვალსაზრისით (დამატებითი ინფორმაციისთვის იხ. ასათიანი 1996; ბარამიძე 1952; ჩიქოვანი 1971; ხინთიბიძე 2000).

ანტიკური ეპიკური პოეზიისა და რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანს“ შორის არსებული მიმართებების შესახებ არაერთი ნაშრომი მოიძებნება, რომლებიც სხვადასხვა მიმართულებით გამოკვეთს აღნიშნულ ტექსტებს შორის მსგავსება-განსხვავებათა საკითხს. ჩვენი ინტერესი ანტიკური ეპიკური პოეზიის სამი წარმომადგენლის შემოქმედებასა და რუსთაველის პოემაში წარმოდგენილი ეპითეტების ურთიერთმიმართების შესწავლისადმი განაპირობა საკითხის დამუშავების იშვიათობამ ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში, მაშინ როცა არაერთი სხვა მიმართულება არის სიღრმისეულად დამუშავებული და შესწავლილი.

აღნიშნულმა ურთიერთმიმართებებმა, რომლებიც საფუძვლიანად არის დამუშავებული, გვიბიძგა საკითხის შესწავლისაკენ ეპითეტების თვალსაზრისით, რადგან მოცემული საკითხი ჯერ კიდევ შეუსწავლელია სამეცნიერო ლიტერატურაში. საკითხის აქტუალობას აძლიერებს ისიც, რომ ეპითეტი მისი ფუნქციური დანიშნულებით ეპიკური ჟანრის ერთ-ერთი წამყვანი მახასიათებელია და აღმწერთა შორის ეპიკურ ნაწარმოებებში ყველაზე აქტიურად სწორედ ეპითეტი გვხვდება. ანტიკურ ეპიკურ პოეზიასა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ მიმართებებს, საკვლევ ტექსტებში წარმოდგენილი ეპითეტების მსგავსება-განსხვავებების შეპირისპირებით - კომპარატივისტული მეთოდით ვიკვლევთ. კომპარატივისტული ხაზი გატარებული გვაქვს ორი ძირითადი მიმართულებით: ეპითეტების სიხშირის მიხედვით - რაოდენობრივი ანალიზი და მათი შინაარსის მიხედვით - თვისობრივი ანალიზი (დამატებითი ინფორმაციისთვის იხ: სირაძე 1952; ბარამიძე 1952).

6. არველაძე

საკვლევ ავტორებთან მოძიებული ეპითეტების სემანტიკური ანალიზის მიხედვით, შეგვიძლია ვთქვათ რომ მიმართებებს შორის იკვეთება როგორც მსგავსება, ასევე განსხვავება. ყველა ჩვენს საკვლევ ტექსტში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“, „ვეფხისტყაოსანი“) ეპიკოსი ავტორები ესთეტურ განწყობას ეპითეტების მეშვეობით ქმნიან (Auerbach 1968: 17). მაგალითად: *φαινός* (ტურფა) (ჰომ. ოდ. XXI. 67); *καλλιπάρηος* (ტურფაღაწვება/ლამაზღაწვება) (ჰომ. ილ. I. 143); *γλυκὺν* (სასურველი/საამო/ტკბილი) ძილი (ჰომ. ოდ. II. 395); *μελίφρων* (ტკბილი) ღვინო /ვექტორი/ (ჰომ. ილ. VI. 264); *purpureus* (ძოწისფერი) წალი (ვერგ. ენ. I. 337). ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ესთეტური განწყობის შექმნის წამყვან შტრიხს სწორედ ეპითეტი წარმოადგენს (Adorno 1997: 3-10). ესთეტური ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში ისევე ხშირია, როგორც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: ტურფა კარავნი (რუსთ. ვეფხ. 1833); უტურფესი ბაღჩა /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1337); უამესი ხმა /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1338); კეკლუცად ნაგები სახლი (რუსთ. ვეფხ. 1601); პირი ვარდი, ბროლ-ბაკმული (ტარიელი) (რუსთ. ვეფხ. 908); ტურფა ქალაქი (მულღაზანზარი) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 2409); ტკბილი ხმა (რუსთ. ვეფხ. 3819); ძოწისფერი ბაგე (ავთანდილის) (რუსთ. ვეფხ. 3530); წითელი იაგუნდი (რუსთ. ვეფხ. 5698); უცხო ფერთა ჭურჭელი (რუსთ. ვეფხ. 6146). ამავე დროს, რუსთაველთან, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის კვალდაკვალ, ესთეტური აღმწერებით დახასიათებულია როგორც მდედრობითი, ისე, მამრობითი თუ საშუალო სქესის წარმომადგენლები.

ეპითეტების ანალიზის მიხედვით, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის შემოქმედებაში და რუსთაველის ეპოსში, საგმირო კოდექსის ძირითადი პრინციპები ერთმანეთის იდენტურია. ანტიკური ეპიკური პოეზიის შესწავლილ ნიმუშებსა და რუსთაველის პოემაში „ვეფხისტყაოსანი“ იკვეთება შემდეგი მიმართებები: ა) ქართველი ეპიკოსი პოემაში წარმოადგენს პატრონიმულ ეპითეტებს: *ძე ამირ-სპასალარისა* (ავთანდილი) (რუსთ. ვეფხ. 157); *ამირან დარეჯანისძე* (რუსთ. ვეფხ. 6673); *ლაშქრის სპასპეტი* (ავთანდილი) (რუსთ. ვეფხ. 174); *მონა ზანგი* (რუსთ. ვეფხ. 478)... მსგავს პატრონიმულ ეპითეტებს უხვად ვხვდებოდით ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: *Πελειδης* (ენეასი); *Άτρείδης* (აგამემნონი და მენელაოსი); *Λαερτιάδης* (ოდისევსი); *Αίσονίδη* (იასონი); *Αητοΐδης* (აპოლონ ღმერთი); *Anchisiade* (ენეასი) და სხვა. ამგვარი ეპითეტები, ერთის მხრივ, ხაზს უსვამს გმირის წარმომავლობას და მეორეს მხრივ, მის სტატუსს საზოგადოებაში, რაც, როგორც ანტიკური ეპიკური პოეზიის, ასევე, რუსთაველის ეპოსის საგმირო კოდექსის ერთ-ერთი არსებითი მახასიათებელია; ბ) ანტიკური ეპოსის მსგავსად, „ვეფხისტყაოსანში“ გმირთა დამახასიათებელ უპირატეს ეპითეტს მათი გონებრივი/ინტელექტუალური შესაძლებლობების აღმწერი ერთეული წარმოადგენს. ეპითეტებს შორის, განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა *ბრძენი*

((ავთანდილი) /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 2613) / კაცი /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3118) / (ტარიელი) /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3461) / ინდოთ მეფე (რუსთ. ვეფხ. 6179)); გონიერი ((კაცი) (რუსთ. ვეფხ. 847)); ჭკვიანი ((კაცი) (რუსთ. ვეფხ. 81)). ამავე ტიპის ეპითეტებში ერთიანდება ეპითეტები ერთგული ((ყმანი / ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 650) / შერმადინი (რუსთ. ვეფხ. 397) / ავთანდილი (რუსთ. ვეფხ. 205)); კეთილი/უხვი ((ფარსადანი (რუსთ. ვეფხ. 932) ფრიდონი (რუსთ. ვეფხ. 3882)). ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში, ასევე, ვხვდებით ეპითეტებს: *πισλμητις* (გამჭრიახი/ჭკუაუხვი/ცბიერი) (ოდისევსი); *περίφρων* (ბრძენი) (პენელოპე); *μηρίατα* (შორსმჭვრეტელი) (ზევისი); *κεδνός* (ჭკვიანი/ფრთხილი) (პენელოპე); *πέπνυμα* (კეთილგონიერი) (იდაიოსი); *θεόφιυ μήσταρ Πάλαυτος* (ბრძნულ თათბირში უსწორ-უტოლო/ბრძნულ თათბირში ღმერთების ტოლი) (პატროკლე); *ποικιλομητιυ* (ხერხიანი/მოხერხებული) (ოდისევსი); *δαίφρων* (გამობრძმედილი) (ტიფისი); *εσφρονέαν* (ჭკვიანი/ბრძენი) (იასონი და მედეა); *πισλφάρμακος* (გრძნეული/წამალთა მცოდნე) (მედეა); *πισλμητις* (ბრძენი) (ღმერთები); *praescius* (მყობადის მცოდნე) (ფეზუსი) და სხვა; გ) რუსთაველის პოემაში, ანტიკური ეპოსის კვალდაკვალ, პერსონაჟთა შეურაცხმყოფელ ძირითად ეპითეტს მათი საბრძოლო უნარების სისუსტის აღმწერი ეპითეტი წარმოადგენს, რამდენადაც საგმირო კოდექსის შემადგენელი მნიშვნელოვანი ნაწილია გმირის ბრძოლისუნარიანობა: *გაქცეულები* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1777); *შეშინებულნი* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1778); *ძლეულნი* (ხატაელები) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1778); *ჯაბანი კაცი* /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3159); *მუხთაღნი* (ხატაელები) /ტარიელის ვაზირნი/ (რუსთ. ვეფხ. 1667)...

ესთეტური ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში ისევე ხშირია, როგორც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში: *ტურფა კარავნი* (რუსთ. ვეფხ. 1833); *უტურფესი ბაღა* /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1337); *უამესი ხმა* /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 1338); *კეკლუცად ნაგები სახლი* (რუსთ. ვეფხ. 1601); *პირი ვარდი, ბროლ-ბაკმული* (ტარიელი) (რუსთ. ვეფხ. 908); *ტურფა ქალაქი* (მულღაზანზარი) /ტარიელი/ (რუსთ. ვეფხ. 2409); *ტკბილი ხმა* (რუსთ. ვეფხ. 3819); *ძოწისფერი ბაგე* (ავთანდილის) (რუსთ. ვეფხ. 3530); *წითელი იაგუნდი* (რუსთ. ვეფხ. 5698); *უცხო ფერთა ჭურჭელი* (რუსთ. ვეფხ. 6146). ამავე დროს, რუსთაველთან, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის კვალდაკვალ, ესთეტური აღმწერებით დახასიათებულია როგორც მდედრობითი, ისე, მამრობითი თუ საშუალო სქესის წარმომადგენლები.

სემანტიკური თვალსაზრისით, გამოკვეთილ მიმართებებს შორის ვხვდებით განსხვავებულ მიმართებას, რაც შეიძლება „ვეფხისტყაოსნის“ მაინდივიდუალიზებელ მახასიათებლად მივიჩნიოთ: თუ ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ესთეტური შეფასების ეპითეტები გამოიყენებოდა სულიერთა,

6. არველაძე

უსულოთა და ღმერთთა მხატვრული სახეების აღსაწერად, რუსთაველის პოემაში ღმერთები არასოდეს აღიწერებიან ესთეტური აღმწერებით. შეიძლება ვთქვათ, ანტიკურ ეპოსში სილამაზე ღმერთების მიმართაც ისე აქტიურად იყო გამოხატული, როგორც მოკვდავების მიმართ - ეპითეტების დონეზე, რუსთაველი ამგვარ დამოკიდებულებზე უარს ამბობს და ვიზუალურ მშვენიერებას ეპითეტებით მხოლოდ მოკვდავთათვის დამახასიათებელ თვისებად წარმოადგენს.

აღნიშნულს გარდა, „ვეფხისტყაოსნის“ საიდენტიფიკაციო ნიშნად შეიძლება მივიჩნიოთ ისიც, რომ ესთეტურ აღმწერებს შორის ავტორი უფრო ჭარბი რაოდენობით იყენებს ფერთა აღმწერ ეპითეტებს: *ლურჯი და მწვანე* არაბთა ტანსაცმელი (რუსთ. ვეფხ. 5955); *მწვანე კორდი* (რუსთ. ვეფხ. 6014); *ზაფრანის ფერი ბროლი /ტარიელი/* (რუსთ. ვეფხ. 1401); *შავნი წამწამნი* (რუსთ. ვეფხ. 487); *უცხო ფერთა ჭურჭელი* (რუსთ. ვეფხ. 6146); *წითელი იაგუნდი* (რუსთ. ვეფხ. 5698); *ნარინჯისფერი (ჯუბა)* (რუსთ. ვეფხ. 1889); *ძოწისფერი ბაგე (ავთანდილისა)* (რუსთ. ვეფხ. 3530) და სხვა.

ჩვენ მიერ საკვლევად შერჩეულ ყოველ ეპიკურ ნაწარმოებში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“, „ვეფხისტყაოსანი“) ეპითეტი წარმოადგენს წამყვან სტილისტურ ხერხს და ლექსიკურ-გრამატიკულ მარკერს მხატვრულ სახეთა ფორმირებაში და ის გამოყენებულია სულიერი თუ უსულო საგნების აღსაწერად, ისევე, როგორც უკვდავთა მხატვრული სახეების შესაქმნელად.

საკვლევ ავტორთა შემოქმედებაში გამოკვეთილ ურთიერთმიმართებათა შორის მსგავსების საილუსტრაციოდ წარმოვადგენთ ესთეტიზმის იმ მკვეთრ გამოხატულებას, რაც პოემაში ეპითეტების მემვეობით არის შექმნილი.

ანტიკური ეპიკური პოემების ავტორებისთვის ვიზუალური მშვენიერება ხშირად მორალური მშვენიერების გამოხატულებაა (არველაძე 2020: 131). მათ კვალდაკვალ, რუსთაველი აქტიურად აღწერს პერსონაჟთა გარეგნულ სილამაზეს ესთეტური შეფასების ეპითეტებით. ამგვარი ეპითეტები რუსთაველის ეპოსში მეტაფორული ეპითეტების შემდეგ გამოყენების სიხშირის მიხედვით პირველ ადგილზეა (იხ. ცხრილი 1).

ცხრილი 1.

ესტეტური შეფასების ეპითეტები					
	წამყვანი პერსონაჟების აღსაწერად	მეორეხარისხოვანი პერსონაჟების აღსაწერად	მოკვდავების აღსაწერად (მდედრობითი და მამრობითი სქესი)	უსულო საგნების აღსაწერად	უკვდავების აღსაწერად
ჰომეროსი	✓	✓	✓	✓	✓
აპოლონიოსი	✓	✓	✓	✓	✓
ვერგილიუსი	✓	✓	✓	✓	✓
რუსთაველი	✓		✓	✓	

„ვეფხისტყაოსნის“ პერსონაჟების ესტეტურ აღმწერებს შორის ვხვდებით იმგვარ ეპითეტს, რომელიც მათი თმის რაგვარობაზე ამახვილებს ყურადღებას და აღსაწერის ხშირ-თმიანობა თუ გრძელთმიანობა ისევე ესტეტურად არის ხაზგასმული, როგორც ჰომეროსის ეპოსში. „ილიადაში“ ამგვარი ეპითეტია *ლამაზთმიანი (εὐκρόμος)* (ჰომ. ილ. II. 689); *გრძელთმიანი/კობტათმიანი (κρόμωντας)* (ჰომ. ილ. II. 11; ჰომ. ოდ. II. 119). ასევე, ვხვდებით აქვევლების მიმართ გამოყენებულ ეპითეტს *გრძელთმიანი (κρόμωντας)* (ჰომ. ოდ. II. 7). ორივე აღნიშნული ეპითეტი თმის სიხშირესა და სიგრძეზე მიუთითებს და ესტეტური განწყობის შესაქმნელად გამოიყენება. რუსთაველის ეპოსში ვხვდებით ესტეტური შეფასების ეპითეტს *არ-უხშირონი* თმანი, რომელიც ავთანდილის თმის სიხშირის გამოსახატად არის გამოყენებული (რუსთ. ვეფხ. 488). ეპითეტი ადასტურებს, რომ თმის სიხშირე რუსთაველის ეპოსშიც ისევე იმსახურებს ესტეტური აღმწერის საშუალებით გამოხატვას, როგორც ეს ანტიკურ ეპოსში.

ინტენსიფიკატორი ეპითეტები. საკვლევ ტექსტებში უხვად გვხვდება ინტენსიფიკატორი ეპითეტები, რომლებიც მკითხველზე ემოციური ზემოქმედების მიზნით არის გამოყენებული. რუსთაველის პოემაში ვხვდებით ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ტექსტებში მოცეული ინტენსიფიკატორი ეპითეტების იდენტურ ეპითეტებს.

საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოვიყვანოთ ომის აღსაწერად „ვეფხისტყაოსანში“ ხშირად გამოყენებული ეპითეტი დიდი (რუსთ. ვეფხ. 1761). აღნიშნულის გარდა, პოემაში ვხვდებით მეტაფორულ ეპითეტს *ფიცხელი* ომი (რუსთ. ვეფხ. 5551), რომელიც ასევე, შესწავლილ ანტიკურ ტექსტებში გამოყენებული ეპითეტის იდენტურია.

ეპითეტების მიხედვით, „ვეფხისტყაოსანში“ მოცემული იდეოლოგია

6. არველაძე

ღმერთ(ებ)ის მიმართ ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში მოცემულის იდენტურია: ღმერთი ადამიანზე ზემდგომი ძალაა. რუსთაველი ანტიკური ეპიკური პოეზიის ავტორების მსგავსად, ღმერთების ძალისა და მდგომარეობის ინტენსიფიკაციას ახდენს ინტენსიფიკატორი ეპითეტით მაღალი ღმერთი (რუსთ. ვეფხ. 3197).

მეტაფორული ეპითეტები. ანტიკურობის ანარეკლად შეიძლება ჩავთვალოთ ქართულ ეპოსში გამოყენებული მეტაფორული ეპითეტები, რომლებიც გადატანითი მნიშვნელობით არის გამოყენებული და მათი მიზანია მკითხველის აღქმაში ერთი საგნისა თუ მოვლენის მახასიათებელი დაუკავშიროს მეორე ისეთ საგანს ან მოვლენას, რომლისთვისაც რეალურად ამგვარი რამ არ შეიძლება იყოს დამახასიათებელი. რუსთაველი, ისევე, როგორც ანტიკური ეპიკური პოეზიის წარმომადგენლები, აქტიურად მიმართავს საგანთა გაცოცხლების გზას - პერსონიფიკაციას, რაც გულისხმობს უსულო საგნებისთვის ადამიანური თვისების მინიჭებას.

ისევე, როგორც ანტიკურ პოემებში, რუსთაველის შემოქმედებაში ლექსიკური ერთეული, რომელსაც მეტაფორული ეპითეტით ავტორები ყველაზე აქტიურად ახასიათებენ, არის სიტყვა. პოემებში სიტყვის დასახასიათებლად არაერთი სხვადასხვა სემანტიკური შინაარსის მქონე ეპითეტია გამოყენებული (*δύσινος* (სატყუარი); *μειλίχιος* (საამო/ტკბილი/რბილი/კეთილი); *ἐναίσιμος* (საბედისწერო); *ὀλιός* (მრისხანე/უკმეხი); *θαρσαλέος* (თამამი); *πυκνός* (თავაზიანი); *αἰμύλιος* (მომხიბლავი/მაცდური/მოთაფლული); *ἔσθλός* (კეთილი)... ამასთან, აღნიშნული ეპითეტები ცხადყოფს, რომ სიტყვის მეშვეობით შესაძლებელია განხორციელდეს კეთილი, ბოროტი, ავი, ოხერი განზრახვა. მათ შორის, „ვეფხისტყაოსანში“ ვხვდებით იმგვარ ეპითეტებს, რომლებიც ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში სიტყვის მიმართ გამოყენებული ეპითეტების იდენტურია როგორც სემანტიკურად, ასევე ლექსიკურად. ასეთია, მაგალითად ტკბილი სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 1721).

რუსთაველის პოემაში სიტყვის მიმართ გამოყენებულია სხვა არაერთი მეტაფორული ეპითეტები, რომლებიც შინაარსობრივ კავშირს ავლენს ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში ამავე კონცეპტის აღსაწერად გამოყენებულ ეპითეტებთან: *სამუდარი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 1384); *ლმობიერი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 1847); *კეკლუც-სიტყვა* (რუსთ. ვეფხ. 501); *უამესი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 993); *საკვირველი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 1119); *ლამაზი* სიტყვები (რუსთ. ვეფხ. 1125); *გულისა გასაგმირი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 62); *ავი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 120); *მრავალ-ფერი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 3505); *ოხერი* სიტყვა /ავთანდილი/ (რუსთ. ვეფხ. 3506); *ტურფა* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 5705); *ბრძნად ნაკაზმი* სიტყვა (რუსთ. ვეფხ. 6020).

ანტიკურ ეპოსში მეტაფორული ეპითეტით ფიცხელი განსაზღვრულია მშვილდი. ამავე ეპითეტს ვხვდებით მშვილდის აღსაწერად რუსთაველის

ეპოსშიც (რუსთ. ვეფხ. 290). აღნიშნულის გარდა, რუსთაველი მშვილდის აღსაწერად იყენებს ეპითეტს ბედითი (რუსთ. ვეფხ. 63).

სხვადასხვა ჯგუფში გაერთიანებული მრავალფეროვანი ეპითეტების ანალიზი მნიშვნელოვან წარმოდგენას გვიქმნის ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის საკვლევ ტექსტებსა და რუსთაველის პოემას შორის არსებულ ურთიერთმიმართებებზე. ურთიერთმიმართებები იკვეთება როგორც მსგავსებათა, ასევე, განსხვავებათა სპექტრში.

გაწეული კვლევისა და ანალიზის შედეგად, შეიძლება დავასკვნათ: ბუნებრივია, ჩატარებული კვლევა არ არის საკმარისი იმის სამტკიცებლად, რომ რუსთაველის პოემა უშუალოდ ჰომეროსისა თუ სხვა ანტიკური ეპიკური ტექსტის გავლენით არის შექმნილი, მაგრამ გვიქმნის წარმოდგენას იმ მიმართებების შესახებ, რომლებიც შეიძლება გამოყენებული იქნას რუსთაველისა და ანტიკური ეპიკური პოეზიის „ნათესაობის“ დამადასტურებელ არგუმენტად. რუსთაველის ეპოსსა და ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში („ილიადა“, „ოდისეა“, „არგონავტიკა“, „ენეიდა“) მოცემულ ეპითეტებს შორის გამოკვეთილი მსგავსებები გვაძლევს საფუძველს იმის სავარაუდოდ, რომ ქართველი ეპიკოსის შემოქმედებაში მნიშვნელოვანი ასახვა ჰპოვა ანტიკურმა ეპოსმა, ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის ავტორობით, მაგრამ აღნიშნული ჯერ კიდევ არ იძლევა დაზუსტებული დასკვნის გაკეთების საშუალებას. აქვე უნდა გამოიკვეთოს ის მომენტიც, რომ აღნიშნული მსგავსებების ნაწილი განპირობებული უნდა იყოს ჟანრობრივი სპეციფიკითა და ეპიკური ნაწარმოებების მაღალი მხატვრული სტანდარტებით, რადგანაც ეპოსი არის სწორედ ის ჟანრი, სადაც ეპითეტი ალბათ ყველაზე ფართო სპექტრით არის წარმოდგენილი.

ეპითეტი - ანტიკური ეპიკური პოეზიის მსგავსად - პოემაში „ვეფხისტყაოსანი“, იჭერს წამყვან ადგილს მხატვრული სახის ფორმირებაში და მეტწილად სწორედ აღნიშნული მხატვრული ხერხი წარმოადგენს პერსონაჟის ძირითად საიდენტიფიკაციო საშუალებას. ოთხივე საკვლევ ავტორი იყენებს ეპითეტს, როგორც წამყვანი სტილისტური მარკერი მხატვრული სახის ჩამოყალიბებაში. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა მუდმივი ეპითეტების ჯაჭვი, რომელიც ეხმარება მკითხველს როგორც მხატვრული სახის აღქმაში, ისე ლინგვისტური თუ ექსტრალინგვისტური სიტუაციის გააზრებაში.

რუსთაველის პოემაში გამოყენებული მხატვრული ლექსიკა არა მხოლოდ ენათესავება ანტიკურ ეპიკურ პოეზიაში (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი) ნაჩვენებ ერთეულებს, არამედ, რიგ შემთხვევებში, მისი იდენტურიც კი არის. განსაკუთრებით, აღნიშნული ეხება წამყვან გმირთა კერძო ეპითეტებს.

ეპითეტების ანალიზის საფუძველზე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ განსხვავებულია რუსთაველის დამოკიდებულება უკვდავთა მიმართ.

6. არველაძე

„ვეფხისტყაოსანში“ ღმერთთა/უკვდავთა მახასიათებლებს შორის არასოდეს ვხვდებით ესთეტური შეფასების ეპითეტებს. ეს შეიძლება განიმარტოს ავტორის მსოფლმხედველობითა და რელიგიური ფაქტორით. ეპითეტების მიხედვით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ქართველი ეპიკოსისთვის ღმერთების მახასიათებლებში ფიზიკური მშვენიერება რაიმე მნიშვნელობის მატარებელი არ არის, რაც განსხვავებულია ჰომეროსის, აპოლონიოსისა და ვერგილიუსის შემთხვევაში.

ლიტერატურა

არველაძე ნ. 2020: ეპითეტი როგორც მხატვრულ-გამომსახველობითი საშუალება (ჰომეროსი, აპოლონიოსი, ვერგილიუსი). დისერტაცია. ხელნაწერის უფლებით. აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. ქუთაისი.

ასათიანი ვ. 1996. ანტიკური და ბიზანტიური ტრადიციები ძველ ქართულ მწერლობაში. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ბარამიძე ალ. 1952. რუსთაველი და მისი ვეფხისტყაოსანი. თბილისი: საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გამომცემლობა.

ვერგილიუსი. 1976. ენეიდა. თარგმნა რ. მიმინოშვილმა. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

როდოსელი აპ. 1975. არგონავტიკა. თარგმნა აკაკი გელოვანმა. თბილისი: გამომცემლობა მეცნიერება.

რუსთაველი შოთა. 1914. ვეფხისტყაოსანი. თბილისი: გამომცემლობა წიგნობრობის ქვეყანა.

სირაძე რ. 1952. სახისმეტყველება. თბილისი: ნაკადული.

ჩიქოვანი მ. 1971. ბერძნული და ქართული მითოლოგიის საკითხები. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ხინთიბიძე ზ. 2000. სცენათა პარალელიზმი ჰომეროსის ეპოსსა და შოთა რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანში“. ფასისი, ტ.2.3. თბილისი: თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჰომეროსი. 2011. ოდისეა. თარგმნა ზ. კიკნაძემ, თ. ჩხენკელმა. თბილისი: პალიტრა L.

ჰომეროსი. 2013. ილიადა. თარგმნა რ. მიმინოშვილმა. თბილისი: ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა.

Adorno T. 1997. *Aesthetic Theory*. London: Continuum.

Dubinsky S. W., Hamilton R. 1998. *Epithets as Antilogophoric Pronouns*. In: *Linguistic Inquiry*, Vol 29.4. Columbia: MIT Press.

Virgil. 2006. *The Aeneid*. Translated by Fagles R. New York: Penguin Books.

Auerbach E. 1968. *Mimesis*. Beograd: Nolit.

Passakos C.G. Raad B. D. 2009. *Ancient Personality: Trait Attributions to Characters in Homer's Iliad*. *Ancient Narrative*. Vol. 7.

Rhodus A. 1912. *The Argonautica*. With an English translation by Seaton R.C. London: William Heinemann. The Loeb Classical Library.

Homer. 1927. *The Odyssey*. With an English translation by Murray A. T. London: William Heinemann. The Loeb Classical Library.

Homer. 1928. *The Iliad* (With an English Translation by Myrray A. T.). London: William Heyneman LTD.

Classics

Semantic Relationships of Epithets in Ancient Epic Poetry and 'The Knight in the Panther's Skin' by Rustaveli

Natia Arveladze

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

natia.arveladze@atsu.edu.ge

Numerous works can be found on the relations between ancient epic poetry and Rustaveli's "The Knight in the Panther's Skin", which highlight the issue of similarities and differences between the mentioned texts in different directions. Our interest in the interrelationships between the epithets given by three representatives of ancient epic poetry and by Rustaveli was caused by the rarity of searching the issue in Georgian scientific literature. We study the relations between ancient epic poetry and Rustaveli's poem by contrasting the similarities and differences between the epithets presented in the studied texts - by the comparative method. The following research gives us an idea of the relations that can be used as an argument to prove the "kinship" between Rustaveli and ancient epic poetry. The similarities between the epithets presented in Rustaveli's epic and the ancient epic poetry ("The Iliad", "Odyssey", "Argonautica", "Aeneid") give us grounds to believe that the ancient epic poetry, authored by Homer, Apollonius and Virgil, found an important reflection in the work by the Georgian epic writer.

Keywords: Epithet, Ancient epic poetry, Rustaveli.

In ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil) we find a wide range of epithets, whose function in the text is both to act as a creator of the concept as an artistic face, as well as to create a situational background during the development of the action. Through epithets, the author makes an indelible emotional impact on the

6. არველაძე

reader and creates an unforgettable icon of an artistic face. An epithet is a major artistic marker in the process of creating and perceiving an artistic image that can be so attached to the character that it becomes an integral part of it (Dubinsky, Hamilton: 1998: 685; Passakos, Raad 2009: 75).

This has aroused our interest in the relationship between ancient epic poetry and the Georgian epic text. It is interesting what similarities and differences we find between the epithets presented in ancient epic poetry and Georgian epic text and what can be considered as an influence between them and what as genre peculiarities.

The aim of our research is not to study the peculiarities of the Rustaveli epic poetry and the lexical-grammatical units presented in it. This paper is used as a material to illustrate that it is possible to conduct research on the relationship between the ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil) and Georgian epic poetry (Rustaveli) based on the analysis of epithets, to get some conclusions in general terms.

As the relations between the ancient and Georgian epic poetry (in particular, Rustaveli's poem) are widely studied, we became interested in the leading stylistic marker of how these similarities and differences are expressed in terms of epithets (for more information see Asatiani 1996; Baramidze 1951; Chikovani; 2000).

According to the semantic analysis of the epithets found in the texts by the studied authors, we can say that there are both similarities and differences between the epithets. In all of our studied texts (The Iliad, The Odyssey, The Argonauts, The Aeneid, The Knight of Panther's Skin) epic authors create aesthetic mood through epithets (Auerbach 1968: 17). For example: *φαινός* (*beautiful*) (Hom. Od. XXI. 67); *καλλιπάρηος* (*with beautiful cheeks*) (Hom. il. I. 143); *γλυκὺν* (*sweet*) sleep (Hom. od. II. 395); *μελίφρων* (*sweet*) wine / Hector / (Hom. il. VI. 264); *purpureus* (*purplish*) (Virg. Aen. I. 337).

Epithet is the leading feature of creating an aesthetic mood in ancient epic poetry (Adorno 1997: 3-10). Aesthetic epithets are as common in Rustaveli epic as in ancient epic poetry: *beautiful camps* (Rust. 1833); *beautiful gardens* / Tarieli / (Rust. 1337); *sweet vice* / Tarieli/ (Rust. 1338); *beautifully built house* (Rust. 1601); *nice city* (*Mulghazanzar*) / Tarieli / (Rust. 2409); *charming voice* (Rust. 3819); *Purple Bage* (Avtandili) (Rust. 3530); *Red flower* (Rust. 5698).

At the same time, in the poem by Rustaveli, like the texts by Homer, Apollonius and Virgil, aesthetic descriptions characterize both females and males; animates or inanimates.

According to the analysis of epithets, we can say that in the works by Homer, Apollonius and Virgil and in the epic text by Rustaveli, the basic principles of the heroic code are identical. The following references are evident in the studied samples of ancient epic poetry and in Rustaveli's poem: a) The Georgian epic writer presents

patronymic epithets in the poem: *the son of Amir-Spasalar* (Avtandili) (Rust. 157); *the head of the army* (Avtandili) (Rust. 174); *he slave blackskinned* (Rust. 478)... Similar patronymic epithets were abundant in ancient epic poetry: *Πηλείδης* (Aeneas); *Ἀτρείδης* (Agamemnon and Menelaus); *Λαερτιάδης* (Odysseus); *Αἰσονίδης* (Jason); *Ἀητοῖδης* (Apollo); *Anchisiade* (Aeneas) and others.

Such epithets, on the one hand, emphasize the origin of the hero and, on the other hand, his status in society, which is one of the essential features of both the characters in ancient epic poetry and the heroic code of the Rustaveli epic poetry; B) Like the ancient epic poetry, the predominant epithet of the characters in "The Knight in the Panther's Skin" is the unit describing their mental / intellectual abilities: *wise* (Avtandili) / Avtandili / (Rust. 2613) (Man) / Avtandili / (Rust. 3118) / (Tarieli) / Avtandili / (Rust. 3461) / King of India (Rust. 6179); *Clever* (man) (Rust. 81); *faithful* (servant) / Avtandili / (Rust. 650) / Shermadini (Rust. 397) / avtandili (Rust. 205) and others.

In ancient epic poetry, we also find epithets: *πολύμητις* (*clever/cunning*) (Odysseus); *περίφρων* (*wise*) (Penelope); (*Clever / cautious*) (Penelope); *πέπνυμαι* (*prudent*); *θεόφιν μῆστωρ ἀτάλαντος* (*equal to the gods in the wise*) (Patroclus) (Typhis); *εὐφρονέων* (*clever / wise*) (Jason and Medea).

In the footsteps of the ancient epic poetry, in Rustaveli's poem the main epithet that violates the heroes dignity is the epithet describing the weakness of their fighting skills. Slow is an important part of the hero's fighting ability: *fugitives* / Tarieli / (Rust. 1777); *Frightened* / Tarieli / (Rust. 1778); *losers* / Tarieli / (Rust. 1778); *scared* / Avtandili / (Rust. 3159); and others.

Intensifying epithets that are used for emotional impact on the reader are abundant in research texts. In Rustaveli's poem we find identical intensifier epithets to the texts of Homer, Apollonius and Virgil.

To illustrate, we can cite the epithet *Huge* frequently used for the description of the war in "The Knight of Panther's Skin" (Rust. 1761). Besides, in the poem we find the metaphorical epithet *hot* (Rust. 5551), which is also identical to the epithet used in the studied ancient texts.

As a reflection of antiquity, we can consider the metaphorical epithets used in Georgian epic text, which are used figuratively and their purpose is to connect the characteristic of one object or event in the reader's perception with another object or event for which such a thing can not be characteristic. Rustaveli, like the representatives of ancient epic poetry, actively uses the way of reviving objects - personification, which means giving human qualities to inanimate objects.

Just like the ancient poems, the lexical unit in Rustaveli's work, which is most actively described by the epithets with metaphorical meaning, is the word. Numerous

6. არველაძე

different semantic epithets are used to describe the word in the poems *μειλίχιος* (*sweet / kind*); *ἔνασιμος* (*fateful*); (*Charming / tempting / enchanting*); *ἔσθλος* (*good*) ... In addition, these epithets indicate that the word can be used to achieve good or bad or evil intentions.

As a result of research and analysis, we can conclude: Naturally, the following research is not enough to prove that Rustaveli's poem was directly influenced by Homer or any other ancient epic text, but it gives us an idea of the relations that can be found between Rustaveli and ancient epic poetry. The similarities between the epithets given in the work by Rustaveli and the ancient epic poetry ("Iliad", "Odyssey", "Argonautica", "Aeneid") give us grounds to believe that the ancient epic poetry had a big influence on the Georgian epic writer. But this still does not allow us to make a definite conclusion. It should also be noted that some of these similarities must be due to the genre specificity and high artistic standards of epic works, because epic is exactly the genre where the epithet is represented in the widest range.

In the epic poem "The Knight in the Panther's Skin" the epithet occupies a leading role in the formation of the artistic face, and for the most characters, this is the means of identification of the artistic feature. All four research authors use the epithet as a leading stylistic marker in shaping the artistic face. Of particular importance is the chain of constant epithets, which helps the reader to perceive the artistic face, as well as to understand the linguistic or extralinguistic situation.

The artistic vocabulary used in Rustaveli's poem is not only related to the units shown in ancient epic poetry (Homer, Apollonius, Virgil), but in some cases even identical to them. In particular, this refers to the private epithets of the leading characters.

Based on the analysis of epithets, we can say that Rustaveli's attitude towards immortals is different. In "The Knight in the Panther's Skin" we never find the epithets of aesthetic evaluation among the characteristics of gods / immortals. This can be explained by the author's worldview and religious factor. According to the epithets, we can assume that for the Georgian epic, physical beauty does not have any significance in the characteristics of the gods, which is different from the case of Homer, Apollonius and Virgil.

ანტიკური ლიტერატურა

ანტიკური ლიტერატურის ისტორიის პირველი
„სახელმძღვანელო“ კვინტილიანუსისგან

ნინო ჩიხლაძე

საკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
ninochikhladze55@gmail.com

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი (ახ. წ. 35-96) ანტიკურობის ერთ-ერთი საინტერესო მწერალი, პედაგოგი, ორატორი და ადვოკატია. მისი „მჭევრმეტყველების სწავლება“ (Institutio Oratoria) ლათინურ ენაზე დაწერილი, 12 თავისგან შემდგარი წიგნია, რომელშიც ავტორი გვთავაზობს თეორიულ კვლევებსა და პრაქტიკულ რჩევებს მჭევრმეტყველების, კარგი ორატორის, ზოგადად, კარგი ადამიანის აღზრდის შესახებ, რადგანაც, კვინტილიანუსის აზრით, შეუძლებელია იყო კარგი ორატორი, თუ არ იქნები კარგი ადამიანი - *vir bonus dicendi peritus* (12,1,3). კვინტილიანუსის ნაშრომი ქართულ ენაზე არ არის ნათარგმნი. მას არ იცნობს ქართული საზოგადოება, ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ნაშრომის თარგმნა, რომ ამ საკითხებით დაინტერესებული ქართველი მკითხველისათვის მშობლიურ ენაზე ხელმისაწვდომი გაგვხადოდა კვინტილიანუსის საინტერესო რჩევები და მოსაზრებები, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავთ აქტუალობა. წარმოდგენილი ნაწყვეტი, გარკვეულწილად, ანტიკური ლიტერატურის ისტორიის ერთ-ერთ პირველ „სახელმძღვანელოდ“ შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან კვინტილიანუსი 110-მდე ბერძენ და რომაელ ავტორის შემოქმედებას გვაცნობს.

საკვანძო სიტყვები: კვინტილიანუსი, თარგმანი, ანტიკური ლიტერატურის ისტორია.

კვინტილიანუსი (ახ. წ. 35-96) ანტიკურობის ერთ-ერთი საინტერესო პედაგოგი, ორატორი და ადვოკატია. მისი „მჭევრმეტყველების სწავლება“ (Institutio oratoria) ლათინურ ენაზე დაწერილი, 12 თავისგან შემდგარი წიგნია, რომელშიც ავტორი გვთავაზობს თეორიულ კვლევებსა და პრაქტიკულ რჩევებს მჭევრმეტყველების, კარგი ორატორის, ზოგადად, კარგი ადამიანის აღზრდის შესახებ, რადგანაც, კვინტილიანუსის აზრით, შეუძლებელია იყო კარგი ორატორი, თუ არ იქნები კარგი ადამიანი - *vir bonus dicendi peritus* (Quint. Inst.orat.12,1,3).

კვინტილიანუსის ნაშრომი ქართულ ენაზე არ არის ნათარგმნი. მას არ იცნობს ქართული საზოგადოება, ამიტომ მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ ნაშრომის თარგმნა, რომ ამ საკითხებით დაინტერესებული ქართველი მკითხველისათვის მშობლიურ ენაზე ხელმისაწვდომი გაგვხადოდა

6. ჩიხლაძე

კვინტილიანუსის საინტერესო რჩევები და მოსაზრებები, რომელთაც დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა (მიმოხილვისთვის იხ. (Dozier 2020; Clarke 1996; Laing 2020)). წარმოდგენილი ნაწყვეტი ლიტერატურული კრიტიკის, ანტიკური ლიტერატურის ისტორიის ერთ-ერთ პირველ ნიმუშად შეიძლება ჩაითვალოს, რადგან 110-მდე ბერძენი და რომაელი ავტორია დასახელებული და შეფასებული.

კვინტილიანუსი ერთმანეთს ადარებს ბერძენ და რომაელ ავტორებს, ეძებს მათში არა ქრონოლოგიურ, არამედ „შინაგან მსგავსებას“, ალაგებს მასალას ჟანრებისა და ეპოქების მიხედვით, რამდენიმე წინადადებაში ახერხებს არა მხოლოდ მთავარი სათქმელი, - რითი არის ესა თუ ის ავტორი რიტორიკის შესწავლის მიზნით საინტერესო, - თქვას, არამედ, ზოგადად, სწორი წარმოდგენა შექმნას ავტორებზე და თითოეულ მათგანს მისი კუთვნილი ადგილი მიუჩინოს, რა თქმა უნდა, საკუთარი ღირსებებისა და დამსახურებების მიხედვით, ლიტერატურის ისტორიაში. ამა თუ იმ ავტორის შემოქმედების სულ რამდენიმე წინადადებაში შეფასება რომაელ ავტორთან განუზომლად ტევადი, ზუსტი და მრავლისმთქმელია (Fantham 2011:67).

კვინტილიანუსი ამჟღავნებს ლიტერატურის კარგ ცოდნას და ხედვას, კრიტიკულ აზროვნებას, ესთეტიკურ და ლიტერატურულ გემოვნებას კლასიკური და ალექსანდრიული ეპოქის ავტორების წარმოჩენისას (Morgan 1998: 203); იგი ავტორებს არჩევს პრინციპით - მომავალმა ორატორმა, საუკეთესო ორატორად აღსაზრდელად, წერის, კითხვისა და საუბრის ოსტატობის მისაღწევად, აუცილებლად რომელი და რა რაოდენობით ავტორი უნდა წაიკითხოს, მაგრამ მიაჩნია, რომ მაინც ხარისხია წიგნების კითხვისას უფრო მნიშვნელოვანი და არა - წაკითხული წიგნების რაოდენობა.

წინამდებარე ნაწყვეტი იმითაც არის საინტერესო, რომ კვინტილიანუსი ბერძენ და რომაელ ავტორთა შეფასებისას ცდილობს იყოს ობიექტური; ყოველთვის აღნიშნავს ბერძენთა განსაკუთრებულ თვისებებს და დამსახურებებს, გადაჭარბებული მოხიბვლის გარეშე თავის ადგილს მიუჩენს რომაელ ავტორებს, მაგრამ თუ ამის აუცილებლობას გრძნობს, შეუძლია იყოს რომაელი, ძველი თუ მისი თანამედროვე, ავტორებითაც აღფრთოვანებული და სიამაყით განაცხადოს: „ჩვენ არ ჩამოვრჩებით ბერძნებს“, ან ზოგჯერ ამტკიცოს: „ჩვენ ბერძნებზე ძლიერები ვართ“.

კვინტილიანუსი რამდენიმე ნაკლებად ცნობილ, ან სრულიად უცნობ ავტორზე გვაწვდის ინფორმაციას დასაკმაოდ დაზიანებულად მოღწეულ ანტიკურ ლიტერატურაზე ჩვენს ცოდნას რამდენიმე უცნობი ავტორით ამდიდრებს (შდრ.: Bonner 1977:24; Kennedy 1972:48; Murray 1991:124-126) . მათი შესწავლა შეიძლება მომავალი კვლევის საგნად იქცეს. ბევრ ავტორს იგი თავად იცნობდა. ასე რომ, შეიძლება ითქვას, „მჭევრმეტყველების სწავლების“

მეათე თავი ანტიკური ლიტერატურის ანტიკური ლიტერატურის სტორიის ერთ-ერთი ყველაზე პირველი სახელმძღვანელოა.

მაქსიმალურად ვცდილობდით, ტექსტის ორიგინალთან სიზუსტე შეგვენარჩუნებინა. გარკვეულ სიტუაციაში კი, ვამჯობინებდით, ტექსტი ქართულად ყოფილიყო უფრო გამართული და სიზუსტისათვის კითხვის სილაღე არ შეგვეწირა - თავად კვინტილიანუსის თარგმანისადმი დამოკიდებულება გვიბიძგებდა ამისკენ: „მე არ მინდა, რომ თარგმანი იყოს უბრალოდ თარგმანი, - აუცილებელია მოვაწყოთ გარკვეული სახის შეჯიბრი თუ მეტოქეობა ერთი და იმავე აზრის გადმოცემაში. აი, რატომ არ ვიზიარებ მათ შეხედულებებს, ვინც არ ეთანხმება ლათინური პროზის პერიფრაზს, იმ მიზეზით, რომ ეს უპირობოდ მიგვიყვანს ცუდ შედეგებამდე ორიგინალთან შედარებით...არ უნდა ვიდარდოთ უკვე თქმულის უკეთესი ფრაზის ძიებისას, ლათინური ორატორული ენა არც ისე სუსტი და ღარიბია, რომ ერთი აზრის გამოხატვა წარმატებით მხოლოდ ერთნაირად შეიძლებოდეს“ (Quint. Inst. orat 10,3,7), მაგრამ არც ის გვავიწყებოდა, რომ წინამდებარე ტექსტს კლასიკური ფილოლოგიის, ლათინური ენის შესწავლით დაინტერესებული სტუდენტებისათვის მაქსიმალურად ზუსტი წარმოდგენა უნდა შეექმნა ორიგინალზე.

ლიტერატურა

Bonner, Stanley F. 1977. *Education in Ancient Rome: From the elder Cato to the younger Pliny*. London: Methuen & Company, Ltd.

Clarke, M.L. 1996. *Rhetoric at Rome: A Historical Survey*. New York: Routledge.

Dozier, Curtis Andrew. "Poetry, Politics, and Pleasure in Quintilian." *Aesthetic Value in Classical Antiquity*. 345–363.

Fantham, Elaine. 2011. *Roman Readings: Roman Response to Greek Literature from Plautus to Statius and Quintilian*. New York.

Kennedy, George Alexander. 1972. *The Art of Rhetoric in the Roman World 300 B.C.–A.D. 300*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Laing, Gordon J. 2020. *Quintilian, the Schoolmaster*. *The Classical Journal* 15.9, 2020.

Leitch, Vincent B., Ed. 2001. *The Norton Anthology of Theory and Criticism*. New York: W.W. Norton & Company, Inc.

Morgan, Teresa. 1998. *Literate Education in the Hellenistic and Roman Worlds*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Murray, Oswyn, John Boardman, and Jasper Griffin, Eds. 1991. *The Oxford History of the Roman World*. New York: Oxford University Press.

Quintilianus, Marcus Fabius. 1920. *Institutio Oratoria, translated by H.E. Butler*. Loeb Classical Library. Cambridge: Harvard University press.

Classics

The First “Textbook” of History of Ancient Literature from Quintilian

Nino Chikhladze

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
ninochikhladze55@gmail.com

Marcus Fabius Quintilianus (35-96 AD) is one of the most interesting writer, teacher, orator and advocate of antiquity. His Institutio oratoria is a 12-volume book written in Latin, in which the author offers theoretical research and practical advice on raising a good orator, a good man in general, because, according to Quintilianus, it was impossible to be a good orator if you will not be a good person - vir bonus dicendi peritus (12,1,3). Quintilianus' work has not been translated into Georgian yet. He is not familiar for Georgian society, so we considered it expedient to translate the work in order to make Quintilianus' interesting tips and opinions available for Georgian readers interested in these issues, which have not lost their relevance even today. This passage can be considered, to some extent, one of the first "textbooks" in the history of ancient literature, as Quintilianus informs us about 110 Greek and Roman authors.

Keywords: Quintilianus, translation, history of ancient literature.

Marcus Fabius Quintilianus (35-96 AD) is one of the most interesting writer, teacher, orator and advocate of antiquity. His Institutio oratoria is a 12-volume book written in Latin, in which the author offers theoretical research and practical advice on raising a good orator, a good man in general, because, according to Quintilianus, it was impossible to be a good orator if you will not be a good person - vir bonus dicendi peritus (12,1,3).

Quintilianus' work has not been translated into Georgian yet. He is not familiar for Georgian society, so we considered it expedient to translate the work in order to make Quintilianus' interesting tips and opinions available for Georgian readers interested in these issues, which have not lost their relevance even today. This passage can be considered, to some extent, one of the first "textbooks" in the history of ancient literature, as Quintilianus informs us about 110 Greek and Roman authors.

Quintilianus compares Greek and Roman authors, seeks in them not chronological but "internal similarities", sorts the material by genres and epochs, manages to say not only the main point in several sentences - what is interesting about this or that author for the study of rhetoric, but also, In general, to form a correct conception of

the authors and to give to each of them its rightful place, of course, according to their own merits in the history of ancient Quintilianus displays a good knowledge and vision of literature, critical thinking, aesthetic and literary taste in presenting authors of the classical and Alexandrian eras. He chooses the authors by the principle that the future orator, in order to be the best orator, to achieve writing, reading and speaking skills, must know which and how many authors to read, but he believes that quality is more important than reading books and not the number of books read.

Quintilianus tries to be objective in his assessment of the Greek and Roman authors; Always mentions the special qualities and merits of the Greeks, gives his place to the Roman authors without undue fascination, but if he feels the need to do so, he may proudly declare: *We are stronger than the Greeks*.

We tried our best to maintain accuracy with the original text. In some cases, we would have preferred the text to be read more fluently in Georgian and not to have sacrificed reading speed for accuracy - Quintilianus' attitude towards translation pushed us to do this: "I do not want translation to be just translation. This is why I do not share the views of those who do not agree with the periphrasis of Latin prose, for the reason that it unconditionally leads to bad results compared to the original ... We should not despair in searching for a better phrase already spoken, Latin is not so weak and poor that one thinks that its expression can only be successful once" (10,3,7), but he did not forget either, that the present text should provide the most accurate representation of the original for students interested in studying classical philology generally and Latin language.

დანართი

MARCUS FABIVS QVINTILIANVS

INSTITVTIO ORATORIA

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

მჭევრმეტყველების სწავლება

(ნაწყვეტი)

ლათინურიდან თარგმნა

ნინო ჩიხლაძემ

შევხები საკითხს, რომელი ავტორები უნდა იკითხოთ იმ პირებმა, რომელთაც სურთ მჭევრმეტყველებაში რაიმე ახალი ისწავლონ და ახალი ჩვევები შეიძინონ.

ვაპირებ შევჩერდე მხოლოდ რამდენიმე, ყველაზე საუკეთესო ავტორზე. ყურადღებიან მკითხველს შეუძლია იმათზეც იმსჯელოს, ვინც მასთან უფრო

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

ახლოსაა, რომ არავის დასწყდეს გული, თუ მხედველობიდან გამომრჩება ვინმეს საყვარელი ავტორი: ვალიარებ, იმაზე გაცილებით მეტი უნდა ვიკითხოთ, ვიდრე მე დავასახელებ. ახლა კი ვაპირებ ვისაუბრო კითხვის სხვადასხვა სახეობებზე, რა თქმა უნდა, აუცილებელზე, ჩემი აზრით, იმ პირთათვის, ვინც ორატორის პროფესია აირჩია.

ასე რომ, თუ არატე თვლის, დაიწყოს „იუპიტერით“, მგონია, ჩვენ უნდა დავიწყოთ ჰომეროსით. როგორც მდინარეები და წყაროები, - მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, იღებენ სათავეს ოკეანეში, ასევე თვითონაც გვევლინება ეტალონად და მჭევრმეტყველების სათავედ. ის მიუღწეველია მაშინაც, როცა სერიოზულ საგნებზე სადღესასწაულო ამადლებული ტონით ლაპარაკობს და მაშინაც, როცა ჩვეულებრივი ტონით დეტალებზე და წვრილმანებზე საუბრობს. ერთდროულად, იგი დახვეწილიც არის და უბრალოც, სერიოზულიც და ხუმარაც, ერთნაირად გვაოცებს მრავალსიტყვაობითაც და სისხარტითაც, გვაოცებს არა მხოლოდ როგორც უმაღლესი დონის პოეტი, არამედ, ასევე, როგორც ორატორი.

მე სიტყვაც რომ არ მეთქვა იმაზე, როგორ აქებს ჰომეროსი ვინმეს, რჩევას აძლევს, ან აწყენარებს, განა არ გვხვდება დიალექტიკის ყველა ნიუანსი, რომელსაც ადგილი აქვს პროცესებზე, ან სახალხო შეკრებებზე, მაგალითად, ილიადას მეცხრე წიგნში, სადაც საუბარია აქილევსთან ელჩობაზე, ან პირველ წიგნში, სადაც აღწერილია წინამძღოლების დავა, ან მეორეში, სადაც პოეტი საკუთარ მოსაზრებას გამოხატავს სამართლიანობისა და საბჭოების შესახებ?

რაც შეეხება გრძნობებს, მოიძებნება ისეთი ვინმე, ვინც არ აღიარებს, რომ ჩვენი ავტორი მათ სრულად აკონტროლებს და ფლობს ოსტატობას - იმოქმედოს სულზე ან დამამშვიდებლად, ან აღმგზნებლად? განა მან თავის ორსავე პოემაში (ილიადა, ოდისეა) არ მოგვცა ორატორული ხელოვნების კლასიკური მაგალითი და არ აქცია ის წესად? მიმართავს რა იმ ქალღმერთებს, ვინც პოეტების მფარველად ითვლება, იგი განაწყობს მკითხველს სათავისოდ; ხატავს რა მის წინაშე დიდებულ სურათებს, ყავს იგი (მკითხველი, მსმენელი) დამაბული, სულ რამდენიმე სიტყვით გამოხატავს მთავარ აზრს, - უხსნის მას ყველაფერს დეტალურად.

შეეძლო ვინმეს უფრო მოკლედ აღეწერა პატროკლოსის სიკვდილი და კურეტების ბრძოლა ეტოლიელებთან? რაც შეეხება შედარებებს, მაგალითებს, ეპიზოდებს, მტკიცებულებებს, უარყოფებს და სხვაგვარ ფორმულებს, ისინი ისე ბევრია, რომ თავად რიტორიკის ავტორები, რომლებიც მჭევრმეტყველების წესებს ადგენენ, უამრავ მაგალითს იღებენ ჰომეროსისგან ამ წესების საილუსტრაციოდ.

რომელი სიტყვა შეედრება პრიამოსის ვედრებას აქილევსისადმი, როცა იგი თხოვნით მიმართავს პელიადს, მკვდარი შვილის გვამი გაატანოს?

და რა ვთქვით ცალკეულ სიტყვებზე, აზრებზე, პერსონაჟებზე ან მთელი ნაწარმოების კონსტრუქციაზე? - განა იგი არ სცილდება ადამიანის გენიის საზღვრებს? დიდი ნიჭია საჭირო, რომ არა თუ მიბამო, არამედ აღიქვა იგი სრულყოფილად.

მან, რა თქმა უნდა, ყველა ავტორი უკან მოიტოვა მჭევრმეტყველების ყველა სახეობაში, მაგრამ განსაკუთრებით აღსანიშნავი არიან ეპიკოსები, რაც თავისთავად გასაგებია, რადგან ყველაზე მნიშვნელოვანი სწორედ მსგავსთან შედარებაა.

ჰესიოდე იშვიათადაა საზეიმო, იშვიათად სცდება დადგენილ ნორმას. თავისი სტრიქონების დიდ ნაწილს იგი უთმობს სახელებს; ამასთან, მისი დიდაქტიკური ხასიათის სენტენციები შეიძლება იყოს სასარგებლო. ჰესიოდე უნდა შევაქოთ თხრობის სიმსუბუქისა და კომპოზიციის გამო. მას პირველობის პალმის რტო ეკუთვნის საშუალო ტიპის მჭევრმეტყველებაში.

ანტიმაქოსთან, პირიქით, უნდა შევაქოთ ძალა, სერიოზული ტონი და გამოხატვის საშუალებები, რომელთაც არაფერი აქვთ საერთო პროზაულ სიტყვასთან. მართალია, ყველა სწავლული კრიტიკოსი მას მეორე ადგილს ანიჭებს, მაგრამ მასთან მაინც არ არის არც პათოსი, არც კომპოზიცია, საერთოდ, იუველირული დამუშავება, ეს კი გვიჩვენებს, როგორი განსხვავებაა სიტყვებს მეორე და ტოლს შორის...

პანიასიდესის შესახებ ამბობენ, რომ თითქოს იგი თავის თავში აერთიანებს ამ ორსავე პოეტს, თუმცა, ვერც ერთს შეედრება და ვერც მეორეს. იგი პირველზე უფრო მაღლა დგას სიუჟეტების შერჩევით, მეორეზე - კომპოზიციით. აპოლონიოსი ვერ შევიდა სიაში, რომელიც შეადგინეს სწავლულმა კრიტიკოსებმა, - არისტარქოსმა და არისტოფანემ. მათ გამორიცხეს ცხრილიდან ყველა თავიანთი თანამედროვე, მაგრამ ჩვენ გვაქვს მისი ნაწარმოები, რომელიც ყურადღებას იმსახურებს, მიუხედავად იმისა, რომ დაწერილია საშუალო სტილით.

არათოსთან თხრობა მოკლებულია სიცოცხლისუნარიანობას; მასში მოსაუბრეთა არც სხვადასხვაობაა, არც ცეცხლი. ის, სხვათა შორის, აკმაყოფილებს იმ ამოცანას, რომელიც მისთვის შესაფერისი იყო. თეოკრიტესი თავისებურადაა საინტერესო, მაგრამ მისი მუზა მხოლოდ სოფლით და მწყემსების ცხოვრებით არის დაკავებული და გაურბის არა მხოლოდ ფორუმებს, არამედ თავად ქალაქებს.

ყოველი მხრიდან მე თითქოს ჩამესმის ხმა ჩემი მკითხველებისა, რომელნიც უამრავი პოეტის სახელს ახსენებენ. ნუთუ, მეკითხებიან, ჰერკულესმა ვერ იპოვა პისანდროსის სახით საკუთარი გმირობების ნიჭიერი მომღერალი? მარკუსი და ვერგილიუსი განა საფუძვლიანად არ ბამავდნენ ნიკანდროსს? მაშასადამე, ჩვენ გვერდს ავუვლით ევფორიონს? მაგრამ ვერგილიუსს რომ არ დაეფასებინა იგი, არც თავის „ბუკოლიკებში“ მოიხსენიებდა ქალკიდელი

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

პოეტის მიერ დაწერილ ლექსებს“...ანუ ჰორაციუსი ტყუილუბრალოდ მიაკუთვნებს ტირტეოსს პირველ ადგილს ჰომეროსის შემდეგ?

რა თქმა უნდა, ყველას აქვს იმდენი ცოდნა ამ ავტორების შესახებ, რომ სულ ცოტა, დროებით მაინც, ბიბლიოთეკიდან მათი ნაწარმოებების ხელნაწერების კატალოგი არ აიღოს და არ მოათავსოს საკუთარ წიგნებს შორის. მაგრამ მეც, ჩემის მხრივ, ვიცი, რომ ვინც არ უნდა გამოვტოვო, ყველა მათგანს, როგორც უკვე აღვნიშნე, ამა თუ იმ სფეროში შეუძლია სარგებლობის მოტანა.

მაგრამ ჩვენ მათ დავუბრუნდებით, როცა საბოლოოდ მოვიკრებთ ძალებს, როგორც ამას ნაწილობრივ ვაკეთებთ მდიდრულ სუფრასთან: ჩვენ მამდარნი ვართ დიდებული კერძებით, და მაინც, გვსიამოვნებს უბრალო საჭმელებიც, სწორედ მრავალფეროვნების გამო.

ახლა შეგვიძლია ავიღოთ ელეგია, რომლის საუკეთესო წარმომადგენელი კალიმაქოსია; მეორე ადგილს, მრავალთა აზრით, ფილეტოსი იკავებს, მაგრამ ჯერჯერობით ჩვენ უნდა შევეცადოთ შევიძინოთ ახალი ჩვევა, რომელზედაც ზემოთვსაუბრობდი, - ჩვენ უნდა დავკავდეთ მხოლოდ საუკეთესო ავტორების კითხვით, განვაავითაროთ გონი და ვისწავლოთ თხრობა არა მხოლოდ წაკითხული წიგნების რაოდენობით, არამედ, უფრორე, მათი ხარისხით. ასე მაგალითად, სამი იამბოგრაფისგან, რომლებიც შევიდნენ არისტარქოსის კატალოგში, ἔξῃς'-თან მიმართებაში, განსაკუთრებით სასარგებლო იქნება არქილოქოსი.

მისი ენა ენერგიულია, აზრი ძლიერია და ბრწყინვალე თავისი სისხარტითა და ლაკონურობით: მასში ძალიან ბევრია სისხლი და ნერვები; მაგრამ, მაინც, თუ ზოგჯერ იგი თავისი მიმართულების პოეტებს ჩამოუვარდება, კრიტიკოსთა აზრით, ამაში დამნაშავე არა მისი ტალანტი, არამედ მის მიერ სიუჟეტის არჩევა არის.

ცხრა ლირიკოსთაგან უპირველესი ადგილი უჭირავს პინდაროსს, როგორც აზრის დიდებული აღმაფრენით, სენტენციებით, ფიგურებით, რომლებიც გაოცებენ ფორმისა და შინაარსის სიმდიდრით, ასევე, მდინარესავით მჩქეფარე საოცარი ენით, რომლის გამოც ჰორაციუსი მას თვლის აღუმატებელ მწვერვალად, რომლის მიზამვა შეუძლებელია.

სტესიქოროსის დიდ ნიჭიერებაზე მისი ნაწარმოებები თავად საუბრობენ, - ის უმღერის ყველაზე დიდ ომებს და ყველაზე ცნობილ ბელადებს; მისი ლირა წარმატებით ამუშავებს ეპიკურ სიუჟეტებს: თავის გმირებს აიძულებს, იმოქმედონ და ილაპარაკონ მათი მდგომარეობის შესაბამისად. მას რომ ზომიერების გრძნობა ჰქონოდა, აუცილებლად დაიკავებდა ადგილს ჰომეროსის გვერდით; მაგრამ იგი ნაპირებიდან გადმოდის, წყალდიდობას აწყობს. ამისათვის, ის, რა თქმა უნდა, გაკიცხვას იმსახურებს, მაგრამ შეიძლება ადამიანი ნიჭის გამო გაკვიცხვით?

თუ ალკოსს გადასცემენ „ოქროს მშვილდს“, გადასცემენ სამართლიანად; მისი პოეზიის მიმართულების წყალობით, ერთი მხრივ, - იგი ტირანის მტერია, და ამავე დროს, ბევრს აკეთებს ზნეობრივი გრძნობის გასაძლიერებლად. მისი ლექსი მოკლეა და კოპწია; მისი ძლიერი ენა ძალიან სქელ რიტორიკულ შეფერილობას ატარებს; მაგრამ მას შეუძლია იხუმროს კიდეც, თუ ეროტიკულ პოეზიაში გადაეშვება, თუმცა უფრო სერიოზული თემები გაცილებით უფრო ხელეწიფება.

სიმონიდესი, ზოგადად, სუსტია, მაგრამ შეიძლება მისი რეკომენდირება ზუსტი და გარკვეულწილად, სასიამოვნო ენის გამო. თუმცა, მისი მთავარი ღირსება იმაშია, რომ იგი აღძრავს თანაგრძნობას, ამიტომ, ამ თვალსაზრისით, ზოგი მას ამ მიმართულების ყველა ავტორზე მაღლა აყენებს.

თითქმის მხოლოდ ძველი კომედია ინახავს ატიკური დიალექტის დახვეწილობას, რომელიც კავშირშია გამოხატვის ეფექტურ არა ცერემონიულობასთან. მახინჯს დასცინო ზნეობრივად - მისი მთავარი ამოცანაა, თუმცა იგი უკიდევანოდ ნიჭიერია სხვა თვალსაზრისითაც - სადღესასწაულოა, დახვეწილი და სასიამოვნო. არ შემოიძლია მივუთითო სხვა, უფრო ახლოს მდგომი ორატორულ ხელოვნებასთან, ან უფრო სასარგებლო მომავალი ორატორის აღზრდისთვის, რა თქმა უნდა, ჰომეროსის პოემების შემდეგ, რომელიც ყოველთვის შედარებების დროს უნდა გამოვრიცხოთ, ისე როგორც მისი აქილევესი.

კომიკოსი ბევრია, მაგრამ მთავარი მაინც არისტოფანე, ევპოლიდესი და კრატინოსია. ტრაგედიის პირველი შემოქმედი იყო ესქილე, დიდებული, სერიოზული, ზოგჯერ სასაცილომდე ზეამაღლებული, მაგრამ უმეტესად, უხეში და დახვეწილი. აი, რატომ მისცეს ათენელებმა გვიანი დროის პოეტებს უფლება, გაესწორებინათ მისი პიესები და გამოსულიყვნენ შეჯიბრებებზე, რისი წყალობითაც ბევრმა მათგანმა ჯილდოც მიიღო.

გაცილებით მეტი პოპულარობა, როგორც ტრაგიკოსებმა, მოიხვეჭეს სოფოკლემ და ევრიპიდემ. დღემდე დავობენ, მათ შორის ვის მიანიჭონ პირველობა პოეზიაში, მით უმეტეს, ორივე მათგანი განსხვავებულ ენას იყენებდა. რა თქმა უნდა, მე ამ საკითხს ღიად დავტოვებ, რადგან ამას არავითარი კავშირი ჩვენს თემასთან არა აქვს. უნდა ვაღიაროთ, რომ ევრიპიდე გაცილებით დიდ სარგებლობას მოუტანს მას, ვინც საჯაროდ გამოსასვლელად ემზადება.

ენითაც - სხვათა შორის, ამას მის ნაკლად თვლიან ისინი, სოფოკლეს ლექსს გაცილებით სერიოზულად და დიდებულად რომ აღიარებენ, - ევრიპიდე უფრო ახლოა ორატორულ ხელოვნებასთან; შემდეგ, მასთან მეტია სენტენციები, თან, იგი მსჯელობს, თითქმის როგორც ფილოსოფოსი იმ საკითხებში, რომლებიც მათგან ისესხა. რაც შეეხება მისი პიესების მოქმედი გმირების კითხვა-პასუხებს, იგი შეიძლება შევადაროთ ფორუმის ნებისმიერი

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

გამოჩენილი ორატორის კითხვა-პასუხს. ევრიპიდე შეუდარებელია ვნებათა აღწერისას, მაგრამ განსაკუთრებით - თანაგრძნობის გამოწვევაში.

მენანდროსის სახით მან იპოვა აღფრთოვანებული თაყვანისმცემელი - რაზეც ეს უკანასკნელი არაერთხელ აცხადებს პირადად - და მიმბამძველიც, თუმცა, სხვა მიმართულებით. თუ მენანდროსს ყურადღებით წავიკითხავთ, მას, ჩემი აზრით, ყველაფრის მოცემა შეუძლია, - ისეთი სისავსით დახატა მან ადამიანის ცხოვრების სურათი, ისე ფლობს ენას, რომ შეუძლია ყველაფერს, ყველა ხასიათს, ყველანაირ სულის მოძრაობას თავისი სახელი დაარქვას.

არც ისე ტყუიან ის ადამიანები, რომლებიც მენანდროსს იმ ტექსტების ავტორად თვლიან, რომელთაც მიაწერენ ქარისიუსს, მაგრამ, ჩემი აზრით, თავის კომედიებში იგი ქებას იმსახურებს, ძირითადად, როგორც ორატორი; რად ღირს მარტო სასამართლოს სცენები, რომლებიც გვხვდება კომედიებში: „*Epitrepontes*“, „*Epicleros*“, „*Locroe*“, „*Psophodee*“, „*Nomothete*“ და „*Hypobolimaeus*“ - ისინი სრულად აკმაყოფილებენ რიტორიკის მოთხოვნებს.

სხვათა შორის, ვფიქრობ, რომ ყველაზე მეტად მას სარგებლობის მოტანა შეუძლია დეკლამატორებისთვის, რადგან კონტრავერსიის კანონის თანახმად, მან უნდა გამოიყენოს ბევრი როლი, - მამების და შვილების, ჯარისკაცების და გლეხების, მდიდრების და ღარიბების, გაბრაზებულების და მთხოვნელების, რბილი და მკაცრი ხასიათის ადამიანების. ყველა ამ სახის გადმოცემა პოეტს ძალიან ოსტატურად შეუძლია.

რა თქმა უნდა, მენანდროსმა უკან ჩამოიტოვა ამ მიმართულების ყველა მწერალი, დაჩრდილა ისინი თავისი დიდების ბრწყინვალეობით.

სხვა კომიკოსებს რაც შეეხება, ყველაზე მეტად სარგებლობის მოტანა შეუძლია ფილემონოსს. თანამედროვეები, თავიანთი მდაბიო გემოვნების გამო, ხშირად აძლევდნენ მას უპირატესობას მენანდროსთან შედარებით, მაგრამ მაინც იგი იკავებს მეორე ადგილს მენანდროსის შემდეგ.

ნიჭიერი ისტორიკოსი ძალიან ბევრია, მაგრამ არავინ დაიწყებს მერყეობას, მისცეს ყველა დანარჩენთან შედარებით უპირატესობა ორ მათგანს, ურთიერთსაწინააღმდეგო ღირსებების გამო რომ დაიმსახურეს ქება-დიდება. თუკი დიდესი შეკრულია, ლაკონური და მუდმივად ჩქარობს წინ, ჰეროდოტოსი - სასიამოვნოა, გასაგები და ლაპარაკის მოყვარული; პირველს უკეთ შეუძლია გადმოსცეს სულის ბობოქარი მოძრაობები, მეორეს - წყნარი ემოციები; ერთს მეტად ხელეწიფება სახალხო კრებების სიტყვები, მეორეს - გაბრაზებული საუბარი; პირველში მეტი ძალაა, მეორეში - მეტი გრაცია.

მათთან ყველაზე ახლოს დგას თეოპომპოსი, მაგრამ როგორც ისტორიკოსი, მათ ჩამორჩება და უფრო ახლოსაა რიტორიკასთან, - სანამ იგი ისტორიით დაინტერესდებოდა, დიდი ხნის განმავლობაში იყო ორატორი. მთელი რიგი კარგი ისტორიკოსებისგან შეიძლება დავასახელოთ ფილისტოსი, რომელიც

ბამავდა თუკიდიდეს. იგი ამ უკანასკნელზე გაცილებით სუსტია, მაგრამ, ამავე დროს, უფრო გასაგები. ეფოროსს, ისოკრატესის აზრით, არ ჰყოფნის ცეცხლი. კლიტარქოსი იმსახურებს ქებას თავისი ნიჭის გამო, მაგრამ მისი ცნობების სანდოობა სათუთა.

ხანგრძლივი პაუზის შემდეგ სცენაზე გამოდის ტიმაგენესი. არ შეიძლება იგი არ შევაქოთ თუნდაც მხოლოდ იმისთვის, რომ მან ხელახლა აღადგინა ლამის დავიწყებული სიყვარული ისტორიისადმი, და ჰქონდა წარმატება. არ დამვიწყებია არც ქსენოფონი; მაგრამ მას უნდა მივაკუთვნოთ ადგილი ფილოსოფოსებს შორის.

ახლა მოდის ორატორთა დიდი წყება, - მხოლოდ ათენში ერთდროულად 10 მათგანი ცხოვრობდა. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილი, უდავოდ, უჭირავს დემოსთენესს, რომელიც შეიძლება ითქვას, ორატორის ეტალონია: მასში იმდენი ძალაა, იმდენი კომპაქტურობა, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ისეთი მძლავრი კუნთები, რომ მასთან არაფერია უსაგნო, უსაქმო, დაუსრულებელი ან ზედმეტი.

ესქინესი მასზე მდიდარია, და გეჩვენება, რომ მით უფრო გრანდიოზულია, რაც უფრო ნაკლებია მისი თვალსაწიერი; მაგრამ მასში ბევრი ხორცია და ნაკლები კუნთები. უკიდურესად სასიამოვნო და გონებამახვილურია ჰიპერიდოსი, მაგრამ იგი უკეთესია, ან სხვაგვარად რომ ვთქვათ, უფრო სასარგებლოა შედარებით ნაკლებ მნიშვნელოვან პროცესებზე.

მათ შორის უფროსი, ლისიასი - ნათელია და დახვეწილი. თუ ორატორისთვის საკმარისია იცოდეს საქმის არსის გადმოცემა, ის შეუდარებელია, - მასში არაფერია უშინაარსო, უდროო, და მაინც, იგი შეიძლება უფრო შევადაროთ სუფთა წყაროს, ვიდრე დიდ მდინარეს.

ისოკრატესი ლამაზი და დახვეწილია ორატორული მჭევრმეტყველების სხვა სახეობაში, მაგრამ უფრო გამოსადეგია პალესტრასთვის (ჩაკეტილი სკოლებისთვის), ვიდრე ნამდვილი ბრძოლისთვის. მან აითვისა თხრობის სილამაზე და არც თუ ტყუილუბრალოდ, - იგი ემზადებოდა არა სასამართლო დარბაზისთვის, არამედ აუდიტორიისთვის. იგი ადვილად აძლევს ნებისმიერ აზრს შესაბამის ფორმას, უყვარს ყველაფერი წესიერი; რაც შეეხება კომპოზიციას, იგი ისეთი მკაცრია და ფრთხილი აქ, რომ მისი პედანტიზმი ხშირად გამხდარა გაკიცხვის საგანი.

ზემოხსენებული ღირსებები არ არის ერთადერთი იმ ორატორებისთვის, რომლებზეც ვისაუბრე; ჩემი აზრით, ისინი მათთვის მხოლოდ დამახასიათებელია; თავის მხრივ, იყვნენ კიდევ დიდი ორატორები. მე ნიჭიერად ვთვლი დემეტრიოს ფალერელსაც, რომელიც, როგორც ამბობენ, როგორც ორატორი, პირველად გადაუხვევს არჩეულ ჭეშმარიტ გზას, მაგრამ ის თუნდაც იმიტომ უნდა ვახსენოთ, რომ იგი იყო თითქმის უკანასკნელი

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

ატიკელ ავტორთაგან, ამ სიტყვის მკაცრი გაგებით. ციცერონი, სხვათა შორის, მას უპირატესობას ანიჭებს ყველას წინაშე მჭევრმეტყველების საშუალო სახეობაში.

იმ ფილოსოფოსთა მეთაური, რომელთა წაკითხვაც ყველაზე უფრო აუცილებელია, თავად მარკუს ტულიუს ციცერონის, როგორც ორატორის აღიარებით, შეიძლება ვინმემ ეჭვი შეიტანოს, რომ არის პლატონი, თავისი დიალექტიკის სიფაქიზით თუ თავისებურად ღვთაებრივი და „ჰომეროსული“ ნიჭის გამო - თამამად და ზუსტად გამოხატოს საკუთარი აზრები? ფილოსოფოსს პროზა, ან როგორც მას ბერძნები ეძახიან, „უბრალო“ მეტყველება, შეუდარებელ სიმადლეზე აჰყავს, შესაბამისად, მე ვთვლი მის ნაწარმოებებს არა ადამიანური ჭკუის, არამედ, გარკვეულწილად, დელფოსის ორაკულის შთაგონების შედეგად.

მე რა უნდა ვთქვა ქსენოფონის შეუდარებელ დიდებულებაზე, რომლის მიღწევაც არანაირი ხელოვნებით არ შეიძლება? ნამდვილად თავად გრაციები ლაპარაკობდნენ მისი პირით, და ჩვენ უფლებამოსილნი ვართ მივაკუთვნოთ მას სიტყვები, რომელიც ძველმა კომედიამ თქვა პერიკლესზე, - „მის ზაგეებზე თითქოს მჭევრმეტყველების ქალღმერთი ცხოვრობს“.

უნდა ვილაპარაკო თუ არა სოკრატესის სხვა მოსწავლეების ბრწყინვალე თხრობაზე? - მაგალითად, არისტოტელეზე? არ ვიცი, იგი დიდებულია უფრო თავისი შემეცნების მასშტაბებით, უამრავი თხზულებით, ენის სიმდიერით და სილამაზით, თუ გონებამახვილური მიგნებებით, ან კიდევ ნაშრომების სხვადასხვაობით?

თეოფრასტოსს აქვს არაჩვეულებრივი, ბრწყინვალე სტილი. ამბობენ, რომ სწორედ ამის წყალობით მოიპოვა მან სახელი და დიდება.

ძველი სკოლის სტოიკოსები შედარებით ნაკლებად იყვნენ დაკავებული ენის მოქნილობაზე ზრუნვით, მაგრამ ერთის მხრივ, ისინი ატარებდნენ ზნეობრივ იდეებს, ხოლო მეორეს მხრივ, ძალიან ოსტატურები იყვნენ თავიანთი დოგმების გაძლიერებაში, არგუმენტირებასა და მტკიცებულებებში. თუმცა, მათში კამათის სიმწვავე უფროა, ვიდრე თხრობის სილამაზე, რომელსაც ისინი, რა თქმა უნდა, არც ესწრაფოდნენ.

ასეთივე თანმიმდევრობა უნდა დავიცვათ ჩვენ რომაელი ავტორების ჩამოთვლისას. როგორც ბერძენთა სათავეში დავაყენეთ ჰომეროსი, ასევე, ჩვენი ავტორებიც ჯობია დავიწყოთ ვერგილიუსით, რომელიც ბერძენთა და ამ მიმართულების რომაელ ავტორთა შორის, უდავოდ, ყველაზე ახლოსაა ჰომეროსთან.

მე აქ გავიმეორებ იმ ფრაზას, რომელიც ახალგაზრდობისას მოვისმინე დომიციუს აფერისაგან. როცა მას ვკითხე, ვინ იყო ყველაზე ახლოს ჰომეროსთან მისი აზრით, მიპასუხა, რომ მეორე ადგილი ეკავა ვერგილიუსს, მაგრამ უფრო პირველი ადგილისკენ იხრებოდა, ვიდრე - მესამისკენ. ჩვენ თავისი

გამორჩეული ადგილი უნდა მივაკუთვნოთ ზეციური, უკვდავი ჰომეროსის გენიას, მაგრამ თავის მხრივ, ვერგილიუსს აქვს მეტი უკეთ დამუშავებული ადგილი, და არა იმიტომ, რომ იგი უფრო ბეჯითად მუშაობდა. აი, რატომ: რამდენადაც იგი ჰომეროსს ჩამორჩება ბევრი ბრწყინვალე ადგილით, იმდენად, შესაძლოა, იგებს ვერგილიუსი თანაბარ ზომიერი, გაწონასწორებული თხრობით.

ყველა დანარჩენი პოეტი ძალიან შორს დგას ამათგან. შესაძლოა, ემილიუს მაკერი და ლუკრეციუსი უნდა წავიკითხოთ, მაგრამ არა თხრობის, მჭევრმეტყველების სულის, გამოსამუშავებლად. ისინი ორივენი ელეგანტურები არიან თავიანთ თემებზე საუბრისას, მაგრამ ერთი ძალიან უბრალოა, მეორე - ძნელად გასაგებია.

ვაროატაკინუს მასახელი გაითქვა თავისი თარგმანებით. ამთვალსაზრისით იგი ძალიან მაღლად დგას, მაგრამ არ არის საკმარისად მდიდარი იმისათვის, რომ ორატორული ნიჭის განვითარებას შეუწყოს ხელი.

ენიუსს პატივი უნდა ვცეთ, როგორც უძველეს წმინდა ჭალებს, სადაც გიგანტური საუკუნოვანი მუხები აღაგზნებენ არა იმდენად ესთეტიურ გრძნობებს, რამდენადაც რელიგიურს. დანარჩენი პოეტები უფრო ახლოს არიან ვერგილიუსთან და უფრო სასარგებლონიც - ჩვენი ამოცანის შესრულებისათვის. ოვიდიუსი, მართალია, ხუმრობის გარეშე ეპოსსაც კი არ ტოვებს და ზედმეტად დარწმუნებულია საკუთარ ნიჭიერებაში, მაგრამ, ალაგ-ალაგ არ შეიძლება რომ არ შევაქოთ.

კორნელიუს სევერუსი სამართლიანად დაიმსახურებდა მეორე ადგილს ეპიკოსებს შორის, მაგრამ ის უფრო ნიჭიერი ვერსიფიკატორია, ვიდრე პოეტი, იმ შემთხვევაში, თუ დაასრულებდა, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, სიცილიის ომის აღწერას თავისი ნაშრომის პირველი წიგნის შესაბამისად.

სერანუსის ნიჭის საბოლოო განვითარებას ხელი შეუშალა მისმა ადრეულმა სიკვდილმა, მაგრამ მისი ახალგაზრდობის დროინდელი ნაწარმოებები არ მიაწინებენ ამ ავტორის დიდ ნიჭიერებაზე, და თხრობის, განსაკუთრებით, მის ასაკში, სწორად ჩამოყალიბებისკენ მისწრაფებაზე.

არც ისე დიდი ხნის წინ ბევრი დავკარგეთ ვალერიუს ფლაკუსის სახით. სალუს ბასუსი - დიდი პოეტური ტალანტია, მაგრამ საბოლოოდ ხანდაზმულობის ასაკშიც კი ვერ მომწიფდა. თავისუფალ დროს შეიძლება გავეცნოთ რაბირიუსს და პედონუსს. ლუკანუსი ფიცხია, მხურვალე; მასში ბევრი დიდებული აზრია, მაგრამ ღიად რომ ვთქვათ, მას ორატორებმა უფრო უნდა მიბადონ, ვიდრე პოეტებმა.

მე დავასრულე ჩემი ჩამონათვალი. ავუსტუს გერმანიკუსი არ ჩავრთე აქ იმიტომ, რომ უზარმაზარი იმპერიის მართვაზე ზრუნვამ აიძულა ის,

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

თითქოსდა არჩეულ საყვარელ საქმიანობაზე უარი ეთქვა; ღმერთები ნაკლებად ზრუნავდნენ, შეექმნათ მისგან საუკეთესოთა შორის ერთ-ერთი საუკეთესო პოეტი. ამავე დროს, შეიძლება ვიპოვოთ რამე უფრო ამაღლებული, საერთოდ, უფრო სრულყოფილი ყველა თვალსაზრისით, ვიდრე მისი ნაწარმოებებია, ახალგაზრდობის ქაშის დაწერილი ყმაწვილის მიერ, რომელმაც დიდსულოვნად უარი განაცხადა ხელისუფლებაზე? შეეძლო ვინმეს უკეთ ემღერა ომისთვის, ვიდრე მას, ვინც ამ ომებს დიდი ოსტატობით წარმართავდა? ვის მოუსმენდნენ მფარველი ქალღმერთები დიდი ინტერესით მეცადინეობებზე? ვის გაეცნობოდა დიდი ინტერესით მისი ნათესავი მინერვა?

მომავალში ამაზე უფრო დეტალურად ისაუბრებენ, - ახლა მისი, როგორც პოეტის ბრწყინვალეობა გადაფარა მისმა სხვა ნიჭიერებამ. და მაინც, კვისარო, ნება მომეცი, ლიტერატურაზე საუბრისას, დუმილით გვერდი არ ავუარო შენს გენიას, მაგრამ ვერგილიუსის სიტყვებით შემოვიფარგლები: „გამარჯვების დაფნასთან ერთად გარს სუროც გმოსავს“.

ბერძნებს ჩვენ შეგვიძლია ელეგიის სფეროშიც გავეჯიბროთ. მის ყველაზე დიდ წარმომადგენლად მიმაჩნია ტიბულუსი. ზოგიერთები უპირატესობას პროპერციუსს ანიჭებენ. ოვიდიუსი ორივესთან შედარებით უფრო მდიდარია, ისე როგორც გალუსი - სერიოზული. სამაგიეროდ, სატირა მთლიანად ჩვენ გვეკუთვნის. მისი დიდებული წარმომადგენელია ლუკილუსი, რომელსაც დღემდე ისეთი გულმხურვალე თაყვანისმცემლები ჰყავს, რომ ისინი მზად არიან, ლუკილუსს უპირატესობა მიანიჭონ არა მხოლოდ მისი მიმართულების მწერლებთან, არამედ საერთოდ ყველა პოეტთან შედარებით.

მე აქ მათ ვერ ვეთანხმები, ისე როგორც ჰორაციუსს, რომლის აზრითაც, ლუკილუსი ჰგავს „ბლანტ წყაროს, რომელშიც არის რაღაც, რისი მოშორებაც შეიძლებოდა, როგორც უვარგისის“, იმიტომ რომ მას აქვს არაჩვეულებრივი განათლება, უშუალოება და ბრყინვალე გონებამახვილობა.

მასზე გაცილებით დიდებული და სუფთაა ჰორაციუსი; სატირაში მას პირველი ადგილი უკავია, თუ მე მისადმი სიმპათია არ მაღაპარაკებს. არანაკლები ქება დაიმსახურა პერსიუსმა, მიუხედავად იმისა, რომ მან შექმნა სატირების მხოლოდ ერთი ტომი.

ძალიან კარგი ავტორები ამ მიმართულებით ახლაც არიან. ადრე თუ გვიან ისინი იპოვიან თავიანთ შემფასებლებს.

სატირის სხვა სახეობა და ამასთან, უფრო ძველიც, რომელიც არ არის დაფუძნებული მხოლოდ სხვადასხვა სალექსო საზომების გაერთიანებაზე, მხატვრულად დაამუშავა ტერენციუს ვარომ, უდიდესმა რომაელმა სწავლულმა. მან დაწერა არაერთი სამეცნიერო ხასიათის წიგნი. მან ძალიან კარგად იცოდა ლათინური ენა და მთელი ძველი ისტორია, როგორც საბერძნეთის, ისე რომის, მაგრამ ვაროს სარგებლობის მოტანა მაინც უფრო

შეუძლია როგორც სწავლულს ჩვენი ცოდნის სფეროში და არა როგორც ორატორს, მჭევრმეტყველების სფეროში.

იამბი არ დაუმუშავებიათ რომაელებს, როგორც პოეტური ნაწარმოებების განსაკუთრებული სახეობა, მაგრამ ზოგიერთები წერენ იამბით ლექსების კრებულში შერეული სალექსო საზომებით. ამის ნიმუშად გამოდგებიან კატულუსი, ბიბაკულუსი და ჰორაციუსი, თუმცა იამბს აქ ცვლის ხოლმე ეპოდები; მაგრამ ლირიკოსთაგან უნდა წავიკითხოთ მხოლოდ იგივე ჰორაციუსი, - ზოგჯერ იგი მაღლდება შთაგონებამდე, სავსეა სილამაზით და გრაციოზულობით; მას აქვს ფიგურათა მრავალფეროვნება და შესაშური სითამამე გამოხატვის თავისუფლებაში.

ვისაც სურვილი აქვს, შეუძლია მიამატოს ახლახანს გარდაცვლილი კესიუს ბასუსი; მაგრამ მას თავიანთი ნიჭიერებით შორს მოიტოვებენ თანამედროვეები.

ძველი სკოლის ტრაგიკოსთაგან აქციუსი და პაკუვიუსი შეიძლება ჩაითვალოს საუკეთესოებად აზრის სიღრმით, გამოხატვის ძალით და ხასიათების დიდებულებით. თუ მათ პიესებს აკლია თხრობის სისუფთავე და დამუშავება, მეჩვენება, რომ ამაში ეპოქის მოთხოვნების ბრალი უფროა, ვიდრე თავად მათი. ადამიანებს, ვინც თავს განათლებულ კრიტიკოსებად თვლიან, მაინც მიაჩნიათ აქციუსი უფრო ნიჭიერად; პაკუვიუსთან უფრო სწავლულის გემოვნებას პოულობენ.

მეორეს მხრივ, ვარიუსის *თიესტეს* შეუძლია ნებისმიერ ბერძნულ ტრაგედიასთან შედარებას გაუმკლავდეს. ოვიდიუსის *მედეა* აჩვენებს, ჩემი აზრით, რა კარგი მოლოდინი შეიძლებოდა გვექონოდა ამ ავტორთან მიმართებაში, მას რომ საკუთარი გენიის მართვა უკეთ სცოდნოდა, ვიდრე მასთან დაქვემდებარება.

იმათგან, ვისი ნახვაც მე პირადად შემემძლო, პომპონიუს სეკუნდუსი უდავოდ საუკეთესო ტრაგიკოსია. უხუცესები თვლიდნენ, რომ ის არ იყო საკმარისად ტრაგიკული, მაგრამ აღიარებდნენ, რომ მას ჰქონდა ბრწყინვალე ერუდიცია და თხრობის სისუფთავე.

კომედიაში ჩვენ სრულიად მოვიკოჭლებთ. მიუხედავად იმისა, ვარო ამბობს, რომ ელიუს სტილოს მიხედვით, „თუ მუზები შეთანხმდნებოდნენ ლათინურად ელაპარაკათ, ეს პლავტუსის ენა იქნებოდა“; მიუხედავად იმისა, რომ არაფერი უშლით ძველებს ხელს, მხურვალედ აქონ კეკილიუსი; მიუხედავად იმისა, რომ ტერენციუსის კომედიები მიეწერებოდა სციპიო აფრანუსს (კომედიები, რომლებიც, სხვათა შორის, უკიდურესად დიდებულია და ისარგებლებდნენ კიდევ უფრო მეტი სიყვარულით, თუ დაიწერებოდა ტრიმეტრებით).

ჩვენ მივადწიეთ ბერძნული ნიმუშების მხოლოდ სუსტ მსგავსებას. ისიც კი მეჩვენება, რომ თავად ლათინურ ენას არ შეუძლია აითვისოს ის

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

მომხიბვლელობა, რომელიც მხოლოდ ატიკურ დიალექტს უკავშირდება. თავად ბერძნებიც კი ვერ აღწევდნენ ამას, როცა სხვა დიალექტს იყენებდნენ.

Fabula togata-ში საპატო ადგილი უჭირავს აფრანიუსს. მას რომ სცენაზე გეები არ გამოეყვანა, არ გაეშიშვლებინა საკუთარი გადახრები და არ გაეფუჭებინა თავისი პიესები!

სამაგიეროდ, ისტორიის სფეროში ჩვენ ბერძნებს არ ჩამოვრჩებით. მე არ მეშინია დავუპირისპიროთ თუკიდიდეს სალუსტიუსი, ისე როგორც ჰეროდოტოსი არ ითაკილებდა, დამდგარიყო ტიტუს ლივიუსის გვერდით, რომელიც არაჩვეულებრივი მთხრობელი და მჭევრმეტყველია: ძალიან ორგანულადაა კავშირი მის ყველა ფაქტსა და მოქმედ გამიერებს შორის. არცერთ ისტორიკოსს არ შეეძლო - უკიდურესად ფრთხილად ვამბობ - უკეთ გადმოეცა ემოციები, განსაკუთრებით - წყნარი.

ასე რომ, მან შეძლო სალუსტიუსის ენის არაჩვეულებრივი სიციცხლე შეენარჩუნებინა სხვადასხვა ხასიათის ღირსებებით. აი, რატომ ვთვლი ძალიან წარმატებულად სერვილიუს ნონტანუსის ნათქვამს, რომ ისინი უფრო თანაბარნი არიან, ვიდრე მსგავსები. ნონტანუსი, რომელსაც მე პირადად ვუსმენდი, იყო ნათელი გონების ადამიანი, ღრმად მოაზროვნე, მაგრამ უფრო ლაკონური, ვიდრე ამას მოითხოვს ისტორიის სერიოზული საგანი.

ეს უკანასკნელი კარგად გაიგო მასზე ცოტა ხნით ადრე მოღვაწე ბასუს აფიდიუსმა, ყოველ შემთხვევაში, გერმანიის ომზე შექმნილ წიგნებში. მან, საერთო ჯამში, ქება დაიმსახურა თავისი თხრობისთვის, თუმცა სხვა ნაწარმოებებში თავის ნიჭზე ქვემოთ დგას.

დაგვრჩა ვახსენოთ მწერალი, რომელიც დღემდე ცოცხალია, ჩვენი საუკუნის სიამაყე და შთამომავალთა ხსოვნის ღირსია. ახლა ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ მივანიშნოთ მასზე, მაგრამ მოგვიანებით დაასახელებენ მის სახელს.

თაყვანისმცემლები ჰყავს და არც თუ უსაფუძვლოდ, კრემუციუსსაც, მაგრამ მას არ ჰყავს მიმბაძველები. მიუხედავად იმისა, რომ მისი თხზულებების შემოკლებამ თავად მას ძალიან ავნო, მაგრამ რაც გადარჩა, იქიდანაც კარგად ჩანს მისი მაღალი აზრი და გამოხატვის სითამამე.

არიან სხვა ნიჭიერი ისტორიკოსებიც; თუმცა ჩვენ სხვადასხვა საკითხავი მასალის მხოლოდ მოკლე მიმოხილვას ვაკეთებთ და არ ვაპირებთ მთელი ბიბლიოთეკის გადახედვას.

თუ ვინმემ რომაული მჭევრმეტყველება ბერძნულის გვერდით დააყენა, ძირითადად, ორატორებმა, - ციცერონს, მაგალითად, მე თამამად დავუპირისპირებ ნებისმიერ ბერძენს. მშვენივრად მესმის, როგორ სიძულვილს ვალვივებ ჩემს მიმართ, განსაკუთრებით, თუ ამ წუთში, მისი დემოსთენესთან შედარება არ შედის ჩემი ქმნილების ამოცანებში. ჩემი აზრით, დემოსთენესი სხვაზე მეტად უნდა წავიკითხოთ, ან უმჯობესია, ზეპირად ვისწავლოთ.

მეჩვენება, რომ მათ ბევრი რამ საერთო აქვთ - ჭკუა, გეგმა, ნაწილებად დაყოფის სისტემა, შესავალი და მტკიცებულებები, აუდიტორიის მომზადება, მოკლედ, ყველაფერი, რაც ეხება გამომგონებლობას. მათი სტილი რამდენიმე რამით განსხვავდება ერთმანეთისგან: დემოსტენესი უფრო კომპაქტური და ლაკონურია, ციცერონი - სიტყვაუხვი; დემოსტენესი უფრო საქმესთან ახლოს კამათობს, ციცერონი - უფრო დიდი გაქანებით; დემოსტენესი ყოველთვის იბრძვის განსჯის იარაღით ხელში, ხოლო ციცერონი - ხშირად და მთელი სერიოზულობით; დემოსტენესს ვერაფერს გამოაკლებ, ციცერონს - ვერაფერს მიუმატებ; დემოსტენესთან დიდი მონდომება სჩანს, ციცერონთან - ნამდვილი ტალანტი.

სიცილთან და თანაგრძნობასთან, ორ ყველაზე მთავარ აფექტთან მიმართებაში, რომელთაც დიდი გავლენა აქვთ ორატორზე, ჩვენ ბერძნებზე მაღლა ვდგავართ. შესაძლოა, ათენში დადგენილი წესის გამო, დემოსტენესთან ვერ ვხვდებით პათეტიკურ ლაპარაკს, მაგრამ, მეორეს მხრივ, ლათინურ და ბერძნულ ენებს შორის სხვაობა არ გვამლევს იმის საშუალებას, რომ ჩვენც სრულად შევიგრძნოთ ის თვისებები და ღირსებები, რომლებმაც ბერძენთა გაკვირვება და აღფრთოვანება დაიმსახურა. რაც შეეხება წერილებს, რომლებიც დემოსტენესგან და ციცერონისგან დაგვრჩა, ან დიალოგებს, რომელთაც პირველი სულაც არ წერდა, - აქ შედარება არ შეიძლება.

უნდა შევთანხმდეთ, რომ დემოსტენესი ცხოვრობდა უფრო ადრე და მან ბევრი რამით შეუწყო ხელი ციცერონს, ყოფილიყო ისეთი, როგორც არის. მგონია, რომ მ. ტულიუს ციცერონმა, როგორც ყოველივე ბერძნულის მხურვალე მხარდამჭერმა, ისწავლა დემოსტენესის ძალა, პლატონის ენის სიმდიდრე და ისოკრატესის გრაცია.

ამასთან, მან არა მხოლოდ შეისწავლა ყველა მათგანში საუკეთესო, არამედ თვითონ აჩვენა უმრავლესი, ან უფრო სწორად, ყველა საუკეთესო მხარე უკვდავი გენიებისა. პინდაროსის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის იკრებს „არა წვიმის წყალს, არამედ მოედინება, როგორც მოზუყბუყე სწრაფი მდინარე“. განგებამ იგი გამოაგზავნა დედამიწაზე, რათა მის სახეში განსხეულებულიყო მჭევრმეტყველების მთელი სიმდიდრე.

ვის შეუძლია უფრო ოსტატურად გადმოსცეს საქმე და უფრო ძლიერ გულს შეეხოს? ჰქონდა ვინმეს ოდესმე ამდენი გრაცია? მაშინაც კი, როცა იგი დაჟინებით მოითხოვს, გგონია, რომ გთხოვს; როცა იგი მთელი ძალით ექაჩება თავისკენ დაბნეულ მოსამართლეს, გეჩვენება, რომ ეს კი არ ექაჩება, არამედ ის თავად მიჰყვება ნებაყოფლობით.

შემდეგ, თითოეული მისი სიტყვა ისეთი დამაჯერებელია, რომ გრცხვენია, არ დაუჯერო; მასში ხედავ არა კეთილსინდისიერ ადვოკატს, არამედ მოწმეს, ან მოსამართლეს, რომელიც ნდობას იმსახურებს, - ამავე დროს, ყველაფერი,

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

რაც შეიძლება სხვამ ძლივს გაიგოს ცალ-ცალკე, მოედინება ყოველგვარი დაძაბულობის გარეშე; ამასთან, მეტყველება, რომელზე უკეთესიც არავის არასდროს უნახავს, გაცივებს თავისი უბრალოებით.

აი, რატომ ეძახდნენ მას თანამედროვენი, არცთუ უსაფუძვლოდ, „სასამართლოების მეფეს“, ასე რომ, მას შემდეგ ციცერონის სახელი ცოცხალი ადამიანიდან გადავიდა თავად მჭევრმეტყველებაზე. მივაქციოთ მას ყურადღება! დაე, ჩვენთვის იგი იდეალი იყოს! ვინც ციცერონს გულმხურვალედ შეიყვარებს, იცოდეს, რომ მან გადადგა ნაბიჯი მჭევრმეტყველების შესწავლისაკენ.

ასინიუს პოლიოსთან გვხვდება ბევრი საზრიანობა, შესანიშნავი დამუშავება, - რის შემდეგაც ზოგს იგი ზედმეტად ეჩვენება, - საკმარისია სიმეტრია და ფანტაზია; მაგრამ მასთან ცოტაა ენის სიწმინდე, გრაცია ციცერონისა, რომელიც მასზე მთელი ასი წლით ადრე ცხოვრობდა. სამაგიეროდ, გასაგებად მარტივი და დახვეწილი მესალა აჩვენებს თავის კეთილშობილურ სულს, მაგრამ მასში ნაკლებია ძალა.

აი, გაიუს კეისარი კი ჩვენს ორატორთაგან ყველაზე მეტად შეიძლებოდა ყოფილიყო ციცერონის კონკურენტი, თუ მხოლოდ იურიდიულ პრაქტიკას დაუთმობდა დროს, - მასში იმდენი ძალა, მახვილგონიერება, ცეცხლია, რომ ცხადია, იგი ისეთივე შთაგონებით საუბრობდა, როგორც იბრძოდა. და ეს ყველაფერი მორთულია უნაკლო თხრობით, რომელზეც იგი დიდი მონდომებით მუშაობდა.

ბევრი ჭკუა და განსაკუთრებით, ბევრი სიმწვავე, როგორც მბრალდებელს, აქვს კელიუსს, რომელმაც დაიმსახურა საუკეთესო ხასიათი და უფრო ხანგრძლივი ცხოვრება.

მე ვიცნობდი ადამიანებს, რომლებიც ყველას ამჯობინებდნენ კალვუსს, ისეთებსაც, ციცერონის აზრს რომ იზიარებდნენ, რომ მან დაკარგა თავისი სიციცხლე საკუთარი თავისადმი ზედმეტი სიმკაცრით. და მაინც, მისი სტილი სადღესასწაულოა, სერიოზული, თავშეკავებული და ხშირად ეფექტური კი. ის ბაძავდა ატიკურ სკოლას. იგი, შესაძლოა, აპირებდა წინ წასვლას და განვითარებას, მაგრამ ნაადრევმა სიკვდილმა ხელი შეუშალა.

სერვიუს სულპიცეუსმა სრულიად სამართლიანად მოიხვეჭა სახელი თავისი სამი სიტყვით.

ბევრ მისაბამს ვნახავთ კასიუს სევერუსის კითხვისას. მას რომ ბევრ საკუთარ ღირსებასთან გაერთიანებინა კიდევ თავის სიტყვებში შესაბამისი შეფერილობა და სერიოზულობა, შეიძლებოდა ყველაზე ცნობილ ორატორებს შორის მოგვეთავსებინა, - მასში უკიდევანო გონიერება, შესანიშნავი ბასრი ენა, დიდებულება და შთაგონება; მაგრამ იგი ხშირად მოქმედებდა უფრო საკუთარი გაბოროტების ზეგავლენით, ვიდრე გონიერი განსჯით. ამას გარდა, თუ ხუმრობა და სიმწარეა, ხშირად ეს სიმწარე მხოლოდ ღიმილს იწვევს.

კიდევ ბევრი სხვა ნიჭიერი ორატორია. მათი ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანდა. იმათგან, ვისაც მე პირადად ვიცნობდი, დომიციუს აფერი და იულიუს აფრიკანუსი ჯობია ყველას. პირველს უპირატესობა აქვს თავისი ტექნიკით და სტილის საერთო ხასიათით; იგი თამამად შეიძლება მივაკუთვნოთ ორატორთა ძველ სკოლას. მეორე უფრო ცოცხალია, მაგრამ პედანტური გამოთქმების შერჩევისას, ზოგჯერ ზედმეტად გრძელი კომპოზიციები აქვს და ზედმეტად იყენებს მეტაფორებს.

განსაკუთრებული ტალანტები გვყავდა არც თუ დიდი ხნის წინ, მაგალითად, ტრაქალუსი. უმეტეს შემთხვევაში იგი საზეიმოა, საკმაოდ გასაგები; მასში ჩანს სურვილი, მიზამოს საუკეთესოებს, მაგრამ იგი მოსასმენად უფრო კარგი იყო: ეს იყო ყველაზე სასიამოვნო ხმა, რომელიც კი გამიგონია. მისი წარმოთქმა და გარეგნობა სცენაზე კი გამოდგებოდა. საერთოდ, მთელი მისი გარეგნობა რაღაც მთლიანის და დასრულებულის შთაბეჭდილებას ტოვებდა.

ვიბიუს კრისპუსი გასაგებია, სასიამოვნო, თითქოს გარკვეული ესთეტიკური გრძნობების გამომწვევი, მიუხედავად ამისა, იგი უფრო კერძო საქმეებში გამოდგებდა, ვიდრე სახალხოში; სამოქალაქო საქმეებში უფრო ბრწყინავდა, ვიდრე კრიმინალურში.

იულიუს სეკუნდუსი ადრე რომ არ მომკვდარიყო, უდავოდ დატოვებდა შთამომავლობაში ერთ-ერთი საუკეთესო ორატორის სახელს: თავის მრავალრიცხოვან კარგ მხარეს მიამატებდა - ისედაც ყოველთვის უმატებდა - იმას, რაც აკლდა, მაგალითად, საქმისათვის უკეთესად მოემზადებოდა, უფრო შინაარს მიაქცევდა ყურადღებას და არა ფორმას.

მიუხედავად იმისა, რომ იგი ადრე გარდაიცვალა, მაინც იმსახურებს საპატიო ადგილს, - მასში იმდენია გულწრფელი მჭევრმეტყველება, ცოდნა - სწორად გამოხატოს ის, რისი თქმაც სურს, იმდენი სინათლე, გრაციოზულობა და სილამაზეა მის სტილში, ისეთი ოსტატობაა - დაარქვას ყველაფერს თავისი სახელი, იმდენი ძალაა, ზოგიერთ მკვეთრ გამოთქმებშიც კი!

ავტორები, რომელთაც მოუწევთ ჩემს შემდეგ წერონ ორატორულ ხელოვნებაზე, იპოვნიან მასალას, სამართლიანი ქება შეასხან ჩვენს თანამედროვე ორატორებსაც, დიდებული ტალანტები, რომლებიც ღირსეულად არიან დაკავებული იურიდიული პრაქტიკით, ჩვენს დროშიც მოიძებნებიან. უკვე წარმატებული ადვოკატები ცდილობენ, დადგენენ ძველი სკოლის წარმომადგენლების სიმადლეზე და თვითონვე პოულობენ საუკეთესო მიმბამველებს და თაყვანისმცემლებს ახალგაზრდობის სახით.

გვრჩება ვთქვათ ფილოსოფოსებზე. დღემდე ამ მიმართულებით რომაულმა ლიტერატურამ ძალიან ცოტა კარგი სტილისტი მოგვცა. იგივე მ. ტულიუს ციცერონი აქაც, ისევე როგორც ყველგან, ბამავს პლატონს. ძალიან კარგია, გაცილებით უკეთესი, ვიდრე თავის სიტყვებში, - ბრუტუსი.

მარკუს ფაბიუს კვინტილიანუსი

მის შინაარსს აქვს შესაბამისი ფორმა; გრძნობ, რომ იგი განიცდის, რაზეც ლაპარაკობს.

კორნელიუს ცელსიუსმა დაგვიტოვა მთელი რიგი ნაწარმოებებისა, სადაც იგი სექსტუსების სკოლის მიმდევრად გვევლინება. ვერ უარყოფთ, რომ მას აქვს გულმოდგინედ დამუშავებული სტილი და სიცხადე.

პლავტუსი შეიძლება გამოგვადგეს სტოიკოსების ფილოსოფიის გასაცნობად. ეპიკურეელთა შორის კატიუსი - მეორეხარისხოვანი, მაგრამ საკმაოდ სასიამოვნო ავტორია.

როცა სხვადასხვა სახის მჭევრმეტყველება ჩამოვთვალე, შეგნებულად არაფერი ვთქვი სენეკაზე. შედეგად, გამოვირცელეს ხმა, თითქოს მე მასზე უარყოფითი აზრის ვარ და მისი პირადი მტერიც კი ვიყავი. ამ ჭორებს იმიტომ მივრცელებენ, რომ მინდა, ჩვენი არტისტული და ათასგვარი სიმრუდით დასახიჩრებული სტილი მივმართო უფრო მკაცრი გემოვნების მქონე მოთხოვნებისადმი. ახალგაზრდობა კი მაშინ მხოლოდ სწორედ სენეკას კითხულობდა.

მე არ ვფიქრობდი, იგი სრულიად განმედევენა საკითხავი მასალიდან, მაგრამ არც ის მსურდა, იმ სხვა, უფრო ნიჭიერ ავტორებთან შედარებით მიმეცა უპირატესობა, რომელთაც იგი განუწყვეტლივ თავს ესხმოდა⁸¹, ხედავდა რა განსხვავებას მისსა და იმ ავტორების სტილს შორის, და ხვდებოდა რა, რომ ვისაც ამ ავტორების სტილი მოსწონდათ, მათთვის მისი სტილი არც ისე მისაღები იქნებოდა. მოკლედ, ის უფრო უყვარდათ, ვიდრე მას ბაძავდნენ და იმდენადვე შორდებოდნენ მას, როგორც თავად იყო დაშორებული ძველ სკოლას.

ვისურვებდი, რომ ისინი მას გათანაბრებოდნენ, ან ოდნავ მაინც მიახლოვებოდნენ; მაგრამ მათ მისი მხოლოდ ცუდი მხარეები მოსწონდათ; ძალ-ღონეს არ იშურებდნენ, რომ მისგან მაგალითი სწორედ ამ თვალსაზრისით აეღოთ. თუ ამის შემდეგ ვინმე იკვებნიდა, რომ სენეკას სტილით წერდა, მხოლოდ ამცირებდა მას. მაგრამ მას ჰქონდა ძალიან ბევრი ღირსება, - შესანიშნავი შემოქმედებითი ნიჭი, ერუდიცია, საგნის ღრმა ცოდნა, ამასთან, იგი ხშირად მოტყუილებული რჩებოდა იმათგან, ვისაც ავალებდა, ჩაეტარებინათ კვლევა ცოდნის ამა თუ იმ სფეროში. იგი ამუშავებდა ყველა სახის ლიტერატურულ ნაწარმოებს, - მისგან დაგვრჩა სიტყვები, ლექსები, წერილები და დიალოგები. როგორც ფილოსოფოსი, არასაკმარისად ჩაფიქრებულია, მაგრამ მანკიერებათა მხილების როლში - შეუდარებელია. მას უამრავი შესანიშნავი სენტენცია აქვს; ბევრი რამის წაკითხვა შეიძლება მასთან ზნეობრივი თვალსაზრისით, მაგრამ როგორც სტილისტი, იგი ხშირად არასწორია, - და რაც ყველაზე უფრო არასწორია - მისი ნაკლი დაფარულია ლამაზი გარეგნობით.

შეიძლებოდა გვესურვა, რომ მას უფრო მეტი გემოვნებით გამოეხატა

თავისი ბრწყინვალე აზრები, - მას რომ ყურადღება არ გაემახვილებინა ერთზე და არ გამოკიდებოდა იმას, რაც ნაკლებ სასარგებლოა; შეყვარებული რომ არ ყოფილიყო ყველაფერ საკუთარზე; რომ არ გაეფუჭებინა სერიოზული შინაარსი უმოკლესი სენტენციების ფორმის მიცემით, - იგი იპოვიდა თავიანთი მცემლებს უფრო კომპეტენტური კრიტიკოსების, ვიდრე მისით გატაცებული პატარა ბიჭუნების სახით.

მიუხედავად ამისა, სენეკას რეკომენდაცია წასაკითხავად მაინც უნდა გავუწიოთ მომწიფებული ადამიანებისთვის, რომელთაც უკვე საკმარისად აითვისეს უფრო მკაცრი სტილი, თუნდაც იმიტომ, რომ მას შეუძლია იყოს ღირსებების და ნაკლის საუკეთესო ნიმუში. როგორც ზემოთ აღვნიშნე, მასში ბევრი რამე ქებას იმსახურებს, ბევრი რამე არ შეიძლება არ გაგვიკვირდეს; მხოლოდ საჭიროა შერჩევას ვიყოთ ფრთხილად, რაც, სამწუხაროდ, თავად მან არ გააკეთა, - მისი ნიჭი, რომელსაც ყველაფრის მიღწევა შეეძლო, იმსახურებდა მიმართული ყოფილიყო უკეთესისაკენ.

ლიტერატურა და ლიტერატურის თეორია

წერით მასალაზე მუშაობის მეცნიერული კრიტერიუმები
(თამაზ ჭილაძის - „სარკე ბრმებისთვის“)

გურანდა გობიანი
ქუთაისის უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
Guranda.gobiani@unik.edu.ge

საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში ჩართვა კონკრეტულ სფეროში წარმატებული კვლევითი მუშაობისათვის აუცილებელ ჩვევებს და უნარებს, პრობლემის საკუთარ და ორიგინალურ ხედვას გულისხმობს. ეს, პირველ რიგში, აკადემიური წერის ტრანსფერულ უნარს ეხება. როგორც აკადემიური წერის სპეციალისტები აღნიშნავენ, არ არსებობს წერის ერთადერთი სწორი გზა და მეთოდი, შეხედულებები და გემოვნება არსებითად განსაზღვრავს და წარმართავს წერის პროცესს, თუმცა მაინც არსებობს ნაშრომის შექმნის გარკვეული ეტაპები და ტექსტზე მუშაობის მეცნიერული კრიტერიუმები, რაც, უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ტექსტის სწორად აღქმისა და გააზრების თვალსაზრისით. სტატიაში, მხატვრული ტექსტის, კერძოდ, თამაზ ჭილაძის მცირე ზომის პიესის „სარკე ბრმებისთვის“ მაგალითზე, ყურადღება გამახვილებულია წერით მასალაზე მუშაობის რამდენიმე მნიშვნელოვან მეცნიერულ კრიტერიუმზე, კერძოდ: ტექსტის გამოხატვის ფორმებზე, ეპიზოდის აღწერისთვის მოვლენების, საგნების, ნივთების, ცხოველების, ადამიანების გამოყენებასა და მათ მიზნობრიობაზე, თხრობის სტრუქტურაზე, ტექსტის სადისკუსიო მხარესა და ენობრივი სურთების აღწერაზე, რაც, საბოლოო ჯამში, წარმოადგენს წინამდებარე ნაშრომის კვლევის საგანს.

საკვანძო სიტყვები: წერის ტრანსფერული უნარი, მეცნიერული კრიტერიუმები, ენობრივი სურათები, იმაგო, ტექსტის სადისკუსიო მხარე.

საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში ჩართვა კონკრეტულ სფეროში წარმატებული კვლევითი მუშაობისათვის აუცილებელ ჩვევებს და უნარებს, პრობლემის საკუთარ და ორიგინალურ ხედვას გულისხმობს. ეს, პირველ რიგში, აკადემიური წერის ტრანსფერულ უნარს ეხება, რომელიც განათლების ყველა საფეხურზე მნიშვნელოვანია აკადემიური მიღწევების უზრუნველსაყოფად. წერის პროცესი მრავალ ურთიერთგანსხვავებულ საშუალებასა და კონფიგურაციას აერთიანებს, რაც მეტად რთული პროცესია. ის მოიცავს გარკვეულ ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ აქტივობებს, როგორცაა, მაგალითად: მოსაზრებებისა და შეხედულებების მონიშვნა, ჩანიშვნა; მასალების, წყაროების, დოკუმენტების შეგროვება, დამუშავება; საკვლევი საკითხების მოდიფიცირება; ტექსტზე მუშაობა და სხვა. როგორც აკადემიური

წერის სპეციალისტიები აღნიშნავენ, არ არსებობს წერის ერთადერთი სწორი გზა და მეთოდი, შეხედულებები და გემოვნება არსებითად განსაზღვრავს და წარმართავს წერის პროცესს, თუმცა მაინც არსებობს ნაშრომის შექმნის გარკვეული ეტაპები და ტექსტზე მუშაობის მეცნიერული კრიტერიუმები, რომლებსაც ყველა ავტორი ითვალისწინებს აკადემიურ სივრცეში როგორც სამეცნიერო, ისე მხატვრული ტექსტის შექმნის პროცესში.

წინამდებარე ნაშრომში განვიხილავთ წერით მასალაზე მუშაობის რამდენიმე მეცნიერულ კრიტერიუმს, რომელთა გათვალისწინება ძალიან მნიშვნელოვანია ტექსტის სწორად აღქმისა და ინტერპრეტაციის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით ეს ეხება მხატვრულ ნაწარმოებს, სადაც ავტორი არ საუბრობს „ღია ტექსტით“ და ცდილობს სხვადასხვა ხერხითა და საშუალებით მიიყვანოს მკითხველი სწორ და ლოგიკურ დასკვნებამდე. როგორც იტალიელი კულტუროლოგი და მწერალი უმბერტო ეკო აღნიშნავს: „ინტერპრეტაციის მიზანიც ხშირად სწორედ ესაა: ექსპლიციტიურად ათქმევინო ავტორს ის, რაც არ უთქვამს, მაგრამ რომ ეკითხათ, სწორედ ასე იმსჯელებდა“ (ეკო 2014: 199).

სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია შემდეგ კრიტერიუმებზე:

1. ტექსტის გამოხატვის რა ფორმებს იყენებს ავტორი;
2. ეპიზოდის/სიუჟეტის აღწერისთვის რა საშუალებებს მიმართავს ავტორი (მოვლენის, საგნების, ნივთების, ცხოველების, ადამიანების გამოყენება და მათი მიზნობრიობა);
3. როგორია თხრობის სქემა/სტრუქტურა;
4. ტექსტის სადისკუსიო მხარე;
5. ენობრივი სურათების აღწერა (Theisen, 2011).

ზემოაღნიშნულის საილუსტრაციოდ და მეტი კონკრეტიკისათვის განვიხილოთ მხატვრული ტექსტის, კერძოდ, თამაზ ჭილაძის მცირე ზომის პიესის „სარკე ბრმებისთვის“ მაგალითი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, არა ნაწარმოების შინაარსობრივი მხარის ღრმა ანალიზი და მხატვრული ღირებულება, არამედ ტექსტის აგების და ტექსტზე მუშაობის ტექნიკური მხარე წარმოადგენს ჩვენი კვლევის საგანს.

ვიდრე, უშუალოდ, ძირითად საკითხზე გადავიდოდეთ, მინდა რამდენიმე სიტყვით შევეხო ტექსტის ავტორს. მწერალი, პოეტი და დრამატურგი თამაზ ჭილაძე (1931-2018) თანამედროვე ქართული მწერლობის ერთ-ერთი საყურადღებო წარმომადგენელია. იგი არის რამდენიმე პოეტური (ღია სარკმელი (1958 წ.), მზის საათი (1962 წ.), ივლისი (1966 წ.), მახსოვრობა (1978 წ.), ლექსები (1987 წ.), მზე დეკემბერში (1999 წ.)) და პროზაული კრებულის (გასეირნება პონის ეტლით, შუადღე (1963 წ.), ვინ ცხოვრობს ვარსკვლავებზე (რომანი, 1965 წ.), თეთრი კვამლი (1967 წ.), აჰა, მიიწურა ზამთარი (რომანი,

გ. გობიანი

1967წ.), მდგმურები (1971წ.), აუზი (1972წ.), წერო, პოსეიდონის სასახლე, კაქტუსის ბაღი (1994 წ.), ბრეიგელის მთვარე (რომანი, 2007 წ.), ესესა და ლიტერატურული წერილის ავტორი და მისი ნაწარმოებები თარგმნილია მსოფლიოს მრავალ ენაზე (ინგლისური, ფრანგული, იტალიური, ესპანური, ჩეხური, პოლონური და ა.შ). განსაკუთრებით საინტერესოა მწერლის მოღვაწეობა დრამატურგიის სფეროში. ჭილაძის პიესები იდგმებოდა და იდგმება როგორც ქართულ, ისე უცხოურ თეატრებში ისეთი ცნობილი რეჟისორების მიერ, როგორებიც არიან: რობერტ სტურუა, თემურ ჩხეიძე, გიგა ლორთქიფანიძე, გიზო ჟორდანიას და სხვანი.

რაც შეეხება სამეცნიერო კრიტიკას, პირველი გამოხმაურება ეკუთვნის ოტია პაჭკორიას, რომელმაც საკმაოდ პოზიტიური შეფასება მისცა ჭილაძის პროზას (პაჭკორია 1962), შემდეგ იყო გ. გვერდითელის, თენგიზ ჩხაიძის, გიორგი ზაუტაშვილის და სხვათა კრიტიკული სტატიები მწერლის სხვადასხვა ნაწარმოების შესახებ¹, ასევე გურამ ბათიაშვილის სტატია „თამაზ ჭილაძის პიესები“, რომელშიც ავტორი განსაკუთრებით გამოყოფს ორ პიესას: „აკვარიუმი“ და „მკვლელობა“ და აღნიშნავს, რომ მწერლის პროზას ბევრი რამ შესძინა მისმა დრამატურგიამ (ბათიაშვილი 1982). იგივე თემას ეხება მწერლის საიუბილეო თარიღთან დაკავშირებით ჟურნალ „თეატრი და ცხოვრებაში“ დაბეჭდილი სტატია „სპექტაკლი „თვითგაცოცხლების“ აქტია“ (მაჭავარიანი 2001). რაც შეეხება უახლეს სამეცნიერო კრიტიკას, მიუხედავად მწერლის შემოქმედებისადმი გაზრდილი ინტერესისა, რაც გამოიხატება გამოცემული წიგნების რაოდენობითა და ინტერვიუების სიუხვით (გამომცემლობა ინტელექტმა გამოსცა 10 წიგნი, მათ შორის ინტერვიუების კრებული „სასიცოცხლო სივრცე“ (2016)), უნდა ითქვას, რომ თამაზ ჭილაძის შემოქმედება დღემდე მაინც არ არის სათანადო დონეზე შესწავლილი და შეფასებული თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობაში. იმედს ვიტოვებთ, ავტორის ნაკლებადცნობილი პიესის „სარკე ბრძემისთვის“ აქცენტირებით ჩვენს მოკრძალებულ წვლილს შევიტანთ ამ მნიშვნელოვან საქმეში.

დავუბრუნდეთ კვლევის ძირითად საკითხს. დავიწყოთ მასალაზე მუშაობის პირველი კრიტერიუმის, კერძოდ, ტექსტის გამოხატვის ფორმების შეფასებით, რომელიც მოიცავს შემდეგ ძირითად ასპექტებს:

- განცდების/ემოციების გადმოცემა;
- შერჩეული სიტყვების მიზანშეწონილად, თემატურად გამოყენება;
- ენობრივი სურათები და რეალური (მხედველობითი) სურათები;

¹ იხ. გ. გვერდითელი, ვარიაციები მარტოობის თემაზე, თბ., 1994, თ. ჩხაიძე, გმირის გამოცდის ცხოვრება, ლიტერატურული წერილები, თბ., 1984, გ. ზაუტაშვილი, რამდენიმე მოსაზრება ქართული რომანის შესახებ, თბ., 1967.

- ფანტაზიის გამოყენება და მისი დამაჯერებლობა.

ჟანრის სპეციფიკიდან გამომდინარე, პიესის ავანსცენაზე მხოლოდ ორი პერსონაჟია - პატიმარი და სტუმარი, იგივე პრეზიდენტი. ავტორი ცდილობს მათი დიალოგით და პაუზებით გადმოსცეს ის ემოცია და განცდები, რაც ორივე მხარეს მძაფრად აქვს და რაც მათ, როგორც აბსოლუტურად სხვადასხვა იერარქიულ საფეხურზე მდგომთ (ერთი პატიმარია, მეორე პრეზიდენტი), აშორებთ და, ამავე დროს, აერთიანებთ. „ახლა უცნაურ შვებას ვგრძნობ,- მიმართავს პრეზიდენტი პატიმარს, - აქ ყოფნა ჩემი ორსაათიანი არდადეგებია, უსაზღვროდ თავისუფალი ვარ. შენ გგონია, მარტო შენ ხარ პატიმარი? დარწმუნებული ვარ, ჩვენ ერთმანეთს გავუგებთ“ (ჭილაძე 2014: 391). განცდა, რომელიც მათ აერთიანებთ და ათანასწორებთ არის მარტობის, დანაშაულის, გაურკვევლობის, მუდმივი შიშის, რომ „სადღაც, რაღაცის თუ ვიღაცის სამუდამო მსხვერპლი ხდები“ და სურვილი - ცხოვრების ამ „საშინელ და აბსურდულ თავგადასავლებში“, სადაც „ადამიანობა ნასხვისარი ტანსაცმელივით გეხამუშება“, - მაინც ადამიანად დარჩენის, „ადამიანებთან ადამიანური ურთიერთობის“ (ჭილაძე 2014: 390), რაც ასე აკლია ჩვენს საზოგადოებას. „მონატრებული კი ვარ ლაპარაკს, საერთოდ, მეორე ადამიანს. ორი ადამიანის საუბარს ვგულისხმობ, როცა ორივეს სურს ერთმანეთს გააგებინონ, რას ფიქრობენ, როცა საუბარი ორივესთვის თავის გადარჩენის ცდაა იმ საშინელი ურჩხულისაგან, რასაც სიმარტოვე ჰქვია და რასაც მარტო ღმერთი უძლებს“ (ჭილაძე 2014: 387). ნაწარმოებში მოქმედი სუბიექტების ემოციების და განცდების სამყარო სოციალურ ფუნქციას ასრულებს და პირდაპირ უკავშირდება ეპოქას. გამოხატვის ფორმად ავტორი ირჩევს პერსონაჟების ემოციურ მგომარეობას და არა ემოციურ ქცევას. ისინი, თითქოს, მიუხედავად მათი ღრმა განცდებისა, ცდილობენ შეინარჩუნონ წონასწორობა და არ ჩავარდნენ აფექტის მგომარეობაში. ყველაზე კრიტიკულ მომენტში კი, როცა დამაბულობა პიკს აღწევს, როცა, თითქმის, ყველა კარტი გაშლილია და მათი ფარული ჭიდილის ნასკვი გახსნილია, ისინი ცდილობენ, თავიანთი ინტელექტუალური რესურსის ხარჯზე, არგუმენტირებულად და დამაჯერებლად, ჩვეული „სიმშვიდით“, სიტყვიერი შერკინებით, დაიცვან საკუთარი პოზიციები:

ექსპრესიის, როგორც გრძნობებისა და განწყობის საშუალებად, ტექსტში გამოყენებულია მხოლოდ სწორად, გამიზნულად შერჩეული სიტყვები და ფრაზები. კომუნიკაციის სხვა არავერბალური ტიპის კომპონენტები, როგორიცაა მაგ: ჟესტი, მიმიკა, სიარულის მანერა, სახის კანის ფერის შეცვლა, ოფლდენა და სხვა, ტექსტში არ არის გამოყენებული ემოციური ფონის შესაქმნელად. დიალოგის დაწყებისთანავე პატიმარი, რომელსაც ასე წელი აქვს მისჯილი და უკვე ოცი წელია ციხეში ზის, საუბარს იწყებს

გ. გობიანი

უსასრულობაზე, ლოდინსა და უფუნქციობაზე: „უსასრულობის მსხვერპლი ვართ...უსასრულობაზე ყველაზე მეტს პატიმრები ფიქრობენ. შეიძლება იმიტომ, რომ მთავის ქვეყანა მართო წარმოდგენაში არსებობს, ანუ ეს არის განტოლება, სადაც ყველა წევრი უცნობია...ყველაზე ძნელსა და აუტანელს უკვე შევეჩვიე - ლოდინს...ციხე სხვა არაფერია თუ არა ლოდინი...“ (ჭილაძე 2014: 387,388,389).

ავტორი, ასევე, საკმაოდ კარგად ახერხებს სწორად მიგნებული ფრაზებით და შერჩეული სიტყვებით პერსონაჟების სულიერი და ფიზიკური მდგომარეობის აღწერას და თემატურად გამოყენებას: „ჩემი საკნის ანუ ჩემი სამუდამო სამყოფლის ირგვლივ უსაზღვრო სამყაროა გაშლილი და მეც, საკნთანად, ვტივტივებ ამ უსაზღვროებაში, როგორც ოკეანის ტალღებზე - ბოთლი, რომელშიაც ადამიანია ჩამწყვდეული...შეგიძლიათ შემიწყალოთ, მაგრამ მე ვინ გამათავისუფლებს იმ აბსურდის ქსელიდან, რომელშიაც თავფეხიანად ვარ გახლართული, როგორც ობობას აბლაბუდაში - მწერი“ (ჭილაძე 2014: 404). სტუმრის, იმავე პრეზიდენტის, რეპლიკებში ჭარბობს სტატუსის და თანამდებობის შესაბამისი სიტყვები: კანონი, სამართალი, უსამართლობა, შეწყალება, განაჩენი: „კანონი იმიტომ არსებობს, ცხოვრებისეული სიმართლისგან რომ დავიცვათ თავი. ეს სიმართლე კი დაუნდობელია, შეუძლია მიწასთან გაგასწოროს... რაც უფრო პატარაა პოლიტიკოსი, მით უფრო პრეტენზიულია... არაფერი ისე ხელისშემშლელი არ არის ქვეყნის მართვაში, როგორც სიკეთე, რომელიც შეიძლება მოულოდნელად საერთო ბოროტებად, უბედურებად გადაიქცეს...“ (ჭილაძე 2014: 402,406).

ტექსტში განსაკუთრებული მნიშვნელობა და დატვირთვა აქვს ენობრივ სურათებს, როგორებიცაა: ბრმების სარკე, ენაადგმული ქანდაკება, პირამიდა, პრეზიდენტის მხრებზე შემომჯდარი პატიმრის უცნაური სანახაობა, რომლებიც ტექსტის გამოხატვის უმნიშვნელოვანესი ფორმებია და ღრმა შინაარსობრივ და აზრობრივ დატვირთვას ატარებენ (უფრო დეტალურად ენობრივ სურათებზე ქვემოთ ვისაუბრებთ). რაც შეეხება ტექსტის გამოხატვის კიდევ ერთ ფორმას - ფანტაზიას, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ავტორი საკმაოდ დამაჯერებლად იყენებს თავისი სათქმელის გადმოსაცემად. პიესის ფაბულა თავიდან ბოლომდე ავტორის ფანტაზიის ნაყოფია, ფანტასმაგორიაა, რომელსაც, როგორც შემეცნებით-ინტელექტუალური, ისე ერთგვარი დაცვითი ფუნქცია აქვს ნაწარმოების სიუჟეტში. ავტორი ცდილობს განერიდოს არსებულ რეალობას და ცოცხალი სახეებითა და სურათებით შექმნას სასურველი რეალობის „ლოგიკური კონფიგურაცია“- „წინამძღოლის მხრებზე შემდგარი ხალხი ხედავს იმას, რისი დანახვაც უნდა“- და მკითხველიც გახადოს თავისი წარმოსახვის თანაზიარი.

რაც შეეხება ტექსტზე მუშაობის მეორე კრიტერიუმს, ეს არის სხვადასხვა ვითარების ან ეპიზოდის აღწერისთვის მოვლენების, საგნების, ნივთების,

ცხოველების, ადამიანების გამოყენება, არგუმენტები და მათი მიზნობრიობა. ჩვენ მიერ მაგალითის სახით განხილულ მხატვრულ ტექსტში მხოლოდ ერთი ეპიზოდია, რომელიც ციხის ერთ-ერთ საკანში ხდება. საგნები, რომლებიც ტექსტის შესავალში ჩანს: რკინის კარი, მაგიდა, სკამი, საწოლი, გისოსებიანი სარკმელი, ემსახურება სწორედ ამ ეპიზოდის გახსნას და პირდაპირ შევყავართ ავანსცენაზე, სადაც, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, მხოლოდ ორი პერსონაჟია - პატიმარი და მისი სტუმარი, იგივე პრეზიდენტი. ავტორი შეგნებულად არ არქმევს მათ სახელებს და მხოლოდ სტატუსს და თანამდებობას გვაცნობს, რათა უკეთ შეძლოს მათი სახეების განზოგადება. დიალოგში ისინი თავიანთ პოზიციებს რეპლიკებით გამოხატავენ და ცდილობენ საკუთარი არგუმენტებით გაამყარონ. ამიტომაც მათი საუბარი საკმაოდ დამაჯერებელია და მძაფრ ინტერესს აღძრავს მკითხველში.

არსებითი და თემატური დატვირთვა აქვს ტექსტში ერთ მნიშვნელოვან ნივთს, წიგნს - ჰიუგოს „ოთხმოცდაცამეტი წელი“, რომელიც, ბუნებრივია, შემთხვევით არ შეურჩევია ავტორს. სწორედ ეს წიგნი, რომელშიც, როგორც ცნობილია, საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროინდელი მოვლენებია გადმოცემული, კრავს კომპოზიციურად ნაწარმოების სიუჟეტს და ნელ-ნელა იწყებს კვანძის გახსნას. სწორედ ეს ერთადერთი წიგნი უდევს მაგიდაზე პატიმარს, რომელიც საყვარელი ქალისაგან დარჩა სახსოვრად „საუკუნო სიმარტოვეში გასაძლებად“ და რომელიც, როგორც ირკვევა, ოდესღაც სტუმრის საკუთრება იყო. აქ უკვე ცალსახად ნათელი ხდება მათი გზების გადაკვეთის მიზეზი - ქალი, რომელზეც სიგიჟემდე იყო შეყვარებული პატიმარი, სტუმრის (ახლა უკვე პრეზიდენტის), ყოფილი ცოლი აღმოჩნდა.

მესამე მეცნიერული კრიტერიუმი წერით მასალაზე მუშაობის არის თხრობის სქემა, სტრუქტურა, რომელიც მოიცავს შესავალ ნაწილს, ძირითად ნაწილს და დასასრულს. შესავალში უნდა გაეცეს პასუხები შემდეგ კითხვებს : ვინ? როდის? სად? რა?. ძალიან დიდი მნიშვნელობა აქვს სათაურს, რომელიც ორგანულად უნდა იყოს დაკავშირებული ტექსტთან. სათაურის არსსა და ტექსტთან მიმართებას ძალიან კარგად ხსნის ცნობილი რუსი ესთეტი და ლიტერატურათმცოდნე კრეჩინოვსკი თავის ნაშრომში „სათაურის პოეტიკა“ (1931): „წიგნი – ეს არის ბოლომდე გაშლილი სათაური, სათაური კი – ორ-სამ სიტყვამდე დაყვანილი მთლიანი ტექსტი“. სწორედ ასეთი დატვირთვა აქვს პიესის მეტად ორიგინალურ სათაურს. მივყვით ნაწარმოების ტექსტს: პირველი, რამაც ჩემი, როგორ მკითხველის, ყურადღება მიიპყრო, იყო სწორედ სათაური - „სარკე ბრძებისთვის“, რომელიც ერთგვარი აბსტრაქციაა და შეიძლება განვიხილოთ, ერთის მხრივ, როგორც ტექსტის შემადგენელი ელემენტი, ხოლო მეორეს მხრივ, როგორც დამოუკიდებელი ერთეული, იმაგო. აქვე, სათაურის ქვემოთ, ავტორი მიუთითებს, რომ სიუჟეტი არ არის

გ. გობიანი

რეალური და მასში მოთხრობილი ისტორია მწერლის ფანტაზიის ნაყოფია. არ უთითებს არც კონკრეტულ დროს და არც ქვეყანას, უთითებს მხოლოდ კონკრეტულ ლოკაციას, ციხის ერთადგილიან საკანს, სადაც მოქმედება ვითარდება. მწერლის მიზანია შექმნას განზოგადებული სახეები, რომელთაც არ აქვთ პერსონიფიკაციის დამადასტურებელი არც სახელი, არც ეროვნება და არც ასაკი, მხოლოდ აქვთ სოციალური სტატუსი და თანამდებობა (პატიმარი, პრეზიდენტი), რომლებიც, როგორი სიმკვეთრითაც განასხვავებთ, ისეთივე სიმკვეთრით აერთიანებთ სულიერი წყვილიადის ასპექტით ამ ორ პერსონაჟს.

რაც შეეხება ტექსტის ძირითად ნაწილს. პიესა იწყება შემდეგი მოქმედებით: პატიმართან, რომელსაც, როგორც ირკვევა, მნახველი დიდი ხანია არ ჰყოლია, შედის სტუმარი. მათ შორის გაიმართება დიალოგი, საიდანაც ნელ-ნელა იკვეთება მნიშვნელოვანი დეტალები. მოქმედების განვითარებას მოჰყვება კვანძის შეკვრა, მჟღავნდება სტუმრის ვინაობა. დამაბულობა იზრდება და ერთი შეხედვით უწყინარი დიალოგი თითქოს შერკინებაში გადაიზრდება, არათანაბარი პირობებით. „...პრეზიდენტისა და პატიმრის შეხვედრა, როგორი მშვიდი და უწყინარიც არ უნდა იყოს იგი, მაინც ბრძოლაა“ (ჭილაძე 2014: 393) - ამბობს პატიმარი. კონფლიქტი კულმინაციას აღწევს უკვე პრეზიდენტის ვინაობის გამხელის შემდეგ, რაც კიდევ უფრო ზრდის და ამძაფრებს ნაწარმოებში ინტრიგას - რა აკავშირებს პატიმარს და პრეზიდენტს? - სადაც იკვეთება რიგი გარემოებები (პატიმრის სიყვარულის ისტორია, პრეზიდენტის რევოლუციონერული წარსული, საბედისწერო შემთხვევა, მკვლელობის იმულებითი აღიარება და სხვა..), რომლითაც ხდება უკვე კვანძის გახსნა. ირკვევა, რომ პრეზიდენტის, წარსულში ყოფილი რევოლუციონერის, დისიდენტის არარსებულ მკვლელობას საფუძვლად ეჭვიანობის მოტივი დაედო და „განტყვების ვაცად“ სწორედ, აწ უკვე, პატიმარი იქცა, რომელიც სიგჟემდე იყო შეყვარებული რევოლუციონერის უმშვენიერეს ცოლზე. ყოფილი რევოლუციონერი პრეზიდენტისთვის სავსებით ნათელია დადგმული სცენარის მიზანი: „ჩემი თავიდან მოშორება სახელმწიფოს, რასაკვირველია, უნდოდა. ამიტომ ცდილობდა სასამართლო ჩემი მკვლელობა ჩვეულებრივ, ბანალურ კალაპოტში გადაეყვანა - მეტოქეობის და ეჭვიანობის მსხვერპლი ვყოფილიყავი“ (ჭილაძე 2014: 399). სიკვდილმისჯილი უდანაშაულო პატიმარი, რომლის მიმართაც პრეზიდენტის წინამორბედმა „მოწყალეობა გამოიჩინა და „წამიერი სიკვდილი ასი წლის სიკვდილით“ შეუცვალა, უცებ გამოერკვა: „დიახ დუმილის ტყვე აღმოვჩნდი და ეს გასაძლებად გაცილებით უარესი იყო, ვიდრე ჩემი ერთადგილიანი საკანი“ (ჭილაძე 2014: 401). პრეზიდენტის სტუმრობის მიზანია პატიება სთხოვოს სწორედ ამ „ასი წლისთვის“ და შეწყალება შესთავაზოს უდანაშაულო მსხვერპლს, რომელიც მხოლოდ იმისთვის დაისაჯა, რომ არასაჭირო დროს არასაჭირო ადგილას

აღმოჩნდა. თუმცა პრეზიდენტმა ზუსტად იცის, რომ ადამიანისთვის, რომლისთვისაც „საკანი ციხეს კი არ წარმოადგენს, არამედ ერთადერთ ბუნებრივ თავშესაფარს, ისეთივეა, როგორც, ვთქვათ, ღრუბლისთვის - ცა... რომელსაც ისე შეეჩვია, უიმისოდ არსებობა ვერც კი წარმოუდგენია, უფრო მეტიც - ვერ გრძნობს, ბორკილი რომ ადევს და გათავისუფლებულს უთუოდ, უთუოდ, უთუოდ ისევ ბორკილი მოენატრება“ (ჭილაძე 2014: 405), შეწყალება მორიგი განაჩენი უფროა, ვიდრე წყალობა. ამიტომაც ერთადერთი, რაც შეუძლია გააკეთოს ოცი წლის შემდეგ, არა მხოლოდ უდანაშაულო ადამიანისთვის, არამედ საკუთარი სულის სიმშვიდისთვის, ღამეული „კომმარებისგან“ თავის დაღწევისთვის, მუხლმოდრეკილი პატიების თხოვნა და სურვილის ასრულებაში დახმარების შეთავაზებაა. ის სთხოვს პატიმარს მხრებზე შეაჯდეს, რათა შემლოს სარკმლიდან ცის დანახვა და საყვარელი ქალის უკანასკნელი პირობის შესრულება - „როცა ჩემზე იფიქრებ, ცას შეხედე“ (ჭილაძე 2014: 410).

დეტალების აღწერით ნელ-ნელა ტექსტში მოთხრობილი ამბავი უახლოვდება დასასრულს. დამაბულობა მოხსნილია, კვანძი გახსნილია, კითხვებზე პასუხი გაცემულია, პატიმარს და სტუმარს უკვე კარგად ესმით ერთმანეთის ტკივილი და ხედავენ, რომ რაღაც მეტად მნიშვნელოვანი რამ აერთიანებთ და ამავე დროს, აპირისპირებთ - საკუთარი ცხოვრების ტყვეობა და წყვდიადი, რომელშიაც ისინი აღმოჩნდნენ, მათი სამყოფელი (ციხე, კაბინეტი), მათი განსაცდელ-განსაწმენდელი, სარკე ბრძებისთვის, და ილუზიური, წარმოსახვითი სამყარო, სადაც პირველად ხდებიან ყველაზე „ლოგიკური კონფიგურაციის“ მომსწრენი - „წინმძღოლის მხრებზე შემდგარი ხალხი ხედავს იმას, რისი დანახვაც უნდა“, სადაც პრეზიდენტის შეთავაზებულ შეწყალებას არ იღებს უდანაშაულო მსხვერპლი (პატიმარი), რადგან ეშინია „ოცი წლის მანძილზე, კენჭი-კენჭ, ოცნებით და ილუზიებით“ აშენებული სამყარო არ დაემსხვრეს ნამდვილ ცხოვრებაში. სტუმრისთვის, იგივე პრეზიდენტისთვის ეს „ახირება“ სავსებით გასაგები და მისაღებია, რადგან მან კარგად იცის, რომ პატიმრის მიერ „წარმოდგენებით შექმნილი სამყარო უფრო ადამიანურია, ვიდრე ნადვილად არსებული, ამიტომ სწორედ ადამიანები ვერ გაგიგებენ, თანაგრძნობაზე ლაპარაკიც ზედმეტია“ (ჭილაძე 2014: 415). ნაწარმოებში განვითარებულ მოვლენებს ლოგიკურად მივყავართ ფინალურ სცენამდე - დაუპატიჟებელი „სტუმარი“ ტოვებს საკანს, თითქოსდა, მძიმე ლოდისგან გათავისუფლებული და უკანასკნელად მიმართავს „მასპინძელს“:

ისიც მინდა გითხრა - ერთადერთი პატიმარი ხარ პატიმართა შორის, ვისაც ჩემთვის შეწყალება არ უთხოვია.

(კარზე აკაკუნებს. ისმის, როგორ აღებენ კარებს)

- (მოუბრუნდება) მგონი, ცოცხალი გავდივარ აქედან!

გ. გობიანი

- (კარი იღება)

პატიმარი. (წამოდგება) მშვიდობით, ჩემო პრეზიდენტო!

სტუმარი. შენ რა, იცინი?

პატიმარი. არა, ვტირი... (ჭილაძე 2014: 415).

სტუმრისთვის, იმავე პრეზიდენტისთვის, იგივე ხელისუფალისთვის, ვის ხელშიც არის ძალაუფლება, მიუხედავად თანაგრძნობისა და თანადგომის სურვილისა, მაინც შეუცნობელი რჩება სამუდამო ტყვეობაში, „მარადიულ ჯოჯოხეთში“ დარჩენილი, მარტოსული ადამიანის სულის მდგომარეობა, რაც მის სახეზე აღიბეჭდა დამშვდობებისას. პრეზიდენტისთვის ბოლომდე გაუგებარი დარჩა მათი დიალოგის დასასრულს პატიმარი იცინოდა თუ ტიროდა?!..

მეოთხე მეცნიერული კრიტერიუმი გახლავთ წერითი ტექსტის სადისკუსიო მხარე, რომელიც სქემის სახით შეიძლება გამოიხატოს ისე, როგორც 1–ელ სქემაშია მოცემული (სქემა1). პიესა 2012 წელსაა დაწერილი და, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ჯერ კიდევ არა არის შესწავლილი სამეცნიერო კრიტიკის მიერ. ჩვენი სტატია არის, ფაქტობრივად, პირველი მოკრძალებული მცდელობა, წერით მასალაზე მუშაობის მეცნიერული კრიტერიუმების ჭრილში, ტექსტის ანალიზის, ამდენად, განსხვავებული პოზიციის და შეფასების არარსებობის გამო, შევეცდებით შემოგთავაზოთ მხატვრული ტექსტში არსებული საკითხების შესახებ საკუთარ მსჯელობა. გარდა ამისა, სადისკუსიო ნაწილში ყურადღება გამახვილდება წერით მასალაზე მუშაობის პროცესში ტექსტის აღქმის ისეთ საყურადღებო ფაქტორებზე, როგორებიცაა:

- ხელმისაწვდომობა
- ყოვლისმომცველობა
- რამდენად ადვილად იკითხება
- შესრულების თვალსაზრისი
- კრიტიკული შეფასება
- სარგებლიანობა (Theisen 2011).

პირველი და მნიშვნელოვანი გახლავთ პრობლემის აღწერა. როგორც ზემოთ მოგახსენეთ, ჩვენი მიზანი, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, არ არის მხატვრული ტექსტის სიღრმისეული ანალიზი. ამდენად, ყურადღებას გავამახვილებთ მხოლოდ ძირითად ასპექტებზე. როგორც თავად აღნიშნავს ავტორი ერთ-ერთ ინტერვიუში, მისი შემოქმედების ცენტრალური ფიგურა ადამიანია. ყველა დანარჩენი კონკრეტული პრობლემა, რომელიც ტექსტშია გამოკვეთილი, ავსებს და ავითარებს მთავარ პრობლემურ საკითხს. ტექსტში მნიშვნელოვანია დასმული პრობლემის ფსიქოლოგიური და სოციალ-პოლიტიკური ასპექტები. ფსიქოლოგიურ ასპექტებს, გარკვეულწილად, ზემოთ უკვე შევხეთ სხვადასხვა კრიტერიუმის განხილვის დროს, რაც შეეხება სოციალ-პოლიტიკურ ასპექტს, ნაწარმოებში აშკარად მკვეთრად და

საკმაოდ მუქი კონტურებით იკვეთება ჩვენი ქვეყნის თანამედროვე ისტორია და ეპოქა. ავტორი ფოტოგრაფიული სიზუსტით, აღწერს და გადმოსცემს ჩვენი ქვეყნის ქრონიკებს: უდანაშაულო მსხვეპლის ისტორია, ძალით მოპოვებულ აღიარება, შეთითხნილი ბრალდებები, ღირსების გათელვა, არაადამიანური წამების სცენები, ე.წ. „ციხის კადრები“ და შიში, რომელმაც ქვეყანაში დაისადგურა. ამდენად, ტექსტის აღქმის და გაგების ზემოთ ჩამოთვლილი სამი ფაქტორი (ხელმისაწვდომობა, ყოვლისმომცველობა, რამდენად კარგად იკითხება) სრულად გათვალისწინებული აქვს ავტორს წერით მასალაზე მუშაობის პროცესში.

პრობლემის ორივე ასპექტის ამოსავალი წერტილი არის მაინც პიესის სათაური, სარკე ბრმებისთვის, რომელიც ტექსტის კონცეპტუალური ნარატივის ერთგვარი იმაგოა. ნაწარმოებში ორი მხარეა, „განტოლების იქსი და იგრევი“ (ჭილაძე 2014: 387) და პოზიტივიც და ნეგატივიც ერთმანეთშია გადახლართული. ერთ მხარეს დგას პოსტრევოლუციური ქვეყნის „მონაპოვარი“ - უდანაშაულო, გარემოების მსხვერპლი, პოლიტიკური ინტრიგებისა და ხელისუფალთა უსუსურობის, უნიათობის გამო განწირული ადამიანია, პატიმარი, განზოგადებული, ტიპურის სახეა საზოგადების იმ ნაწილისა, რომელიც რევოლუციური დუდილის დროს თავისი სისუსტის გამო (ამ შემთვევაში სიყვარული აღმოჩნდა გმირის სისუსტე) ფსკერზე აღმოჩნდა და განტევების ვაცად იქცა თვითდამკვიდრებისთვის მებრძოლი ძალისთვის. მეორე მხარეს დგას პატიმრის დაუპატიჟებელი სტუმარი, იგივე პრეზიდენტი, ყოფილი მეამბოხე, დისიდენტი, მძიმე წარსულის მქონე, რევოლუციის მონაპოვარი „ახალი ძალა“, რომელიც, თითქოს, ცდილობს გამოისყიდოს „ძველი ძალის“ ცოდვები, ფარდა ახადოს საიდულოს და სინათლე შეიტანოს პატიმრის წყვდიადით მოცულ სულში, რითაც, როგორც ფინალური სცენიდან ჩანს, სკუთარი იარების მოშუშებასა და სინდისის დამშვიდებას უფრო ახერხებს, ვიდრე რეალური სურათის შეცვლას. პრეზიდენტის მცდელობა, როგორც პატიმარი აფასებს, ოცი წლით დაგვიანებული „დიდსულოვნების აქტია“ და მეტი არაფერი: თქვენს სიკეთეს ნაფტალინის სუნი ასდის, დაგვიანებულია და, გიმეორებთ - ნუ გეწყინებათ, ღიმილის მომგვრელიც“ (ჭილაძე 2014: 394).

ეს რაც შეეხება ნეგატივს, თუმცა ავტორი, მიუხედავად პატიმრის სკეპტიკური დამოკიდებულებისა, ცდილობს პრეზიდენტის ფიგურა დაგვანახოს მთლიანობაში, თავისი ადამიანური სისუსტეებითა და სიძლიერეებით, კარგითა და ცუდით, სანამ „ქანდაკებად იქცევა“, რაც, როგორც თავადაც კარგად იცის, მისი „გარდაუვალი დასასრულია“. არაფერი იცვლება სამყაროში: „მერე რევოლუცია, მერე ფარული, შიდა ომი თანამებრძოლებს შორის, მეგობართა გვამებზე გადაბიჯება... მოკლედ არაფერი ახალი“

გ. გობიანი

(ჭილაძე 2014: 401). ნაწარმოებში დასმულ საკითხები ძალზე თემატური და აქტუალურია ჩვენი ქვეყნის როგორც წარული, ისე თანამედროვე ცხოვრებისთვის. კერძოდ, ეს ეხება რევოლუციისა და ძალაუფლების თემას. ტექსტში მოცემული ენობრივი მასალა ზუსტად გამოხატავს ამ ორი ცნების არსს და შინაარსს: „რევოლუციების მოთოკვა, მოშინაურება ვერ ვისწვალეთ. რევოლუციის იმედით ჩემი მტერი იყოს! რევოლუცია ხალხს ბრბოდ გარდაქმნის ხოლმე, თუ ვერ შეძელი და ბრბოდ ქცეულ ხალხს ისევ ხალხობა ვერ დაუბრუნე, საშინელებას მოიმკი. ბრბო მხოლოდ იმისთვის გამოდგება, რომ პირამიდა აგიშენოს, შენი სამუდამო განსასვენებელი“ (ჭილაძე 2014: 408), ამიტომაც რევოლუციის შედეგად მოპოვებული ძალაუფლება, შესაძლოა, გაცილებით მტანჯველი აღმოჩნდეს, ვიდრე, თუნდაც, ასი წლის პატიმრობა! „არავინ ისე უმწეო არ არის, როგორც ის, ვის ხელშია მთელი ძალაუფლებაა მოქცეული. ამას თვითონ გრძნობს. თანდათან ნადგურდება, კნინდება, პატარავდება, თანდათანობით შედის ცდუნების მდინარეში...“ (ჭილაძე 2014: 407). ტექსტში აშკარად იკვეთება ჩვენი საზოგადოების თანამედროვე ყოფა, რაც პოსტრევოლუციური ქვეყნის ნათელს სურათს ქმნის და უნარჩუნებს პიესას ინტერესსა და აქტუალობას.

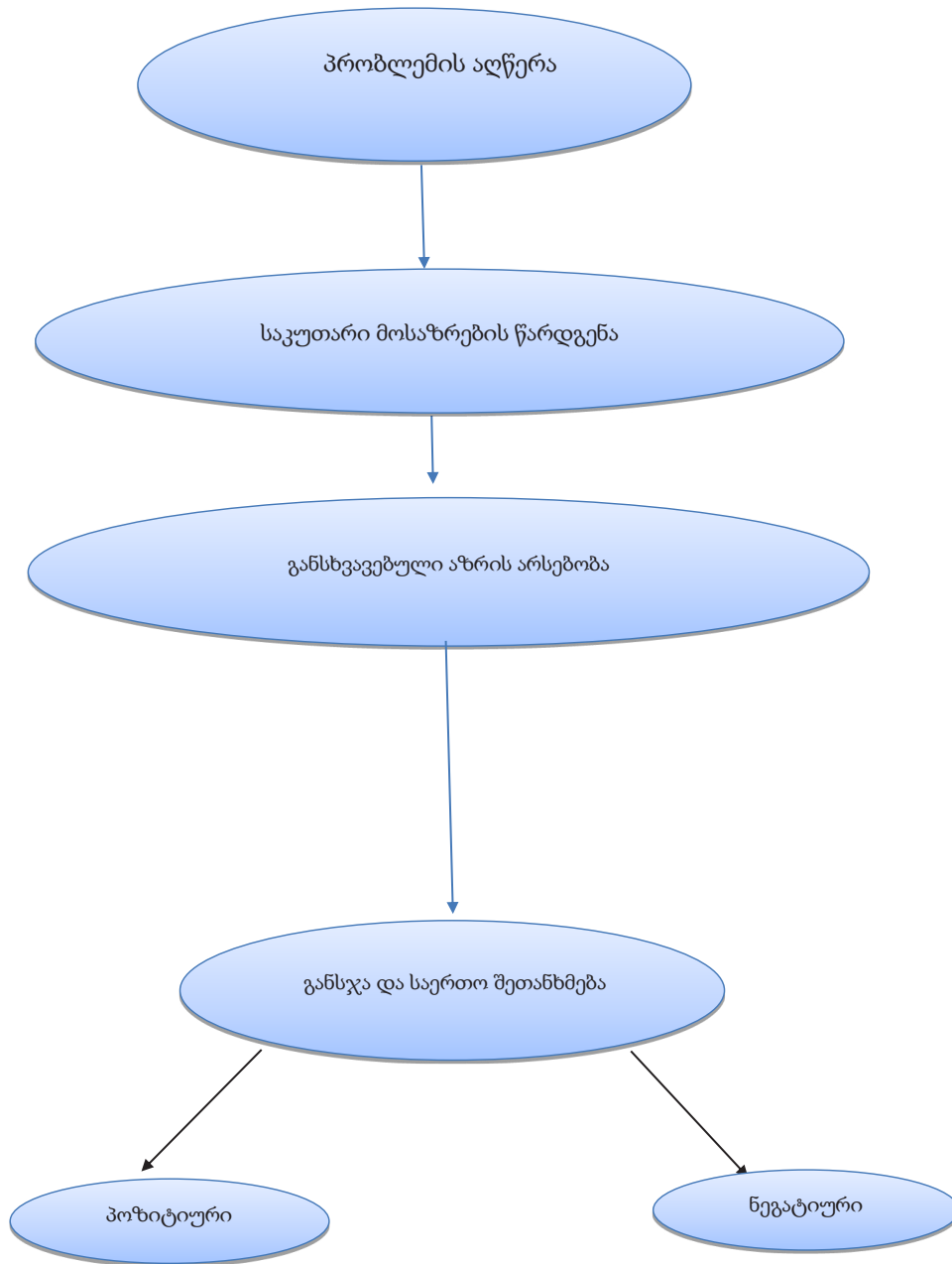
ბოლოს, სადისკუსიო ნაწილი შეგვიძლია დავასრულოთ იმით, რომ მიუხედავად ავტორის სკეპტიციზმისა და მინორული განწყობისა, ჩვენი აზრით, მაინც შესაძლებელია ფინალურ სცენაში გარვეული კომპრომისული დამოკიდებულების დანახვა და ამას მწერალი მხოლოდ ერთი სიტყვითა შეთანხმებით ახერხებს - „ჩემო პრეზიდენტო!“.

წერით მასალაზე მუშაობის ბოლო კრიტერიუმი, რომელზეც ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ, არის ენობრივი სურათების აღწერა, რაც ასევე უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია ტექსტის აღქმის და გააზრების თვალსაზრისით. სურათების (ენობრივი, ვიზუალური) შეფასების დროს აქცენტი კეთდება შემდეგ ძირითად საკითხებზე:

- რისი ამოცნობა შეიძლება
- რამდენად ნათლად არის გამოხატული
- რა ინფორმაციას შეიცავს

ჩვენ მიერ შერჩეულ მხატვრულ ტექსტში ძალიან საინტერესო ენობრივი სურათებია მოცემული. განსაკუთრებით ეს ეხება ბრმების სარკეს, რომელიც სათაურად აქვს გამოტანილი ავტორს. ის ლოგიკურ ბმაშია ნაწარმოების ტექსტთან დამთლიანობაში კრავს მწერლის სათქმელს: „ციხემ კიდევ ერთი რამ - საკუთარ თავთან ლაპარაკი მასწავლა. ამ ოცი წლის განმავლობაში მხოლოდ და მხოლოდ საკუთარ თავს ველაპარაკებოდი. ციხე წყვდიადია, შეიძლება ითქვას, ბრმების სარკეა, რომელშიაც მთელი სამყარო მოსჩანს, ოღონდ სულ სხვანაირად დანახული, შეიძლება ნამდვილი სახით, ვინ იცის“ (ჭილაძე

სქემა 1.

გ. გობიანი

2014: 393). ეს ენობრივი სურათი ყველაზე ნათლად და ცხადად წარმოაჩენს ნაწარმოების მთავარი გმირების სულიერ სამყაროს: „სამივე ერთნაირ, მსგავს ვითარებაში აღმოვჩნდით, ანუ ჩვენ ჩვენს სიმარტოვეში - ის- სამარეში, შენ - საკანში, მე კი - პრეზიდენტის სავარძელში“ (ჭილაძე 2014: 401). ბრმების სარკეს პირდაპირ უკავშირდება მეორე ენობრივი სურათი - ენაადგმული ქანდაკება, როგორც ადამიანის გამოხატულება, რომელიც „საკუთარ თავში სულ რაღაცის გადარჩენას ცდილობს, რაღაც ძალზე მნიშველოვანის, ოღონდ არ იცის, რა არის ის, ვერაფრით დაურქმევია მისთვის სახელი, სიტყვები არ ყოფნის... აუცილებელი სიტყვების მარაგი არ გააჩნია“ (ჭილაძე 2014: 412). სიჩუმესთან და არარაობის შეგრძნებასთან ასოცირდება როგორც ენობრივი სურათი პირამიდა, ასევე რეალური სურათი რამზესის პირამიდა, რომელიც საყვარელმა ქალმა დაუტოვა პატიმარს მასთან იდუმალი და მარადიული კავშირის სიმბოლოდ.

საყურადღებო აზრობრივი დატვირთვა და ქვეტექსტი აქვს ნაწარმოებში მკითხველის თვალწინ დახატულ წარმოსახვით სურათს - პრეზიდენტის მხრებზე შემომჯდარი პატიმარი გაპყურებს ცას - რითაც ავტორი ხაზს უსვამს ორი, აბსოლუტურად სხვადასხვა იერარქიულ საფეხურზე მდგომი, ადამიანის სულიერ მდგომარეობას, რომელთაც სინდისის ქეჯნა, მარტოობის განცდა, წყვედიანით მოცული სამყარო და ქალი აერთიანებთ და აპირისპირებთ ამავდროულად. იდუმალ ქალში, რომელიც ერთგვარი სურათ-ხატი ნაწარმოებში, თითქოს ორი ქალის, სამყაროს ორი საწყისის სახეა პერსონიფიცირებული - პატიმრის დედის, რომელიც მის მშობიარობას გადაჰყვავს და საყვარელი ქალის, რომლის სიყვარულიც საბედისწერო აღმოჩნდა მისთვის: „უცნაურია, გაცნობის პირველი დღიდან ვიცოდი, რომ უცებ გაქრებოდა, რატომღაც დარწმუნებული ვიყავი, რომ შემთხვევით იყო მოსული ამქვეყნად, თითქოს გზა აერია და სხვაგან წასასვლელი, ჩვენთან აღმოჩნდა“ (ჭილაძე 2014: 409). საბოლოო ჯამში, სწორედ ქალის იმაგო ავსებს და ავითარებს პერსონაჟების სახეებს და კომპოზიციურად კრავს მთლიან ტექსტს, როგორც სიმბოლო ჭეშმარიტების, სინათლის, გონიერების, სიყვარულის და იმედის. ყველაზე რთულ მომენტში სწორედ მათი სახეები ევლინებიან მხსნელად უდანაშაულ მსხვერპლს. ხშირად პატიმრის წარმოსახვასა და სიზმრებში ერთმანეთშია არეული დედისა და საყვარელი ქალის ხმა: „ნელა ირწევა, ლოცულობს და რაღაც, ჩემთვის უცნობ რიტუალს ასრულებს, თან დედაჩემი ხმით ზმუის -აააააოოოოოო ააააოოოოო...“ (ჭილაძე 2014: 409), წორედ ისინი არიან ამ მოჩვენებით და უსამართლო სამყაროში ყველაზე ნათელი და ნამდვილი, რაც გააჩნია სამუდამო მარტოობისთვის განწირულ „დუმილის ტყვეს“.

დასასრულ, წინამდებარე მსჯელობიდან გამომდინარე, შეიძლება თამამად ითქვას, რომ თამაზ ჭილაძის მხატვრული ტექსტის ენობრივი

მასალის განხილვა და ანალიზი, ზემოთ მოყვანილი მეცნიერული კრიტერიუმების გათვალისწინებით, იძლევა მყარ საფუძველს, ნაწარმოები შეფასდეს თანამედროვე მსოფლიო ლიტერატურათმცოდნეობის ჭრილში და ღირსეული ადგილი დაიკავოს სამეცნიერო კრიტიკაში. იმედს ვიტოვებთ, ჩვენი მცდელობა გაზრდის ინტერესს მწერლის ბოლოდროინდელი დრამატული ნაწარმოების მიმართ და იქნება ახალი იმპულსის მიმცემი შემდგომი კვლევითი პერსპექტივისათვის.

მხატვრული ტექსტის რეცეფციამ ცხადყო, რომ ზემოთ განხილული მეცნიერული კრიტერიუმები იძლევა შესაძლებლობას წერითი მასალა აღქმული და გააზრებული იქნეს საკმაოდ სიღრმისეულად, ფოკუსირება მოხდეს დეტალებზე, სწორად დაისვას აქცენტები და შეფასდეს ობიექტურად, რაც, საბოლოო ჯამში, სძენს მხატვრულ ნაწარმოებს ინტერკულტურულობას და განსაზღვრავს მის ადგილს კულტურათაშორის კომუნიკაციაში.

ლიტერატურა

ბათიაშვილი, გურამ. 1982. თამაზ ჭილაძის პიესები. ჟურნალი „მნათობი“, თბილისი: N9,1982: 146-155.

ეკო, უმბერტო. 2014. როგორ დავწერთ საკვალიფიკაციო ნაშრომი. მთარგმნელი სალომე კენჭოშვილი, თბილისი: გამომცემლობა არეტე.

მაჭავარიანი, ნინო. 2001. სპექტაკლი „თვითგაცოცხლების“ აქტია. ჟურნალი „თეატრი და ცხოვრება“, თბილისი. N3, 2001: 49-55.

პაჭკორია, ოტია. 1962. „შუადღის“ ილუზიები, ჟურნალი „ცისკარი“, თბილისი: N12, 1962: 128-140.

ჭილაძე, თამაზ. 2014. ჩემი თეატრი, თბილისი: გამომცემლობა „ინტელექტი“. ჭილაძე თამაზ. 2016. სასიცოცხლო სივრცე (ინტერვიუების კრებული). თბილისი: გამომცემლობა „ინტელექტი“.

Theisen, Manuel Rene. 2011. Wissenschaftliches Arbeiten, Technik - Methodik – Form, München:Verlag Vahlen, Franz, aktualisierte und ergänzte Auflage.

Literature and Literary Theory

Scientific Criteria for Working on Written Material (Tamaz Chiladze - "Mirror for the Blind")

Guranda Gobiani

Kutaisi University

Kutaisi, Georgia

Guranda.goniabi@unik.edu.ge

Involvement in an international scientific space implies the necessary habits and skills and one's own and original vision of the problem for successful research work in a particular field. This primarily concerns the transferable ability of academic writing. As specialists point out, there is no single right way and method of writing, views and tastes essentially determine and guide the writing process. However, there are still some stages in the creation of the work and scientific criteria for working on the text, which is the most important factor in terms of correct perception and comprehension of the text and which all authors take into account in the academic space. In the article, on the example of the fiction text, in particular, Tamaz Chiladze's small play "Mirror for the Blind", the focus is on several important scientific criteria for working on written material. In particular: the forms of text expression, the use of events, objects, things, animals, people and their purpose for the description of the episode, on the structure of the narrative, the discussion side of the text, and the description of the linguistic implications, which are ultimately the subject of research in the present paper.

Keywords: Transferable writing skill, scientific criteria, linguistic images, imago, discussion side of the text.

The writing process combines many different tools and configurations, making it a highly complex process. It includes certain physical and psychological activities, such as: marking opinions and views, making notes; Collecting, processing of materials, sources and documents; Modification of research issues; travel-wandering between reading and writing; working on the text, etc. There is no single right way and method of writing, views and tastes essentially define and guide the writing process, however there are still certain stages in the creation of the paper and the scientific criteria for working on the text that all authors consider in the academic space.

The first important criterion for working on written material is the forms of text expression:

- Expressing feelings / emotions;

- appropriate, thematical use of selected words;
- Linguistic images and real (visual) images;
- Using imagination and its persuasion.

To illustrate the above mentioned and for more specifics, the article discusses the fiction text, in particular, Tamaz Chiladze's small play "Mirror for the Blind". Naturally, in this particular case, not the in-depth analysis and artistic value of the content side of the work, but the technical side of building the text and working on the text was the subject of our research. Primarily, the focus is on the first criterion of working on the material, namely the evaluation of the forms of the text expression. Due to the specifics of the genre, there are only two characters on the proscenium-the prisoner and the guest, the president. The author tries to convey those emotions and feelings through their dialogue and pauses, which both sides have quite strongly and which puts them at an absolutely different hierarchical level (One is a prisoner, the other is a president), separating and, at the same time, uniting them. "I feel a strange relief now," the President addresses the prisoner. "Being here is my two-hour vacation. I am infinitely free." Do you think that you are the only prisoner? I'm sure we will understand each other " (Tamaz Chiladze, My Theater, Tbilisi: Publishing House "Intellect", 2014: 391). The world of emotions and feelings of the subjects acting in the work performs a social function and is directly related to the epoch. The author chooses the emotional state of the characters as a form of expression and not the emotional behavior. They seem to, despite their deepest feelings, try to maintain balance and not fall into a state of affect. Even at the most critical moment, when tensions are at their peak, when almost everything is uncovered and their hidden struggle is unlocked. At the expense of their intellectual resources, they try to defend their own positions with argument and conviction, with the usual "calmness" and verbal confrontation.

Only correctly and deliberately selected words and phrases are used in the text as a means of expression, feeling and mood to describe the spiritual and physical condition of the characters. Other non-verbal components of communication, such as gestures, facial expressions, gait, facial skin color change, sweating, etc. are not used in the text to create an emotional background. At the beginning of the dialogue, the prisoner, who has been sentenced to one hundred years, starts talking about infinity, waiting and dysfunction: "We are victims of infinity ... Prisoners think about infinity the most. Maybe because for them the country exists only in imagination, i.e. it is an equation where all members are unknown.. I have already got used to the most difficult and unbearable - waiting ... a prison is nothing but waiting ..." (Tamaz Chiladze, My Theater, Tbilisi: Publishing House "Intellect", 2014: 387,388,389).

The linguistic images have a special meaning and function in the text (we will

გ. გობიანი

discuss the linguistic pictures in more details below) and the imagination, which the author uses quite convincingly to convey his message. The plot of the play from the beginning to the end is the result of the author's imagination, it is a phantasmagoria, which has both a cognitive-intellectual and a kind of protective function in the storylines of the work. The author tries to escape from the existing reality and create a "logical configuration" of the desired reality with living faces and images - "People standing on the leader's shoulders see what they want to see" - and make the reader share their imagination.

As for the second criterion of working on the text, it is the use of events, objects, things, animals, people, arguments and their purpose for describing different situations or episodes. There is only one episode in the fiction text that we consider as an example, which takes place in one of the cells of the prison. The items that appear in the introduction of the text: an iron door, a table, a chair, a bed, a lattice window, serve to open this episode and lead us directly to the proscenium, where, as mentioned above, there are only two characters - the prisoner and his guest, the president. The author deliberately does not name them and only informs us of their status and position in order to better generalize their faces. In the dialogue, they express their positions in retorts and try to reinforce them with their own arguments. That is why their conversation is quite convincing and arouses strong interest in the readers.

Also one important thing in the text has substantial and thematic function, the book "Ninety-three" by Victor Hugo. Which, naturally, was not chosen by chance by the author. It is this book, which, as you know, recounts the events of the Great French Revolution, composes the story of the work and slowly begins to untie the knot.

The third scientific criterion for working on written material is the narrative scheme, the structure of which includes the introductory part, the main part, and the ending. The introduction should answer the following questions: Who? When? Where? What?. Of great importance is the title, which should be organically related to the text. The first thing that caught my attention, as a reader, was the title - "Mirror for the Blind", which is a kind of abstraction and can be considered, on the one hand, as an integral element of the text, and on the other hand, as an independent unit, Imago.

As for the main part of the text. The play begins with the following action: A prisoner who, as it turns out, has not had a visitor in a long time, enters a guest. There will be a dialogue between them, from which important details will gradually emerge. The development of the action is followed by the tying of the knot, the identity of the guest is revealed. Tension is rising and a seemingly harmless dialogue seems to escalate into a rift, with unequal conditions. The conflict culminates after

the revelation of the president's identity, which further increases and intensifies the intrigue in the work - what connects the prisoner and the president? - Where a number of circumstances are revealed (prisoner's love story, the president's revolutionary past, a fatal case, forced confession of murder, etc.), which already unties the knot. It turns out that the non-existent assassination of the president, a former revolutionary and dissident in the past, was based on jealousy and the "scapegoat" became a prisoner who was madly in love with the beautiful wife of a revolutionary.

With a detailed description the story, slowly told in the text, is coming to an end. The tension is removed, the knot is untied, the questions are answered, the prisoner and the guest already understand each other's pain and see that something very important unites and at the same time confronts them - the captivity of their own lives and the dilemma in which they find themselves, their abode (castle, cabinet), their ordeal, the mirror for the blind, and the illusory, imaginary world. The events in the work logically lead to the final scene - the uninvited "guest" leaves the cell, as if relieved from anxiety.

The fourth scientific criterion is the discussion side of the written text. The play was written in 2012 and has not yet been explored by scientific critics. Our article is, in fact, the first modest attempt, in terms of the scientific criteria for working on written material, for text analysis, thus, in the absence of a different position and evaluation, we have tried to offer our own analytical reasoning on the issues in the fiction text. In addition, we focused on such important factors as text perception in the process of working on written material, such as:

- Availability
- Comprehensiveness
- How easily it is read
- Performance view
- Critical evaluation
- Utility

The first and most important part of the discussion paper is the description of the problem. As I mentioned above, our goal, in this particular case, was not an in-depth analysis of the fictional text. Thus, the focus is only on the key aspects. As the author himself points out in one of the interviews, the central figure of his creativity is a human. All the other specific problems highlighted in the text complement and develop the main problematic issue. The psychological and socio-political aspects of the given problem are especially important. The psychological aspects, to some extent, have already been touched upon during the discussion of various criteria, as for the socio-political aspect, the work clearly outlines the modern history and epoch of our country, which is fully covered by the author in just a few pages. The date of writing the work is noteworthy - 2012. The writer describes and reveals the reality of

გ. გობიანი

that period with photographic accuracy and conveys the chronicles of our country in a rather original way and in a plain, simple language: The story of an innocent victim, confession obtained by force, fabricated accusations, offending the dignity, scenes of inhuman torture, the so-called the "prison footage" and the fear that settled in the country and suppressed all other feelings. Thus, the above mentioned three factors of text comprehension and understanding (accessibility, comprehensiveness, how well it is read) are fully taken into account by the author in the process of working on the written material. It is the topicality of the issue and, most importantly, the author's correct judgment - evaluations that make the text easy to understand and retain interest and usefulness.

The next criterion for working on written material is the description of linguistic images, which is also an important factor in terms of comprehension and understanding of the text. The evaluation of images (linguistic, visual) focuses on the following main issues:

- What can be identified
- How clearly it is expressed
- What information it contains

Our selected fictional text contains some very interesting linguistic images. This especially concerns the mirror for the blind, the title given by the author. It is logically connected with the text and as a whole wraps the writer's words: "The prison taught me one more thing - to talk to myself. During these twenty years I was talking only to myself. The castle is solitary, it can be said, it is a mirror for the blind, in which the whole world can be seen, but seen in a completely different way, it can be in a real way, who knows" (Tamaz Chiladze, My Theater, Tbilisi: Publishing House "Intellect", 2014: 393). This linguistic picture most clearly shows the spiritual world of the main characters of the work: "All three of us find ourselves in the same situation, that is, we are in our loneliness - he - in the grave, you - in the cell, and I - in the chair of the president" (Tamaz Chiladze, My Theater, Tbilisi: Publishing House "Intellect", 2014: 401). Silence and a sense of non-existence are associated with both the linguistic image of the pyramid and the real image of the pyramid of Ramses, which the beloved woman left to the prisoner as a symbol of a mysterious and eternal union with him. "I think only his name has died, he has become the reality in which I exist, like an ant in a pyramid." The imaginative picture, painted in front of the reader in the work, also has an interesting mental meaning and subtext. There is also an interesting mental meaning and subtext in the imaginative picture painted in front of the reader - a prisoner sitting on the shoulders of the President looks at the sky - - thus, the author emphasizes the spiritual condition of two people standing at completely different hierarchical levels, who are united and confronted

at the same time by the remorse, the feeling of loneliness, the troubled world and a woman. In the mysterious woman, who is a kind of picture-icon in the work, as if is the personification of two women, the two beginnings of the world - the mother of a prisoner who died in the childbirth and the beloved woman whose love turned out to be fatal for her. Ultimately, it is the female imago that fills and develops the the characters and composes the whole text as a symbol of truth, light, wisdom, love and hope.

Based on the previous discussion, it can be bravely said that the discussion and analysis of the linguistic material of Tamaz Chiladze's fictional text, Taking into account the above scientific criteria, it provides a solid basis for the work to be evaluated in the context of modern world literary criticism and to occupy a worthy place in scientific criticism. We will hope our work will increase interest in the writer's the latest dramatic work and will be the new impetus for further research perspective.

ლიტერატურა და ლიტერატურის თეორია

არტურ ზუტნერის უცნობი რომანი „იბერიელი“

ავთანდილ ნიკოლეიშვილი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ქუთაისი, საქართველო

avtandil.nikoleishvili@atsu.edu.ge

ცნობილი ავსტრიელი მწერალი არტურ გუნდაკარ ფონ ზუტნერი მეუღლესთან, მშვიდობის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატ ბერტა ფონ ზუტნერთან ერთად ცხრა წლის განმავლობაში (1876-1885 წლებში) ცხოვრობდა საქართველოში და წარუშლელი ადგილი დაიმკვიდრა ქართული კულტურის ისტორიაში. ჩვენს ქვეყანაში ცხოვრების დროინდელი შთაბეჭდილებები მწერლის ცნობიერებაში იმდენად ღრმად აღიბეჭდა, რომ ქართული თემატიკა მისი შემოქმედების უმთავრეს მიმართულებად იქცა. წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზებულია ა. ზუტნერის უცნობი და დღემდე ორიგინალის ენაზე გამოუქვეყნებელი რომანი „იბერიელი“, რომლის ხელნაწერი ვენის (ავსტრია) ეროვნულ ბიბლიოთეკაში ჩემი თხოვნით მოიძია, ქართულად თარგმნა და ცალკე წიგნად გამოსცა პროფ. თამაზ გვენეტაძემ. რომანში ისტორიული სიმართლითა და უმეტეს შემთხვევებში აშკარად გამოხატული პროქართული თვალთახედვითაა ასახული რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის დაპყრობის შედეგად აქ შექმნილი მდგომარეობა. არტურ ზუტნერის რომანისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის გარემოებაც, რომ ქართველთა ეროვნული ინტერესების აქტიურად დამცველის როლში ავსტრიელი მწერლის მიერ ხორცშესხმული უცხოელი პერსონაჟებიც ხშირად გამოდიან ხოლმე.

საკვანძო სიტყვები: არტურ ზუტნერი, საქართველო, რუსეთი, ომი, გერმანელი.

ცნობილი ავსტრიელი მწერალი არტურ გუნდაკარ ფონ ზუტნერი (1850-1902 წწ.) მეუღლესთან – სახელგანთქმულ მწერალთან და მშვიდობის დარგში ნობელის პრემიის ლაურეატ ბერტა ფონ ზუტნერთან (1843-1914 წწ.) ერთად ცხრა წლის განმავლობაში (1876-1885 წლებში) ცხოვრობდა საქართველოში და წარუშლელი ადგილი დაიმკვიდრა ქართული კულტურის ისტორიაში. ჩვენს ქვეყანაში ცხოვრების დროინდელი შთაბეჭდილებები მწერლის ცნობიერებაში იმდენად ღრმად აღიბეჭდა, რომ ქართული თემატიკა მისი შემოქმედების უმთავრეს მიმართულებად იქცა.

სამწუხაროდ, არტურ ზუტნერის მდიდარი ლიტერატურული მემკვიდრეობიდან 2006 წლამდე ქართულად არცერთი ნაწარმოები არ ყოფილა თარგმნილი, გარდა შოთა რუსთველის პოემის შესაფასებლად დაწერილი

ნარკვევისა. ქართულ ენაზე თარგმნილი მისი პირველი მხატვრული ტექსტი იყო რომანი “აჭარლები” (2006 წ. თარგმნა რუსუდან ღვინეფაძემ). გარდა ამ რომანისა, შემდგომში ა. ზუტნერის მხატვრული შემოქმედებიდან ქართულად კიდევ რამდენიმე მოთხრობა ითარგმნა.

არტურ ზუტნერის ქართული ღვაწლის წარმოსაჩენად ბევრი რამ გააკეთა ცნობილმა ქართველმა გერმანისტმა ნოდარ კაკაბაძემ. ავსტრიელი მწერლის შემოქმედებიდან ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესო მხატვრული ქმნილებების გაანალიზების დროს მან მისი გამოუქვეყნებელი რომანი “იბერიელნიც” მოიხსენია და აღნიშნა, რომ ამ რომანის ხელნაწერი ავსტრიაში, ვენის ეროვნულ ბიბლიოთეკაში, ინახებოდა (კაკაბაძე, რუხაძე 1999: 6).

ამ ინფორმაციამ იმდენად დამაინტერესა, რომ ჩემს ნაცნობ გერმანისტთა შორის აქტიურად დავიწყე იმ პიროვნების ძიება, ვინც ხსენებული რომანის ხელნაწერს მოიპოვებდა და მას ქართულ ენაზე თარგმნიდა. ჩემმა მცდელობამ შედეგი მართლაც გამოიღო და ამ საკითხით დაინტერესდა გერმანიაში მცხოვრები მთარგმნელი და ფილოლოგი, პროფესორი თამაზ გვენეტაძე.

არტურ ზუტნერის გამოუქვეყნებელი რომანის ხელნაწერის მოსაპოვებლად ის დაუყოვნებლივ დაუკავშირდა ვენის ეროვნული ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებას, მაგრამ ხელნაწერის მიღება არც თუ ისე ადვილი აღმოჩნდა, ვინაიდან მისი რესტავრაცია გახდა საჭირო. ბიბლიოთეკის თანამშრომლებმა ისიც აღნიშნეს, რომ მათ ბიბლიოთეკაში ამ ხელნაწერის მოთავსებიდან 120 წლის განმავლობაში იგი ერთადერთი კაცი იყო, ვინც მისით დაინტერესდა.

რამდენიმეთვიანი ლოდინის შემდეგ ბიბლიოთეკის ხელმძღვანელობამ დანაპირები შეასრულა და ბატონ თამაზს „იბერიელნის“ ელექტრონული ვერსია გაუგზავნა. მაგრამ იმის გამო, რომ ტექსტის ხელნაწერი ძველი გერმანული კურენტის შრიფტით იყო შესრულებული, მისი გაშიფრვა საკმაოდ ძნელი საქმე გამოდგა. ბატონმა თამაზმა ამ საქმის კვალიფიციური სპეციალისტების დახმარებით ეს სირთულეც დაძლია და რამდენიმე თვიანი ინტენსიური მუშაობის შედეგად არტურ ზუტნერის ხელნაწერი რომანი მაღალ პროფესიულ დონეზე თარგმნა და გამოსცა კიდევ ქართულად. ასე რომ, ორიგინალის ენაზე დღემდე გამოუქვეყნებელი ამ ნაწარმოების წაკითხვის შესაძლებლობა ავსტრიელ და გერმანელ მკითხველებზე ადრე ქართველებს მოგვეცა.

იქიდან გამომდინარე, რომ არტურ ზუტნერის რომანის შექმნის უმთავრეს მიზანს რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში არსებული რეალობის წარმოსახვა წარმოადგენს, „იბერიელნი“ პირობითად ისტორიულ რომანადაც შეიძლება მივიჩნიოთ. მიუხედავად იმისა, რომ მასში არც იმდროინდელი მოვლენებია წარმოსახული ფაქტოლოგიური სიზუსტით და მის პერსონაჟთა

ა. ნიკოლეიშვილი

შორის არც ჩვენი ქვეყნის ისტორიიდან ცნობილი პიროვნებანი გვხვდებიან, ნაწარმოები გარკვეულწილად მაინც იძლევა ამის თქმის საფუძველს.

კერძოდ, არტურ ზუტნერი ისტორიული სიმართლითა და უმეტეს შემთხვევებში აშკარად გამოხატული პროქართული თვალთახედვით წარმოაჩენს რეალურად არსებულ იმ მდგომარეობას, რომელიც რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის დაპყრობის შედეგად შეიქმნა საქართველოში. სწორედ ამის ერთ-ერთ ნათელ გამოვლინებას წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ რომანის ქართველ პერსონაჟთა გარკვეული ნაწილის ეროვნული ცნობიერება რუსეთის იმპერიული ხელისუფლების მიერ ჩვენს ქვეყანაში გატარებული კოლონიური პოლიტიკის შედეგად უკვე დეგრადირებული იყო და ისინი გარუსების გზაზე იყვნენ დამდგარი.

ამ ტრაგიკული მოვლენის წარმოჩენა არტურ ზუტნერის მიზანსწრაფვის ერთ-ერთ მთავარ საგანს რომ წარმოადგენს, ამას მკითხველი ნაწარმოების დასაწყისიდანვე იგრძნობს. კერძოდ, ნაწარმოები იწყება იმის აღნიშვნით, რომ არსენალის დასახლების სახელით ცნობილი თბილისის ერთ-ერთი უბნიდან, სადაც რუსული სამხედრო ბაზა იყო განთავსებული, რაღაც საზეიმო ღონისძიების აღსანიშნავად რუსები ზარბაზნებს ისროდნენ. მწერლის ხაზგასმით, აღნიშნული მოვლენა გამონაკლის შემთხვევას არ წარმოადგენდა და ასეთი რამეები რუსეთის მიერ ოკუპირებულ თბილისში ხშირად ხდებოდა.

არტურ ზუტნერის რომანისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის გარემოება, რომ მწერალი რუსული ოკუპაციის შედეგად შექმნილი მხოლოდ ამ მდგომარეობის მამხილებლად კი არ გვევლინება, არამედ რუსეთის იმპერიული რეჟიმის წინააღმდეგ აქტიურად მებრძოლი ქართველი მამულიშვილის რამდენადმე იდეალიზებულ პიროვნულ სახესაც ქმნის. მხედველობაში მყავს ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟი იოანე.

ავსტრიელი მწერლის მონათხრობის მიხედვით, რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ მისი ორგანიზებით წარმართულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ ბრძოლას ის გარემოებაც სძენს დიდ მასშტაბებს, ევროპაში განსწავლულ ამ პიროვნებას ესოდენ დიდმნიშვნელოვანი მისიის აღსასრულებლად ორგანიზებულ ბრძოლაში გვერდით ჩვენს ქვეყანაზე შეყვარებული მისი გერმანელი მეგობრებიც რომ უდგანან აქტიურად.

იოანეს ანტიკოლონიური ეროვნული მრწამსი რომანში ჩვენი ქვეყნის სამეფო ტახტის მემკვიდრის - ვახტანგის თვალთახედვასთან შეპირისპირებული ფორმითაა წარმოჩენილი.

იოანეს ხაზგასმით, ჩვენი ეროვნული ინდივიდუალობისთვის საფუძვლის გამომცლელმა რუსიფიკაციის ტალღამ არსებითად შეცვალა იმ ადამიანთა ეროვნული თვითშეგნება, რომელნიც ჩვენი ქვეყნის ბედის წარმართველნი უნდა ყოფილიყვნენ. აი, როგორ შეფასებას აძლევს იგი ამ ტრაგიკულ მოვლენას

ბაგრატიონთა სამეფო კარის მემკვიდრესთან - ვახტანგთან საუბრის დროს: "ნუთუ რუსიფიკაციამ ყველაფერი უნდა მოიცვას, სახელებიც კი?..

უკვე მრავალი წელია წარსულით ვცხოვრობთ! გესმის სიახლე, რომელიც უკვე დიდი ხანია ყოველ წელს ამ დღეს ქუხს? ზარბაზნების ხმა? მხოლოდ მათ უნდა შეგვახსენონ ის, რაც ჩვენ ძალის გამოყენებით წავგართვეს...

- რას იზამ, სასიხარულო არაა, ყველაფერს ეჩვევა კაცი, - ამოიოხრა ვახტანგმა.

- სასიხარულო არაა, სასიხარულო არაა! რა იოლად დაღაღებს ის კაცი, რომელიც დღეს ამ ქვეყნის ბატონ-პატრონი უნდა იყოს! რაც არ უნდა იყოს, იგი ხომ მისი კანონიერი მეფეა!

- იყუჩე, ბაღლო, ფრთხილად იყავი, ერიდე ხმამაღლა საუბარს ისეთ ადგილებში, სადაც კედლებსაც კი ყურები აქვთ გამობმული!

- როგორ, შენთანაც?

- დიახ, ჩემთანაც. მოღალატეებს ახლა ჩვენთან კარგად უხდებიან ფულს და დიდ პატივშიც ჰყავთ ისინი. ფრთხილად იყავი“ (ზუტნერი 2020: 7).

განსხვავებით რუსეთის მიერ ჩვენი ქვეყნის დაპყრობის ფაქტს შერიგებული და ბედს დამორჩილებული ვახტანგისაგან, იოანე არა მარტო თვითონაა რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ აქტიურად მებრძოლი მამულიშვილი, არამედ ამ ბრძოლის თავკაცადაც გვევლინება. არტურ ზუტნერის რომანის უმთავრესი ღირსება ისაა, რომ ავტორისეული მონათხრობის სიუჟეტურ ღერძად სწორედ მისი ეს ეროვნული მიზანსწრაფვაა ქცეული.

აღნიშნული მოვლენა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას პირველ ყოვლისა იმით იძენს, რომ შესაბამისი პერიოდის ქართული მწერლობის უმთავრეს მიმართულებად არსებულ ამ პრობლემას არაქართველი მწერალი წარმოაჩენს ესოდენ მასშტაბურად და სიღრმისეულად. აღნიშნულ გარემოებასთან ერთად, ყურადღება ამ შემთხვევაში იმასაც უნდა მივაქციოთ, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად რუსული კოლონიალიზმის წინააღმდეგ ბრძოლის ორგანიზების საქმეში იოანეს მისი გერმანელი მეგობარი ვალტერი უდგას გვერდით.

არტურ ზუტნერის რომანის პერსონაჟები ხსენებული პრობლემისადმი მათი პიროვნული დამოკიდებულების მხრივ ორ კატეგორიად შეიძლება დავაჯგუფოთ: პირველი, ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის მომხრეებად, რომელთა თავკაცადაც ავსტრიელმა მწერალმა, როგორც უკვე ითქვა, იოანე წარმოგვიდგინა და მეორე, ბედს შერიგებულ იმ ქართველებად, რომლებიც საქვეყნო ინტერესებზე წინ პიროვნულ კეთილდღეობას აყენებდნენ.

არტურ ზუტნერმა თავისი რომანის პერსონაჟთა ეროვნული თვალთახედვა რადიკალურად განსხვავებული ამ ორი მრწამსის მიხედვით გამიჯნა ერთმანეთისაგან.

ა. ნიკოლეიშვილი

„იბერიელის“ გაანალიზების დროს აქ ერთ მნიშვნელოვან გარემოებასაც მინდა მივაპყრო ყურადღება: საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის პრობლემას არტურ ზუტნერი გარკვეულწილად საერთაშორისო მასშტაბით განვითარებულ მოვლენათა კონტექსტში განიხილავს და ამ პრობლემის წარმატებით გადაჭრის ერთ-ერთ ვარიანტად ევროპის ქვეყნებს შორის მომწიფებულ საომარ სიტუაციას უკავშირებს. მიუხედავად იმისა, რომ ეს საკითხი რომანში დაკონკრეტებული არ არის, ავტორისეული მონათხრობიდან დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ ამ შემთხვევაში იგი იმ მოვლენებს გულისხმობს, 1877-1878 წლების ომის წინარე ხანასა და მისი მიმდინარეობის დროს რომ არსებობდა ევროპაშიც.

როგორც აღინიშნა, მიუხედავად იმისა, რომ არტურ ზუტნერის რომანი საქართველოში რუსეთის ბატონობის დროინდელი ისტორიიდან ცნობილი კონკრეტული ფაქტებისა და მოვლენების ზუსტად ამსახველი ნაწარმოები არ არის, იგი პირობითად მაინც შეიძლება მივიჩნიოთ ისტორიულ რომანად. ჩემი აზრით, სწორედ ამის თქმის მყარ საფუძველს იძლევა ის გარემოება, რომ „იბერიელის“ მეშვეობით ავსტრიელმა მწერალმა განზოგადებული ფორმით წარმოაჩინა რეალურად არსებული ის მდგომარეობა, რომელიც ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი თვალსაზრისით არსებობდა რუსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში.

არტურ ზუტნერის რომანისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის ფაქტიც, რომ მწერალი არა მარტო იმ ავანტიურისტთა მზაკვრულ გეგმებს წარმოაჩენს ნიღაბახდილი სახით, რომლებიც რუსეთ-თურქეთის ხსენებულ ომთან თავიანთი მზაკვრული კომერციული და ფინანსური გეგმებით იყვნენ დაკავშირებული, არამედ საქართველოს ისტორიულ და იმჟამინდელ მდგომარეობასაც წარმოაჩენს საკმაოდ საინტერესოდ და შესაბამისი პერიოდის საერთაშორისო მოვლენათა კონტექსტში.

ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა იტალიელი ავანტიურისტის - მორეტის მხატვრული სახე. ჩვენი ქვეყნის გულშემატკივრისა და აქტიურად თანამდგომი პიროვნების ნიღაბს ამოფარებული ამ პიროვნების მზაკვრული გეგმების წარმოსახვით ა. ზუტნერმა არა მარტო იმ პიროვნების ცბიერი ადამიანური ბუნება წარმოაჩინა ნიღაბახდილი ფორმით, რომელიც დიდმნიშვნელოვან საერთაშორისო მოვლენებს პირადი გამორჩენის მიზნით იყო მიტმასნილი, არამედ ჩვენს ქვეყანაში რუსული მმართველობის დამყარების დროინდელი პოლიტიკურ-სახელმწიფოებრივი მდგომარეობაც შეაფასა იმ საერთაშორისო ვითარებასთან მიმართებით, რუსეთ-თურქეთის ომის წინარე პერიოდსა და უშუალოდ ამ ომის მიმდინარეობის დროს რომ არსებობდა საქართველოსა და მის მეზობელ ქვეყნებში.

არტურ ზუტნერი ქართველ მამულიშვილთა დიდი ეროვნული მიზნის

ხორცშესასხმელად თავგანწირვით მებრძოლი პატრიოტების გვერდით იმ ქართველთა ფრაგმენტულ სახეებსაც ასხამს ხორცს, რომლებიც საქვეყნო მიზნებსა და ინტერესებს პიროვნულ მისწრაფებებს უქვემდებარებდნენ.

რომანის მიხედვით, აღნიშნული თვალსაზრისით არსებულ მდგომარეობას კიდევ უფრო მეტ სიმძაფრეს ის გარემოება სძენდა, რომ რუსეთ-თურქეთის იმჟამინდელი ომის ერთ-ერთ უმთავრეს ეპიცენტრად ჩვენი ქვეყანა იყო ქცეული. ავსტრიელი მწერლის მიერ ხორცშესხმული ევროპელი და თურქი ავანტიურისტები თავიანთი მზაკვრული გეგმების განსახორციელებლად ჩვენი რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკურ მრავალსახოვნებასაც იყენებდნენ მიზანმიმართულად. კერძოდ, ისინი განსაკუთრებული ძალისხმევით ცდილობდნენ რელიგიური შუღლის გაღვივებასა და მოსახლეობის გაყოფას ორ დაპირისპირებულ ბანაკად: ქრისტიანებად და ისლამისტებად. მწერლის ხაზგასმით, აღნიშნულ ვითარებას განსაკუთრებით საშიშ მოვლენად ის ფაქტი ხდიდა, რომ რუსეთის იმპერიაში მცხოვრები „ისლამის მიმდევარი ხალხი: ქურთები, ლეზგები, ავარები, ჩეჩნები და მათი მსგავსი ჯამაათი ერთმორწმუნე თურქეთს უჭერდა მხარს. საკმარისი იყო ვინმე გაწაფული ემისრის მიერ გაჩენილი პატარა ნაპერწკალიც კი, რომ ეს ტომები ერთ დიდ ძალად გაერთიანებულიყვნენ“ (ზუტნერი 2020: 173).

როგორც ცნობილია, ბერტა და არტურ ზუტნერებს საქართველოში ცხოვრება რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დროს მოუხდათ. იმხანად სამწერლო და ჟურნალისტურ ასპარეზზე გამოსული არტური ავსტრიული გაზეთის - „ნოიე ფრაიე პრესეს“ რედაქციამ სპეციალურ კორესპონდენტად აიყვანა და ხსენებულ ომთან დაკავშირებით მის მიერ გაგზავნილ კორესპონდენციებს სისტემატურად ბეჭდავდა თავის ფურცლებზე.

ეს ის დრო იყო, როცა საქართველოში მყოფი ზუტნერები აქ მყარად დამკვიდრებისა და ნორმალური ცხოვრებისეული პირობების შექმნის ყველაზე მეტად სასურველ გზად რუსეთის ბიუროკრატიულ სამსახურში ყოფნას მიიჩნევდნენ, რის გამოც ამ ქვეყნის ხელისუფლებისადმი ლოიალური დამოკიდებულებით გამოირჩეოდნენ. ამ ფაქტორმა არტურის ხსენებულ პუბლიკაციებზეც მოახდინა გარკვეული ზეგავლენა, რამაც მოვლენათა მისეულ, პრორუსული პოზიციებიდან, გაშუქებაშიც ჰპოვა გამოვლინება. ავსტრიული გაზეთის რედაქციამ ხსენებულ ომთან დაკავშირებული მისი წერილების გამოქვეყნებაზე ამის გამო უარი განაცხადა.

აი, რას აღნიშნავს ამის შესახებ ბერტა თავის მოგონებათა წიგნში: „ჩემი ქმარი კორესპონდენციებს აგზავნიდა ვენაში ომის ამბების შესახებ „ნოიე ფრაიე პრესე“-ში. ეს გაზეთი ამ ცნობებს მაღლიერებით აღსავსე ბეჭდავდა. მაგრამ ეს კორესპონდენციები თანდათანობით მეტისმეტად პრორუსულად

ა. ნიკოლეიშვილი

მოეჩვენა გაზეთს. თვითონ „ნოიე ფრაიე პრესე“ თურქებისკენ გადაიხარა და ამიტომ უარი უთხრა ჩემს ქმარს თანამშრომლობაზე“ (ზუტნერი 1999: 65).

აღნიშნულმა მოვლენამ არტურ ზუტნერის რომანშიც ჰპოვა გარკვეული გამოხატულება. კერძოდ, მიუხედავად ქართულ სახელმწიფოებრიობასთან და ჩვენს საჭირბოროტო ეროვნულ პრობლემებთან დაკავშირებულ საკითხთა პროქართული თვალთახედვით გააზრებისა, შესაბამისი პერიოდის ისტორიული რეალობა რომანის ცალკეულ ეპიზოდებში მწერალს რუსეთისადმი ტენდენციურად მიკერძოებული თვალთახედვით აქვს წარმოსახული.

ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ყურადღებას ნაწარმოების ის მონაკვეთი იქცევს, სადაც მწერალი რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილ ხალხთა მდგომარეობას აღწერს. მაგალითად, რომანის XIV თავში კავკასიაში რუსეთის მმართველობის შედეგად დამკვიდრებული მდგომარეობა რეალურად არსებული ვითარებისაგან არსებითად განსხვავებული სახით ამგვარადაა დახასიათებული: ავტორის მტკიცებით, რუსეთსა და თურქეთს შორის არსებულ საომარ დაპირისპირებაში (იგულისხმება 1877-1878 წლების ომი) რუსეთის იმპერიის მიერ დაპყრობილი „საქართველოს (იგულისხმება ქართლ-კახეთი - ა. ნ.), სომხეთის, იმერეთის, სამეგრელოსა და ჩრდილოეთის უღელტეხილზე მდებარე ქვეყნების სულიერი ლიდერები“ თურქეთის მიერ მიზანმიმართულად პროვოცირებულ ანტირუსულ ამბოხებას შეგნებულად არ აყვნიან და თურქეთის მხარე არ დაიკავებს, რადგანაც მათ საამისოდ არავითარი საფუძველი არ ჰქონდათ.

მწერლის ხაზგასმით, მათ მიერ მიღებული ამგვარი გადაწყვეტილება უპირველეს ყოვლისა იმით იყო განპირობებული, რომ „რუსეთის მფარველობის ქვეშ მყოფ ამ პროვინციებში მშვიდობა სუფევდა“.

რუსეთის მიერ დაპყრობილ ჩვენს ქვეყანაში არსებული მდგომარეობის ამგვარი სახით წარმოჩენის შემდეგ ა. ზუტნერი იმ „დიდ მზრუნველობასაც“ ასხამდა ხოტბას, რომელსაც მის მმართველებად განწესებული რუსი ხელისუფალნი იჩენდნენ საქართველოს განსავითარებლად. კერძოდ, რუსული მმართველობის ხოტბაში გადაზრდილი ეს პროცესი რომანში ასეა დახასიათებული: რუსეთის მიერ დაპყრობამდელი პერიოდისაგან განსხვავებით, აქ „ახლა ხელშეუშლელად და უსაფრთხოდ იყო შესაძლებელი საქმიანობა. ყველას შეეძლო სამუშაოს პოვნა, თუ მოისურვებდა, ყველას შეეძლო პატიოსანი გზით ეშოვა ლუკმა-პური. აქ ხალხს შედარებით მეტი თავისუფლება ჰქონდა, ვიდრე ბევრ სხვა პროვინციაში. ახალგაზრდობა სამხედრო სამსახურს მხოლოდ საკუთარ ქვეყანაში იხდიდა და ვეღარ ჩიოდა იმის გამო, რომ ცხოვრების საუკეთესო წლებში მშობლიურ კერას იყო მოწყვეტილი. გადასახადებიც არც თუ ისე მძიმედ აწვა ხალხს, ზოგიერთი

ლატაკი პროვინცია მთლიანად იყო გათავისუფლებული ყოველგვარი გადასახადისაგან.

ქვეყანამ გაჭირვებას დააღწია თავი. მათხოვრები მაძღრები იყვნენ. უსაქმური პარაზიტების გარდა, იშვიათად თუ ნახავდით ნამდვილად ღარიბ ადამიანს. ყველა გლახს საკმარისად ჰქონდა თუ ქათამი არა, პური, ყველი და ჭიქა ღვინო მაინც, რომელსაც ყოველ დღე მიირთმევდა“ (ზუტნერი 2020: 221).

ვფიქრობ, იმდროინდელი ვითარების არსში თუნდაც ზედაპირულად გარკვეული მკითხველიც დარწმუნდება იმაში, რაოდენ ტენდენციურად, გაყალბებულად და აშკარად გამოვლენილი პრორუსული თვალთახედვით წარმოაჩენს არტურ ზუტნერი იმ მდგომარეობას, რომელიც რუსეთის მიერ დაპყრობილ ქვეყნებში არსებობდა.

რუსული მმართველობის შედეგად დამკვიდრებული ახალი რეალობის იდეალიზებულ მაგალითად ავსტრიელ მწერალს პირველ ყოვლისა თბილისი მოჰყავდა და ამ ქალაქის აღზევების პროცესს ამგვარ შეფასებას აძლევდა: „უმნიშვნელო, აზიური ქალაქი თბილისი დიდ მეტროპოლად გადაქცევის გზას დაადგა, სადაც უნდა აყვავებულიყო ვაჭრობა, ინდუსტრია, ხელოვნება, მეცნიერება და საყოველთაო გართობა. ვიცე-მეფეები (იგულისხმებიან კავკასიის მეფისნაცვლები - ა. ნ.) სიტყვითა და საქმით განაგებდა ქვეყანას. ხელგამოწილი ურიგებდასაკუთარ ფულებს ყველას, ეროვნების განურჩევლად. მისგან ყველას უნდა ენახა სარგებელი: ადგილობრივებს, რუსებსა და ასევე უცხოელებს... მათი საქციელი გადამდები აღმოჩნდა მოსახლეობისათვის. ისინი მილიონერები იყვნენ და საბოლოო ჯამში ქველმოქმედებას ეწეოდნენ - შემოსავლის მნიშვნელოვან ნაწილს ქვეყანას ახმარდნენ, ფიქრობდნენ სხვებზე, ხელს უმართავდნენ, ისე რომ განზრახვა არ ჰქონიათ, სამაგიერო მიეღოთ. ასეთ პირობებში თავისთავად ცხადი იყო, რომ ქვეყანაში თავიდან ბოლომდე უკმაყოფილო ადამიანს იშვიათად შეხვდებოდით. თვითონ ვახტანგიც კი (რომანის მიხედვით, ბაგრატიონთა სამეფო ტახტის მემკვიდრე - ა. ნ.) მრავალჯერ გამოუტყდა საკუთარ თავს, რომ მისი სამშობლო არც თუ ისე სავალალო მდგომარეობაში იყო და რომ მისი დამოუკიდებლობის იდეები მეტნაკლებად პირად ეგოისტურ შეხედულებებს ეფუძნებოდა“ (ზუტნერი 2020: 221).

ა. ზუტნერის რომანისადმი ინტერესს არსებითად განსაზღვრავს ის გარემოებაც, რომ ქართველთა ეროვნული იდენტობის აქტიურად დამცველის როლში ავსტრიელი მწერლის მიერ ხორცშესხმული უცხოელი პერსონაჟებიც ხშირად გამოდიან ხოლმე.

მაგალითად, ერთ-ერთი მათგანი რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდგომ აქ შექმნილ მდგომარეობას ასე ახასიათებს: „ოდესღაც მდიდარ თქვენს თავად-აზნაურობას ახლა სამათხოვროდ გაუხდა საქმე. რატომ? იმიტომ, რომ, როდესაც რუსეთის ბატონობა შემოვიდა, მათ საამებლად მაშინვე

ა. ნიკოლეიშვილი

პეტერბურგში დაიწყეს სირბილი და იქ ფულის ფანტვა, ღრმა რევერანსები აკეთეს, მოინდომეს, ამით საპატიო ჯვრის მედალი დაემსახურებინათ, ყველას ნაცარს აყრიდნენ თვალში, დღესასწაულებზე ყველაზე ბრწყინვალე და დიდსულოვანი ისინი უნდა ყოფილიყვნენ, რათა ასეთი ცხოვრების წესით თანდათანობით გირაოში ჩაედოთ მამისგან დატოვებული მემკვიდრეობა და ამის შემდეგ ვალებში გადავარდნილიყვნენ! ეს კაპიტალი რომ გქონდეთ, დღესდღეობით სულ სხვა ისტორიული ფუნქცია გექნებოდათ“ (ზუტნერი 2020).

არტურ ზუტნერის ხაზგასმით, ზემოთ აღნიშნული გარემოების მიუხედავად, ქართველი ხალხის დიდმა უმრავლესობამ მაინც შეძლო ეროვნული და ენობრივი თვითმყოფადობის მყარად შენარჩუნება. ამ მოვლენის გაცნობიერებით აღფრთოვანებული ვალტერი (იოანეს გერმანელი მეგობარი) ჩვენი ერის ამ ნაწილისადმი თავის დამოკიდებულებას იოანესთან საუბარში ერთგან ამ სიტყვებით გამოხატავს: „ახლა რომ კვლავ ისეთივე მეოცნებე ვიყო, როგორც ოცი წლის ასაკში ვიყავი, მაშინ მთელი ძალით დავიყვირებდი ყველას გასაგონად: - თქვენ ბრწყინვალე მოდემის ხალხი ხართ! მინდა ჩემი ევროპული „მე“ ჩამოვიშორო და დავემარხო, რათა შემდეგ მკვდრეთით აღვდგე როგორც ერთ-ერთი თქვენი თანამემამულე“ (ზუტნერი 2020).

როგორც ვხედავთ, რუსეთის იმპერიული ხელისუფლებისაგან განსხვავებით, ქართველთა ეროვნული ინტერესების დამცველის როლში ევროპელებიც გამოდიან აქტიურად. კერძოდ, საქართველოში ჩამოსული მათი ცალკეული წარმომადგენლები არა მარტო ჩვენი ქვეყნის დაკარგული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენ გზათა ძიების პროცესში არიან ჩართული, არამედ ქართველი ხალხის დიდი ისტორიული წარსულის წარმომჩენ მატერიალური კულტურის ნაშთებსაც იძიებენ და აგროვებენ, რათა ყველას დაანახონ ის უმნიშვნელოვანესი როლი, რასაც კავკასია, კერძოდ კი საქართველო, ასრულებდა უძველეს პერიოდში მსოფლიოს კულტურისა და ცივილიზაციის ისტორიაში.

რომანის მიხედვით, ერთ-ერთი სწორედ ასეთი პიროვნებაა გერმანელი მკვლევარი ბეურტე, რომელმაც საქართველოში ოცწლიანი „მძიმე და მუხლჩაუხრელი შრომის შედეგად“ (მისივე სიტყვებია) ამ დიდი ისტორიის დამადასტურებელი ექსპონატები „საკუთარი ხელით ამოთხარა მიწიდან, რითაც ნამდვილი სასწაული მოახდინა.“ არტურ ზუტნერის ხაზგასმით, ამ უნიკალური საგანძურის მეცნიერული შესწავლის საფუძველზე გერმანელმა არქეოლოგმა „უტყუარი მტკიცებულებით წამოაყენა ახალი მოსაზრება, რომლის აღიარებაც მთელ ძველ ისტორიას თუ არა მის ნაწილს მაინც თავდაყირა დააყენებდა: ის ეჭვქვეშ აყენებდა ძველი სამყაროს საყოველთაოდ

ადიარებულ გეოგრაფიულ საზღვრებს, უპირველეს ყოვლისა კავკასიასთან დაკავშირებით“ (ზუტნერი 2020).

რომანის გერმანელი პერსონაჟის მიერ გამოთქმულ ამ მოსაზრებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს ის ფაქტი, რომ ხსენებული საგანძურის მომძიებელი მეცნიერი აღშფოთებით საუბრობს რუსეთის ხელისუფლების მიერ ამ უნიკალური სიმდიდრის მისაკუთრებასა და პეტერბურგის მუზეუმში მის გადატანაზე. კერძოდ, აი, რას ეუბნება იგი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნული არქეოლოგიური საგანძურის სანახავად მასთან მისულ ვალტერს: „აი, ეს არის ჩემი ნაშრომი!.. თითოეული მათგანი ფრჩხილებით გამოვვლიჯე მიწას, სადაც ათასობით წელი ეძინათ... ახლა აპირებენ სახელმწიფოს სახელით ჩამომართვან ჩემი განძი და ამით პეტერბურგის მუზეუმი გაამდიდრონ. ეს ძალიან მტკივნეულია ჩემთვის, როდესაც ვფიქრობ, თუ ვისთვის ან რისთვის შევწირე ეს ოცი წელიწადი?“ (ზუტნერი 2020).

როგორც არტურ ზუტნერის ბიოგრაფიიდან ცნობილია, საქართველოში ცხოვრების ცხრაწლიანი პერიოდიდან გარკვეული დრო მწერალმა თბილისში გაატარა, რის შედეგადაც საკმაოდ კარგად გაეცნო თბილისური ყოფის სპეციფიკურ მხარეებს. იქიდან გამომდინარე, რომ მისი რომანის პერსონაჟთა სამოქმედო ასპარეზს უმთავრესად ეს ქალაქი წარმოადგენს, მწერალმა თბილისის მკვიდრთა ადათ-ტრადიციების წარმოსახვასაც დაუთმო გარკვეული ადგილი.

ავსტრიელი მწერლის შეფასებით, XIX საუკუნის თბილისი, აზიისა და ევროპის გზაგასაყარზე მისი მდებარეობის მიუხედავად, ევროპული ყაიდის ქალაქს წარმოადგენდა. არტურ ზუტნერის მიერ გაკეთებულ ამ შეფასებას განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს ის ფაქტი, რომ იმდროინდელ თბილისურ ყოფასთან დაკავშირებით ასეთ შეფასებას არტურ ზუტნერი ჩვენი ქვეყნის ევროპულ სტუმარს - იოანეს გერმანელ მეგობარს - ექიმ ვალტერს აკეთებინებს.

მიუხედავად იმისა, რომ არტურ ზუტნერის რომანში ასახული მოვლენები მხოლოდ ქართული რეალიებით არ იფარგლება და ჩვენი ქვეყნის რეალობა შესაბამისი პერიოდის ევროპულ სინამდვილესთან მიმართებითაა წარმოჩენილი, „იბერიელი“ უპირველეს ყოვლისა მაინც ჩვენს ქვეყანაში არსებული სინამდვილის წარმოსახვის მხრივ საინტერესოა.

ლიტერატურა

ზუტნერი ბ. 1999. ქართველებთან და საქართველოში. წიგნი შეადგინა, მოგონებების ფრაგმენტები თარგმნა და შესავალი დაურთო ნოდარ კაკაბაძემ, თბილისი.

ა. ნიკოლეიშვილი

ზუტნერი ა. 2020. იბერიელი. გერმანულიდან თარგმნა და კომენტარები დაურთო თამაზ გვენეტაძემ, ქუთაისი.

კაკაბაძე ნ. რუხაძე ნ. 1963. კავკასია და საქართველო გერმანულ ლიტერატურაში. თბილისი.

Literature and Literary Theory

'The Iberians' _ An Unknown Novel by Arthur Suttner

Avtandil Nikoleishvili

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
avtandil.nikoleishvili@atsu.edu.ge

A famous Austrian writer Arthur Gundaccar von Suttner lived in Georgia with his wife, Nobel Peace Prize Laureate Bertha von Suttner for nine years (1876-1885) and occupied a significant place in the history of Georgian culture. The impressions of the writer that are connected with the life in our country were so deeply imprinted in his consciousness that the Georgian theme became the main direction of his creative work. In the present paper, A. Suttner's unknown and hitherto unpublished novel 'The Iberians' in its original language is analysed. At my request, Prof. Tamaz Gvenetadze found the manuscript of the novel in the National Library of Vienna (Austria), translated it into Georgian and published as a separate book. The novel reflects the situation created in Georgia after its conquest by Russia with historical truth and in most cases clearly expressed pro-Georgian point of view.

Keywords: Arthur Suttner, Georgia, Russia, war, German.

The famous Austrian writer Arthur Gundaccar von Suttner (1850-192) lived in Georgia with his wife, Nobel Peace Prize Laureate Bertha von Suttner for nine years (1876-1885) and occupied significant place in the history of Georgian culture. The impressions of the writer that are connected with the life in our country were so deeply imprinted in his consciousness that the Georgian theme became the main direction of his creative work.

Nodar Kakabadze did a lot to show Arthur Suttner's merit to Georgia. When analyzing works by the Austrian writer that were interesting in this regard, he also referred to his unpublished novel 'The Iberians' and noted that the manuscript of this novel was kept in the National Library of Vienna in Austria.

I was so fascinated by this information, that among the specialists in Germanic studies, I was acquainted with, I began to actively search for someone who would obtain the manuscript of the novel and translate it into Georgian. My attempt really paid off and Professor Tamaz Gvenetadze, a translator living in Germany, became interested in this issue.

To obtain the manuscript of Arthur Suttner's unpublished novel he contacted the National Library of Vienna, obtained it, and not only translated it into Georgian, but also published it as a separate book in 2020. So, Georgian readers were given the opportunity to read the work, that has not been published in its original language, before Austrian and German readers could.

Since the main purpose of creating Arthur Suttner's novel is to describe the reality in Russian-occupied Georgia, 'The Iberians' can tentatively be considered to be a historical novel. Although it does not depict the events of that time with factual accuracy and among its characters there are not any well-known personalities from the history of Georgia, to some extent the work still gives the grounds for saying this.

In particular, Arthur Suttner presents the situation created in Georgia as a result of the Russian conquest of our country with historical truth and in most cases with a clear pro-Georgian point of view. One of the manifestations of this is the fact, that the national consciousness of some Georgian characters in the novel had already been degraded as a result of the colonial policy pursued by the Russian government in our country and they were on the path to russification.

The interest in Arthur Suttner's novel is essentially determined by the fact that the writer also creates a somewhat idealized personal image of a Georgian patriot actively fighting against the Russian imperial regime. I am referring to the main character of the work, Ioane. The national-liberation struggle organized by him (the man who was educated in Europe) is also exacerbated by the fact, that German friends, who are in love with our country stand by him and are actively involved in the struggle to accomplish such an important mission.

Arthur Suttner discusses the problem of restoring Georgia's state independence in the context of international events. Although this issue is not specified in the novel, it can be said from the author's narrative that, in this case, he refers to the events that took place in Europe before the war of 1877-1878 and during its course.

ლიტერატურა და ლიტერატურის თეორია

**"ვეფხისტყაოსნის" ყალბი ადგილები
ალექსანდრე სარაჯიშვილის მიხედვით**

ლანა ჩიხლაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
Lanachikhladze87@gmail.com

სტატიაში განხილულია ალექსანდრე სარაჯიშვილის მონოგრაფიული ნაშრომი „ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები“. აღნიშნული გამოკვლევა პერიოდულად იბეჭდებოდა ჟურნალ „მომბეში“ 1895-1901 წლებში. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის გაწმენდა შემდეგი დროის გადამწერთა, ყალბისმქნელთა ჩანამატებისაგან და მისი დედანთან მიახლოებული ტექსტის აღდგენა იყო მკვლევრის ძირითადი ნაშრომის მიზანი. ალ. სარაჯიშვილმა ჩამოაყალიბა პრინციპები, თუ რა გზით და ხერხით შეიძლება ამ ყალბი ადგილების ამოცნობა. სტატიაში, კონკრეტულ მაგალითებზე დაყრდნობით, ნაჩვენებია თუ როგორ ცდილობს მკვლევარი გამოავლინოს პოემის ჩანართი ადგილები და რამდენად გაიზიარეს მისი შეხედულებები მისმა თანამედროვე და მომდევნო ხანის რუსთველოლოგებმა თავიანთ გამოკვლევებსა და პოემის სხვადასხვა გამოცემებში.

საკვანძო სიტყვები: „ვეფხისტყაოსანი“, ყალბი ადგილები, კვლევა, რუსთველის სტილი, ენა, შინაარსობრივი მხარე.

ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევართა შორის გამორჩეული ადგილი უჭირავს ალექსანდრე სარაჯიშვილს. ის, უპირველეს ყოვლისა, რუსთველოლოგის სახელით იხსენიება. მან „ვეფხისტყაოსანსა“ და მის ავტორს უძღვნა ორი მონოგრაფია: „ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები“ და „არტანუჯის ვარიანტი „ვეფხისტყაოსნისა“; ასევე, საგაზეთო სტატია „გინდ „სამი ალი“ და გინდ „სამალი“. გამოუქვეყნებელი შრომებიდან აღსანიშნავია „ვეფხისტყაოსნის“ პჭკარედი თარგმანი, რომელსაც სქოლიოში ახლავს მთარგმნელის განმარტებები.

„ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის გაწმენდა შემდეგი დროის გადამწერთა, ყალბისმქნელთა ჩანამატებისაგან და მისი დედანთან მიახლოებული ტექსტის აღდგენა იყო მკვლევრის ძირითადი შრომის-„ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები“- მიზანი. იგი ნაშრომის შესავალში გამოთქვამს თავის შეხედულებებს, თუ რა პირობებში და რა მიზეზით მოხდა ტექსტის ყალბისმქნელის მიერ ჩანართი ადგილების დამატება.

იონა მეუნარგიას ხელმძღვანელობით შემდგარი „ვეფხისტყაოსნის ტექსტის დამდგენი კომისია“ პოემის ტექსტის აღსადგენად და შესასწორებლად

შეიქმნა. ალ.სარაჯიშვილი აღნიშნავს, რომ „მათ შეძლეს ტექსტის სხვადასხვა ვარიანტის ერთმანეთთან შედარების შემდეგ, რამოდენიმე ბნელი აზრის გამოკვეთა: „ძველებური მართლწერის შესაძლებლობისამებრ აღადგინა და ზოგიერთი ხანის, რომელიც ძველ ვარიანტებში არ იყო და აზრის მიმდინარეობას უშლიდა ხელს, ტექსტისათვის გამოეკლო“ (სარაჯიშვილი 1895: 3). იგი კომისიის მუშაობას დადებითად აფასებს და თვლის, რომ „წმინდა ტაძრის გასუფთავება“ შეძლეს და მოგვეცეს „ვეფხისტყაოსნის“ დაწმინდილი და ნათელი ტექსტი (სარაჯიშვილი 1895: 3). მისი აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ კომისიის წარმომადგენლები შეეცადნენ ტექსტი ყალბი ადგილებისაგან გაეწმინდათ, მაინც შერჩა რამოდენიმე სტროფი. მისი უმთავრესი მიზანი სწორედ ის გახლავთ, რომ სურს ეს სტროფები გამოავლინოს და დაამტკიცოს, თუ რატომაა ყალბი. ჩამოაყალიბოს მიზეზები, როგორ მივიდა ამ დასკვნამდე. ცდილობს მათი სიყალბის დასამტკიცებლად მკითხველს საბუთიც წარუდგინოს“ (ბარამიძე 1986: 127).

მკვლევარმა ჩამოაყალიბა გეგმა იმისა, თუ როგორ შეიძლება გამოვლინდეს „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტიდან ყალბი ადგილები. უპირველესად „თვით პოეტის ენა უნდა გვექონდეს შეთვისებული: მისი აზრი და არსება შედგენლი, მისი ენა და სტილი შესწავლილი: “ჩავიკითხოთ რიგზე თითო ხანა და პირუთვნელად და წინდახედვით შევადართო ჩვენ გულში ჩაბეჭდილი რუსთაველის აზრსა და გამოთქმას და ვსცნათ, ეთანხმება თუ არა წაკითხული ხანა პოეტის იდეას, უშლის თუ არა მისი აზრის მიმდინარეობას და ჰგავს თუ არა მის კილოსა?

მეორე იმითაც, რომ ყალბისმქნელი ნაკლებ ნიჭიერია, ვიდრე პოეტი, რომელსაც ჰბაძავს. ყალბისმქნელი ნიჭიერებით პოეტის ტოლი, რომ ყოფილიყო ბარემ თვითონ დასწერდა თავის თხზულებასა ქურდულად სხვისი სახელით არ შემოგვეპარებოდა“ (სარაჯიშვილი 1895: 5).

მისი შინაარსი იშვიათად შეიცავს მაღალ აზრს, დიდებულს პოეტურ სურათს, უფრო ხშირად რომელსამე მცირე საგანს გამოეკიდება ხოლმე. „მცირე ჭკუას მცირე საგანი გააკვირვებს და, რადგან ყალბის მქნელი მოლექსე დიდის ჭკუის პატრონი ვერ არის, „დიდთა ვერ მოჰკლავს ხელად აქვს ხოცვა ნადირთა მცირეთა“. მკვლევრის აზრით, „თავისის სტილით აპოკრიფი უფრო ადვილად გაირჩევა რუსთაველის ნაწერისაგან. რუსთაველის სტილი ბროლსავით მჭიდრო და ნათელია; მისი მოთხრობა ანკარა წყაროსავით მორბის, არსად არ სდგება და არა ჰგუბდება“... “მჭიდროება და სინათლე-აი რუსთაველის სტილის კანონი” (სარაჯიშვილი 1895:6).

ამდენად, მკვლევარი „ვეფხისტყაოსნის“ ყალბი ადგილების დადგენის დროს ყურადღებას აქცევს: პოეტის ენას, შინაარსობრივ მხარეს; ტექსტის მჭიდროობასა და სინათლეს.

ლ. ჩიხლაძე

ჩვენ შევეცდებით, აღნიშნულ სტატიაში რამოდენიმე მაგალითის საფუძველზე წარმოგიდგინოთ როგორ და რა მეთოდებით ცდილობდა ალექსანდრე სარაჯიშვილი დაედგინა „ვეფხისტყაოსნის“ ყალბი ადგილები.

ალ. სარაჯიშვილმა თავისი მიზნის მისაღწევად შეუდგა პოემის ცალკეული თავების კვლევას. უპირველესად შეეხო „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგს. მისი აზრით, პროლოგი შოთა რუსთველს ეკუთვნის. გრამატიკული და სინტაქსური ფორმები ეთანხმება პოემის ტექსტში გამოყენებულ ფორმებს. პოეტური შეთანხმება და აზრი ეთანხმება რუსთველისას, მათ შორის არის სხვაობა, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ პროლოგი სხვის კალამს ეკუთვნოდეს. მკვლევარი სხვაობას პროლოგისა და პოემის ენას შორის ხედავს მხოლოდ იმაში, რომ სამეტაფიზიკო მოსაზრების ენა და მოთხრობის ენა ვერ დაემსგავსება ერთმანეთს“ (სარაჯიშვილი 1895:7).

„ვეფხისტყაოსნის“ წინასიტყვაობა ერთის პოეტის თხზულებად მიაჩნია და არა მრავალ მწერალთა აზრების კრებულად. მას ატყვია ერთობა, პლანი და აზრის ლოგიკური მიმდინარეობა. (სარაჯიშვილი 1895:8) მისი აზრით, „ერთობა დარღვეულია ყალბისმქნელთა უმეცრებით. პლანი შეშლილია ზოგიერთი ხანის უადგილობით და აზრის მიმდინარეობა ამღვრეულია და დაბნეული გადამწერების უმეცრებით, მაგრამ ამ არეულობაში პოეტის აზრი მაინც გამოსჭვივის“ (სარაჯიშვილი 1895: 8).

მკვლევარი პროლოგიდან ყალბად მიიჩნევს შემდეგ სტროფებს: 5, 9, 10, 14, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31. ამის გარდა, საეჭვოდ მიაჩნია სხვა სტროფებიც.

მეხუთე სტროფის შესახებ პოეტი წერს, „მიბრძანეს მათად საქებრად თქმა ლექსებისა ტკბილისა“. აქ ნახსენები „ბრძანება“ არ მიაჩნია სწორად, რადგან თამარ მეფე როგორ უბრძანებდა ვინმეს შეაქეთ ჩემი სახე, კბილებიო, რადგან ისტორიკოსთა ცნობით, ის ხომ ძალიან მორცხვი პიროვნება იყო. ლექსის თქმა და ქება ნებაყოფლობითია (სარაჯიშვილი 1895: 10).

რუსთველის შესახებ აღორძინების ხანის მეფე პოეტებს გამოთქმული აქვთ საინტერესო შეხედულებები. არჩილის პოემაში „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთველისა“, პოეტი თეიმურაზს ბრალდებად ათქმევინებს, რომ რუსთველმა სხვისი დავალებით დაწერა, ხოლო მე თავისუფალი ვარ და ჩემი ვთქვიო:

“ჩემოდნად შენ ვინ ჩაგაგდებს, რაც სთქვი იძულებითა,
თამარ მეფემან გიბრძანა. ძალი გიყო თუ ნებითა.

მე ჩემი ნებით გამოვსთქვი, სხვის ვისით მეთქვა თნებითა?

შენ არ გასტყდები მე გჯობდე, თვარ შემოგფიცავ ყმებითა“ (არჩილი: 11).

როგორც ჩანს, დავალება „ბრძანება“ უარყოფითად მიაჩნდათ აღორძინების ხანაში.

„ბრძანებით“ ნაწარმოების შექმნა იყო გავრცელებული, მაგ., ნიზამის პოემები, შაჰნამე და სხვა. ეს არ არის ნაკლი. სამეფო კარზე მოღვაწე

პოეტებისადმი დავალებას მეხოტბეებიც იზიარებენ და ისინიც მსგავსად წერენ. ამდენად, „მიბრძანეს“ სიტყვა ამ კონტექსტით სულაც არ აყენებს ჩრდილს რუსთველს და ამ სტროფის სიყალბეზეც არ მიუთითებს.

მე-5 სტროფის სტილს სუსტად მიიჩნევს. მშრალი და დაწვრილებით ჩამოთვლა პირისახის ნაწილებისა თავს აბეზრებს კაცს და „მსმენელისა ყურიც დავალდებთან“. ასევე „გასტეხს ქვასაცა მაგარსა, გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“, რომელიც ვითომ თამარ მეფის ბრძანებას და ზოგის თქმით, თამარის ძლიერებას უნდა ნიშნავდეს. ამას მეტად უშნო და მოუხერხებელ სურათად მიიჩნევს მკვლევარი. „გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“ არავის უნახავს, გიჟის გარდა საგანგებოდ არავის ჩამოუდნობია, ასევე ქვის გასატეხად გრდემლი არ იხმარება, ამიტომ პოეტურ შედარებად ამ სტროფს მოსწრებულად ვერ თვლის“. თუ ტყვიის გრდემლი თამარ მეფის ბრძანებაა ან მისი მშვენიერება, მაშ ქვა პოეტის გულად უნდა ვიგულისხმო... და რომელი პოეტი დაიჩემებს გულ-ქვაობასა!?“ (სარაჯიშვილი 1895: 11).

არაერთმა მკვლევარმა განიხილა საკვლევი სტროფი, თუმცა აღსანიშნავია ლელა ჩოგოვადის სტატია „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ტაეპის მართებულად გააზრებისათვის“, სადაც აღნიშნავს, რომ „უმაგრესი ქვა საერთოდ და ვეფხისტყაოსანში არის აღმასი. მაშასადამე, „გასტეხს ქვასაცა მაგარსა...“ იგივეა, რაც აღმასის გატეხა. ძველი არაბული წყაროები არკვევენ იმას, თუ როგორ ამუშავებდნენ შუა საუკუნეებში აღმასს. მაგალითად, არაბი ტეიფაში(მე-13 ს.) აღწერს აღმასის დამუშავების წესს და ამბობს, რომ აღმასს ტყვიის მაგიდაზე გათლიან, ტეხენ, ამუშავებენ. ირკვევა ისიც, რომ ტყვიის მაგიდა იგივეა, რაც ტყვიის გრდემლი („ქართული ბიბლიის“ ცნობები). აქედან გადატანით: როგორც უმაგრესი ქვა (აღმასი) ულბილესი ტყვიის გრდემლით გაითლება, ასევე თამარის შვენებით (ჰაეროვნებით) გატყდება მტკიცე გული პოეტისა“ (ჩოგოვაძე 2008, 380). საბოლოოდ ასკვნის, რომ „გრდემლი ტყვიისა ლბილისა“ მეტაფორულია და შესაბამისად, რუსთველისეულად უდა ჩავთვალოთ.

კიდევ ერთ მაგალითს მოვიყვანოთ იმის საილუსტრაციოდ თუ, როგორ ცდილობს ალ.სარაჯიშვილი პოემის ინტერპოლაციის გამოვლენას. მკვლევარი ყურადღებას აქცევს იმ სტროფებს, სადაც ტარიელი უამბობს ავთანდილის თავის ამბავს. ამ თხრობისას ყალბისმქნელის შეთხზულად მიიჩნევს 317-ე და 318-ე სტროფებს:

- 316. მეფემან და დედოფალმან მიმიყვანეს შვილად მათად,
„საკატრონოდ მზრდიდეს სრულთა ლაშქართა და ქვეყანათად,
„ბრძენთა მიმცეს სასწავლებლად ხელმწიფეთა ქცევა-ქმნათად;
„მოვიწიფე, დავემზგავსე მზესა თვალად, ლომსა ნაკვთად.
- 317. „ასმათ, მითხრობდი, რაცა სცნა ჩემგან ამბობა ცილისა:
ხუთისა წლისა შევიქმენ, მზგავსი ვარდისა შლილისა,

ლ. ჩიხლაძე

ჭირად არ მიჩნდის ლომისა მოკვლა, მართ ვითა სირისა;
არა ჰგაოდის ფარსადანს მისი არა სმა შვილისა.

318. „ასმათ შენცა ხარ მოწამე ჩემისა ფერ-მიხდილისა,-

„მზესა მე ვჯობდი შვენებით, ვით ბინდსა ჟამი დილისა;

„იტყოდის ჩემნი მნახავნი: „მზგავსია ედემს ზრდილისა“,

„აწ მაშინდლისა ჩემისა სახე ვარ ოდენ ჩრდილის“ (სარაჯიშვილი 1896:11).

აღ. სარაჯიშვილის გაოცებას იწვევს ის ფაქტი, რომ სრულიად ქვეყნის საპატრონოდ გაზრდილი ტარიელი ავთანდილის წინაშე თავისი ნათქვამის დასამოწმებლად თავისი მონის სიტყვებს იმოწმებს. თუ ასმათმა დაადასტურა ტარიელის ნათქვამი, მაშინ ავთანდილი ეჭვს არ შეიტანს. თუმცა საინტერესო ისაა, თუ რის დასამოწმებლად სჭირდება ტარიელს ასმათი. თურმე იმისა, რომ ტარიელი „ხუთისა წლისა შეიქმნა მზგავსი ვარდისა შლილისა“ და „ჭირად არ უჩნდა ლომისა მოკლა, მართ ვითა სირისა“. ვარდის მზგავსება უმოწოდვად დასაჯერებელია, მაგრამ ზედმეტად მიაჩნია, რადგან ტარიელმა 316-ე სტროფში უკვე თქვა „დავემზგავსე მზესა თვალად“. ხოლო ხუთი წლის ბავშვის მიერ ლომის ჩიტსავით მოკვლას მკვლევარი უშვერ სიცრუვედ თვლის და ასმათის დამოწმებაც კი არ კმარა სათქმელის დასაჯერებლად. მითუმეტეს რამოდენიმე სტროფის შემდეგ (325-ე სტროფი) ტარიელი გვიამბობს, რომ იგი „ვითა კატასა ჰხოცდა ლომსა“, მხოლოდ ხუთის წლის კი არა, არამედ როდესაც „შეეძლო მისვლა ომსა“ (სარაჯიშვილი 1896:1) .

აღ. სარაჯიშვილი თვლის, რომ ტარიელმა ასმათი 318-ე სტროფში თავისი სიტყურფის მოწმედ მოიყვანა: „დავემზგავსე მზესა თვალად“ და ამით „თავი დაიმდაბლა“. „მზესა მე ვჯობდი შვენებით, ვით ბინდსა ჟამი დილისა!“ სამეფოდ გამზადებულ ტარიელს არ შეშვენის მუდამ თავისი სილამაზისა და სიძლიერის ხაზგასმა. ავთანდილი ტარიელის შემხედვარე ადვილად მიხვდებოდა, რომ ბავშვობისას იგი ამისთანა ძალისა და შვენების მქონე იქნებოდა. სიტყვის ფასის მცოდნე რუსთველი წარამარა არ ათქმევინებდა ტარიელს თავის სილამაზეზე სიტყვას. როცა მორჩებოდა გაზრდაზე მაშინ ყოფნიდა მართო ეთქვა „მოვიწიფე, დავემზგავსე მზესა თვალად, ლომსა ნაკვთად“ (სარაჯიშვილი 1896:11).

316-ე სტროფში ტარიელი გვიამბობს თავის სწავლაზე, აღზრდაზე და ბოლოს ამბობს: „მოვიწიფე, დავემზგავსე...“ სწორედ ეს სიტყვა „მოვიწიფე“ ესმით ყალბისმქნელებს არასწორად. ინდოეთში და სხვა თბილ ქვეყნებში ქალი ათი-თორმეტი წლის ხდება მოწიფული, ხოლო ბიჭები თოთხმეტი-თუთხმეტისა. ამ შემთხვევაში სრულად ეთანხმება ეს ფრაზა 325-ე სტროფს, სადაც ტარიელი ამბობს: „იგი ასრე მოიწიფა, მე შემეძლო შესვლა ომსა; მამასავე ხელთა მიმცეს, რა შევიქმენ ამა ზომსა“. სავარაუდოდ ეს მოხდა მაშინ, როცა ნესტან-დარეჯანი იყო რვა-ცხრა წლისა და ტარიელი ცამეტ-თოთხმეტისა.

აქედან ჩანს, რომ ტარიელის სიტყვა „მოვიწიფე“ საზოგადოდ არის ნათქვამი, როგორც დასკვნა მისი აღზრდისა და სწავლის.

ამ შინაარსით არ ესმით 317-ე და 318-ე სტროფების გადამწერებს სიტყვა „მოვიწიფე“ და გადაწყვიტეს, რომ ტარიელი მეხუთე წელს მოიწიფა და წარმოადგინეს ხუთი წლის ბავშვი ვაჟკაცად და სრულწლოვნად: „ხუთისა წლისა შევიქმენ, მზგავსი ვარდისა შლილისა, ჭირად არ მიჩნდის ლომისა მოკვლა მართ ვითა სირისა“; „იტყოდეს ჩემნი მნახავნი: „მზგავსია ედემს ზრდილისა“... ასეთი გამოსახვა ტარიელისა ეწინააღმდეგება კაცის ბუნებას და გმირის შემდეგ თხრობას.

316-ე სტროფის თვლის მკვლევარი რუსთველისეულად: „ცოტა სიტყვით ბევრის გამოთქმა. - მარტო ამ ერთი ხანიდან ვეცნობით ტარიელისა და მეფე დედოფლის ურთიერთობას, მის აღზრდას, სწავლას და მის შეხედულებას. ჩვენს წინ დგას ცხოვლად ნათქვამი სეფისწულისა, მოყმე მეფე-დედოფლისაგან შვილად შეყვარებული, სრულთა ლაშქართა და ქვეყანათა საპატრონოდ აღზრდილი, ბრძენთაგან ხელმწიფეთა ქცევას ნასწავლი, მზესავით შვენიერი და ლომსავით ღონიერი“ (სარაჯიშვილი 1896:11).

1960-იან წლებში შექმნილმა „ვეფხისტყაოსნის“ აკადემიური ტექსტის დამდგენმა კომისიამ, რომლის წევრები იყვნენ: ა. ბარამიძე, ი.გიგინეიშვილი, გ. კარტოზია, ც. კიკვიძე, ე. მეტრეველი, შ. ძიმიგური, განიხილა აღნიშნული სტროფი და პოემის ძირითად ტექსტში შეიტანა. თუმცა რედაქციის წევრებიდან გ. კარტოზია და ც. კიკვიძე არ მიიჩნევდნენ ამ სტროფს რუსთველისეულად (კარტოზია 2011: 97).

ალექსანდრე სარაჯიშვილის მოსაზრებას იზიარებს გიორგი არაბული და წერს, რომ „აზრობრივი შეუფერებლობა ნაწარმოების საერთო შინაარსთან საკმაო საბუთია ამ სტროფის ჩანართად მისაჩვენად. მაგრამ ზოგიერთს, როგორც ჩანს, ძალიან ხიბლავდა ლომების მხოცველი ხუთი წლის გმირის არსებობა ქართულ ლიტერატურაში“ (არაბული 1983: 33). ამდენად, გიორგი არაბული 317 სტროფს ჩანართად მიიჩნევს.

ასე ცდილობს ალ. სარაჯიშვილი „ვეფხისტყაოსანში“ ყალბი ადგილების გამოვლენას. მაგალითები არასრულადაა მოყვანილი, მაგრამ მკვლევარს ყალბი ადგილების გამოვლენის პრინციპი ერთი აქვს. ის მიჰყვებოდა იმ გეგმას, რომელიც შეიმუშავა „ვეფხისტყაოსანის“ ტექსტში ყალბი ადგილების დასადგენად: პირველი ეს იყო მხატვრულ-შინაარსობრივი მხარე, მეორე - პოეტური ღირსება.

მთელი კვლევის მსვლელობისას იცავდა თავის გეგმას და ყალბისმქნელის ჩამატებული მრავალი ადგილი აღმოაჩინა. ალ. სარაჯიშვილმა ყალბად აღიარა პოემის 150 სტროფი. აქედან 3 პროლოგისა და 4 ეპილოგისა.

ალ. სარაჯიშვილის მეთოდი ცალმხრივი აღმოჩნდა, რადგან, როდესაც მან

ლ. ჩიხლაძე

დაიწყო პოემის კვლევა ყველა ხელნაწერი ჯერ კიდევ არ იყო გამოვლენილი, რაც, შესაბამისად შეუსწავლელი და დაუმუშავებელი აღმოჩნდა. ასევე, არ იყო შესწავლილი კლასიკური პერიოდის ენა, სტილი და პოეტიკა. მიუხედავად ამისა, მისმა კვლევამ ღრმა კვალი დააჩნია რუსთველოლოგიას.

ლიტერატურა

არაბული ალ. 1983. ნარკვევები „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის შესახებ. თბილისი: „მეცნიერება“.

არჩილი: არჩილ მეფე. გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა. მოძიებულია 11.11.2020. <http://www.nplg.gov.ge/ebooks/authors/archili/poema/gabaaseba%20teimurazisa%20da%20rustvelisa.pdf>

ბარამიძე ალ. 1986. მენაბდე ლ. (რედაქტორი). ძველი ქართული ლიტერატურის მკვლევარნი. თბილისი: უნივერსიტეტის გამომც.

კარტოზია გ. 2011. „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტის დამდგენი კომისიის სხდომათა ოქმები. წიგნი I(1973-1973). თბილისი: საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის სტამბა.

სარაჯიშვილი ალ. 1895. ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები, ჟურნ. „მოამბე“ №XI, 1895.

სარაჯიშვილი ალ. 1896. ვეფხისტყაოსნის ყალბი ადგილები, ჟურნ. „მოამბე“ №III, 1896.

ჩოგოვაძე ლ. 2008. „ვეფხისტყაოსნის“ ერთი ტაეპის მართებულად გააზრებისათვის, „ქართველური მემკვიდრეობა“, ქუთაისი, XII, 2008.

Literature and Literary Theory

Fake Places of The Knight in the Panther's Skin According to Alexander Sarajishvili

Lana Chikhladze

Akaki Tsereteli State University
Kutaisi, Georgia
Lanachikhladze87@gmail.com

The article discusses Alexander Sarajishvili's monograph "Fake Places of The Knight in the Panther's Skin". The study was periodically published in the journal "Moambe" from 1895 to 1901. The aim of the researcher's main work was to clear the text of "The Knight in the Panther's Skin" from the scribes, forgers, and to restore the text close to its original. Al. Sarajishvili established the principles of how and by what means these fake places can be identified. The article, based

on specific examples, shows how the researcher tries to identify the places where the poem is inserted and how much his views were shared by his contemporary and later Rustvelologists in their research and various editions of the poem.

Keywords: *The Knight in the Panther's Skin, fake places, research, Rustaveli style, language, content.*

Alexander Sarajishvili occupies a prominent place among the scholars of ancient Georgian literature. He is first and foremost referred to as a Rustvelologist. Sarajishvili dedicated two monographs to "The Knight in the Panther's Skin" and its author: "The Fake Places of The Knight in the Panther's Skin" and "Artanuji's Version of The Knight in the Panther's Skin"; Also the newspaper article. Among the unpublished works is a small translation of The Knight in the Panther's Skin, accompanied by the translator's explanations in the footnote.

The purpose of the researcher's main work - "Fake Places of The Knight in the Panther's Skin" - was to clear the text from later copyists, forger inserts and to restore the text close to its original. In the introduction to the paper, he expresses his views on the conditions under which and for what reason the insertions were made by the forger of the text.

The researcher notes that "The Knight in the Panther's Skin Detection Commission" headed by Iona Meunargia was set up to restore and correct the text of the poem. "After comparing different versions of the text, they were able to identify some dark thoughts (Sarajishvili Al. Fake Places of The Knight in the Panther's Skin, Journal. Moambe №XI, 1895: 3). He positively assesses the work of the commission and believes that they were able to "cleanse the Holy Temple" and gave us a clear text of "The Knight in the Panther's Skin" (Sarajishvili Al. Fake Places of The Knight in the Panther's Skin, Journal. Moambe №XI, 1895: 3). However, some fake stanzas were still selected. His main goal is to reveal these verses and prove why they are fake. To formulate the reasons for how he came to this conclusion. He tries to present a document to the reader to prove their falsity" (Baramidze Al. Menabde L. (Editor), "Researcher of Old Georgian Literature". Tbilisi: University Press. 1986: 127).

The researcher pays attention to: the language of the poet, the content side; The density and lightness of the text.

To achieve his goal, Al.Sarajishvili began to study separate chapters of the poem. He attributes the prologue of " The Knight in the Panther's Skin " to Shota, but considers the following stanzas to be false: 5, 9, 10, 14, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 30, 31. In addition, he considers other stanzas suspicious.

In the fifth stanza, "They bade me to write sweet poetry- to sing her Kingly praises," he does not attribute the "commandment" to Shota, Queen Tamar could not

command anyone to praise her face and her teeth. According to historians, she was a very shy person. Poetry recitation and praise are voluntary (Sarajishvili 1895: 10).

The King poets of the Renaissance have expressed interesting views about Rustaveli. In Archil's poem *The Dialogue Between Teimuraz and Rustaveli*, The poet forces Teimuraz to say that Rustaveli wrote on someone else's instructions, and I can freely say mine. It seems that the assignment "command" was considered negative during the revival period. Creating works by "order" was common, for example, poems by Nizam, *Shahnameh* and others.

Al. Sarajishvili considers the style of the 5th stanza weak. Dry and detailed listing of facial parts makes a man feel tired. The researcher also considers this line to be a very ugly and awkward picture, "a leaden anvil can break the hardest stone." No one has seen "a leaden anvil" and the anvil is not used to break the stone. Scholars of the following period consider this line as a metaphor and attribute it to Rustaveli.

Also interesting is the scene in which Tariel describes his childhood to Avtandil. Tariel says he could kill lions at the age of five. This stanza is considered by the researcher as an insert because the age of maturity is considered to be 14-15 years and not five. Then Tariel later mentions that at the age of fifteen he could go to war. This goes against the logic, if at the age of five he killed lions like cats, then why was he able to go to war at the age of fifteen. The text also shows Tariel bragging and asking Asmat to confirm what he said. This is also considered unacceptable by the researcher. In many editions of *The Knight in the Panther's Skin*, this stanza is considered an insert and is removed from the main text of the poem. Giorgi Arabuli also considers the mentioned stanza as an insert.

That is how Al. Sarajishvili tries to reveal fake places in *The Knight in the Panther's Skin*. The examples are incomplete, but the researcher has one principle of detecting fake places. He followed the plan he had devised to identify fake places in the text of *The Knight in the Panther's Skin*: the first was the artistic-content side, the second the poetic dignity.

Throughout the research he defended his plan and found many places added by the forger. Al. Sarajishvili falsely admitted 150 stanzas of the poem. Of these, 3 prologues and 4 epilogues.

Al. Sarajishvili's method turned out to be one-sided, because when he started researching the poem, not all the manuscripts had been identified, which was therefore unexplored and unprocessed. The language, style, and poetics of the classical period were also not studied. Nevertheless, his research has left a deep imprint on Rustvelology.

Philosophy

Socratic Philosophy as a Way of Living
Remarks on Plato's *Apologia*

Joerg H. Hardy

joerg.hardy@fu-berlin.de

Mariam Tedoradze

Free University of Berlin

Berlin, Jemani

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Socrates invites his fellow citizens to live an examining life. He defends his own "questioning and examining" by claiming the God commanded him "to live the life of a philosopher, to examine myself and others" (28e4-6). For Socrates, asking philosophical questions and examining beliefs is a way of living, and "an un-examined life is not worth living" (37e3-38a7). The two crucial elements of the examining life that Socrates has in mind are, as we aim to explain in this paper, taking care of the soul and taking care of thoughts.

Keywords: *Theory of Happiness, Perfection, Seeking Knowledge, Ignorance.*

Socrates' Theory of Happiness (*eudaimonia*). In Plato's Socratic dialogues Socrates develops a theory of happiness (*eudaimonia*).¹ A person leads a successful life, if she finds herself in a good state of the soul (*arête* / virtue), i.e. in a state of the soul that is constitutive of happiness (*eudaimonia*). For a good state of the soul (virtue) is what brings about good and beneficial *actions*. A person's soul is in a good state, if she possesses all the virtues constitutive of happiness, including the knowledge about human well-being (cf., e.g., *Laches* 199d4-e1, *Gorgias* 507b8-c7).²

Socrates and his interlocutors discuss the questions how one should live, what exactly constitutes virtue, how one can bring oneself into such a state and how one can possibly help others in cultivating a good state of the soul. Socrates does, however, not only pose questions - he also holds some strong and far-reaching theses about virtue and the successful life, such as this one: "I do know that it is evil and disgraceful to do wrong and to disobey him who is better than I, whether he be god

1 We call those dialogues 'Socratic' in which Plato's protagonist Socrates and his interlocutors pursue questions of the form: What is X? Among them are the majority of the early dialogues as well as some of the middle period, such as the *Republic* and the *Theaetetus*. For recent scholarly discussions of the chronology of the Platonic writings, see Nails 2002 and Erler 2007: 22-26.

2 For the Socratic-Platonic idea of a good, successful life (*eudaimonia*), see Hardy 2010, 2011, and Penner 2005, 2006.

ი. ჰარდი, მ. თევდორაძე

or man” (Apology 29b6, translation Fowler, Cambridge 1966). Socrates defends the following theses:

(1) All human beings want to lead successful lives and therefore pursue happiness (*eudaimonia*).

(2) If you lead a successful life, then your soul is in an overall good state, and you are therefore capable of performing good, beneficial actions (Laches 199d4–e1, Gorgias 507b8–c7).

(3) If your soul is in a good state, then you possess every particular virtue (Laches 199d4–e1).

(4) If your soul is in good state, then you also possess knowledge of good and bad things, that is, knowledge about human well-being that governs your actions (Laches 199d4–e1)...

(5) Anyone whose soul is in a good state will—ideally—never act against their better judgement (Protagoras).

(6) We bring our souls into a good state that is conducive to happiness by examining ourselves (Laches 187e–188a, Apology 38a, 41b–c).

(7) All things that can be used in a good, happiness-conducive way can also be used in a bad way that impairs happiness. Those in an overall good state of their soul know how to use conditional goods, such as wealth, esteem or technical skills in a good way that contributes to happiness (e.g. Euthydemus 279a–282a, Charmides 174c–d, Meno 87d–88c, Gorgias 460a–c). The same holds for a person’s mental capacities (Meno 88c6–d1).

(8) A successful life is a just life. If we want to conduct a successful life, we also want to lead our life in a just way and respect other people’s happiness-conducive interests (Republic I 343a1–354c3, IV 441c9 - V 449a6, IX 580c9–592b6, X 612a8–614a4).

When we want to do good and beneficial actions, we need—above all—knowledge about human well-being. This becomes clear, for instance, in the Laches. In the Laches Socrates’ interlocutors talk about a good education for their adolescent sons and ask Socrates for counsel on activities that could contribute to their sons’ education. Socrates reminds his interlocutors that their question can only be answered with knowledge (Laches 184d5–e9). For this reason one needs, first of all, to find out what a good condition of the soul is, before one can even envisage providing counsel on pedagogic matters (Laches 190b7–c3): “Socrates: Then isn’t it necessary for us to start out knowing what virtue is? Because if we are not absolutely certain what it is, how are we going to advise anyone as to the best method of obtaining it? – Laches: I do not think that there is any way in which we can do this, Socrates.” What Socrates says here about the precondition of pedagogic counsel holds true across all conduct:

if you want to put the people whose lives you influence by your actions in a good (or better) position (and not impair their successful lives), then you should know what you are doing and thus also know (as far as possible) what constitutes a good life, i.e. one desirable to all. This concerns one's own life, too. If you want to lead a successful life, you will have to pay attention to the fact that many actions that *seem* to be desirable under given epistemic conditions might turn out, in the light of careful and precise deliberation, to be not desirable at all and hence—once you have come to know this—you no longer wish to perform them.

Whoever embarks on answering the questions Socrates poses will, according to Nicias in the *Laches*, at any rate deliberate about her way of life. Nicias reports “that whoever comes into close contact with Socrates and associates with him in conversation must necessarily, even if he began by conversing about something quite different in the first place, keep on being led about by the man's arguments until he submits to answering questions about himself concerning both his present manner of life and the life he has lived hitherto. And when he does submit to this questioning, you don't realise that Socrates will not let him go before he has well and truly tested every last detail. I personally am accustomed to the man and know that one has to put up with this kind of treatment from him, and further, I know perfectly well that I myself will have to submit to it. I take pleasure in the man's company.” (*Laches* 187d6–188a3, transl. Sprague, Cambridge, Ind. 1997). Nicias knows that a conversation with Socrates always results in the interlocutor giving an account of his way of life (“answering questions about himself concerning both his present manner of life and the life he has lived hitherto”) and “Socrates will not let him go before he has well and truly tested every last detail.” Socrates seems to assume that if one seriously and carefully deliberates *what* exactly a good state of the soul *is*, one will also work on yourself the way that one is able to improve one's own *character* (*Apology* 39d3-8).

Human Wisdom. In the *Apology* Socrates explains the “human wisdom” needed for examining beliefs. At the very beginning of his speech, Socrates tells the jury that aside from the official prosecutors there is another, larger and even more dangerous group of accusers against which he had to defend himself, namely against the anonymous rumours about him, which had been doing the rounds for a long time. These rumours had arisen because Socrates was said to be in possession of knowledge he withheld from others, and this had earned him the reputation of being a wise man. Socrates sets out to refute this prejudice and thus expounds the “human wisdom”, which he shares with all other human beings:

What has caused my reputation is no other than a certain kind of wisdom. What kind of wisdom? Human wisdom, perhaps. ... I shall call upon the god of Delphi as witness to the existence and nature of my wisdom, if it be such. You know Chaerephon. ... He went to Delphi at one time and ventured to ask the oracle ... He asked if any man was wiser than I, and the Pythian replied that no one was wiser ... When I heard of this reply I asked myself: "Whatever does the god mean? What is his riddle? I am very conscious that I am not wise at all; what then does he mean by saying that I am the wisest? For surely he does not lie." For a long time I was at loss as to his meaning; then I very reluctantly turned to some such investigation as this; I went to one reputed wise, thinking that there, if anywhere, I could refute the oracle and say to it: "This man is wiser than I, but you said I was." Then, when I examined this man ..., my experience was something like this: I thought that he appeared wise to many people and especially to himself, but he was not. ... So I withdrew and thought to myself: "I am wiser than this man; it is likely that neither of us knows anything worthwhile, but he thinks he knows something when he does not, whereas when I do not know, neither do I think I know; so I am likely to be wiser than he to this small extent, that I do not think I know what I do not know." After this I approached another man, one of those thought to be wiser than he, and I thought the same thing, and so I came to be disliked both by him and by many others. After that I proceeded systematically. ... And by the dog, men of Athens—for I must tell you the truth—I experienced something like this: in my investigation in the service of the god I found that those who had the highest reputation were nearly the most deficient, while those who were thought to be inferior were most knowledgeable. ... As a result of this investigation, men of Athens, I acquired much unpopularity...; many slanders came from these people and a reputation for wisdom, for in each case the bystanders thought that I myself possessed the wisdom that I proved that my interlocutor did not have. What is probable, gentlemen, is that in fact the god is wise and that his oracular response meant that human wisdom is worth little or nothing, and that when he says this man, Socrates, he is using my name as an example, as if he said: "This man among you, mortals, is wisest who, like Socrates, understands that his wisdom is worthless." So even now I continue this investigation as the god bade me—and I go around seeking out anyone, citizen or stranger, whom I think wise. Then if I do not think he is, I come to the assistance of the god and show him that he is not wise. (Apology 20d6-23b7, transl. Grube, Cambridge, Ind. 1999)

Chaerephon has put the question to the oracle of Delphi whether there was any human being wiser than Socrates. The oracle replied to him that nobody was

wiser than Socrates. As Socrates himself believes he is far from wise, he wishes to understand and to refute the oracle, and so he wants to find those who really possess knowledge. Socrates is surprised to learn that wisdom is not to be found at all where it is most expected, namely with experts. The experts he questions possess a good deal of knowledge, yet they also lay claim to knowing things they do not know. They lack second-order knowledge about the epistemic status of their own beliefs. Socrates knows what he knows or does not know, and he call this second-order knowledge “human wisdom”, as opposed to a perfect knowledge, which only the gods possess.

Perfection, Seeking Knowledge, and Ignorance. In the Apology Socrates distinguishes three epistemic levels and two attitudes towards one’s own beliefs:¹

Perfection: if somebody knew precisely what is valuable and important in life, then this person would possess perfect knowledge and would have no need to search for knowledge (cf. Symposium 204a-c). Only gods possess perfect knowledge.

Seeking knowledge: a person who gives an account of herself and examines her beliefs wishes to know what she knows or does not know. The examining attitude towards one’s own beliefs is the philosophical attitude, the quest for knowledge (Lysis 218a-b, Republic V, 474c-475b, Symposium 203d-204b). Successful examination of one’s own beliefs leads to the kind of knowledge Socrates calls “human wisdom” in the Apology (20d8), which is, at any rate, a second-order knowledge of the epistemic status of certain beliefs leading in some cases to justified beliefs, which remain in the soul in the sense of *Meno* 98a5-6. Giving an account of oneself goes hand in hand with the endeavour “to become as good as possible” (Apology 29b-30b, 36c-d), that is, with the concern for one’s own soul.

Ignorance: someone who does not examine her beliefs is someone who “seems to be prudent, but in fact is not” (Apology 21c8-d1, Lysis 218a2-b6). Ignorance is avoidable lack of knowledge. An ignorant person does not (or not to a sufficient degree) examine her own beliefs, and is in a state that is not beneficial.

Giving an account of oneself is at work on the level of seeking knowledge. To examine beliefs successfully requires the capacity as well as the motivation to do so. Those who seem to be wise without actually being wise are mostly lacking in motivation to examine their beliefs. For this reason they claim knowledge they do not in fact possess. Remarkably, it is the experience of ignorant experts which has taught Socrates which kind of knowledge he possesses and how he is to understand the oracle’s verdict that he is “the wisest of men” (Apology 21a-23a). He counts among the wisest of men because he does not claim to know what he does not but knows what he knows and what he does not know. He possesses this knowledge because he examines his beliefs and thus employs the second-order knowledge, which is also, at least in principle, available to his interlocutors.

1 For the following, cf. Hardy 2010, 2011 and 2014 for further references and comments.

Socratic Midwifery in the Theaetetus. A counterpart to the elucidation of “human wisdom” in the Apology is the passage in the Theaetetus where Socrates describes his activity of questioning and examining as an art of midwifery (Theaetetus 149a1-151d6). Socrates appeals to his interlocutors’ own thinking; he appeals to his epistemic autonomy. He wants to make them recognise what they know or do not know about the question “What is F?”. In the Theaetetus he discloses two secrets of his art. He asserts that he is not pregnant with wise thoughts, is nobody’s teacher, but rather cares of the thoughts of his interlocutors by letting them discover many “beautiful things” within themselves (150d7-8). Socrates’ self-portrait in the Theaetetus contains two remarkable details. One is Socrates’ claim that he possesses the unfailingly reliable skill to examine the beliefs of his interlocutors. The other is his initially inconspicuous remark that he possesses his maieutics only in secret (149a7).

Let us turn first to the methodical infallibility Socrates claims. In the Theaetetus, he says that the god forbids him “to allow an imposture or to destroy the true” (151d2-3 transl. Fowler 1921). Admittedly, Socrates does not merely invoke the task (the divine instruction) but also his own capacity or skill which allows him to examine the thoughts of his interlocutors in a way that is without fault, fosters truth and avoids falsity. Hence he encourages his interlocutor Theaetetus in the eponymous dialogue to speak his thoughts openly and rely on Socrates to bring to light the possible truth of his, Theaetetus’, thoughts with the help of the god. The objective of the Socratic questions consists in answers to What-is-F-questions that are correct and sufficient in form and content, i.e. explanatory definitions (see, for example, Laches 191d1–e11). The knowledge expressed in an appropriate definition of F is the *aim* of a Socratic investigation. In the beginning there are beliefs or beliefs that take on the role of hypothetical definitions.¹

While Socrates is not pregnant with his own thoughts insofar as he cannot provide sufficient answers himself to the What-is-questions he poses. However, if Socrates, with help from the god, does not accept any false answer, and does not reject any correct answer, then he will have, at any rate, the capacity to examine without fail the formal correctness of the suggested definitions. Hence he possesses the corresponding knowledge of the formal properties of definitions and the formal properties of the forms, that is, the objects of the Socratic definitional questions. When Socrates explains both the objective of his questions and the method by which they are answered without prescribing the final answers to his questions

¹ Socrates explains the process of examining beliefs in detail in the *Meno* and in the *Republic*, cf. Hardy 2011: 71–106 and 2014: 191–213. A precise analysis of the Socratic method can also be found in Stemmer 1992: 72–115. In the *Theaetetus* (201c–202d), Socrates describes the imperfect, fallible, yet justified knowledge of something as a true belief with an explanation (logos), cf. Hardy 2001: 217–301).

himself, he wants his interlocutors to find out for themselves what they know or do not know about the matter in hand. That is the aim and the possible outcome of Socratic maieutics (Theaetetus 210b11–c5) and thus also for the account which Socrates exhorts his interlocutors to give of themselves and their beliefs (*logon didonai*). What Socrates' interlocutors know or do not know—that is what they are to learn. For this reason Socrates does not prescribe answers to their questions. When Socrates asks questions of his interlocutors and criticises the answers they provide he appeals to *their* understanding and *their* knowledge. There seem to be three objections against this hermeneutic thesis: Socrates puts the questions into the mouths of his interlocutors which they should ask. He criticises the answers they give and, as mentioned before, advocates theses, which his interlocutors are to agree to on the strength of their own pursuit of happiness. However, all this is compatible with the Socratic aspiration merely to help his interlocutors develop their own thinking. If one of Socrates' interlocutors takes his questions seriously, he will direct his attention and his epistemological interest to a eudaimonically relevant topic. If he takes seriously the criticism to which Socrates subjects his answers, he will adopt the attitude of seeking knowledge and will be able to improve the epistemic status of his beliefs or beliefs.¹

While Socrates' interlocutors are not capable of answering the Socratic What-is-F?-questions adequately, they nevertheless make progress throughout the dialogue. They acquire true beliefs of certain particular cases of F and they gain – above all – second-order knowledge of the warrant of their claims to knowledge. Although many of his interlocutors, such as those in the Laches (187e6–188c2) and also Glaucon and Adeimantus in the Republic, hold Socrates' questioning and examining in high esteem, Socrates says that he possesses his maieutic skill only in secret (Theaetetus 149a7). Do his interlocutors not know that he takes care of their thoughts? Probably so – at least at the beginning of a dialogue with Socrates. His interlocutors only understand what Socrates does while examining their beliefs once they have come to understand themselves what it means to take thoughts seriously.

Socrates' Concepts of Knowledge. What kind of knowledge is gained in a Socratic investigation? It is true, Socrates refutes every answer his interlocutors suggest as a definition of F. For even complete knowledge of F, which would be expressed in an acceptable definition of F, is a kind of perfect knowledge, which can be approximated at best. However, successful examination of beliefs leads to second-order knowledge as well as a first-order knowledge in the form of reasoned beliefs concerning the objects of the Socratic What-is-F?-questions. When you are examining your beliefs you ask yourself whether a certain belief has been formed under the best possible

¹ For the objective of the Socratic mission of questioning and examining, see Benson 2000: 17–31, Brickhouse / Smith 1991, 1994, Hardy 2011a: 35–57 and Taylor 2014.

epistemic conditions, before confirming or revising the relevant belief. Socrates demonstrates how this is done at every turn in Plato's dialogues. Second-order knowledge and reasoned beliefs are the first result of deliberating about one's beliefs: once one has examined a given opinion successfully one knows whether one has formed this opinion under the respective best possible epistemic conditions and one has therefore considered every relevant and available logical as well as empirical reason, which speak for or against the opinion in question. If one knows that, one can again deliberate the state of affairs underlying the original belief, form a new, if need be better justified, belief the same state of affairs and thus confirm, revise or abandon altogether the original belief. Most of all, the examination of beliefs enables us to overcome previous errors.

Let us consider an example from the *Laches*: the question what courage is, is initially answered by Laches with the suggestion that somebody courageous possesses wise perseverance. Socrates asks Laches whether he also implies that every courageous act is praiseworthy, pointing out that not everyone who acts with wise perseverance also acts praiseworthily. If every courageous act is praiseworthy, but not everyone who acts with wise perseverance also acts praiseworthily, then not everyone who acts with wise perseverance is as such courageous. Laches recognises the incompatibility of these three beliefs and revises his original suggestion of what courage is (192c-d). The second result of the successful examination of a belief is a knowledge of the first order in the form of those beliefs which Socrates characterises in the *Meno* (97d-98a) as true, "tied down" beliefs that "remain in place", and in the *Republic* (534b-d) as beliefs (explanations) that stand up to examination. Beliefs of this kind we may call justified and available beliefs. One has a justified and available belief, if one has carefully considered all known and relevant empirical and logical reasons that support or weaken a given belief.

In Plato's dialogues Socrates operates with two different concepts of first-order knowledge. Knowledge in a narrower (and very demanding) sense he characterises as knowledge one possesses, if one knows precisely what F is and (hence) is able to give a complete definition of F. This knowledge is perfect, no longer amendable. Socrates describes as knowledge in a wider (and less demanding) sense the true and justified beliefs (in the sense explained above) of certain properties of F. Such beliefs are fallible knowledge, albeit the best possible knowledge in each case. They take the form of justified beliefs, which are always connected to a corresponding second-order knowledge. Such knowledge is acquired by successfully giving an account we held to account for and defend. Given an account of our beliefs in the Socratic sense turns a person into the autonomous author of her beliefs.

Socrates appeals to the understanding of his interlocutors. One has only really

understood what one has understood oneself. Only our own understanding gives us real knowledge. Knowledge acquired in one's own right can be shared with others and answered for together. That is what Socrates is trying to show. Plato provides the appropriate literary form for the Socratic art of midwifery.¹ In the *Theaetetus* (150d–151b) Socrates describes two opposing reactions by his interlocutors: he who commits himself to giving an account will discover many wise thoughts within himself. Others have turned their backs on him—and that is to say on the accounting—, no longer taking care of their own thoughts, and hence ceased to make progress in the quest for knowledge. Let us return to the *Apology*.

Caring for the Soul. Having explained “human wisdom” in the *Apology* Socrates weighs the possibility of the jury acquitting him, if he in future eschews to seek truth and knowledge. He declares to the jury that, in the interest of his fellow citizens, he can never abandon his way of living:

Men of Athens, I am grateful and I am your friend, but I will obey the god rather than you, as a long as I draw breath and I am able, I shall not cease to practice philosophy, to exhort you and in my usual way to point out to any one of you whom I happen to meet: Good Sir, you are an Athenian, a citizen of the greatest city with the greatest reputation for both wisdom and power, are you not ashamed of your eagerness to possess as much wealth, reputation and honours as possible, while you do not care for nor give thought to wisdom or truth, or the best possible state of your soul? Then, if one of you disputes this and says he does care, I shall not let him go at once or leave him, but I shall question him, examine him and test him, and if I do not think he has attained the goodness that he says he has, I shall reproach him because he attaches little importance to the most important things and greater importance ... both individually and collectively. (*Apology* 29d2–30a7)

Socrates is convinced that every human being should be concerned primarily with insight and the best possible state of his or her soul because one can only derive benefit from the use of conditional goods such as wealth and esteem if one's soul is already in a good state. When Socrates encounters someone who claims to take care of his own good psychic state, he puts him to the test. But how do you determine whether someone looks after the good state of his or her soul?

What Socrates has in mind with his exhortation to take care of one's soul is, as

¹ Michael Frede 1992: 219 describes the central philosophical message of the Platonic dialogues as follows: “The dialogues are supposed to teach us a philosophical lesson. But they are not pieces of didactic dialectic with Plato appearing in the guise of the questioner. A good part of their lesson does not consist in what gets said or argued, but in what they show, and the best part perhaps consists in the fact that they make us think about the arguments they present. For nothing but our own thought gains us knowledge.”

I take it, the fact of shared aspirations, requirements and values. When we claim to be able to perform something successfully or to have experienced success in doing something, we claim to have exercised a certain skill successfully and achieved something in this manner. That is the case, if one has met the requirements that are commonly placed on the successful exercise of a certain skill and the corresponding achievements. The demands and requirements we place on the exercise of our own beneficial skills express common values. We share them with other people because we assume that they, too, consider the successful or at least promising execution of their beneficial skills to be valuable.

If you claim to know that something is the case, then you assert the claim to have exercised your cognitive capacities successfully, to have met the requirements which you place on the successful formation of an opinion and to be able to justify your beliefs to other people, that is, to be able to demonstrate that you have good reasons to believe that something is the case. The same is true, according to Socrates, of the claim to take care of the good state of one's own soul. If someone asks what he should do, then he will expect that he may be wrong in his beliefs of what constitutes a successful life and will want to know whether certain actions which seem to be good are in fact worth pursuing.

General Supreme Goals. Socrates describes happiness as the common goal of all human activities (Gorgias 467e–468c, 499e, Republic 505d–e). That something serves the end of happiness is therefore precisely the information by which the inquiries after the reasons for our decisions and actions reach an end (Symposium 204e–205a). Happiness as Socrates views it is, as I take it, to be understood in the sense of general, supreme goals of actions. We always pursue goals with the individual actions we have deliberated about beforehand, goals that are, among other things, general and of a high priority to us. A general and supreme goal is one which we consider particularly desirable for certain reasons, one we aspire to for the same reasons and therefore decide in favour of the respective actions that will serve this purpose. If I go for a 5 kilometre run every morning, I pursue the general goal of staying healthy with each particular action of this kind. Other people may pursue other goals with the same kind of action: someone might run 5 kilometres a day because she is training to run in a marathon, which in turn serves her universal aim of testing the limits of her personal physical capabilities. If we have to choose between alternative actions, we will take a decision from the perspective of a general, supreme goal to the action, which will best enable us to reach that goal. If I decide to give money to charity, money I might otherwise spend travelling round the world, then I treat the goal of helping others with priority over the goal of experiencing new countries and their cultures, even though I also find the latter highly desirable. Socrates attaches a higher priority to the aim of obeying the Athenian laws than he attaches to other

aims when he decides against a possible flight from prison, preferring to answer the charges brought against him. Of course one can conduct certain actions for their own sake, such as playing chess, the lyre or the saxophone. In these cases it is precisely the exercise of these actions for their own sake that is a paramount aim. We can distinguish two kinds of general, supreme goals. These two are goals of content and goals of modality. General, supreme goals of content are, for example, goods such as health, wealth, beauty and esteem, as Socrates occasionally lists them. It goes without saying that individuals have different notions of happiness and thus pursue different general goals. There are, however, also goals we pursue when we want to do something successfully and therefore try to exercise certain capacities in the best possible manner. Let us call such goals general, supreme *modal* goals. Both kinds of goals are usually pursued together. Yet we can distinguish both kinds of goals this way: when pursuing a goal of content, we want, first and foremost, to generate (or avoid) a state of affairs, while when pursuing a modal goal we want to exercise a certain capacity and thus do something in a successful manner (or at least in a manner that promises success). If the successful exercise of certain capacities is a necessary condition for accomplishing goals of content, then it will also be true that the successful exercise of these capacities is a supreme modal goal.

In Plato's dialogues Socrates, I believe, wants to demonstrate that everybody, when they pursue happiness, pursue three general, supreme modal goals. These three are: (i) the best possible knowledge of each given situation, (ii) action governed by knowledge and (iii) just, that is, moral, action. In other words: we wish to exercise our judgement in such a way that we know the relevant state of affairs. We want to exercise our capacity to desire something in a manner in which we let our desire be determined by the (best possible) knowledge concerning beneficial actions. In our actions we also want to take account of other people's interests that are relevant to their happiness. Whenever we take care of ourselves and a good, beneficial state of our soul, we strive, above all, for the successful and best possible exercise of these capacities.

At first glance, our interest in exercising successfully the first two of the capacities mentioned seems to be self-evident. When Socrates reminds his interlocutors that they must not neglect these capacities his concern is for a particular, by no means self-evident, diligence and precision in thinking. If we examine our own beliefs and intentions rigorously and accurately, we will become aware of countless possible interferences or impairments to successful and beneficial judgement and desire, distractions we can avoid on our own. Successfully giving an account of oneself preserves a person from non-beneficial exercise of their soul's capacities. In the Meno Socrates says explicitly that the properties of the soul are used in a really good way only in conjunction with knowledge: "And in brief, all the undertakings and endurances

of the soul, when guided by wisdom, end in happiness (*eudaimonia*), but when folly guides, in the opposite?—So it seems” (Meno 88c1–4, transl. Lamb 1967). A virtue is used in a good, beneficial way, if one conducts those actions which one deems good, i.e. beneficial, according to the best available knowledge and eschews those actions of which one knows that one does not know with sufficient accuracy whether they are actually good or bad. By contrast, if a person performs an action without the best possible knowledge, or even against her better judgement, she does not exercise a virtue. When Socrates, paradoxically, seeks to convince his interlocutors of the idea that they have certain interests which are constitutive of happiness, he assumes that some of his interlocutors do not know that certain actions really are in their own interest. Socrates is convinced that human beings can attain their own general, supreme goals only if they respect each other’s happiness-conducive interests. This is reason why a good life is a just life, as Socrates aims to prove in the Republic (I 343a1–354c3, IV 441c9 - V 449a6, IX 580c9–592b6, X 612a8–614a4).

The examining life is a way of caring for a good state of the soul. In the Laches Socrates says that a person whose soul is overall in a good state is able to attain “good things”, that is, various goods (Laches 199d4–e1, cf. Meno 78c1–5). If someone believes that it is good and desirable to attain a certain aim, then she will want to do what will let her attain that aim. Actions are the result of beliefs that are linked to desires. One might object that this is a modern view which Plato does not share. But that is not true. If virtue is what brings about good actions, it is the source of thinking and wanting (*boulesthai*) as it becomes perfectly clear in the *Meno* and *Gorgias*. When Socrates courageously helps his comrade Laches in a battle, he does not merely think that it is right to pursue certain courageous actions, but he also wants to that – because he *acts*. If a person has successfully examined her beliefs on possibly desirable actions, then she will know (in the sense of best possible knowledge of a given situation) that a certain course of action is indeed what she wants to do for the sake of her pursuit of happiness. In other words: Socratic inquiry makes someone an autonomous person.

Conclusion. It should not come as a surprise that the interlocutors of the Platonic dialogues fail to reach conclusive answers to Socrates’ questions. First of all, life is an extremely complex business and pondering on it is literally a life-long task. Secondly, the successful life is not a fact, which we might be able to discover without thinking about ourselves and the way we live. For both these reasons it is hard to imagine somebody managing to find, as it were, a definitional formula for happiness that would convince everybody. Likewise it should not come as a surprise that in many of Plato’s dialogues not even two interlocutors agree on a certain conception of happiness. According to Socrates, there are, however, some elementary beliefs about

a successful life which all humans can agree on because of their own deliberation about things of great importance to themselves. In the Platonic dialogues Socrates starts from the assumption that every person wants her life to succeed and therefore wants her soul to be, overall, in a good state that allows her to realise her basic pursuit of happiness. A person is in that state when she possesses the action-governing knowledge through which she can successfully direct the use of her own mental capacities, namely the virtues she possesses. Socrates' interlocutors agree to these premises. Some of them indeed lay claim to such knowledge, others at least aspire to it and for that reason seek out Socrates for guidance. Nobody wants to think of himself as someone who wants to do something without knowing whether he has good reasons for doing it. Now Socrates wants to show his interlocutors that you are only capable of performing desirable actions, if you know, as accurately as possible, which actions are really desirable, if you let your desires be governed by (the best possible) knowledge and not want to infringe the interests of others relating to their happiness. Once you know that you have to pursue these three general, supreme *modal* goals for the sake of your pursuit of happiness, you will have the explicit desire to pursue these goals.

Socratic appeals to the self-image of his interlocutors as rational people who want to act with knowledge (cf. Euthyphro 4e4–5a2, 15d4–e2). We do not take any step without believing that we know what we are doing. We examine our beliefs and desires because we know that we are fallible in our spontaneous beliefs about desirable actions but never want to err. If you know that you are fallible in your knowledge of what is actually good (for yourself and others), then you should consider your own actions with such precision and diligence that you at least avoid those mistakes that actually can be avoided by your own precise and careful thinking. Socrates wants his interlocutors to appreciate and take seriously their thoughts as the result of their own cognitive proficiency. Socratic midwifery is a particular concern for thoughts. Everybody can do for themselves, on their own responsibility, what Socrates does when he cares of the thoughts of others. If you take your thoughts seriously, you will also take responsibility for the consequences your decisions have for the lives of others. For this reason decisions should always be grounded in (the best available) knowledge (Laches 184d5–e9). Taking thoughts about life seriously—that is among the things we can learn from Socrates.

Appendix

The *modus operandi* of Socratic Inquiry

The aim of a Socratic question of the form What-is-F? is an explicit definition, with explanatory power. The answers his interlocutors give to Socratic questions of what something is are therefore examined by Socrates as hypothetical definitions. It

is true that Plato does not possess the modern concept of an adequate definition. But many dialogues, such as the *Laches*, make fairly clear that an acceptable answer to a What-is-F?-question, for Socrates, is an explicit definition. Thus Socrates enquires in the *Laches* whether every case of the definiendum courage does in fact fall under the respective suggested definiens (and vice versa) and whether one understands by what is called F, for example “courage” or “speed”, in each case exactly what the content of the definiens is, hence what is, in each case, under discussion as information about what something is.

A definition consists of a definiens and a definiendum. The definiendum the set of all things falling under the definiens, such as every case of a courageous character trait or a courageous action. The *definition* contains a universally quantified proposition or several universally quantified propositions about the definiendum. The definiens of an explanatory definition of F mentions the necessary and sufficient conditions for the state of affairs F to obtain, such as the conditions for courageous acts. To know what something is means to know under which conditions a certain state of affairs obtains. In the *Euthyphro*, which is about the definition of piety, Socrates characterises the object of the definitional question as that which is “always the same with itself” in every pious (or not pious) action (5c8–d6). That means: with a general term “F”, such as the general term “pious”, we refer not only to a particular or an event, such as a specific act of piety, but we also always refer to the same general state of affairs, the form F.

A precise expression of an explicit definition takes the form of a universally quantified, biconditional proposition: for every X, X has property F, if and only if X possesses the properties $\{E_1, \dots, E_n\}$. In Plato’s dialogues definitions generally are expressed in the form of a simple declarative sentence, such as “courage is wise perseverance”, in which the place of the grammatical subject is taken by that noun which designates the thing that is to be defined, while the place of the predicate is taken by the definiens. In an adequate definition definiens and definiendum are extensionally and intensionally identical. The extension is the set of all particulars and instances which fall under the definiens. It is this set that Socrates means when he talks of ‘what is the same in all instances of courage’ in the *Laches*. The intension is the informational content of the *definiens*’ propositions; it is what one knows of a state of affairs F, if one understands the meaning of the definiens’ propositions. Both, extension and the intension of the definiens, are intended when in the *Laches* Socrates poses the question regarding courage “what faculty is it, the same whether in pleasure or in pain or in any of the things in which we said just now it was to be found, that has been singled out by the name of courage” (*Laches* 192b). To understand the meaning of a proposition (or assumption) entails knowing its truth-conditions. If

we understand the meaning of a definiens and thus know the truth-conditions of the propositions contained therein, then we also know the conditions for the correct use of the corresponding predicate, that is, the general term “F”. A definition of F is, in this respect, an elucidation of the term “F”, which usually occurs as an independent lexeme and plays the role of attributing a certain property to a particular, such as in the sentence “Person P is courageous”.

A definition of F also states the necessary and sufficient conditions of a certain obtaining state of affairs (or a certain situation) to which the definition of “F” applies. The particular states of affairs or situations which fall under the definition of F are instances of F. The object of a definition, however, is a universal state of affairs to the extent that a definition does not refer to a specific situation as such but rather states the conditions for a specific situation having the property which every situation of that kind, i.e. every instance of F, possesses (compare, for example, Laches 198c9–199a9). The definitions Socrates is discussing with his interlocutors are the object of a common quest. The interlocutors examine whether a suggested definition encompasses (and explains) every instance of F. In doing so they sometimes hit upon new properties of F or instances of F, which they have not considered previously. Therefore it is possible that the interlocutors, while examining a suggested definition, not only change the definiens, that is, the description and explanation of a state of affairs F, but also redetermine the reference of F.

In examining of a hypothetical definition the interlocutors invoke two intellectual operations: on the one hand they test whether certain instances of F give any indication what the universal F is and on the other hand whether a certain particular is indeed an instance of F. In both cases they start from a twofold hypothesis: to begin with they assume the universal F in question possesses certain properties and ask whether a possible instance of F has all these properties. They also assume that certain cases are indeed instances of F and ask whether the definition of F covers these cases completely. Thus the interlocutors in the Laches examine, for one thing, whether actions by which a person faces a danger with wise perseverance show that courage consists in doing exactly that in every case. For another, they examine whether the behaviour of soldiers, who fight with superior technology and in superior numbers with wise perseverance against their opponents, really count as courageous. Two questions are being discussed together: what is F? and: is this particular X an instance of F? Hence it is possible both to describe and accurately describe the (possible and actual) concrete instances of F and to correct, as appropriate, the respective suggested definitions in the examination of hypothetical definitions.

Socrates attempts, by means of these two intellectual operations, to establish a balance between plausible (hypothetical) definitions and universally accepted beliefs about particular instances of F, such as undisputed cases of courageous acts.

The suggested definitions which are examined in the Platonic dialogues are of the following form: for every X: X has the property F, if and only if X has the properties $\{E_1, \dots, E_n\}$. An example is a definition of courage from Laches (192b-d): it is true of every person that she is courageous, if and only if she faces a danger with perseverance and her conduct is both wise and praiseworthy. Let us construe two examples: if a person is courageous, if and only if she faces a danger with perseverance and her conduct is both wise and praiseworthy; and if every person who undergoes prolonged medical treatment faces a danger with perseverance (the danger arising from her medical condition) and this conduct is both wise and praiseworthy, then everybody who undergoes prolonged medical treatment is courageous. And if a captain undertakes a dangerous voyage from Venice to Cyprus, steers the ship with nautical prudence and his seafaring is praiseworthy (for example because he gets Othello to Cyprus), then he acts courageously. From the definitional principle mentioned above another principle is derived which Socrates often applies in refuting definitions: if there is at least one X that, while possessing some, does not possess all of the defining properties $\{E_1, \dots, E_n\}$, then it is not the case that every X has the property F. Socrates employs this principle together with the logical rule of the *reductio ad absurdum*, combining two contradictory assumptions about the *definiendum*, to which his interlocutor agrees, and then deducing that the suggested definition is false. The discussion between Socrates and Laches shows two examples of this model (192b–193d). Laches' first definition says: it is true for every person and every action that a person is courageous, if and only if she faces danger with (and because of) perseverance. If an action is courageous, it is praiseworthy, too. But some of those actions are not praiseworthy. Therefore it is not the case that every person is courageous when she faces a danger with perseverance. The second, revised suggestion says that a person is courageous, if and only if she faces a danger with *wise* perseverance. But some of those actions are (again) not praiseworthy. Therefore it is not true that every person is courageous, if and only if she faces a danger with wise perseverance.

References

- Benson, Hugh 2000. *Socratic Wisdom. The Model of Knowledge in Plato's Early Dialogues*, Oxford.
- Brickhouse, Thomas C. / Smith, Nicklas D. 1991. Socrates' Elenctic Mission, in: *Oxford Studies in Ancient Philosophy* 9, 1991: 131–160.
- Erler, Michael 2007. *Platon. Grundriss der Geschichte der Philosophie. Die Philosophie der Antike*. Basel. Vol. 2/2, 2007.
- Hardy, Jörg 2001. *Platons Theorie des Wissens im Theaitet*, Göttingen.

Hardy, Jörg 2010. Is Virtue Knowledge? Socratic Intellectualism reconsidered, in: *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy*.

Hardy, Jörg 2011. *Jenseits der Täuschungen. Selbsterkenntnis und Selbstbestimmung mit Sokrates*, Göttingen.

Hardy, Jörg 2014. *Platon. Laches*. Übersetzung und Kommentar, Göttingen.

Heitsch, Ernst 2004. *Apologie des Sokrates*. Übersetzung und Kommentar, Göttingen.

Nails, Deborah 2002. *The People of Plato. A Prosopography of Plato and other Socratics*, Indianapolis.

Penner, Terry 2005. Socratic Ethics: Ultra-Realism, Determinism, and Ethical Truth, in: Gill, Ch. (ed.): *Virtue, Norms, and Objectivity. Issues in Ancient and Modern Ethics*, Oxford. 2005: 157–187.

Penner, Terry 2006. Plato's Ethics: Early and Middle Dialogues, in: Gill, M. L. / Pellegrin, P. (eds.): *A Companion to Ancient Philosophy*, Malden / Oxford. 2006: 151–169.

Rudebusch, George 1999. *Socrates, Pleasure and Value*, Oxford.

Stemmer, Peter 1992. *Platons Dialektik. Die frühen und mittleren Dialoge*, Berlin / NewYork.

Stemmer, Peter 1998. Tugend. Antike, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Basel 10, 1998: 1532–1548.

Taylor, Charles 2014. The Ethics of Plato's Apology, in: Hardy, J. / Rudebusch, G. (eds.): *Ancient Ethics*, Göttingen

ფილოსოფია

სოკრატული ფილოსოფია, როგორც ცხოვრების გზა. შენიშვნები პლატონის მიერ სოკრატეს Bodishis შესახებ

იორგ ჰარდი

joerg.hardy@fu-berlin.de

მარიამ თედორაძე

ბერლინის თავისუფალი უნივერსიტეტი

ბერლინი, გერმანია

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ქუთაისი, საქართველო

სოკრატე თავის თანამოქალაქეებს გამოცდას უწყობს. იგი იცავს საკუთარ "გამოკითხვასა და გამოკვლევას" და ამტკიცებს, რომ ღმერთმა მას უბრძანა "ეცხოვრა ფილოსოფოსის ცხოვრებით, საკუთარი თავის და სხვების გამოკვლევა" (28e4-6). სოკრატესთვის ფილოსოფიური შეკითხვების დასმა და რწმენის გამოკვლევა ცხოვრების წესია და "გაუცნობიერებელი ცხოვრება არ ღირს" (37e3-38a7). სოკრატეს ცხოვრების გამოკვლევის ორი გადამწყვეტი ელემენტია, როგორც ამ ნაშრომში უნდა ავხსნათ, სულზე ზრუნვა და აზრებზე ზრუნვა.

საკვანძო სიტყვები: ბედნიერების თეორია, სრულყოფა, ცოდნის ძიება, არცოდნა.

სოკრატეს ბედნიერების თეორია. პლატონის სოკრატულ დიალოგებში სოკრატე ავითარებს ბედნიერების თეორიას. ადამიანი წარმატებულ ცხოვრებას ეწევა, თუ იგი სულის კარგ მდგომარეობაში აღმოჩნდება, ანუ სულის მდგომარეობაში, რომელიც წარმოადგენს ბედნიერების მდგომარეობას. სულის კარგი მდგომარეობისთვის (სათნობა) არის ის, რაც მოაქვს კარგ და სასარგებლო მოქმედებებს. ადამიანის სული კარგ მდგომარეობაშია, თუ იგი ფლობს ბედნიერების შემადგენელ ყველა სათნობას, მათ შორის ცოდნას, ადამიანის კეთილდღეობის შესახებ.

სოკრატე და მისი თანამოსაუბრეები განიხილავენ კითხვებს, თუ როგორ უნდა იცხოვრონ, კონკრეტულად რას წარმოადგენს სათნობა, როგორ შეიძლება თავის ასეთ მდგომარეობაში მოყვანა და როგორ შეიძლება სხვების დახმარება სულის კარგი მდგომარეობის განვითარებაში. სოკრატე არა მხოლოდ სვამს კითხვებს, არამედ მას აქვს ძლიერი და შორსმჭვრეტელი თეზისები სათნობისა და წარმატებული ცხოვრების შესახებ, მაგალითად ეს: "მე ვიცი, რომ ბოროტება სამარცხვინოა და ბოროტი მოქმედებაა, არ

დაემორჩილო მას, ვინც მე ჯობია, იქნება ეს ღმერთი თუ კაცი”. (თარგმანი ფოულერი, კემბრიჯი 1966).

სოკრატე იცავს შემდეგ თეზისებს:

1) ყველა ადამიანს სურს წარმართის წარმატებული ცხოვრება და ამიტომ მიჰყვებს ბედნიერებას.

2) თუ წარმატებით ცხოვრობთ, თქვენი სული სულ კარგ მდგომარეობაშია და, შესაბამისად, თქვენ შეგიძლიათ შეასრულოთ კარგი, სასარგებლო ქმედებები.

3) თუ თქვენი სული კარგ მდგომარეობაშია, მაშინ თქვენ ფლობთ მადლს.

4) თუ თქვენი სული კარგ მდგომარეობაშია, მაშინ თქვენ ასევე გაქვთ ცოდნა კარგი და ცუდი საგნების შესახებ, ეს არის ცოდნა ადამიანის კეთილდღეობის შესახებ, რომელიც არეგულირებს თქვენს ქმედებებს.

5) ყველას, ვისი სულიც კარგ მდგომარეობაშია - იდეალურ შემთხვევაში, არასოდეს იმოქმედებს მათი უკეთესი განსჯის საწინააღმდეგოდ.

6) ჩვენ ჩვენს სულს კარგ მდგომარეობაში მივყავართ, რომელიც ბედნიერებას უწყობს ხელს, საკუთარ თავზე გამოკვლევით.

7) ყველა ის, რაც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს კარგი, ბედნიერების მომტანი ფორმით, ასევე შეიძლება გამოყენებულ იქნეს ცუდი გზით, რაც აფერხებს ბედნიერებას. მათ სულის საერთო კარგ მდგომარეობაში მყოფებმა იციან როგორ გამოიყენონ პირობითი საქონელი, როგორცაა სიმდიდრე, პატივისცემა ან ტექნიკური უნარები კარგი გზით, რაც ხელს უწყობს ბედნიერებას. იგივე ეხება ადამიანის გონებრივ შესაძლებლობებს.

8) წარმატებული ცხოვრება არის სამართლიანი ცხოვრება. თუ ჩვენ გვსურს წარმატებული ცხოვრების წარმართვა, გვსურს ჩვენი ცხოვრება სამართლიანად წარმართოთ და პატივი ვცეთ სხვისი ბედნიერების მომტანი ინტერესების დაცვას.

როდესაც გვსურს კარგი და სასარგებლო ქმედებები განვახორციელოთ, ცოდნა გვჭირდება ადამიანის კეთილდღეობის შესახებ. ეს ნათელი ხდება, მაგალითად, ლაჩებში. ლაჩებში სოკრატეს თანამოსაუბრეები საუბრობენ თავიანთი მოზარდი ვაჟების კარგ განათლებაზე და სოკრატეს სთხოვენ რჩევას იმ საქმიანობის შესახებ, რამაც შეიძლება ხელი შეუწყოს მათი ვაჟების განათლებას. სოკრატე შეახსენებს თავის თანამოსაუბრეებს, რომ მათ კითხვაზე პასუხის გაცემა მხოლოდ ცოდნით შეიძლება. ამ მიზეზით საჭიროა, პირველ რიგში, გაირკვეს, თუ რა არის სულის კარგი მდგომარეობა. „სოკრატე: მაშ, არ არის საჭირო, რომ დავიწყოთ იმის ცოდნა, თუ რა არის სათნოება? თუ აბსოლუტურად დარწმუნებული არ ვართ რა არის, როგორ ვურჩევთ ვინმეს მისი მიღების საუკეთესო მეთოდის შესახებ? - ლეჩები: მე არ ვფიქრობ, რომ რაიმე გზით შეგვიძლია ამის გაკეთება, სოკრატე.” რასაც სოკრატე აქ ამბობს პედაგოგიური კონსულტაციის წინაპირობის შესახებ,

ი. ჰარდი

ყველა საქციელი მართალია: თუ გსურთ კარგ (ან უკეთესი) მდგომარეობაში მოათავსოთ ადამიანები, რომელთა ცხოვრებაზეც მოქმედებთ (და ხელი არ შეუშალოს მათ წარმატებულ ცხოვრებას), მაშინ უნდა იცოდეთ, რას აკეთებთ და, ასევე, იცით (რაც შეიძლება მეტი), რას წარმოადგენს კარგი ცხოვრება, ანუ ყველასთვის სასურველი. ცხადია, ეს ეხება საკუთარ სიცოცხლესაც. თუ გსურთ წარმატებული ცხოვრება, ყურადღება უნდა მიაქციოთ იმ ფაქტს, რომ ბედნიერებასთან დაკავშირებით, ბევრი ქმედება, რომლებიც, პირველ რიგში, სასურველია მოცემული ეპისტემის პირობებში, შეიძლება აღმოჩნდეს, ფრთხილი და ზუსტი განხილვა, რომ საერთოდ არ იყოს სასურველი და, შესაბამისად, ამის ცოდნის შემდეგ, აღარ გსურთ მათი შესრულება.

ვინც დაიწყებს სოკრატეს შეკითხვებზე პასუხის გაცემას, ნიჩიასის თქმით, ლაჩებში, ნებისმიერ შემთხვევაში, იგი განზრახ აპირებს მისი ცხოვრების წესის შესახებ მოყოლას. ნიკიას ინფორმაციით, "ვინც სოკრატესთან მჭიდრო კავშირშია და მასთან საუბარში ელაპარაკება, აუცილებლად, მაშინაც კი, თუ ის პირველ რიგში სხვა რამეზე საუბრით დაიწყებს, კაცის არგუმენტები უნდა განუვითარდეს მანამ, სანამ კითხვებზე პასუხის გაცემას არ აპირებს თავის შესახებ, როგორც ცხოვრების ამჟამინდელ მანერაზე. როდესაც ის ამ კითხვას დაემორჩილება, ვერ ხვდები, რომ სოკრატე არ უშვებს მას, სანამ მან ბოლო დეტალი კარგად არ შეისწავლა. მე პირადად ვარ მიჩვეული მამაკაცს და ვიცი, რომ ადამიანი უნდა შეეგუოს მისგან ამგვარ მკურნალობას და შემდგომ, მე მშვენივრად ვიცი, რომ მე თვითონ მომიწევს მისი დამორჩილება. მე სიამოვნებას ვიღებ მამაკაცის კომპანიონობით." ნიკიამ იცის, რომ სოკრატესთან საუბრისას ყოველთვის მოსალოდნელია, რომ თანამოსაუბრე ანგარიშს უწევს მის ცხოვრების წესს („უპასუხოს საკუთარ თავზე შეკითხვებს როგორც ცხოვრების ამჟამინდელ მანერაზე, ისე აქამდე მცხოვრებ ცხოვრებასთან დაკავშირებით“) და „სოკრატე არ უშვებს მას. სანამ მან სინამდვილეში არ გამოსცადა ყველა ბოლო დეტალი.“ სოკრატე, სავარაუდოდ, თვლის, რომ თუ ადამიანი სერიოზულად და ფრთხილად განიხილავს, თუ რა არის სულის კარგი მდგომარეობა, ისიც იმუშავებს საკუთარ თავზე ისე, რომ შეძლოს საკუთარი ხასიათის გაუმჯობესება.

სრულყოფა, ცოდნის ძიება და არცოდნა. აპოლოგიაში სოკრატე განასხვავებს სამ ეპისტემურ დონეს და ორ დამოკიდებულებას საკუთარი რწმენის მიმართ:

სრულყოფა: თუ ვინმემ ზუსტად უნდა იცოდეს, რა არის ცხოვრებაში ღირებული და მნიშვნელოვანი, მაშინ ეს ადამიანი ფლობს სრულყოფილ ცოდნას და ცოდნის ძიების საჭიროება აღარ ექნება (შდრ. სიმპოზიუმი 204a-c). მხოლოდ ღმერთები ფლობენ სრულყოფილ ცოდნას.

ცოდნის ძებნა: ადამიანი, რომელიც საკუთარ თავს ანგარიშს აძლევს და შეისწავლის მის რწმენას, სურს იცოდეს, რა იცის ან არ იცის. საკუთარი

რწმენისადმი შემსწავლელი დამოკიდებულება არის ფილოსოფიური დამოკიდებულება, ცოდნის ძიება (Lysis 218a-b, Republic V, 474c – 475b, Symposium 203d – 204b). საკუთარი რწმენის წარმატებით გამოკვლევას მივყავართ ისეთი ცოდნისკენ, რომელსაც სოკრატე „ადამიანის სიბრძნეს“ უწოდებს (20d8), რაც, ყოველ შემთხვევაში, მეორე რიგის ცოდნაა გარკვეული მრწამსის ეპისტემიური სტატუსის შესახებ, რაც გარკვეულ შემთხვევებში დასაბუთებული რწმენაა, რომელიც სულში რჩება Meno 98a5-6 გაგებით. საკუთარი თავის შესახებ ანგარიშის გაცემა თან სდევს მცდელობას "გახდე რაც შეიძლება კარგი" (ბოდიში 29b – 30b, 36c – d), ანუ საკუთარი სულისადმი მზრუნველი.

უმეცრება: ვინც არ იკვლევს მის რწმენას, არის ის, ვინც "როგორც ჩანს, გონიერია, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ არის" (ბოდიში 21c8-d1, Lysis 218a2 – b6). არცოდნა არის ცოდნის თავიდან აცილება. უმეცარი ადამიანი არ შეისწავლის (ან არ არის საკმარისი ხარისხით) საკუთარ მრწამსს და იმყოფება ისეთ მდგომარეობაში, რომელიც არ არის სასარგებლო. საკუთარი თავისთვის ანგარიშის წარდგენა მუშაობს ცოდნის ძიების დონეზე. რწმენის წარმატებით შესასწავლად საჭიროა როგორც შესაძლებლობები, ასევე მოტივაცია. მათ, ვინც, როგორც ჩანს, ბრძენია, სინამდვილეში კი არ არის ბრძენი, ძირითადად არ გააჩნია მოტივაცია, შეამოწმოს საკუთარი მრწამსი. ამ მიზეზის გამო ისინი აცხადებენ ცოდნას, რომელსაც სინამდვილეში არ ფლობენ. აღსანიშნავია, რომ უმეცარი ექსპერტების გამოცდილებამ ასწავლა სოკრატეს, თუ რა სახის ცოდნას ფლობს ის და როგორ უნდა ესმოდეს ორაკულის განაჩენი, რომ ის არის "ყველაზე ბრძენი კაცი" (ბოდიში 21a – 23a). ის ითვლება ადამიანთა შორის ყველაზე ბრძენად, რადგან არ ამტკიცებს, რომ იცის ის, რაც არ იცის, მაგრამ იცის ის, რაც იცის და რაც არ იცის. მას აქვს ეს ცოდნა, რადგან იგი შეისწავლის მის რწმენას და ამით იყენებს მეორე რიგის ცოდნას, რომელიც ასევე, პრინციპში მაინც, ხელმისაწვდომია მისი თანამოსაუბრეებისთვის.

დასკვნა. გასაკვირი არ უნდა იყოს ჩვენთვის, რომ პლატონური დიალოგების თანამოსაუბრეებმა ვერ მიიღეს დასკვნითი პასუხები სოკრატეს კითხვებზე. უპირველეს ყოვლისა, ცხოვრება არის უკიდურესად რთული ბიზნესი და ამის გააზრება, ფაქტობრივად, მთელი ცხოვრების განმავლობაში შესრულებული ამოცანაა. მეორეც, წარმატებული ცხოვრება არ არის ფაქტი, რომლის აღმოჩენაც ჩვენ შეგვიძლია, საკუთარ თავზე და ცხოვრების წესზე ფიქრის გარეშე. ორივე ამ მიზეზის გამო ძნელი წარმოსადგენია, ვინმემ შეძლოს ბედნიერების განსაზღვრული ფორმულის პოვნა, რომელიც ყველას დაარწმუნებს. ანალოგიურად გასაკვირი არ უნდა იყოს ის, რომ პლატონის ბევრ დიალოგში ორი თანამოსაუბრეც კი არ ეთანხმება ბედნიერების გარკვეულ კონცეფციას. სოკრატეს თანახმად, არსებობს ელემენტარული

ი. ჰარდი

რწმენა წარმატებული ცხოვრების შესახებ, რომელზეც ყველა ადამიანს შეუძლია შეთანხმდეს საკუთარი თავისთვის ძალიან მნიშვნელოვანი საკითხის განხილვის გამო. პლატონიკურ დიალოგებში სოკრატე იწყება იმ მოსაზრებიდან, რომ ყველა ადამიანს სურს, რომ მისი ცხოვრება წარმატებული იყოს და ამიტომ სურს, რომ მისი სული კარგ მდგომარეობაში იყოს, რაც მას საშუალებას მისცემს გააცნობიეროს თავისი ძირითადი ბედნიერება. ადამიანი იმყოფება ამ მდგომარეობაში, როდესაც ის ფლობს მოქმედების მმართველ ცოდნას, რომლის საშუალებითაც მას შეუძლია წარმატებით წარმართოს საკუთარი გონებრივი შესაძლებლობების გამოყენება, კერძოდ, ის სათნოებები, რომლებსაც ფლობს. სოკრატეს თანამოსაუბრეები ეთანხმებიან ამ მოსაზრებებს. ზოგი მათგანი ნამდვილად ამტკიცებს ამ ცოდნას, ზოგი მაინც მიისწრაფვის მისკენ და ამ მიზეზით სოკრატეს ეძებს სახელმძღვანელოდ. არავის სურს იფიქროს საკუთარ თავზე, როგორც ის, ვისაც სურს რაიმეს გაკეთება, არ იცის, აქვს თუ არა ამის საფუძველი. ახლა სოკრატეს სურს აჩვენოს თავის თანამოსაუბრეებს, რომ თქვენ მხოლოდ სასურველი მოქმედებების შესრულება ხართ, თუ იცით, რაც შეიძლება ზუსტად, რომელი მოქმედებები ნამდვილად არის სასურველი, თუ თქვენს სურვილებს მართავს (რაც შეიძლება უკეთესი) ცოდნა და არ გსურთ არღვევს სხვების ინტერესებს, რაც ეხება მათ ბედნიერებას. მას შემდეგ, რაც გაიგებთ, რომ ამ სამი ზოგადი, უმაღლესი მოდალური მიზნის მისაღწევად უნდა მიხვიდეთ თქვენი ბედნიერებისკენ, თქვენ გაგიჩნდებათ აშკარა სურვილი ამ მიზნების განხორციელებისა.

სოკრატეოსი მიმართავს თავის თანამოსაუბრეების, როგორც რაციონალური ადამიანების საკუთარ სურათს, რომელთაც სურთ ცოდნით იმოქმედონ (შდრ. Euthyphro 4e4–5a2, 15d4 – e2). ჩვენ არ ვდგამთ ნაბიჯს ისე, რომ არ გვჯეროდეს, რომ ვიცით რას ვაკეთებთ. ჩვენ ვსწავლობთ ჩვენს რწმენებსა და სურვილებს, რადგან ვიცით, რომ არასწორი ვართ ჩვენი სპონტანური რწმენით სასურველი მოქმედებების შესახებ, მაგრამ არასდროს გვინდა შეცდომა. თუ იცით, რომ შეცდომაში ხართ იმის ცოდნაში, თუ რა არის სინამდვილეში კარგი (თქვენთვის და სხვებისთვის), მაშინ საკუთარი ქმედებები ისეთი სიზუსტით და გულმოდგინედ უნდა გაითვალისწინოთ, რომ მინიმუმ თავიდან აიცილოთ ის შეცდომები, რომელთა თავიდან აცილებაც თქვენივე ზუსტით შეგიძლიათ და ფრთხილად აზროვნება. სოკრატეს სურს, რომ მისმა თანამოსაუბრეებმა შეაფასონ და სერიოზულად მოეკიდონ თავიანთ აზრებს საკუთარი შემეცნებითი ცოდნის შედეგად. სოკრატული მენაობა განსაკუთრებით ზრუნავს აზრებზე. ყველას შეუძლია გააკეთოს საკუთარი თავისთვის, საკუთარი პასუხისმგებლობით, რასაც სოკრატე აკეთებს, როდესაც ის ზრუნავს სხვების აზრებზე. თუ სერიოზულად მიუდგებით თქვენს აზრებს, თქვენ, ასევე, აიღებთ პასუხისმგებლობას იმ შედეგებზე, რაც თქვენს გადაწყვეტილებებს მოაქვს სხვების სიცოცხლეზე. ამ

მიზეზით, გადაწყვეტილებები ყოველთვის უნდა ეფუძნებოდეს (საუკეთესო) ცოდნას (Laches 184d5 – e9). სერიოზულად ვფიქრობთ ცხოვრებაზე - ეს არის ის, რაც სოკრატესგან შეგვიძლია ვისწავლოთ.

დანართი

სოკრატული გამოკვლევის მოდული

სოკრატული ფორმის კითხვის მიზანი რა არის F? არის მკაფიო განმარტება, ახსნის ძალა. მისი თანამოსაუბრეების პასუხებს სოკრატულ კითხვებზე, თუ რა არის, სოკრატე განიხილავს, როგორც ჰიპოთეტურ განმარტებებს. მართალია, პლატონი არ ფლობს ადეკვატური განმარტების თანამედროვე კონცეფციას, მაგრამ ბევრ დიალოგში, მაგალითად, ლაჩში, საკმაოდ ნათელია, რომ სოკრატესთვის მისაღები პასუხი რა არის F კითხვაზე არის მკაფიო განმარტება. ამრიგად, სოკრატე ეკითხება ლეჩებს, ნამდვილად არის თუ არა გარკვეული სიმამაცის შემთხვევები შესაბამისი შემოთავაზებული განსაზღვრებლების ქვეშ (და პირიქით) და ესმის თუ არა ადამიანი, რასაც უწოდებენ F, მაგალითად „გამბედაობა“ ან „სიჩქარე“, თითოეულ შემთხვევაში ზუსტად რა არის განსაზღვრების შინაარსი, შესაბამისად, რა არის განიხილვა, თითოეულ შემთხვევაში, როგორც ინფორმაცია იმის შესახებ, თუ რა არის.

განმარტება შედგება განსაზღვრებისგან. განსაზღვრება არის ყველაფრის მთელი რიგი, რაც ექვემდებარება განსაზღვრებებს, მაგალითად, გამბედავი ხასიათის თვისების ან თამამი მოქმედების ყოველი შემთხვევა. განმარტება შეიცავს უნივერსალურად რაოდენობრივად დადგენილ წინადადებას ან რამდენიმე უნივერსალურად რაოდენობრივად განსაზღვრულ წინადადებას განსაზღვრების შესახებ. F-ს განმარტებებში ნახსენებია F-ს მდგომარეობის მისაღებად საჭირო და საკმარისი პირობები, როგორცაა მამაცური ქმედებების პირობები. იმის ცოდნა, თუ რა არის რაიმე, ნიშნავს იმის ცოდნას, თუ რა პირობებში ხდება გარკვეული ვითარება. ევთიფროში, რომელიც ეხება ღვთისათნობის განმარტებას, სოკრატე ახასიათებს განმსაზღვრელი კითხვის ობიექტს, როგორც ის, რაც "ყოველთვის თავისთავად იგივეა" ყველა ღვთისმოსავ (ან არა ღვთისმოსავ) მოქმედებაში (5c8 – d6). ეს ნიშნავს: ზოგადი ტერმინით "F", როგორცაა ზოგადი ტერმინი "ღვთისმოსავი", ჩვენ ვგულისხმობთ არა მხოლოდ კონკრეტულ ან მოვლენას, მაგალითად, კონკრეტულ ღვთისმოსაობას, არამედ ყოველთვის ვგულისხმობთ იმავე ზოგად მდგომარეობას, როგორც ფორმა F.

აშკარა დეფინიციის ზუსტი გამოხატვა უნივერსალურად რაოდენობრივად განსაზღვრული, ორპირობითი წინადადების სახეს იღებს: ყოველი X-სთვის X-ს აქვს F თვისება, და თუ მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ X-ს აქვს თვისებები

ი. ჰარდი

{E1, ..., En}. პლატონის დიალოგებში განმარტებები ზოგადად გამოხატულია მარტივი დეკლარაციული წინადადების სახით, როგორცაა "გამბედაობა გონივრული სიმტკიცეა", რომელშიც გრამატიკული საგნის ადგილს იკავებს ის არსებითი სახელი, რომელიც განსაზღვრავს განსაზღვრულ ნივთს, ხოლო პრედიკატურის ადგილს განსაზღვრულები იკავებენ. ადეკვატურ განსაზღვრებაში განსაზღვრებები ექსტენსიურად და ინტენსიურად იდენტურია. გაფართოება არის ყველა დეტალებისა და ინსტანციების ერთობლიობა, რომლებიც განისაზღვრება განსაზღვრებების ქვეშ. სწორედ ამ წყობას გულისხმობს სოკრატე, როდესაც ლაჩებში საუბრობს "რა არის იგივე სიმამაცე ყველა შემთხვევაში". მიზანი არის განსაზღვრების წინადადებების ინფორმაციული შინაარსი; ეს არის ის, რაც ადამიანმა იცის F მდგომარეობის შესახებ, თუ გააცნობიერებს განსაზღვრულ წინადადებათა მნიშვნელობას. განსაზღვრების გაფართოება და მიზანი მიზნად ისახავს მიზანს, როდესაც ლაჩებში სოკრატე აყენებს კითხვას გამბედაობის შესახებ: "რა ფაკულტეტია ეს, იგივე სიამოვნებისგან თუ ტკივილისგან თუ რომელიმე იმ საკითხში, რაზეც ახლა ვთქვით უნდა მოიძებნოს, რაც გამორჩეულია სიმამაცის სახელით" (Laches 192b). წინადადების (ან ვარაუდის) მნიშვნელობის გაგება გულისხმობს მისი ჭეშმარიტი პირობების ცოდნას. თუ ჩვენ გვესმის განსაზღვრული მნიშვნელობის მნიშვნელობა და ამით ვიცით მასში მოცემული წინადადებების ჭეშმარიტი პირობები, მაშინ ასევე ვიცით შესაბამისი პრედიკატის, ანუ ზოგადი ტერმინ „F“ - ის სწორი გამოყენების პირობები. F-ს განმარტება ამ თვალსაზრისით არის ტერმინის "F" განმარტება, რომელიც ჩვეულებრივ ხდება როგორც დამოუკიდებელი ლექსემა და ასრულებს გარკვეული თვისების კონკრეტულ თვისებას მიკუთვნებას, მაგალითად წინადადებაში "პიროვნება P არის გაბედული".

F-ს განმარტებით ასევე ნათქვამია აუცილებელი და საკმარისი პირობების გარკვეული მდგომარეობის მისაღებად (ან გარკვეული სიტუაციისთვის), რომელზეც ვრცელდება "F" განმარტება. ცალკეული სიტუაციები ან სიტუაციები, რომლებიც F-ს განსაზღვრების ქვეშ მოექცევა, არის F-ს შემთხვევები. განმარტების ობიექტი არის საქმის უნივერსალური მდგომარეობა, იმდენად, რამდენადაც განმარტება არ გულისხმობს კონკრეტულ სიტუაციას, როგორც ასეთს, არამედ ასახავს სპეციფიკური სიტუაციის პირობებს, რომელსაც გააჩნია თვისება, რომელსაც ფლობს ამ ტიპის ყველა სიტუაცია, ანუ F-ის ყოველი შემთხვევა (შედარება, მაგალითად, Laches 198c9–199a9). განმარტებები, რომლებზეც სოკრატე საუბრობს თავის თანამოსაუბრებთან, საერთო ძიების ობიექტია. თანამოსაუბრები შეისწავლიან, მოიცავს თუ არა შემოთავაზებული განმარტება განსაზღვრულ F-ს ყველა მაგალითს. ამით ისინი ზოგჯერ ეჯახებიან F-ს ახალ თვისებებს ან F-ს შემთხვევებს, რომლებიც მანამდე არ განიხილეს. ამიტომ შესაძლებელია,

თანამოსაუბრეებმა შემოთავაზებული განმარტების შესწავლისას არა მხოლოდ შეცვალონ განსაზღვრებები, ანუ F მდგომარეობის აღწერა და ახსნა, არამედ ასევე განსაზღვრონ F მითითება.

ჰიპოთეტური დეფინიციის შესწავლისას თანამოსაუბრეები ორ ინტელექტუალურ ოპერაციას იძახებენ: ერთი მხრივ, ისინი ამოწმებენ, მოცემულია თუ არა F-ის გარკვეული შემთხვევები რაიმეს მითითებისას, თუ რა არის უნივერსალური F და მეორეს მხრივ, არის თუ არა გარკვეული განსაკუთრებული ნამდვილად F-ის მაგალითი. ორივე იწყება ორმაგი ჰიპოთეზადან: დასაწყისისთვის ისინი ივარაუდებენ, რომ მოცემული უნივერსალური F გარკვეულ თვისებებს ფლობს და სვამენ კითხვას, აქვს თუ არა F-ს შესაძლო შემთხვევას ყველა ეს თვისება. ისინი ასევე თვლიან, რომ გარკვეული შემთხვევები ნამდვილად არის F ფაქტები და ეკითხებიან, ფარავს თუ არა F განმარტება ამ შემთხვევებს სრულად. ამრიგად, ლაჩების თანამოსაუბრეები ერთი რამით იკვლევენ, აჩვენებს თუ არა მოქმედებები, რომლითაც ადამიანი გონივრული დაჟინებით ემუქრება საშიშროებას, რომ გამბედაობა მდგომარეობს იმაში, რომ ეს ყველა შემთხვევაში გააკეთოს ზუსტად. ნამდვილად გაბედულად მიიჩნევა ჯარისკაცების ქცევა, რომლებიც იბრძვიან უმაღლესი ტექნოლოგიით და უფრო მეტი რაოდენობით ბრძნული სიმტკიცით უპირისპირდებიან მოწინააღმდეგეებს. ერთად განიხილება ორი კითხვა: რა არის F? და: არის თუ არა ეს X განსაკუთრებული შემთხვევა F? სოკრატე ცდილობს ამ ორი ინტელექტუალური ოპერაციის საშუალებით დაამყაროს ბალანსისარწმუნო (ჰიპოთეტურ) განმარტებებსა და საყოველთაოდ მიღებულ რწმენებს შორის F-ს განსაკუთრებული შემთხვევების შესახებ, მაგალითად, მამაცური ქმედებების უდავო შემთხვევები. პლატონის დიალოგებში განხილული შემოთავაზებული განსაზღვრებები შემდეგი ფორმისაა: თითოეული X-სთვის X-ს აქვს თვისება F, თუ მხოლოდ იმ შემთხვევაში თუ X-ს აქვს თვისებები $\{E_1, \dots, E_n\}$. მაგალითად, ეს არის ლაჩის (192b-d) სიმამაცის განმარტება: თითოეული ადამიანისთვის სიმართლეა, რომ ის არის გაბედული, თუ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის არ შეუშინდება საშიშროებას და მისი ქცევა ერთდროულად ბრძნულიცაა და საქებარიც. მოდით განვიხილოთ ორი მაგალითი: თუ ადამიანი გაბედულია, და თუ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის არ შეუშინდება საშიშროებას და მისი ქცევა ერთდროულად ბრძნულიცაა და საქებარიც; და თუ ყველა ადამიანი, ვინც გაივლის ხანგრძლივ მკურნალობას, ემუქრება შეუპოვრობის საშიშროება (მისი სამედიცინო მდგომარეობიდან გამომდინარე საშიშროება) და ეს ქცევა ერთდროულად ბრძნულიცაა და საქებარიც, მაშინ ყველა, ვინც გადის ხანგრძლივ მკურნალობას, გაბედულია. თუკი კაპიტანი საშიშ მოგზაურობას გეგმავს ვენეციიდან კვიპროსში, მართავს გემს საზღვაო წინდახედულობით და მისი საზღვაო სანაოსნო სანაქებოა (მაგალითად, რადგან მან ოტელო

ი. ჰარდი

კვიპროსამდე მიიყვანა), მაშინ ის მამაცურად მოქმედებს. ზემოთ ხსენებული განმარტების პრინციპიდან გამომდინარეობს სხვა პრინციპი, რომელსაც სოკრატე ხშირად იყენებს განმარტებების უარყოფისას: თუ არსებობს მინიმუმ ერთი X , რომელიც, მიუხედავად იმისა, რომ ფლობს ზოგიერთს, და არ ფლობს ყველა განსაზღვრულ თვისებას $\{E_1, \dots, E_n\}$, მაშინ არავითარ შემთხვევაში, რომ ყოველ X -ს აქვს ქონება F . სოკრატე იყენებს ამ პრინციპს, შემცირების და აბსურდუმის ლოგიკურ წესთან ერთად, აერთიანებს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო დაშვებას განსაზღვრულ საკითხთან დაკავშირებით, რაზეც მისი თანამოსაუბრე თანახმაა, შემდეგ კი გამოაქვს დასკვნა, რომ შემოთავაზებული განმარტება მცდარია. სოკრატესა და ლაჩეს შორის დისკუსია აჩვენებს ამ მოდელის ორ მაგალითს (192b – 193d). ლეჩესის პირველ განმარტებაში ნათქვამია: მართალია ყველა ადამიანისთვის და ყველა ქმედებისათვის, რომ ადამიანი გაბედულია, თუ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ მას ემუქრება სიმტკიცე. თუ მოქმედება გაბედულია, ესეც საქებარია. მაგრამ ზოგიერთი ქმედება არ არის საქებარი. ასე არ არის, რომ ყველა ადამიანი არის გაბედული, როდესაც მას ემუქრება საფრთხე გამძლეობით. მეორე, შესწორებული ვარაუდით ნათქვამია, რომ ადამიანი მამაცია, მხოლოდ მაშინ, თუ მას საფრთხე ემუქრება, მაგრამ ზოგიერთი ქმედება (ისევე) არ არის საქებარი. ამიტომ სიმართლე არ არის, რომ ყველა ადამიანი გაბედულია, თუ მხოლოდ მაშინ, თუ მას საფრთხე ემუქრება ბრძნული სიმტკიცით.

**ბიზნესი, მენეჯმენტი და
ბუღალტრული აღრიცხვა
Business, Management and Accounting**

ბიზნესი, მენეჯმენტი და ბუღალტრული აღრიცხვა (სხვადასხვა)

**ინფორმირებულობის როლი კორპორაციული სოციალური
პასუხისმგებლობის შესახებ**

ნანა ლუხუტაშვილი,

nana.lukhutashvili@atsu.edu.ge

მარიამ დენოსაშვილი,

denosashvili.mariami@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

სტატიაში განხილულია ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის არსი და მნიშვნელობა დღევანდელ საზოგადოებაში. გაანალიზებულია კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ არსებული ინფორმირების დონის განსაზღვრის მიზნით ჩატარებული გამოკითხვა. კვლევის შედეგები მოწმობს, რომ თანამედროვე მომხმარებლები კომპანიებისაგან მოითხოვენ გაცილებით მეტს, ვიდრე უბრალოდ ხარისხიანი პროდუქციისა და მომსახურების წარმოება.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა; კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა; მოტივაცია; შეფასების კრიტერიუმები; სოციალური ანგარიშგება.

ბიზნესის არსი მხოლოდ მოგების გაზრდა არაა. მისი მიზანი ცალკეული პირებისა და მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობაა, რაც სოციალურ პასუხისმგებლობაში გამოიხატება. როგორც მკვლევარი ჩარლზი აღნიშნავს, „ბიზნესი გამოგონილია იმისათვის, რომ გაზარდოს არა მილიონობით დოლარის რაოდენობა, არამედ ბედნიერი ადამიანების რიცხვი“ (შენგელია 2008: 2).

დღეს კომპანიების წარმატებული საქმიანობისათვის საკმარისი არაა კაპიტალის დაგროვება, გადასახადების გადახდა, მაღალი ხარისხის პროდუქციის წარმოება და მომსახურების გაწევა, ადამიანთა დასაქმება და ა.შ. საზოგადოება ბიზნესისაგან გაცილებით მეტს მოელის, რაც გამოიხატება პერსონალის კეთილდღეობაზე ზრუნვაში, ეკოლოგიური პრობლემებისა და ადამიანური ურთიერთობების მოგვარებაში.

ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობაში გულისხმობენ ისეთ ბიზნეს საქმიანობას, რომელიც პოზიტიურად ზემოქმედებს საზოგადოებაზე და უზრუნველყოფს სოციალურ, ეკონომიკურ და ეკოლოგიურ მდგრად განვითარებას.

ბოლო პერიოდში საზოგადოებაში სულ უფრო ხშირად მუსირებს ტერმინები „ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა“ და „კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა“. ძალზედ ცოტამ თუ იცის არსებობს თუ არა მათ შორის განსხვავება. ექსპერტებისა და სპეციალისტების აზრით განსხვავება ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობასა და კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობას შორის ზოგიერთი ნიუანსში შეინიშნება. კერძოდ: **ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა** ზოგადი სახისაა და ქვეყნის წინაშე მდგარი მასშტაბური სოციალური პრობლემებითაა დაინტერესებული. კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა კონცენტრირებულია, ერთის მხრივ კორპორაციული პრობლემების მოგვარებაზე, ხოლო მეორეს მხრივ ადგილობრივი საზოგადოების სოციალურ-ეკოლოგიური პრობლემების გადაწყვეტაში მონაწილეობაზე.

განასხვავებენ **ბიზნესის საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის შიდა და გარე მიმართულებებს.**

ბიზნესის საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობის შიდა მიმართულება ფაქტობრივად კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობაა, რომელსაც მიეკუთვნება: შრომის უსაფრთხოება და ანაზღაურების სტიმულირება; თანამშრომელთა დამატებითი სამედიცინო და სოციალური დაზღვევა; ადამიანური რესურსების განვითარება სასწავლო და კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამების დახმარებით; კრიტიკულ სიტუაციებში მუშაკებისათვის დახმარების გაწევა (ელ. რესურსი: <https://csrjournal.com/vidy-socialnoj-otvetstvennosti-biznesa>);

ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის გარე მიმართულება ორიენტირებულია იმ პრობლემათა მოგვარებაზე, რომლებიც, ფართო გაგებით, საზოგადოებრივად აქტუალურია. ასეთ საკითხებს მიეკუთვნება: სპონსორობა და კორპორაციული ქველმოქმედება; ზრუნვა გარემოს დაცვაზე; ურთიერთქმედება ადგილობრივ საზოგადოებრივ ჯგუფებთან და ხელისუფლებასთან; მზადყოფნა კრიზისულ სიტუაციებში პროცესების დარეგულირებისათვის; პასუხისმგებლობა საწარმოს პროდუქტისა და გაწეული მომსახურების ხარისხზე (ელ. რესურსი: <https://csrjournal.com/vidy-socialnoj-otvetstvennosti-biznesa>).

კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა განპირობებულია **მყარი მოტივაციით**, ასეთ მოტივებს მიეკუთვნება: კორპორაციაში ადამიანურ რესურსებზე ზრუნვით შესაძლებელია არა მარტო კადრების დენადობის თავიდან აცილება, არამედ საუკეთესო სპეციალისტების მოზიდვაც; კომპანიაში შრომის ნაყოფიერების ზრდა; ზოგადად კომპანიის რეპუტაციის ზრდა და იმიჯის გაუმჯობესება; კომპანიის ნაწარმის და მომსახურების რეკლამირება; კომპანიის საქმიანობის გაშუქება მასობრივი ინფორმაციის

6. ლუხუტაშვილი, მ. დენოსაშვილი

საშუალებით; კომპანიის სტაბილურობა და მდგრადი განვითარება გრძელვადიან პერსპექტივაში; ინვესტიციების მოზიდვის შესაძლებლობების ზრდა; საზოგადოებაში სოციალური სტაბილურობის შენარჩუნების ხელშეწყობა; საგადასახადო შეღავათები (ასათიანი 2012:145).

მთელი მსოფლიოს მასშტაბით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ე.წ. „სტეიკჰოლდერების“ (საზოგადოება, მთავრობა, კრედიტორები, მეწილეები, მომწოდებლები, თანამშრომლები, მენეჯერები, მომხმარებლები) ინფორმირებულობას სოციალურად პასუხისმგებელი კომპანიების საქმიანობის შესახებ (Михаилина 2013:22). ცხადია, რომ გამჭვირვალობა აუცილებელია არა მარტო ინვესტორების მოზიდვისა და აქციონერების მიერ შემოსავლების მისაღებად, არამედ იმისთვისაც, რომ ბიზნესმა სრულფასოვანი დიალოგი დაამყაროს საზოგადოებასთან. ბიზნესი ვალდებულია მზად იყოს უკუკავშირის მისაღებად, ადეკვატურად ახსნას-გაიგოს იგი, ოპერატიულად მოახდინოს რეაგირება და გაგზავნოს საპასუხო სიგნალი. უკვე წარსულს ჩაბარდა ცალმხრივი კომუნიკაციის დრო, სადაც საზოგადოებას საკმაოდ პასიური როლი ეთმობოდა.

საზოგადოების ინფორმირებულობისას გასათვალისწინებელია რამოდენიმე ასპექტი: **ერთი მხრივ**, ინფორმირებულობის დონეები მასალების შინაარსისა და მიწოდების თვალსაზრისით სხვადასხვაა. **მეორე მხრივ**, არსებობს კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ ინფორმაციის გავრცელების სხვადასხვა მეთოდები და ხერხები.

ინფორმაციის წყაროები, რომლითაც საზოგადოება ღებულობს ცნობებს კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ, იყოფა 5 ჯგუფად: 1. **მასობრივი ინფორმაციის საშუალებები**: პრესა, ტელევიზია, ინტერნეტსაიტები, სოციალური ქსელები, თემატური პორტალები; 2. **ადამიანები**: კოლეგები, პარტნიორები, ნაცნობები, პროფესიული კავშირები, კომპანიის პირველი პირები, ექსპერტები. 3. **პროფილური ღონისძიებები**: კონფერენციები, სამიტები, ფორუმები, სემინარები, მრგვალი მაგიდები, საჯარო პრეზენტაციები, კონკურსები, ტრენინგები, ბიზნეს-სემინარები, გამოცდილების გაზიარება, კლუბების შექმნა და ა.შ. 4. **ელექტრონული პუბლიკაციები**: წერილები ელექტრონულ ფოსტაზე, ტელეგრამ-არხები, კონკრეტული ინტერნეტ-წყაროებისა და გამოცემების დასახელება; 5. **დოკუმენტები**: სახელმწიფო და საერთაშორისო კვლევები, ეფექტური პრაქტიკის კრებულები, **კომპანიის სოციალური ანგარიშგება** (ელ. რესურსი: <https://www.b-soc.ru/io/informirovanie-obshhestva-o-korporativnoj-soczialnoj-otvetstvennosti-i-soczialnom-partnerstve-praktiki-i-tehnologii/>).

სოციალური ანგარიში საერთაშორისო ბიზნეს-გარემოში კომპანიის

სავიზიტო ბარათია. სოციალურ ანგარიშგებაში იგულისხმება ანგარიშის წარდგენა კომპანიის არამომგებიანი მოღვაწეობის შესახებ, რომელიც დაკავშირებულია გარემოსდაცვით, ეკონომიკურ და სოციალურ სფეროებთან. სოციალური ანგარიში მიზნად ისახავს უპასუხოს იმ მნიშვნელოვან შეკითხვებს, რომლებიც შესაძლოა გაუჩნდეს საზოგადოებას კომპანიის საქმიანობისადმი. ამჟამად ითვლება, რომ სოციალური ანგარიშგება მეტყველებს კომპანიის წარმატებასა და გამართულ მენეჯმენტზე, რაც საბოლოო ჯამში ზრდის ინვესტიციების მოზიდვის შანსს.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ დასავლეთის ქვეყნებში კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შეფასება მეტად პოპულარულია საზოგადოებაში და მასში მრავალი აქტივისტი მონაწილეობს.

კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შეფასებისათვის იყენებენ ოთხ კრიტერიუმს, კერძოდ: ეკონომიკური, იურიდიული, ეთიკური და თავის თავზე აღებული სოციალური პასუხისმგებლობა (ასათიანი 2012: 159).

ეკონომიკური პასუხისმგებლობა: კომერციული ორგანიზაცია, პირველ რიგში არის საზოგადოების ძირითადი ეკონომიკური რგოლი, რომელიც პასუხისმგებელია საზოგადოებისათვის საჭირო საქონლისა და მომსახურების შექმნაზე. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური პასუხისმგებლობა მხოლოდ მოგებაზე და ეკონომიკურ ეფექტზეა ორიენტირებული.

იურიდიული პასუხისმგებლობა. კომპანია ეკონომიკური მიზნების მიღწევისას აუცილებლად უნდა იცავდეს საზოგადოების მიერ დადგენილ კანონებს. კანონებს როგორც წესი, გამოსცემენ ადგილობრივი და ცენტრალური ორგანოები.

ეთიკური პასუხისმგებლობა. ნიშნავს, ისეთ საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობას, რომელიც კანონით არ არის დადგენილი ან უშუალოდ არ ისახავს მიზნად ეკონომიკურ მოგებას.

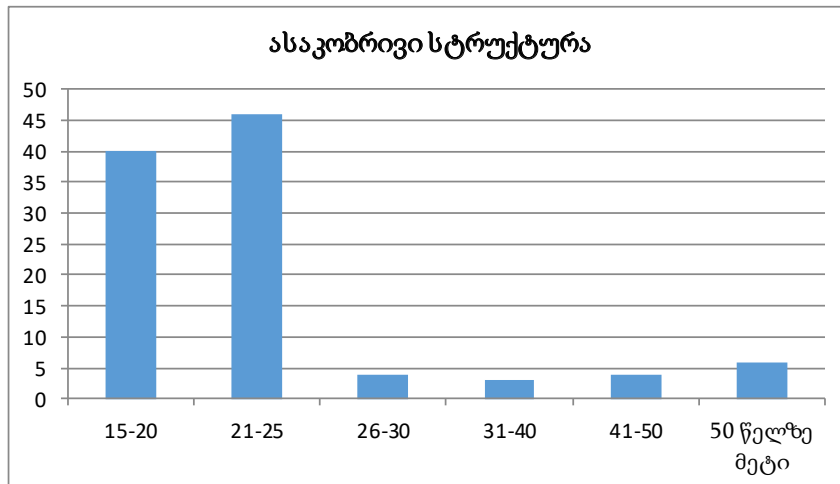
საკუთარ თავზე აღებული პასუხისმგებლობა. ატარებს მკვეთრად გამოხატულ ნებაყოფლობით ხასიათს და მიზნად ისახავს საკუთარი წვლილის შეტანას საზოგადოების კეთილდღეობაში. ეს მდგომარეობა განპირობებულია ზნეობრივი პასუხისმგებლობით და ძირითადად გამოიხატება საქველმოქმედო საქმიანობაში. ეთიკურ და თავის თავზე აღებულ პასუხისმგებლობას შორის დიდი განსხვავება არ არის.

მიუხედავად კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის (კსპ) საკითხების მნიშვნელოვნებისა და პოპულარობისა, ინფორმაციული გამჭვირვალობისა ბიზნეს-სტრუქტურებსა და სახელმწიფო თუ არასამთავრობო ორგანოების დონეზე, საზოგადოების ინფორმირება კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ მაინც საკმაოდ

6. ლუხუტაშვილი, მ. დენოსაშვილი

დაბალია. იმის გასარკვევად, თუ რამდენად შეესაბამება ზემოთქმული სიმართლეს, გადავწყვიტეთ ჩაგვეტარებინა სოციალური გამოკითხვა.

ჩვენს მიზანს წარმოადგენდა განგვესაზღვრა კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ არსებული ინფორმირების დონე. სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენდა 15 წლიდან 50 წელს ზემოთ ასაკის პირები. რესპოდენტებთან კომუნიკაცია დავამყარეთ ვიზუალური, თვითშევისებადი (კორპორაციული და პირადი ელექტრონული ფოსტის, ინტერნეტით) მეთოდით. შეკითხვები იმგვარად იყო ფორმულირებული, რომ მათ შეეძლოთ ზუსტად გაეცათ პასუხი. გამოკითხვაში მონაწილეობა მიიღო 103 პირმა, რომელთაგან 70 (68%) მდებრობითი, ხოლო 33 (32 %) მამრობითი სქესის წარმომადგენელია. გამოკითხულთა ასაკობრივი სტრუქტურა ასეთია:

ანკეტაში დასმულ კითხვებზე:

1. გსმენიათ თუ არა რაიმე, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის (კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის) შესახებ? რესპოდენტთა პასუხები შემდეგნაირად განაწილდა: 79%-მა აღნიშნა, რომ სმენია კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ. 21%-ისათვის-ძირითადად 15-20 წლამდე ასაკის ახალგაზრდებისათვის-ტერმინი უცხოა.

2. თქვენი აზრით, ბიზნესის მთავარი მიზანი მხოლოდ მოგების მიღება უნდა იყოს? გამოკითხულთა 6%-მა დადებითი პასუხი გასცა, ხოლო 94 % თვლის, რომ ბიზნესის მიზანი მოგების მიღებასთან ერთად ცალკეული პირებისა და მთლიანად საზოგადოების კეთილდღეობაზე ზრუნვაა.

გამოკითხულთა 21%-დან, რომელთაც ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის შესახებ არ სმენიათ, 86%-ის აზრითაც ბიზნესი მხოლოდ მოგების მიღებაზე არ უნდა იყოს ორიენტირებული.

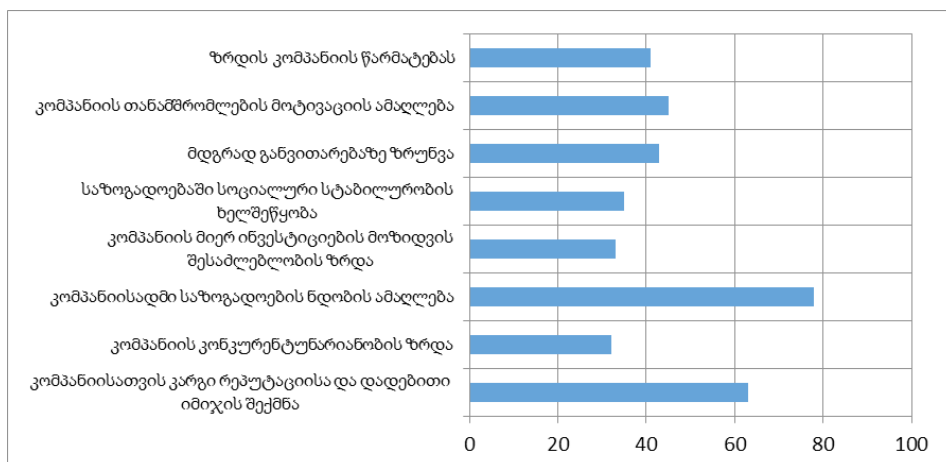
3. ბაზრისა და საზოგადოებრივი აზრის შემსწავლელი საერთაშორისო ინსტიტუტის მიერ 2009 წელს ჩატარებული კვლევების საფუძველზე დადგინდა, რომ რუსეთის მოსახლეობის 53 %-სათვის, მნიშვნელოვანი იყო მათ მიერ შეძენილი სხვადასხვა სახის პროდუქცია და მომსახურება წარმოებული ყოფილიყო სოციალურად პასუხისმგებელი კომპანიების მიერ. აშშ-ის მოსახლეობისათვის აღნიშნული მაჩვენებელი შეადგენდა 78 %-ს.

ანალოგიურ შეკითხვაზე - **პროდუქტის ან მომსახურების შეძენისას, თქვენთვის მნიშვნელოვანია ექნებოდა თუ არა რამდენად არის კომპანია ან ორგანიზაცია სოციალური პასუხისმგებლობის მატარებელი?** რესპოდენტთა 90% პროცენტისათვის პროდუქციისა თუ მომსახურების შეძენისას მნიშვნელოვანი იქნებოდა მწარმოებელი კომპანია ატარებდეს სოციალურ პასუხისმგებლობას, ხოლო 10 % ამ ფაქტორს ყურადღებას არ მიაქცევდა.

4. თანამედროვე პერიოდში გარემოზე მავნე ზემოქმედება ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს. საკითხის აქტუალობიდან გამომდინარე, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობასთან მჭირდო კავშირშია ეკოლოგიურად მდგრადი განვითარებაც.

რესპოდენტებისათვის დასმულ შეკითხვაზე - **ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობას უნდა ატარებდნენ მხოლოდ ის კომპანიები, რომელთა პროდუქციის ან მომსახურების წარმოება საფრთხეს უქმნის გარემოს თუ ზოგადად ნებისმიერი ორგანიზაცია** - პასუხები შემდეგნაირად გადანაწილდა: 32 % მიიჩნევს, რომ ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობას უნდა ატარებდნენ მხოლოდ ის კომპანიები, რომლებიც უშუალოდ საფრთხეს უქმნიან ეკოლოგიას, ხოლო 68%-ის აზრით ნებისმიერი ორგანიზაცია უნდა ატარებდეს სოციალურ პასუხისმგებლობას.

5. კითხვაზე- **თქვენი აზრით, რა უბიძგებს კომპანიებს კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობისაკენ?** - შედეგები წარმოდგენილია დიაგრამაზე:

6. ლუწუტაშვილი, მ. დენოსაშვილი

რესპოდენტებს შეეძლოთ ჩამოთვლილი პასუხებიდან რამდენიმეს არჩევა. როგორც დიაგრამიდან ჩანს, გამოკითხულთა უმრავლესობისათვის კომპანიების დაინტერესება სოციალური პასუხისმგებლობით განპირობებულია საზოგადოების ნდობის ამაღლებითა (76%) და კარგი რეპუტაციისა და დადებითი იმიჯის შექმნით (61%);

6. ბოლო შეკითხვაზე - კომპანიების ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის საქმიანობის შესახებ ინფორმირებულობა მასმედიის საშუალებებით წარმოადგენს- პასუხები შემდეგნაირად გადანაწილდა (რესპოდენტებს შეეძლოთ ჩამოთვლილი პასუხებიდან რამდენიმეს არჩევა):

- რეკლამას კომპანიის საქმიანობის შესახებ - 46 %
- PR კომპანიას - 26 %
- ქვეყნის მოქალაქეების ინფორმირებას, იმის შესახებ, თუ რა ძალისხმევას მიმართავს ბიზნესი, სახელმწიფო ან საქველმოქმედო ორგანიზაციები ამ მიმართულებით - 64 %
- სხვა კომპანიების სტიმულირებას (მაგალითის მიცემას) მსგავსი კომპანიების განსახორციელებლად - 31%
- ბსკ კომპანიაში მომუშავე თანამშრომლებში სიამაყის გრძობის დაუფლებას - 16%

კვლევის მონაცემებიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ: აუცილებელია მოქალაქეებს სკოლის ასაკიდანვე მოვუთხროთ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის, ბიზნესსა და საზოგადოებაზე მისი გავლენისა და შედეგების შესახებ. ინფორმაცია უნდა იყოს სისტემური, წინასწარ დაგეგმილი, უბრალო, მიზანმიმართული.

მნიშვნელოვანია ფართო საზოგადოებას ვამცნოთ არა მხოლოდ კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობის პრინციპებსა და წარმატებულ პროექტებზე, არამედ იმ პრივილეგიებსა და მოგებაზე, რომელსაც კომპანიები იღებენ ღიად და კეთილსინდისიერად რეალიზებული პროექტებისა და პროგრამებისათვის.

კომპანიის დადებითი იმიჯის ჩამოყალიბებისა და საზოგადოების ნდობის მოსაპოვებლად გადამწყვეტი უნდა იყოს არა ერთჯერადი ინიციატივები, არამედ გეგმიური სოციალური ზემოქმედება. უნდა გვახსოვდეს, რომ წარსულს ჩაბარდა ის დრო, როცა მომხმარებელთათვის მნიშვნელოვანი მხოლოდ პროდუქციისა თუ მომსახურების შეძენა იყო.

კვლევის შედეგები ცხადყოფს, რომ დღეს მოთხოვნა კორპორაციულ სოციალურ პასუხისმგებლობასა და სიკეთეზე დიდია! ეს ის შემოქმედებითი იდეაა, რომელსაც შეუძლია გააერთიანოს ადამიანები არასტაბილური პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და პანდემიის მდგომარეობის დროსაც.

ლიტერატურა

ასათიანი ა. 2012. ბიზნესის ეთიკა და საზოგადოებრივი პასუხისმგებლობა. თბილისი: საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“.

შენგელია თ. 2008. ბიზნესის ადმინისტრირების საფუძვლები. თბილისი.

Виды социальной ответственности бизнеса. მოძიებულია 11. 12. 2020. მის.: <https://csrjournal.com/vidy-socialnoj-otvetstvennosti-biznesa>.

Информирование общества о корпоративной социальной ответственности и социальном партнерстве: практики и технологии. მოძიებულია 24.08.2019 მის.

<https://www.b-soc.ru/io/informirovanie-obshhestva-o-korporativnoj-soczialnoj-otvetstvennosti-i-soczialnom-partnerstve-praktiki-i-tehnologii/>

Михаилина С.А. 2013. *Корпоративная социальная ответственность.* Москва: МИЭТ.

Business, Management and Accounting (miscellaneous)

The Role of Public Awareness of Corporate Social Responsibility

Nana Lukhutashvili

nana.lukhutashvili@atsu.edu.ge

Mariam Denosashvili

denosashvili.mariami@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

The article considers the essence and importance of social responsibility of business in modern society. It also provides analysis of the survey conducted with a view to determining the existing level of public awareness of corporate social responsibility. The research results show that today's modern consumers require companies to do much more than just production of quality products and services.

Keywords: *business social responsibility; corporate social responsibility; encouragement of corporate social responsibility; evaluation criteria; social accountability.*

Business is not just about greater profits. It is aimed at achieving the well-being of individuals and society as a whole, as reflected in its social responsibility. As noted by the researcher Charles, “Business was not invented for increasing the number of millions of dollars, but actually for increasing the number of happy people”.

Business social responsibility implies the business that benefits the community

6. ლუხუტაშვილი, მ. დენოსაშვილი

and promotes a socially, economically and environmentally sustainable development model, while maximizing a positive effect and minimizing a negative one on the business community.

Recently, the terms “business social responsibility” and “corporate business responsibility” has been increasingly used in the community. Very few people know if there is difference between them. According to experts and specialists, this difference between business social responsibility and corporate business responsibility is a matter of nuance. In particular, **social responsibility of business** is of a general nature and is interested in broad social problems the country is facing. Corporate business responsibility, on the one hand, is focused on addressing corporate problems, and on the other hand, on solving local socio-environmental problems.

Globally, particular attention is attached to awareness of the activities of socially responsible companies among the so called “stakeholders” (community, government, creditors, shareholders, suppliers, employees, managers and consumers).

When raising public awareness, some aspects must be taken into account: **on the one hand**, the levels of awareness vary in terms of the content and delivery of material, and **on the other hand**, there are various methods and means of disseminating information about corporate social responsibility.

Social account is a business card of a company in an international business environment. Social accountability implies the publication of the report on the non-profit activities of a company in the economic, environmental and social fields. In fact, social account answers key questions that the general public may have about the company’s activities. In today’s world, it is believed that the company’s social accountability is an indicator of its success and effective management, which is essential for attracting investment.

It is also noteworthy that corporate social responsibility rating in Western countries is very popular in the community, and it involves many activists.

Despite the importance and popularity of issues related to corporate social responsibility (CSR) and information transparency in business structures and at the levels of State or non-governmental bodies, public awareness of corporate social responsibility remains relatively low. In order to find out whether it is true, we decided to undertake a social survey.

Our goal was to determine the existing level of public awareness of corporate social responsibility. The target group was people between the ages of 15 and 50 and over. We established the communication with respondents by visual, self-complementary (through the Internet, using corporate and private e-mails). The questions were formulated in a way that respondents can answer with any real accuracy. The survey received responses from 103 persons, including 70 female representatives (68%) and

33 male representatives (32%). The age structure of respondents is as follows (see Figure below):

Questions set in a questionnaire:

- 1. Have you ever heard of social responsibility (corporate responsibility) of business?** The proportions of respondents' replies were as follows: 79% of respondents indicated that they have heard of corporate responsibility, while for 21% of them, mostly young people between the ages of 15 and 20, were not familiar with this term.
- 2. Do you think that the main purpose of business should be only to gain profit?** 6% of respondents replied positively, while 94% of them consider that along with gaining profit, the purpose of business should also be to safeguard the welfare of individuals and society as a whole. Of 21% of respondents who had never heard of social responsibility of business, 86% also believe that business should focus not only on profits.
3. Research carried out in 2009 by the International Institute of Market and Public Opinion Research revealed that for 53% of the population of Russia, it was important that various products and services that they buy are produced by the socially accountable companies, while for the US population this figure was 78%.
4. Responding to the similar question – **When buying products and services, does it matter for you if the manufacturer company or organization is socially accountable?** 90% of respondents indicated that they believe that, when buying these products and services, the manufacturer company or organization should be socially accountable, while 10% of them would neglect this factor.
5. Harmful effect on the environment is a major concern in modern times. Owing to the relevance of this issue, social responsibility of business is also closely linked to environmentally sustainable development.

Responding to question – **Should the companies that manufacture products and services posing environmental dangers solely be socially accountable, or probably any organization should undertake this responsibility?** The proportions of respondents' replies were as follows: 32% of respondents believe that only the companies that manufacture products and services directly posing environmental dangers should be socially accountable, while 68% of them think that any organization should undertake social responsibility.

6. Responding to question – **What do you think might encourage companies to undertake social responsibility?** – the results are shown in Figure below:

Respondents were allowed to choose several possible replies. As Figure illustrates, for

6. ლუნუტაშვილი, მ. დენოსაშვილი

most respondents, the companies are incentivized to undertake social responsibility due to improved public confidence (76%) and an established reputation and a positive image (61%);

7. Responding to the last question – **What does awareness of companies' corporate social responsibility mean through mass media?** The proportions of respondents' replies were as follows (respondents were allowed to choose several possible replies):

- Promotion of company's activities - 46 %
- PR campaign - 26 %
- Informing citizens of the country of efforts being made by business, State or charitable organizations - 64 %
- Encouraging other companies (setting an example) to conduct similar campaigns - 31%
- Building a sense of pride in staff of companies with corporate social responsibility - 16%

Based upon the data of this research, we can conclude that: citizens of the country have to be informed about corporate social responsibility, as well as its results and effect on business and community. Information must be systematic, pre-planned, and forwarded in a simple and targeted fashion.

It is important to inform the broader community not only about the principle and successful projects of corporate social responsibility, but also about the privileges and profits that companies gain for the projects and programs they implemented open and in good faith.

In order to create positive company image and gain public confidence, of cru-

cial importance are not one-off initiatives, but a gradual social impact. We have to remember that time when consumers were only interested in buying products or services are already in the past.

The research results show that the need for corporate social responsibility and doing good now is high! This is creative idea that can bring people together even in times of unstable political, economic, social and pandemics conditions.

ეკონომიკა, ეკონომეტრიკა და
ფინანსები
Economics, Econometrics and Finance

ეკონომიკა და ეკონომეტრიკა

აგროპროდუქციის წარმოების შესაძლებლობები იმერეთის რეგიონში

ნიკო ჩიხლაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქუთაისის უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
nikoloz.chikhladze@atsu.edu.ge

ელგუჯა დეისაძე

ქუთაისის უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
elgija.deisadze@unik.edu.ge

ნაშრომში განხილულია იმერეთის რეგიონის რესურსული პოტენციალი, როგორც აგროპროდუქციის წარმოების შესაძლებლობა, ნაჩვენებია მისი გავლენა აგრარული წარმოების ეფექტიანობაზე და ამ პროცესის თანამედროვე გამოწვევები. რეგიონის სარესურსო მდგენელების (შრომითი, მატერიალურ-ტექნიკური, საფინანსო-ეკონომიკური და სხვა სახის რესურსები) მდგომარეობის ობიექტური შეფასება და რესურსების ფაქტორთა გამოყენების ეფექტიანობის ანალიზი აგროპროდუქციის წარმოების ძირითად მიმართულებათა განსაზღვრისათვის, სექტორის მდგრადი განვითარებისათვის, რეგიონის სასურსათო დამოუკიდებლობის და ეკონომიკური უსაფრთხოების განმტკიცებისათვის. სტატიაში ავტორები ავითარებენ აზრს იმის შესახებ, რომ რეგიონის ბუნებრივი უპირატესობების გამოყენება მეტ ეფექტიანობისთა არის შესაძლებელი საერთაშორისო ბაზარზე მაღალი ხარისხის პროდუქციის მიხედვით მოწინავე პოზიციების დასაკავებლად.

საკვანძო სიტყვები: რეგიონული განვითარება, აგროსექტორი, რესურსები, სასურსათო დამოუკიდებლობა, ეკონომიკური უსაფრთხოება.

ნებისმიერი ქვეყნის აგროსექტორის წარმატებული ფუნქციონირება ორგანულად უკავშირდება რესურსებით უზრუნველყოფის, სტრუქტურის და განახლების დინამიკის, ასევე გამოყენების ეფექტიანობის საკითხებს. აგროსექტორისათვის რესურსული პოტენციალი პროდუქციის წარმოების უმთავრესი მატერიალური საფუძველია. სწორედ მისი მდგომარეობა განსაზღვრავს ხარისხიანი და ხელმისაწვდომი პროდუქციის წარმოებას, ასევე ცალკეული რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებასაც. არსებული რესურსული პოტენციალი განაპირობებს თანამედროვე აგრარული პოლიტიკის მიზნებს, რეგიონული განვითარების ძირითად მიმართულებებს და მის ეფექტიანობას.

6. ჩიხლაძე, ე. დეისაძე

რეგიონის რესურსული პოტენციალი ფორმირდება ბუნებრივი პირობებით და ორგანულად დაკავშირებული, განსხვავებული ხარისხისა და მოცულობის შრომითი, მატერიალურ-ტექნიკური, საფინანსო-ეკონომიკური და სხვა სახის რესურსებით. ისინი მონაწილეობენ რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური და ეკოლოგიური სისტემის გაფართოებულ კვლავწარმოებაში და უზრუნველყოფენ დასახლებული სექტორის მდგრად განვითარებას. აღნიშნული განაპირობებს რეგიონის სასურსათო დამოუკიდებლობას და ეკონომიკური უსაფრთხოებას.

სსრკ-ის ფარგლებში ჩვენი ქვეყნის აგრარული სექტორი განვითარების მაღალი დონით გამოირჩეოდა, რომელიც ბუნებრივ პირობებსა და პოტენციალს ეყრდნობოდა. საბჭოთა კავშირის ბოლო წლებში ე.წ. საკავშირო ფონდს საქართველოდან მიეწოდებოდა წარმოებული ციტრუსების 21,9%, კარტოფილის 34,8%, ხილისა და კენკრის 20% და ბოსტეულის 11,1%. საბჭოთა პერიოდში საქართველოს დაახლოებით 1.3 მლნ. მოსახლეობა სამხრეთული სუბტროპიკული კულტურების (ჩაი, ციტრუსები) წარმოებიდან ყოველწლიურად ღებულობდა ნახევარ მილიარდ მანეთზე მეტ შემოსავალს (მოსახლეობის ერთ სულზე გაანგარიშებით თვეში - 32 მანეთი) (არჩვაძე 2019: 128).

საბაზრო სისტემაზე გარდამავალი პერიოდი მეტად მტკივნეული აღმოჩნდა საქართველოს ეკონომიკისათვის და რეგიონების აგრარული სექტორისათვის. 1994 წლისთვის 1988 წელთან შედარებით წარმოება თითქმის 4-ჯერ დაეცა.

მხედველობაშია მისაღები ის გარემოება, რომ მიწის რეფორმის პირველ ეტაპზე მრავალწლიანი ნარგავებით დაკავებული ფართობები დანაწევრდა და გაიცა კერძო მფლობელობაში. კომლთა მხოლოდ 25% ფლობს 3-4 ჰექტარ მიწას, რაც, ექსპერტთა აზრით, საქართველოს პირობებში წარმოებისათვის ოპტიმალურ რაოდენობად უნდა ჩაითვალოს. ოჯახთა 43% კი უკიდურესად მცირემიწიანია, მათ 0,5 ჰექტარზე ნაკლები ფართობი აქვთ (სამჭკუაშვილი 2013: 26).

ამჟამად, საქართველოს აგრარული სექტორი შრომის მწარმოებლურობით, კაპიტალტევადობით, ინვესტიციებითა და რიგი სხვა ეკონომიკური ინდიკატორით ეროვნული მეურნეობის ერთ-ერთი ჩამორჩენილი დარგია. ამ დარგზე, ბოლო მონაცემებით, მოდის ეროვნულ მეურნეობაში დასაქმებულთა 38.9% და ქვეყნის მშპ-ს 7.2%, ანუ ამ სფეროში შრომის მწარმოებლურობა ეროვნულ მეურნეობაში შრომის საშუალო მწარმოებლურობის მხოლოდ 18.2%-ია და აღნიშნული მაჩვენებლით ეკონომიკის დანარჩენი დარგების საშუალო დონეს 8.2-ჯერ ჩამორჩება (კოლუაშვილი ... 2020: 24).

1990-ანი წლების დასაწყისიდან იმერეთის რეგიონის აგროსექტორმა დაკარგა გასაღების ბაზრები, რამაც დიდი გავლენა მოახდინა ამ სექტორში

პროდუქციის წარმოების დესტიმულირებაზე. ამ პერიოდში ეკონომიკური სისტემის რღვევამ განაპირობა დარგის პროდუქტიულობის კატასტროფული შემცირება. სექტორის გადაწყობა საბაზრო ეკონომიკის პრინციპებზე მნიშვნელოვანი გართულებებით მიმდინარეობდა. რეგიონის სასოფლო-სამეურნეოსფეროს განვითარებაზე არსებითი გავლენა მოახდინა სახელმწიფო ქონების, მათ შორის, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების პრივატიზების პროცესმა. 1996 წლის მიწის რეფორმისა და მიწის იჯარის პროგრამის განხორციელების შედეგად სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ნახევარზე მეტი კერძო საკუთრებაში გადავიდა. რეგიონში პრივატიზებულია სახნავი მიწების 86%, მრავალწლიანი ნარგავების 80% და სათიბების და საძოვრების 10% (საქართველოს მთავრობის განკარგულება, 2016).

დღეისათვის იმერეთის რეგიონის აგრარული სექტორი უფრო მეტად ორიენტირებულია კომლის სასურსათო მოთხოვნების დაკმაყოფილებაზე და არა სარეალიზაციო პროდუქციის წარმოებაზე. ამ დარგში დასაქმებულთა უმეტესობა თვითდასაქმებულთა კატეგორიას განეკუთვნება და საქმიანობენ ოჯახურ მეურნეობებში. ფერმერული მეურნეობები განუვითარებელია და სოფლის მეურნეობის მოდერნიზაციის დონე დაბალია. აგრარული პროდუქციის წარმოების ტექნოლოგიები და მეთოდები მოძველებულია და განახლებას საჭიროებს.

რეგიონის ეკონომიკის ფუნქციონირების უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია რეგიონში წარმოებული დამატებული ღირებულება. იგი 2010-2018 წლებში ზრდის ტენდენციით ხასიათდებოდა (გაიზარდა 2,18-ჯერ).

ცხრილი 1.

იმერეთის რეგიონში წარმოებული დამატებული ღირებულების (დლ) დინამიკა 2010-2018 წლებში (მლნ. ლარი)

წელი	დამატებული ღირებულება
2010	1888.063
2011	2154.952
2012	2362.496
2013	2343.836
2014	2481.433
2015	3181.04
2016	2907.798
2017	3705.031
2018	4125.63

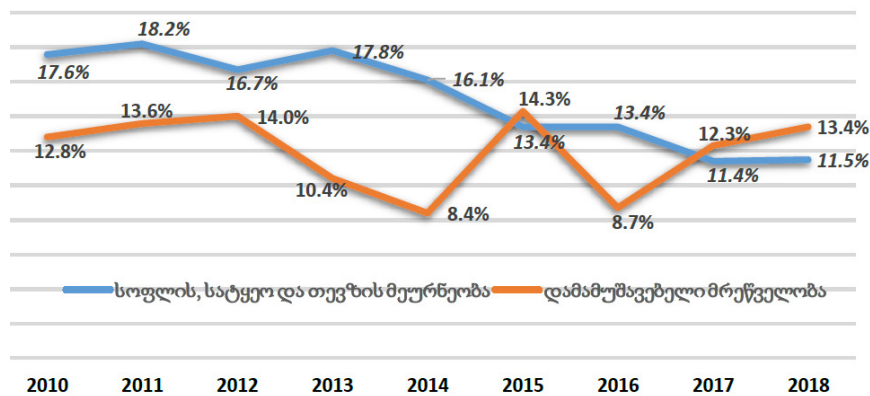
წყარო: <https://www.geostat.ge/regions/>

6. ჩიხლაძე, ე. დეისაძე

აღნიშნულის მიუხედავად, დარგების „სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობა“ და „დამამუშავებელი მრეწველობა“ ხვედრითი წილი რეგიონში შექმნილ დამატებულ ღირებულებაში შემცირების ტენდენციით ხასიათდება (იხ.ნახ. 1).

ნახაზი 1.

სოფლის, სატყეო და თევზის მეურნეობის და დამამუშავებელი მრეწველობის ხვ. წილი რეგიონში შექმნილ დღ-ში, %

წყარო: შედგენილია ავტორთა მიერ, საქსტატის მონაცემების მიხედვით.

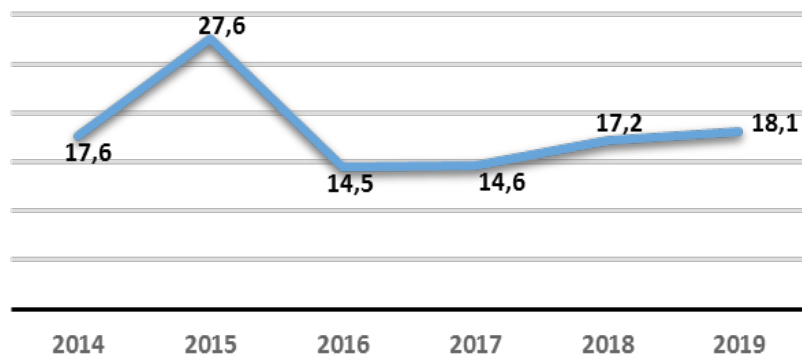
განვიხილოთ რეგიონის აგრარული სექტორის ზოგიერთი ძირითადი ასპექტი მისი მდგენელების მიხედვით. მრავალფეროვნებით გამოირჩევა რეგიონის ნიადაგი, მათი გეოლოგიური აგებულება, რელიეფი, კლიმატი და მცენარეული საფარი. არსებული ტიპის ნიადაგების გამოყენება შესაძლებელია ჩაის, ვაზისა და სუბტროპიკული კულტურების გასაშენებლად. სექტორის ერთ-ერთ ყველაზე დიდ გამოწვევას წარმოადგენს მიწის ნაკვეთების ფრაგმენტაცია და მიწის კადასტრიზაციის შესახებ სრულყოფილი ინფორმაციის არარსებობა. რეგიონში სახნავი ფართობი შეადგენს 62.3 ათას ჰექტარს.

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში სულ უფრო მზარდი ხდება ბოსტნეულის წარმოება და ექსპორტი. ბოსტნეულის წარმოების ტრადიცია, კლიმატური პირობები და ათვისებული პოსტსაბჭოთა სივრცის ბაზრები ხელს უწყობს იმერეთში ბოსტნეულის წარმოების განვითარებას. რიგ მუნიციპალიტეტებში (წყალტუბო, ხონი და სამტრედია) კარგად არის განვითარებული სასათბურე ინფრასტრუქტურა, თუმცა მათი მასშტაბი მაინც მცირეა. მოსავლის შენახვის მიმართულებით (დამატებული ღირებულების შემქნელი ერთ-ერთი ოპერაცია) დანერგილია თანამედროვე ტექნოლოგიები,

რაც ხელს უწყობს მიღებული მოსავლის დასაწყობებასა და შენახვას 3-5 თვიანი პერიოდით. 2015 წელს ბოსტნეულის წარმოებამ რეგიონში 27.6 ათას ტონას მიაღწია, თუმცა მომდევნო წელს მკვეთრად შემცირდა. უკანასკნელ წლებში კი კვლავ ზრდის ტენდენცია შეინიშნება. 2019 წელს იმერეთზე მოდიოდა ქვეყანაში წარმოებული ბოსტნეულის 11.2%, რაც შეადგენდა 18.1 ათას ტონას (იხ.ნახ.2).

ნახაზი 2.

ბოსტნეულის წარმოება იმერეთის რეგიონში (ათასი ტონა)

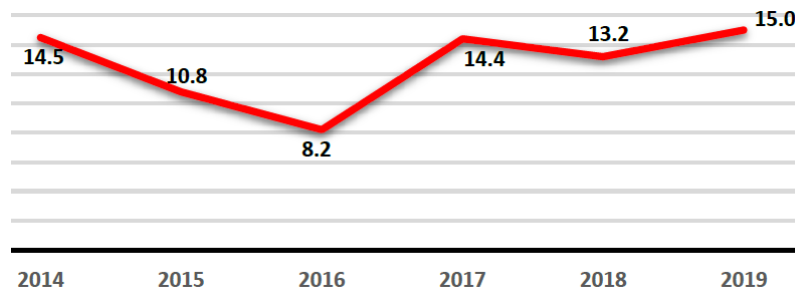

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

მემცენარეობის დარგში იმერეთს მოწინავე პოზიცია უჭირავს ბაღჩეულის პროდუქციის გამოშვებითაც (ჩამორჩება მხოლოდ კახეთის რეგიონს). 2019 წელს იმერეთზე მოდიოდა 15 ათასი ტონა ბაღჩეული, რაც ქვეყანაში წარმოებულის 18.8%-ია (იხ.ნახ.3).

ნახაზი 3.

ბაღჩეულის წარმოება იმერეთში (ათასი ტონა)

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

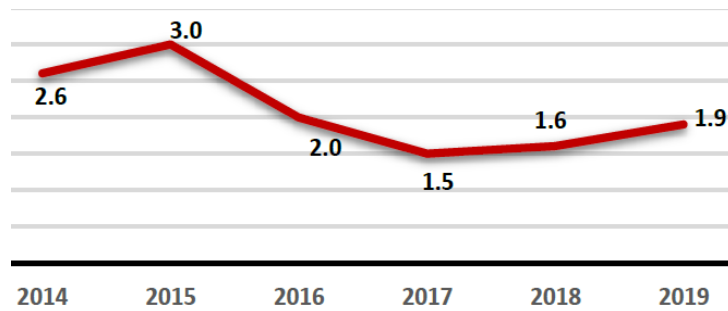
იმერეთის რეგიონს მოწინავე პოზიცია გააჩნდა სუბტროპიკული ხილის (ლევდი, ბროწეული, ხურმა, ფეიხოა, თუთა, კივი და ა.შ.) წარმოების

6. ჩიხლაძე, ე. დეისაძე

თვალსაზრისით. თუმცა, ბოლო წლებში ეს პოზიციაც დათმო. დღესდღეობით ქვეყნის მასშტაბით აღებული სუბტროპიკული ხილის მოსავლის მხოლოდ 9.4% მოდის იმერეთის რეგიონზე.

ნახაზი 4.

სუბტროპიკული ხილის წარმოება იმერეთში (ათასი ტონა)

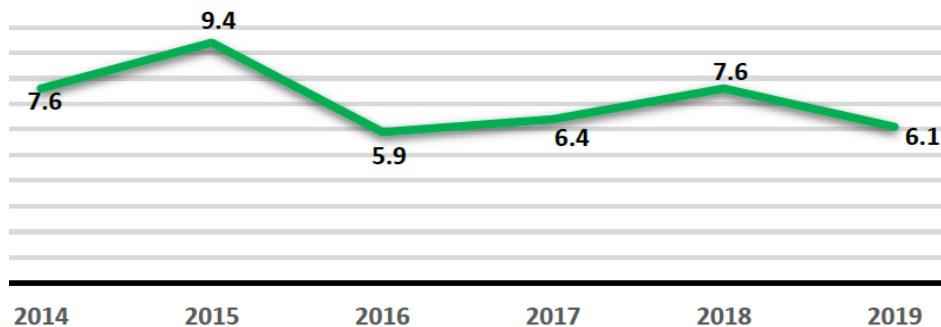

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

იმერეთის რეგიონი შედის ლიდერთა სამეულში თესლოვანი და კურკოვანი ხილის წარმოების მოცულობით, ჩამორჩება მხოლოდ შიდა ქართლის და კახეთის რეგიონებს. 2018 წელს ხილის მოსავალმა 7.6 ათას ტონას მიაღწია, თუმცა მომდევნო წელს 6.1 ათას ტონამდე შემცირდა.

ნახაზი 5.

თესლოვანი და კურკოვანი ხილის წარმოება იმერეთში (ათასი ტონა)

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

ხილის წარმოებისათვის არსებული რესურსული პოტენციალის მიუხედავად, იმერეთში თითქმის არ არსებობს მსხვილი გადამამუშავებელი ან ხილის საშრობი პროფილის მქონე საწარმო (გამონაკლისია საკონსერვო

ქარხანა შპს "ედენა"-ს თერჯოლის მუნიციპალიტეტში), რაც მნიშვნელოვან სტიმულს მისცემდა ხილის მწარმოებელი მცირე და საშუალო მეურნეობების განვითარებას.

მელვინეობა იმერეთის აგროსექტორის ტრადიციული დარგია. მიუხედავად იმისა, რომ იმერეთი ყურძნის მოსავლის მოცულობით მხოლოდ კახეთს ჩამორჩება, რეგიონი არ გამოირჩევა ღვინის მწარმოებელი მსხვილი საწარმოების სიუხვით. იმერეთში არსებული ერთადერთი მსხვილი ღვინისმწარმოებელი საწარმო (შპს "ხარება") მდებარეობს თერჯოლის მუნიციპალიტეტში. ბოლო წლებში ძალებს იკრებს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივიც „თერჯოლის ღვინოც“, რომლის პროდუქცია წარმოადგენს საქართველოში ფართოდ გავრცელებულ ბრენდს. კოოპერატივი საერთაშორისო ასპარეზზეც წარმატებით სარგებლობს. მისი პროდუქცია ხელმისაწვდომია ამერიკის, იაპონიის, რუსეთის, დანიისა და ავსტრალიის ბაზრებზე.

ცხრილი 2.

2019 წელს წარმოებული ხილისა და ყურძნის მაჩვენებლები (ათასი ტონა)

დასახელება	იმერეთი	საქართველო	იმერეთის ხვ.წილი, %	პოზიცია ქვეყნის მასშტაბით
თესლოვანი ხილი	3,5	52,7	6,6	მესამე პოზიცია
კურკოვანი ხილი	2,6	38,5	6,8	მესამე პოზიცია
კაკლოვანი ხილი	1,9	30,9	6,1	მეხუთე პოზიცია
სუბტროპიკული ხილი	1,9	20,3	9,4	მეხუთე პოზიცია
ყურძენი	32,2	293,8	11,0	მეორე პოზიცია

წყარო:https://www.geostat.ge/media/31931/sofis_meurneoba_2019.pdf

იმერეთის რეგიონში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თხილის კულტურას, რომელიც მნიშვნელოვან საექსპორტო პროდუქტს წარმოადგენს. ხონის, წყალტუბოს და ტყიბულის მუნიციპალიტეტებში მნიშვნელოვანია ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციის საკითხი. დიდი საექსპორტო პოტენციალი გააჩნია დაფნის ფოთლის და კენკროვნების ბიზნესებსაც. ამჟამად საქართველოში დაფნის ფოთლის 49 ექსპორტიორია, მათ შორისაა შპს „ქართული დაფნა“, რომელსაც სახელმწიფო პროგრამა „აწარმოე საქართველოში“ ფარგლებში ვანის მუნიციპალიტეტის სოფელ ზზვანში მდებარე სახელმწიფო ქონება გადაეცა. საწარმო "ერთიანი აგროპროექტის" ფარგლებში შეიქმნა.

6. ჩიხლაძე, ე. დეისაძე

დაფნის ფოთლის გადამამუშავებელი საწარმოები ძირითადად სამეგრელოში ოპერირებენ, თუმცა შემგროვებლებისა და დამამზადებლების გავლით იმერეთის, გურიისა და აჭარის რეგიონებიდანაც იღებენ ნედლეულს. დაფნის წარმოების შეხახებ საქართველოში ოფიციალური მონაცემები არ არსებობს. თუმცა, 2017 წელს განხორციელებული მთლიანი ექსპორტის მონაცემზე დაყრდნობით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ საქართველოში სულ წარმოებული იყო დაახლოებით 4600 ტონა დაფნა.

ცხრილი 3.

პირუტყვის რაოდენობის 2019 წლის მაჩვენებლები

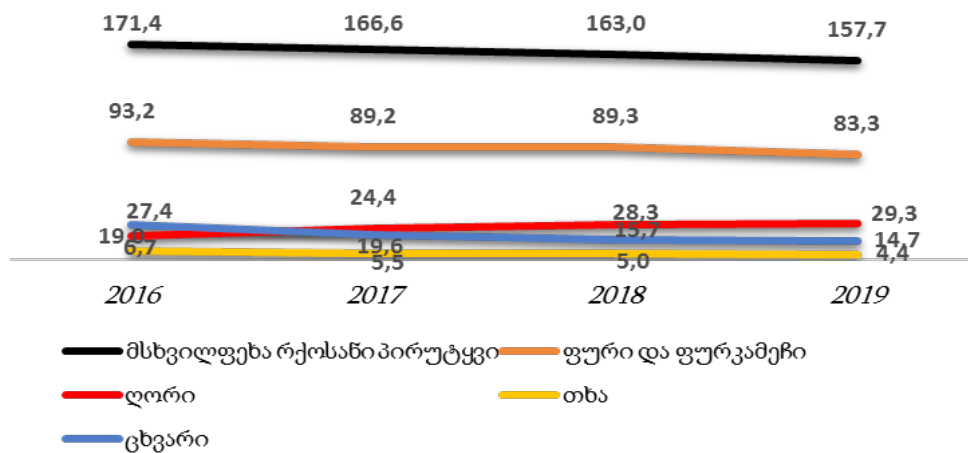
სულადობა	იმერეთი (ათასი სული)	საქართველო (ათასი სული)	იმერეთის ზვედრითი წილი, %	პოზიცია ქვეყნის მასშტაბით
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი	157,7	869,5	18,1	III პოზიცია
ფური და ფურკამეჩი	83,3	441,8	18,9	II პოზიცია
ღორი	29,3	155,5	18,8	II პოზიცია
თხა	4,4	49,7	8,9	IV პოზიცია
ცხვარი	14,7	841,9	1,7	VI პოზიცია

წყარო: https://www.geostat.ge/media/31931/soffis_meurneoba_2019.pdf

იმერეთის აგროსექტორის ერთ-ერთი წამყვანი დარგია მეცხოველეობა. მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, ფურის და ფურკამეჩის, ღორის სულადობის მიხედვით რეგიონი ქვეყნის მასშტაბით მეორე და მესამე პოზიციებზეა.

ნახაზი 6.

პირუტყვის სულადობის დინამიკა იმერეთის რეგიონში 2016-2019 წლებში მიხედვით (ათასი სული)

წყარო: შედგენილია ავტორთა მიერ, საქსტატის მონაცემების მიხედვით

იმერეთში პირუტყვის (მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი, ფური და ფურკამეჩი, ღორი, თხა, ცხვარი) სულადობის 2016-2019 წლების დინამიკაც არასახარბიელოა და კლების ტენდენციით ხასიათდება. გამონაკვლისია მხოლოდ ღორის სულადობა, რომლის მიხედვითაც შეიმჩნევა მცირე ზრდის ტენდენცია (იხ.ნახ. 6).

ბოლო წლებში კლების ტენდენცია შეიმჩნევა რეგიონის მეფრინველეობაშიც. 2013 წელს იმერეთში აღწერილი იქნა 1214.5 ათასი ფრთა ფრინველი, რაც ქვეყანაში აღწერილი ფრინველის რაოდენობის 18%-ს შეადგენდა. ეს მაჩვენებლები 2019 წლის მონაცემებით შემდეგია: 709.9 ათასი ფრთა ფრინველი, ხოლო ხვედრითი წილი 7.5%.

იმერეთის რეგიონში მეცხოველეობის და მეფრინველეობის გარდა განვითარებულია ასევე მეფუტკრეობა (2019 წლის მონაცემებით 56.9 ათასი სკა), სატბორე და საკალმახე მეურნეობები.

ცხრილი 4.

**მეცხოველეობის პროდუქტების წარმოების დინამიკა
2016-2019 წლებში იმერეთის რეგიონში (ათასი ტონა)**

პროდუქციის დასახელება	2016	2017	2018	2019
ხორცი, სულ	10,2	10,4	11,5	10,9
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცი	4,7	5,0	5,3	5,3
ღორის ხორცი	3,3	3,2	3,8	3,8
ფრინველის ხორცი	1,8	1,8	2,1	1,7
რძე (მლნ. ლიტრი)	102,4	110,7	117,7	108,1
ფურისა და ფურკამეჩის რძე (მლნ. ლიტრი)	102,1	110,4	117,4	107,8
კვერცხი (მლნ. ცალი)	53,7	54,8	54,2	57,7
თაფლი	0,3	0,4	0,8	0,8

წყარო: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს რძის წარმოების სფერო, სადაც იმერეთი ლიდერი იყო ქვეყნის მასშტაბით. თუმცა, ბოლო წლებში ქვემო ქართლის შემდეგ მეორე პოზიციაზე გადაინაცვლა. 2019 წელს იმერეთში წარმოებულმა რძის მოცულობამ 108.1 მლნ. ლიტრი შეადგინა, რაც ქვეყნის მასშტაბით წარმოებული რძის 19.2%-ია.

რძის წარმოების თვალსაზრისით არსებული რესურსებისა და პოტენციალის ეფექტიანად გამოყენებისთვის მნიშვნელოვანი სტიმული იქნება რძის შემკრები კვანძის არსებობა, რაც დღეს ამ მიმართულების განვითარებისთვის სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს. ნედლეულის კონსოლიდაციის შესაძლებლობა შექმნის ორ უმნიშვნელოვანეს ეფექტს:

6. ჩიხლაძე, ე. დეისაძე

- სტაბილური და ზომების თვალსაზრისით მიმზიდველი სანედლეულო ბაზა - რძის პროდუქტების მწარმოებელი კომპანიებისთვის;
- სტაბილური გასაღების ბაზარი მცირე და საშუალო ფერმერული მეურნეობებისათვის.

დასკვნა. იმერეთის რეგიონში განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს თხილის კულტურას, რომელიც მნიშვნელოვან საექსპორტო პროდუქტს წარმოადგენს. მნიშვნელოვანია ჩაის პლანტაციების რეაბილიტაციის საკითხი. დიდი საექსპორტო პოტენციალი გააჩნია დაფნის ფოთლის და კენკროვნების ბიზნესებსაც. კენკროვნებიდან განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ ლურჯი მოცვი და ჟოლო.

რძის წარმოების თვალსაზრისით, პოზიტიურად მიგვაჩნია რძის შემკრები კვანძების არსებობა. ნედლეულის კონსოლიდაცია საშუალებას მოგვცემს შეიქმნას სანედლეულო ბაზა თანამედროვე წარმოებისათვის.

იმერეთში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გასაღების ძირითად ბაზრად დღესდღეობით კვლავ პოსტსაბჭოთა სივრცე რჩება. რეგიონს გააჩნია გარკვეული ბუნებრივი უპირატესობები, რომელიც არასათანადოდაა გამოყენებული საერთაშორისო ბაზარზე მაღალი ხარისხის პროდუქციის მიხედვით მოწინავე პოზიციების დასაკავებლად. ბაზრების დივერსიფიკაციის მიმართულებით რეალური შედეგების მოტანა შეუძლია ევროკავშირთან გაფორმებულ ღრმა და ყოვლისმომცველი ვაჭრობის ხელშეკრულების შესაძლებლობების გამოყენებას. ამისათვის გადამწყვეტია ეფექტიანი კონტროლის სისტემის შექმნა და შესაბამისობა ევროკავშირის სტანდარტებთან მიმართებით, რაც ქმნის თანამედროვე ტექნოლოგიების გამოყენებით ევროკავშირის შიდა ბაზარზე საქართველოს ეტაპობრივი ეკონომიკური ინტეგრაციის რეალურ შესაძლებლობას.

ლიტერატურა

არჩვაძე ი. 2019. საქართველოს ეკონომიკა სსრკ-ის დაშლის წინ: შედარებითი ასპექტი. ეკონომისტი, N4, 2019: 128. მოძიებულია 23.11.2020. <https://ekonomisti.tsu.ge/doc/ek.4.2019.pdf>

ვაშაკიძე რ., გოგოგლი ა. 2019. საქართველოს სოფლის მეურნეობა სახელმწიფოს სოციალური პოლიტიკის ნაწილია. Forbes Georgia. 23.10.2019. მოძიებულია 23.11.2020. <https://forbes.ge/news/7270/soflis-meurneoba-saxelmwifos-socialuri-politikis-nawilia>

კოლუაშვილი პ., არჩვაძე ი. 2020. საქართველოს სოფლის მეურნეობა თანამედროვე გამოწვევების წინაშე. ეკონომიკა და ბიზნესი, 2020, N3. მოძიებულია 23.11.2020. <http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge&adgi=1020&title>

საქართველოს მთავრობის განკარგულება (N1287, 1.07.2016) „იმერეთის რეგიონის განვითარების 2016-2021 წლების სტრატეგიის დამტკიცების თაობაზე“. მოძიებულია 23.11.2020. მის.: <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/3335030?publication=0>

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახური. მოძიებულია 23.11.2020. <https://www.geostat.ge/regions/>

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახური. მოძიებულია 23.11.2020. <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახური. მოძიებულია 23.11.2020. https://www.geostat.ge/media/31931/soflis_meurneoba_2019.pdf

საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახური. 2020. „საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2019“. მოძიებულია 23.11.2020. https://www.geostat.ge/media/31931/soflis_meurneoba_2019.pdf

Economics and Econometrics

Agricultural Production Opportunities in Imereti Region

Niko Chikhladze

Akaki Tsereteli State University,
Kutaisi University
Kutaisi, Georgia
nikoloz.chikhladze@atsu.edu.ge

Elguja Deisadze

Kutaisi University
Kutaisi, Georgia
elguja.deisadze@unik.edu.ge

The paper discusses the resource potential of the Imereti region as an opportunity for agricultural production. It considers the influence of this potential on the efficiency of agricultural production as well as the modern challenges of the related process, the objective evaluation of the factors of production (labor, material-technical, financial-economic and other resources) in the region and the analysis of the effectiveness of using those inputs to determine the main directions of agricultural production, to ensure sustainable development of the sector and enhance the region's food independence and economic security. In the article, the authors develop the idea that the natural advantages of the region can be used more effectively to occupy leading positions in international markets in terms of high quality products.

Keywords: Regional Development, Agricultural Sector, Resources, Food Independence, Economic Security.

The successful functioning of the agricultural sector in any country is organically linked to the issues of adequate availability of agricultural inputs, structure of the sector and the dynamics of its renewal, as well as efficiency of using the referred factors. The resource potential in the agricultural sector is the main material basis for production of agricultural products. It is the level of resource potential that determines the production of quality and affordable products, as well as the socio-economic development of individual regions. The existing resource potential determines the goals of modern agrarian policy, the main directions of regional development and its effectiveness.

The agrarian sector of our country during the Soviet era was distinguished by a high level of development relying on natural conditions and resource potential. In the last years of the Soviet Union, 21.9% of produced citrus, 34.8% of potatoes, 20% of fruits and berries and 11.1% of vegetables were supplied to the so-called Union Fund from Georgia. During the Soviet period, about 1.3 million people of

Georgia used to receive annually more than half a billion rubles from the production of southern subtropical crops (tea, citrus). That was the amount of 32 Soviet Rubles per capita per month (Archvadze 2019:128).

At present, the agricultural sector of Georgia is one of the backward sectors of the national economy in terms of labor productivity, capital intensity, the volume of investments and a number of other economic indicators. According to the latest data, this sector provides 38.9% of total employment in national economy and accounts for 7.2% of the country's GDP, i.e., labor productivity in the agricultural sector is only 18.2% of the average labor productivity of the national economy and it is 8.2 times lower than the average level of other sectors (Koguashvili... 2020:24).

Since the beginning of the 1990s, the agricultural sector of Imereti region has lost its existing export markets that has led to the discouragement of production in this sector. The collapse of the economic system led to a catastrophic decline in the productivity of the sector during this period. The transformation of the sector from the centrally planned economy into the market economy was accompanied by significant complications. The process of privatization of state property, including agricultural lands, has had a significant impact on the development of the region's agricultural sector. More than half of the agricultural land was transferred to private ownership as a result of Land Reform of 1996 and land lease program. 86% of arable lands, 80% of perennials and 10% of hay fields and pastures are privatized in the region (Decree of the Government of Georgia, 2016).

At present, the agrarian sector of the Imereti region is more oriented towards meeting the food needs of the households and not on producing the products for sale. The majority of employees of this sector belongs to the category of the self-employed and work in family farms. Farms are underdeveloped and the level of agricultural modernization is low. Technologies and methods of agricultural production are outdated and need to be updated.

The most important indicator for the functioning of regional economy is the value added produced within the region. This indicator was characterized by an upward trend in the years 2010-2018. It increased 2.18 times (See Table 1).

Table 1.

**Dynamics of Value Added (VA)
Generated in Imereti Region during 2010-2018
(mill. GEL)**

Year	Value Added
2010	1888.063
2011	2154.952

6. ჩიხლაძე, ე. დვისაძე

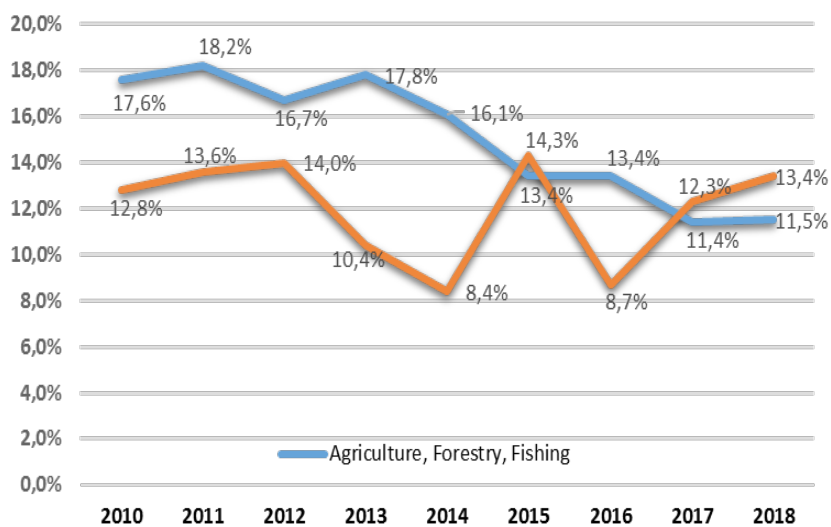
2012	2362.496
2013	2343.836
2014	2481.433
2015	3181.04
2016	2907.798
2017	3705.031
2018	4125.63

Source: <https://www.geostat.ge/regions/>

Nevertheless, the shares of Value added by "Agriculture, Forestry and Fishery" and "Processing" industries created in the region are characterized by a tendency to decrease (See Figure 1).

Figure 1.

Share of Value Added by Agriculture, Forestry, Fishing and Processing Industry (% of GDP) in Imereti Region

Source: Compiled by the authors based on Geostat data

The production and export of vegetables has been increasing over the last decade. The tradition of vegetable production, favourable climatic conditions and the markets already penetrated in the post-Soviet space contribute to the development of vegetable farming in Imereti region. In a number of municipalities (Tskaltubo, Khoni and Samtredia) the greenhouse infrastructure is well developed, although their scale is still small. In 2019, Imereti region accounted for 11.2% of total country production of vegetables, which amounted to 18.1 thousand tons.

Imereti holds a leading position in the field of Plant growing, particularly, in the production of melons (It lags behind only Kakheti region). In 2019, Imereti region accounted for 18.8% of total country production of melons, which amounted to 15 thousand tons.

Imereti region had one of the leading positions in the production of subtropical fruits (figs, pomegranates, persimmons, feijoa, mulberries, kiwis, etc.), but in recent years it has conceded this position. At present, only 9.4% of the subtropical fruit harvested nationwide comes from Imereti region.

Imereti region is among the top three regions in terms of output of pome and stone fruits. It lags behind only Shida Kartli and Kakheti regions. In 2018, the fruit harvest reached 7.6 thousand tons, but in the following year it decreased to 6.1 thousand tons.

Despite the resource potential for fruit production, there is almost no large fruit processing or fruit drying enterprises in Imereti (with the exception of the cannery “Edena” Ltd. in Terjola Municipality), which would provide significant incentives for the development of small and medium sized fruit farms.

Winemaking is a traditional branch of Imereti agricultural sector. Although Imereti lags behind only Kakheti in terms of grape output, the region is not distinguished by the abundance of large wine-producing enterprises. The only large winery in Imereti (“Khareba” Ltd.) is located in Terjola Municipality. In recent years, the agricultural cooperative "Terjola Wine", the products of which are considered to be branded wines in Georgia, is gathering strength. The cooperative is successful in the international arena as well. Its products are available in the markets of USA, Japan, Russia, Denmark and Australia.

Table 2

Production of Fruits and Grapes in 2019 (ths. tons)

Name	Imereti Region	Georgia	The Percentage of Imereti Region, %	The Position of the Region within the country
Pome Fruits	3,5	52,7	6,6	Third Position
Stone Fruits	2,6	38,5	6,8	Third Position
Nuts	1,9	30,9	6,1	Fifth Position
Subtropical Fruits	1,9	20,3	9,4	Fifth Position
Grapes	32,2	293,8	11,0	Fifth Position

Source: https://www.geostat.ge/media/31931/soflis_meurneoba_2019.pdf

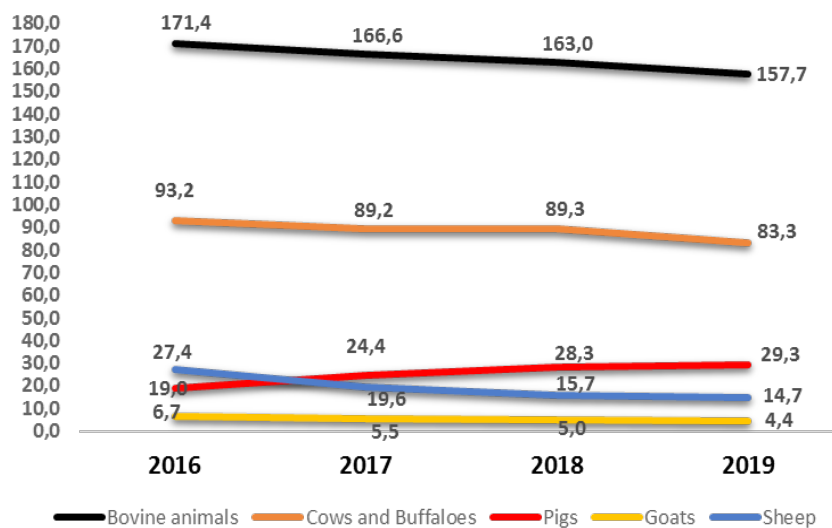
6. ჩიხლაძე, ე. დვისაძე

Hazelnut crop is of special importance in Imereti region. It is a major export product. Rehabilitation of tea plantations is of significant importance in Khoni, Tskaltubo and Tkibuli municipalities. The bay (laurel) leaf and berry businesses also have great export potentials. At present, there are 49 exporters of bay leaves in Georgia, including "Kartuli Dapna" Ltd., which was given the state property in the village of Bzvani, Vani Municipality, within the framework of the state program "Enterprise Georgia". The enterprise was established within the framework of "United Agro Project".

Animal husbandry is one of the leading sectors of Imereti agricultural sector (See Figure 2). The region ranks second and third in the country in terms of the number of livestock: bovine animals, cows and buffaloes, pigs, goats and sheep.

Figure 2

Dynamics of Livestock Population in Imereti Region during 2016-2019
(as of end of year, ths. heads)

Source: Compiled by the authors based on Geostat data

In recent years, a declining trend has been also observed in the number of poultry of all types in the region. In 2013, the number of poultry birds in Imereti was 1214.5 thousand heads that accounted for 18% of the country's number of poultry birds (See Table 3). These figures for 2019 are as follows: 709.9 thousand heads, i.e., share of 7.5% of the country's number of poultry birds.

In addition to animal husbandry and poultry raising, beekeeping (56.9 thousand bee hives according to 2019 data) fish-breeding (pond and trout farms) are also developed in Imereti region.

Table 3
Dynamics of Animal Production in Imereti Region during 2016-2019
(ths. Tons)

Product Name	2016	2017	2018	2019
Meat, total	10,2	10,4	11,5	10,9
Beef	4,7	5,0	5,3	5,3
Pork	3,3	3,2	3,8	3,8
Poultry meat	1,8	1,8	2,1	1,7
Milk (mill. litres)	102,4	110,7	117,7	108,1
Dairy cow and buffalo milk (mill. litres)	102,1	110,4	117,4	107,8
Egg (mill. pieces)	53,7	54,8	54,2	57,7
Honey	0,3	0,4	0,8	0,8

Source: <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/93/regionuli-statistika>

Special attention should be paid to the dairy sector in which Imereti was a leader in the country. However, in recent years it has moved to the second position after Kvemo Kartli. The volume of milk produced in Imereti in 2019 was 108.1 mill. litres, i.e., 19.2% of the milk produced nationwide.

In order to use existing resources and potential in a more efficient way and create a significant economic incentive, it is necessary to establish raw milk collection points (centres). The bulk collection of raw milk will make it possible to create two most important effects:

- Stable and attractive raw material base - for producers of dairy products;
- Stable local market - for raw milk suppliers (small and medium farms).

Conclusion. Hazelnut crop is of special importance in Imereti region. It is a major export product. Rehabilitation of tea plantations is the issue of great importance. The bay leaf and berry businesses also have great export potentials. Blueberries and raspberries should be especially distinguished from berries in terms of export potential.

We consider the existence of milk collecting centers to be positive in terms of milk production. The consolidation of raw material will allow us to create a raw material base for modern dairy production.

ნ. ჩიხლაძე, ე. დვისაძე

The post-Soviet space still remains the main market for selling agricultural products produced in Imereti region. The region has some natural advantages that are not properly used so far in order to occupy leading positions by selling high quality and eco-friendly products in the international market. The real results can be obtained based on using market diversification strategies and great opportunities coming from the realization of the Deep and Comprehensive Trade Agreement with the EU, but for all that, it is crucial to consider the economies of scale and the application of modern technologies.

გარემოთმცოდნეობა
Environmental Science

ეკოლოგია

სამშენებლო ნარჩენები როგორც მეორადი ნედლეული
და გარემოს დაცვა

მერაბ ბარათაშვილი

merab.baratashvili@atsu.edu.ge

ნათია ცირეკიძე

Natia.tsirekidze@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

ადამიანების მოთხოვნილების დაკმაყოფილება სხვადასხვა ფორმის და სახეობის ნარჩენების წარმოქმნასთან მჭიდროდაა დაკავშირებული, ეკონომიკის განვითარება ზრდის მოთხოვნებს და მოთხოვნების გაზრდა იწვევს ნარჩენების მოცულობების და მის ნაირსახეობის ზრდას. შედეგად სერიოზული ზიანი ადგება გარემოს და შესაბამისად უარესდება შესაბამის გარემოში მოხვედრილი ადამიანის ცხოვრების პირობები. ევროკავშირში მოქმედებს სხვადასხვა ტიპის რეგულაციები რომელიც ხელს უწყობს წარმოქმნილი ნარჩენების მოცულობების შემცირებას და ახალისებს მათ ხელმეორედ გამოყენების შესაძლებლობებს. დედამიწაზე წარმოქმნილი ნარჩენების დიდი წილი მშენებლობაზე და სამშენებლო მასალების წარმოებაზე მოდის, ამ მოცულობებიდან 60% ზე მეტი მეორადი ბეტონის ნარჩენებია, სტატიაში განხილულია ბეტონის ნარჩენების მეორადი გამოყენების შესაძლებლობები, საქართველოში ამ ნარჩენების წარმოქმნის და გარემოში უკონტროლოდ გავრცელების მასშტაბები, ამასთან წარმოდგენილია მათი მეორედ გამოყენებისას მიღებული ეკონომიური სარგებელი და გარემოზე ზიანის მიყენების მასშტაბების შემცირების შესაძლებლობები.

საკვანძო სიტყვები: გარემოს დაცვა, ბეტონის ნარჩენები, უკონტროლო ნაგავსაყრელები, ნარჩენების მართვა, ნარჩენების ხელახალი გამოყენება.

შესავალი: გარემოს ნეგატიური ზემოქმედების პირველსაწყისი უძველეს წარსულში უნდა ვეძიოთ, ჯერ კიდევ მაშინ როცა ადამიანებმა მიწათმოქმედება და მეცხოველეობა სამეურნეო საქმიანობათ აქცია. ნელი ტემპით მაგრამ დაიწყო მწვანე საფარის განსაკუთრებით ტყეების ქვედა იარუსების თანდათანობითი განადგურება. მიწათმოქმედებამ კი მიწების ეროზიას დაუდო საფუძველი. მოგვიანებით ბერძნულ და რომაულ ცივილიზაციების განვითარებას საწვავისა და გემთმშენებლობისათვის საჭირო მასალები დასჭირდა, რისთვისაც ხმელთაშუა ზღვის აუზში მთის ფერდობზე ტყეები ინტენსიურად გაიჩეხა. ამჟამად ცივილიზაცია თავისი

არსებობის გამართლების მიზნით მრავალი მიმართულებით განაგრძობს გარემოზე ნეგატიურ ზემოქმედებას. სერიოზულად იზრდება გამოწვეული საფრთხეების მასშტაბები.

კვლევის მიზანი, ამოცანები და ობიექტი: გაეროს მონაცემებით დედამიწაზე გარემოს დაბინძურების გამო ყოველწლიურად 9 მილიონამდე ადამიანი სიცოცხლეს ნაადრევად ამთავრებს. ამის გამო გამოწვეული სასიკვდილო მაჩვენებელი - სამჯერ მეტია, ვიდრე შიდსით, ტუბერკულოზით და მალარიით ერთად აღებული და 15-ჯერ მეტს, ვიდრე ყველა ომის, თუ ძალადობის სხვა ფორმების ერთობლიობა. ამ მონაცემებით დედამიწაზე ადამიანთა ნაადრევი სიკვდილიანობა საშუალოდ 16 პროცენტს შეადგენს (Buachidze 2016: 6; Fischer 2015: 3).

დაბინძურების მთავარ წყაროს ნარჩენი წამოადგენს, ნარჩენი, ეს არის „ნებისმიერი ნივთიერება ან ნივთი, რომელსაც მფლობელი იშორებს, განზრახული აქვს მოიშოროს ან ვალდებულია, მოიშოროს“, ნარჩენების წარმოქმნისას სამშენებლო სექტორს გადაწყვეტი როლი აკისრია. მათი სხვადასხვა ფორმა წარმოიქმნება მშენებლობის როგორც წარმოების ასევე ექსპლუატაციისა და ნაგებობების უტილიზაციის სტადიაზე. ნარჩენების მართვისა და სამშენებლო ნარჩენების უტილიზაციის პრობლემას გადაწყვეტი მნიშვნელობა აკისრია.

ამ ეტაპზე ევროკავშირის ქვეყნებში, აშშ და იაპონიაში ყოველწლიური მარტო ბეტონის ჯართის მოცულობა 360 მილიონ ტონას შეადგენს. მრავალი წელია, მრავალ ქვეყანაში, მიმდინარეობს ფართომასშტაბიანი კვლევა ბეტონის და რკინა ბეტონის ნარჩენების ტექნიკო, ეკონომიური, სოციალური და ეკოლოგიური ასპექტების გამოყენებით, მეორადი პროდუქტების მისაღებად. მართო აშშ-ში ყოველწლიურად 20 მლ.ტ. ბეტონის გამოყენება ხდება მეორადი გამოყენების მიზნით, დადასტურდა რომ ენერგოდანახარჯები ბენებრივი ღირდის მისაღებად 8-ჯერ მაღალია ვიდრე ბეტონიდან მიღებული ღირდის შემთხვევაში. ხოლო ბეტონის თვითღირებულება რომელიც მზადდება მეორად ღირებულებზე მცირდება 25 %-ით (Solid Waste Management 2012: 7).

საქართველოში ამჟამად ნარჩენების მართვის 2016-2030 წლების ეროვნული სტრატეგიისა და 2016-2020 წლების ეროვნული სამოქმედო გეგმით გაწერილია ქვეყანაში მუნიციპალური ნარჩენებისა და საშიში ნივთიერების მართვის სტრატეგია. წარმოდგენილია ინფორმაცია მუნიციპალური და ინერტული ნარჩენების ნაგავსაყრელებთან დაკავშირებულ პრობლემების შესახებ, საქართველოს გარემოს დაცვის მოქმედებათა მესამე ეროვნული პროგრამის მიხედვით გაწერილია ნარჩენების მართვის სტრატეგია რომლის მიზანია (კვერდელიძე 2019: 1; ნარჩენების მართვის კოდექსის კანონპროექტი 2014: 2):

- ნარჩენების პრევენციის, ხელახალი გამოყენების, რეციკლირება-აღდგენის და/ან ადამიანის ჯანმრთელობისა და გარემოსთვის მათი

მ. ბარათაშვილი, ნ. ცირეკიძე

უსაფრთხოდ განთავსების უზრუნველყოფა. მიზნის მისაღწევად განსაზღვრულია ამოცანები.

ამოცანები:

- 1: ნარჩენების მართვის ეფექტური სისტემის ჩამოყალიბება;
- 2: ნარჩენების გადამუშავებისა და უსაფრთხო განთავსების ინფრასტრუქტურის განვითარება;

3: „დამზინძურებელი იხდის“ პრინციპისა და მწარმოებლის გაფართოებული ვალდებულების განხორციელება. აღნიშნულ დოკუმენტებში წარმოდგენილი არაა სამშენებლო ნარჩენების მართვი სტარტეგია, მაშინ როცა პირველადი კვლევებით დადგენილია, რომ ქვეყნის მასშტაბით 1500-ზე მეტ სტიქიურ ნაგავსაყრელზე გატანილი ნარჩენების 60-75%. განსაკუთრებით დიდია სამშენებლო ნარჩენების ხვედრითი წილი დიდ ქალაქების მახლობლად შიგა გზების სიახლოვეს მოწყობილ სტიქიურ ნაგავსაყრელებზე (იმერეთის რეგიონის 2014: 3).

კვლევის შედეგები: ყოველივე ამის გათვალისწინებით ბეტონის ნარჩენების მეორადი ნედლეულის სახით გამოყენება, მნიშვნელოვნად ამცირებს სამშენებლო ციკლის დანახარჯებს, გამორიცხავს არასანქცირებული ნაგავსაყრელის წარმოქმნის შესაძლებლობას. შესაბამისი მცირდება გარემოდან ინერტული მასალების მოპოვება და მცირდება გარემოზე არსებითი ხასიათის ნეგატიური ზემოქმედება. ამასთან ბეტონის როგორც მეორადი მასალის წარმოებისას მოხმარებული ენერჯო დანახარჯების შემცირება შესაბამისი დოზით ამცირებს გარემოში CO₂-ის ემისიას.

დაქუცმაცებული ბეტონის გრანულომეტრიული შემადგენლობის კვლევის შედეგად დადგინდა, რომ 5-20 მმ და 10-40 მმ ფრაქციები სრულიად აკმაყოფილებენ მასალის მიმართ წაყენებულ სტანდარტის ნორმებს. მათი საშუალო სიმკვრივე არის ოპტიმალური მძიმე ბეტონებში შემსვლებლად და შეადგენს 2-3 გრ/სმ³. უფრო სუსტი მარცვლების შემთხვევაში (ისინი 15 % ნაკლებია) დაქუცმაცებული ბეტონი ასევე სრულად აკმაყოფილებს მოთხოვნებს - ლორდის მარცვლის მარკაა 300-400. ამას გარდა დადგენილია, რომ ყინვა გამძლეობა ფრაქციებზე დამოკიდებულებით შეესაბამება მარკას 15-დან - 125, ლორდის ცვეთადობაც სტანდარტულია N3, N4 ლორდის ერთგვაროვნების კოეფიციენტის ვარიაცია საშუალო სიმკვრივესა და დაქუცმაცებაში შეადგენს 8 %-ს. მეორადი ლორდის კარგი მაჩვენებლობისათვის აუცილებელია, რომ რკინაბეტონისა და ბეტონის ჯართი დასაწყობებულ იქნას და დამუშავდეს სხვა დამაჭუჭყიანებელი მინარევების გარეშე (თიხის ნამცეცები, ნაგავი და ა.შ). ასეთი გადამუშავებით მიღებული ბეტონის ფიზიკო-მექანიკური თვისებებით არ ჩამოუვარდებიან იმ მძიმე ბეტონების თვისებებს რომლებიც მიიღება ტრადიციულ ბუნებრივ ლორდზე დამუშავებით. ბეტონის როგორც მეორადი მასალის გამოყენებისას მნიშვნელოვანი ხდება, რომ მასში არსებული ნაცრის

რაოდენობა უნდა იყოს მინიმალური, და სხვა გარე მინარევები მაგალითად აგურის ნამსხვრევები, ხის ნამცევები, თაბაშირი და სხვა არ შეიძლება იყოს 1%-ზე მეტი (Faleschin 2018: 8).

პრაქტიკამ დაადასტურა რომ ამ წესით მიღებული ბეტონი შეიძლება გამოყენებული იქნას საძირკველში, იატაკად, სხვადასხვა ტიპის ბეტონის კონსტრუქციის დამზადებისას, დროებითი ან მეორეხარისხოვანი გზების მშენებლობაში, ასევე, ავტოსადგომების და ტროტუარების მშენებლობაში. რკინაბეტონის კონსტრუქციების დამზადებისას შეიძლება გამოვიყენოთ მეორადი ღორღი.

აშშ-ში, კანადასა და გერმანიაში ჩატარებულმა კვლევებმა აჩვენა ბეტონის მათ შორის მეორადი ნედლეულიდან წარმოებულის დადებითი თვისებები საავტომობილო გზების მშენებლობაში. ბეტონის საფარველით დაფარულ გზებზე ავტოტრანსპორტით გადაადგილებისას იხარჯება 11%-ით ნაკლები საწვავი ვიდრე ასფალტის საფარით დაფარულ გზებზე მოძრაობისას. შუქარეკვლის უნარი ბეტონებში შეადგენს 27 %-ს რაც საჭიროებს გაცილებით ნაკლები ელექტრო ენერჯის დანახარჯს გზების გასანათებლად და ამაღლებს მასზე უსაფრთხოდ მოძრაობის შესაძლებლობას. გერმანული კომპანია „HEIDELBERG CEMENT“-მა დაამუშავა და საცდელ ნიმუშად გამოუშვა ბეტონი რომელიც ამცირებს ხმაურის დონეს მოძრავი ავტოტრანსპორტში 3-5 დეციბალით და ადიდებს ტრანსპორტის მოძრაობის უსაფრთხოებას (Müller 2019: 10).

დასკვნა: ამგვარად ბეტონისა და რკინაბეტონის ნარჩენების დამუშავებით შეიძლება გადაიჭრას მთელი რიგი ამოცანები ნედლეულის მიწოდებიდან დაწყებული რიგი ეკოლოგიური საკითხებით დამთავრებული. მაგრამ, მოცემული ნედლეულის ფართოდ დანერგვისათვის სამშენებლო საქმეში აუცილებელია დამუშავდეს სტანდარტები და მეორადი ღორღის გამოყენების ტექნიკური პირობები.

ლიტერატურა

კვედერაძე, ნინო. 2019. პოლიტიკის კვლევა მყარი ნარჩენების მართვა საქართველოში, „პოლიტიკის კვლევები ეკონომიკის მდგრადი განვითარებისთვის“. Policy and Management Consulting Group – PMCG 2019.

ნარჩენების მართვის კოდექსის კანონპროექტი. 2014. თბილისი.

საქართველოს მთავრობის დადგენილება №160, 2016 წლის 1 აპრილი, ქ. თბილისი ნარჩენების მართვის 2016-2030 წლების ეროვნული სტრატეგიისა და 2016-2020 წლების ეროვნული სამოქმედო გეგმის დამტკიცების შესახებ. თბილისი.

იმერეთის რეგიონის გარემოსდაცვითი საკითხების მიმოხილვა და

მ. ბარათაშვილი, ნ. ცირეკიძე

ანალიზი განვითარების სტრატეგიის (2014-2021 წწ) საფუძველზე „გარემო და საზოგადოება“. გარემო და საზოგადოება (საქართველოს მწვანეთა მოძრაობის პერიოდული გამოცემა) პერიოდული გამოცემა, №1(24), 2014.

Cleanup Georgia. 2012. *“Report on Municipal Solid Waste Management in Georgia”*. http://www.cleanup.ge/documents/report_eng.pdf

Fischer Lid and Ulrich Petschow. 2013. *“Municipal Waste Management in Germany”*. European Environment Agency.

Buachidze Nugzar, Khatuna Chikviladze, George Kordzakhia, Ekaterina Shubladze, Lali Shavliashvili. 2016. *Research of Uncontrolled Landfills Impact on Environment in Georgia*, American Journal of Environmental Protection. Volume 5, Issue 3, June 2016,

Ministry of Environment of Japan. 2012. *Solid Waste Management and Recycling Technology in Japan*. <https://www.env.go.jp/en/recycle/smcs/attach/swmrt.pdf>

Development of a Sustainable Concrete Waste Recycling System-Application of Recycled Aggregate Concrete Produced by Aggregate Replacing Method. 2007. “Journal of Advanced Concrete Technology”, Vol. 5, No.1, February 2007:27-42. Japan Concrete Institute. https://www.jstage.jst.go.jp/article/jact/5/1/5_1_27/_pdf

Faleschin, Flora. 2018. *Suitability Investigation of Recycled Concrete Aggregates for Concrete Production: An Experimental Case Study*. Advances in Civil Engineering. <https://www.hindawi.com/journals/ace/2018/8368351/>

C Müller Ravindra K. Dhir, Neil A. Henderson, and Mukesh C. HYPERLINK. 2019. [https://www.icevirtuallibrary.com/author/Limbachiya%2C+Mukesh+C"Lim](https://www.icevirtuallibrary.com/author/Limbachiya%2C+Mukesh+C%27Limbachiya)

EQUIREMENTS ON CONCRETE FOR FUTURE RECYCLING: ICE Virtual Library essential engineering knowledge. 2019. <https://www.icevirtuallibrary.com/doi/pdf/10.1680/scuorca.27268.0039>

Ecology

Construction waste as used raw materials and environmental protection

Merab Baratashvili

merab.baratashvili@atsu.edu.ge

Natia Tiirekidze

Natia.tsirekidze@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Satisfactory human needs are closely related to the production of waste of various shapes and types. Economic development increases demands. The increase in demand produces an expansion in the volume and variety of waste production. As a result, enormous damage is inflicted to the atmosphere, and consequently, the living conditions of the people in the environment deteriorate. There are different types of regulations in the European Union that help reduce waste and encourage recycling. A large proportion of the waste generated on the Earth comes from construction and building materials. More than 60% derives from the used concrete waste. The article discusses possibilities of recycling concrete waste, the scale of the generation of this waste in Georgia, its uncontrolled distribution in the environment, the economic benefits of their second use, and the possibility of reducing the scale of environmental damage.

Keywords: *Environmental protection, concrete waste, uncontrolled landfills, waste management, waste reuse.*

The first negative effects of the environment must be traced back to the ancient past when people turned farming and animal husbandry into agricultural activities. The gradual destruction of the green cover, especially the lower tiers of forests, began at a slow pace. Farming has led to land erosion. Currently, civilization, to justify its existence, continues to harm the environment in many ways. The scale of the threats posed is seriously increasing.

Research goals: according to U.N.O's research, approximately 9 million people die (earlier) every year from a polluted environment.

The problem of waste management and construction waste disposal is crucial. At this stage, the annual volume of concrete scrap alone in the European Union countries, the United States, and Japan are 360 million tons. For many years, large-scale research has been carried out in many countries (using technical, economic, social, and environmental aspects) to obtain secondary products from concrete and reinforced concrete waste.

მ. ბარათაშვილი, ნ. ცირეკიძე

According to the third national environmental action plan of Georgia, a waste management strategy describes:

- Reused/recycled waste is good for the environment and human health. The action plan ensures its safe placement on the Earth.

Tasks are defined to achieve the goal:

- 1) Establishing an effective waste management system
- 2) Developing waste recycling and safe disposal infrastructure
- 3) fulfilling the manufacturer obligations and the principle "polluter pays"

Research results: With all this in mind, the use of concrete waste as a secondary raw material significantly reduces the construction cycle costs, eliminating the possibility of unauthorized landfill production. The extraction of inert materials from the environment is limited and because of that, the negative impacts on the environment from these materials are reduced. At the same time, reducing the energy consumption of concrete as a secondary material reduces the CO₂ emissions into the environment in appropriate doses.

The physicomachanical properties of concrete obtained from recycling do not fall short of the properties of heavy concretes obtained by processing on traditional natural gravel. When using concrete as a secondary material, it becomes important that the amount of ash in it should be minimal, and other external impurities such as brick debris, wood chips, plaster, etc. should not be more than 1%.

The practice has shown that concrete obtained in this way can be used as the foundation for the construction of various types of concrete structures in the construction of the secondary or temporary roads, in the construction of parking lots and sidewalks. Crushed stone can be used in the manufacture of reinforced concrete structures.

Conclusion: Thus the processing of concrete and reinforced concrete waste can solve several tasks; From the supply of raw materials to a range of environmental issues. However, for the widespread introduction of these raw materials in construction, is necessary to develop standards and technical conditions for the use of secondary crushed concrete.

მათემატიკა
Mathematics

მათემატიკური ფიზიკა

დრეკად ნარევთა თეორიის სტატიკის ერთი სასაზღვრო ამოცანის ეფექტურად ამოხსნა ნახევარსიბრტყეში

კოსტა სვანაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო
Kostasvanadze@yahoo.com

ნაშრომში დრეკად ნარევთა წრფივი თეორიის სტატიკის ერთგვაროვანი განტოლებისათვის ნახევარი სიბრტყის შემთხვევაში ეფექტურადაა ამოხსნილი სასაზღვრო ამოცანა, როცა არის საზღვარზე მოცემული გადაადგილების ვექტორის პირველი და მესამე კომპონენტის ჯამი, მეორე და მეოთხე კომპონენტის სხვაობა, მეორე და მეოთხე კომპონენტის ჯამის ნორმალთ წარმოებულ და ბრუნვის ვექტორი. ამოცანის ამოხსნა დაიყვანება ნახევარ სიბრტყეში პუასონის განტოლებისათვის დირიხლესა და ნეიმანის ამოცანების ამოხსნაზე.

საკვანძო სიტყვები: დრეკად ნარევთა წრფივი თეორია, დირიხლეს და ნეიმანის ამოცანები, ლაპლასის და პუასონის განტოლებები.

1°. დრეკად ნარევთა წრფივი თეორიის სტატიკის ერთგვაროვან განტოლებას ორი განზომილების შემთხვევაში აქვს შემდეგი სახე (Bashaleishvili, Svanadze 2001, 427-446)

$$\begin{aligned} a_1 \Delta u' + b_1 \operatorname{grad} \operatorname{div} u' + c \Delta u'' + d \operatorname{grad} \operatorname{div} u'' &= 0, \\ c \Delta u' + d \operatorname{grad} \operatorname{div} u' + a_2 \Delta u'' + b_2 \operatorname{grad} \operatorname{div} u'' &= 0, \end{aligned} \quad (1)$$

სადაც $u' = (u_1, u_2)^T$ და $u'' = (u_3, u_4)^T$ კერძო გადაადგილებებია,
 $a_1 = \mu_1 - \lambda_5$, $a_2 = \mu_2 - \lambda_5$, $c = \mu_3 + \lambda_5$, $b_1 = \mu_1 + \lambda_1 + \lambda_5 - \alpha_2 \rho_2 / \rho$,
 $b_2 = \mu_2 + \lambda_2 + \lambda_5 + \alpha_2 \rho_1 / \rho$, $\alpha_2 = \lambda_3 - \lambda_4$, $\rho = \rho_1 + \rho_2$.
 $d = \mu_3 + \lambda_3 - \lambda_5 - \alpha_2 \rho_1 / \rho \equiv \mu_3 + \lambda_4 - \lambda_5 + \alpha_2 \rho_2 / \rho$.

$\mu_1, \mu_2, \mu_3, \lambda_p, p = \overline{1,5}$, დრეკადი მუდმივებია, ρ_1 და ρ_2 მუდმივებს აქვთ სიმკვრივის განზომილება. აღნიშნული მუდმივები აკმაყოფილებენ კონკრეტულ პირობებს (Bashaleishvili 1995, 59-105).

$$\Delta u' = \begin{pmatrix} \frac{\partial}{\partial x_1} \\ \frac{\partial}{\partial x_2} \end{pmatrix} \theta' + \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'; \quad \Delta u'' = \begin{pmatrix} \frac{\partial}{\partial x_1} \\ \frac{\partial}{\partial x_2} \end{pmatrix} \theta'' + \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega''$$

იგივეობის გამოყენებით, სადაც

$$\theta' = \operatorname{div} u' = \frac{\partial u_1}{\partial x_1} + \frac{\partial u_2}{\partial x_2}, \quad \theta'' = \operatorname{div} u'' = \frac{\partial u_3}{\partial x_1} + \frac{\partial u_4}{\partial x_2},$$

$$\omega' = \operatorname{rot} u' = \frac{\partial u_2}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1}{\partial x_2}, \quad \omega'' = \operatorname{rot} u'' = \frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2},$$

(1) ჩაიწერება შემდეგი სახით

$$a\Delta u' + c_0\Delta u'' - b_1 \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega' - d \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'' = 0, \quad (2)$$

$$C_0\Delta u' + b\Delta u'' - d \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega' - b_2 \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'' = 0,$$

სადაც $a = a_1 + b_1$, $b = a_2 + b_2$, $c_0 = c + d$.

(2)-დან ელემენტარული გამოთვლებით მივიღებთ:

$$\Delta u' = \begin{bmatrix} h_1(x) \\ h_2(x) \end{bmatrix} = \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \left(\frac{bb_1 - c_0d}{d_1} \omega' + \frac{bd - c_0b_2}{d_1} \omega'' \right), \quad (3)$$

$$\Delta u'' = \begin{bmatrix} h_3(x) \\ h_4(x) \end{bmatrix} = \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \left(\frac{ad - c_0b_1}{d_1} \omega' + \frac{ab_2 - c_0d}{d_1} \omega'' \right),$$

სადაც $d_1 = ab - c_0^2$.

ვთქვათ D^+ არის ზედა ნახევარი სიბრტყე ($x_2 > 0$) ხოლო L ox_1 ნამდვილი ღერძი. ქვემოთ ვიგულისხმებთ, რომ $u = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T \in C^3(D^+) \cap C^2(D^+ \cup L)$ კლასის ვექტორ-ფუნქციაა, ამასთან $u_k = O(1)$, $|x|^2 \frac{\partial u_k}{\partial x_j} = O(1)$, $k = \overline{1,4}$, $j = 1,2$, $|x|^2 = x_1^2 + x_2^2$.

კ. სვანაძე

მოცემულ შემთხვევაში (3)-დან მივიღებთ

$$\Delta \omega = 0, \quad \omega = (\omega', \omega'')^T, \quad x \in D^+, \quad (4)$$

$$TU = M_1 \frac{\partial U}{\partial n(x)} + M_2 \frac{\partial U}{\partial S(x)} + M_3 U \quad (5)$$

არის ძაბვის ვექტორი, სადაც (Bashaleishvili 1995, 59-105)

$$M_1 = \begin{bmatrix} a & 0 & c_0 & 0 \\ 0 & a & 0 & c_0 \\ c_0 & 0 & b & 0 \\ 0 & c_0 & 0 & b \end{bmatrix},$$

$$M_2 = \begin{bmatrix} 0 & a - 2\mu_1 & 0 & c_0 - 2\mu_3 \\ 2\mu_1 - a & 0 & 2\mu_3 - c_0 & 0 \\ 0 & c_0 - 2\mu_3 & 0 & b - 2\mu_2 \\ 2\mu_3 - c_0 & 0 & 2\mu_2 - b & 0 \end{bmatrix},$$

$$M_3 = \begin{bmatrix} -b_1 n_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & b_1 n_2 \frac{\partial}{\partial x_1} & -dn_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & dn_2 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ b_1 n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -b_1 n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} & dn_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -dn_1 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ -dn_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & dn_2 \frac{\partial}{\partial x_1} & -b_2 n_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & b_2 n_2 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ dn_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -dn_1 \frac{\partial}{\partial x_1} & b_2 n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -b_2 n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} \end{bmatrix}.$$

$$\frac{\partial}{\partial n(x)} = n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} + n_2 \frac{\partial}{\partial x_2}, \quad \frac{\partial}{\partial s(x)} = n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} - n_2 \frac{\partial}{\partial x_1}, \quad n = (n_1, n_2)^T$$

ერთეულოვანი ვექტორია, D^+ არეს შემთხვევაში $n = (0, -1)^T$.

დასასრულ, შევნიშნოთ, რომ თუ $U = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T$ (1) განტოლებათა სისტემის რეგულარული ამონახსნია D^+ არეში, მაშინ ადგილი აქვს შემდეგ ტოლობებს (Bashaleishvili 1995, 59-1051)

$$\int_L TU(y)|_{y_2=0} dy_1 = 0$$

$$\int_{D^+} H(x) dx = \int_L \frac{\partial U(y)}{\partial n(y)}|_{y_2=0} dy_1, \quad (6)$$

სადაც $H = (h_1, h_2, h_3, h_4)^T$.

2⁰. შრომაში განიხილება შემდეგი ამოცანა: D^+ არეში ვიპოვოთ (1) ანუ (2) განტოლებათა სისტემის ისეთი რეგულარული $U = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T$ ამონახსნი, რომელიც აკმაყოფილებს შემდეგ სასაზღვრო პირობებს:

$$\begin{aligned} (u_1 + u_3)|_L &= f_1(x_1), & x_1 \in L, \\ (u_2 - u_4)|_L &= f_2(x_1), & x_1 \in L, \\ \frac{\partial}{\partial x_2}(u_2 + u_4)|_L &= f_3(x_1), & x_1 \in L, \\ \omega|_L &= \begin{pmatrix} \omega' \\ \omega'' \end{pmatrix}|_L = \begin{pmatrix} f_4(x_1) \\ f_5(x_1) \end{pmatrix} & x_1 \in L, \end{aligned} \quad (7)$$

სადაც f_1, f_2, f_2', f_3, f_4 და f_5 ნამდვილი L -ზე მოცემული უწყვეტი შემოსაზღვრული ფუნქციებია, ამასთან აკმაყოფილებენ კონკრეტულ პირობებს და ტოლობებს (იხ. 21).

აღნიშნული ამოცანისათვის ერთადერთობის თეორემის დამტკიცებისა და ამონახსნის პოვნის მიზნით მოვახდინოთ (7) სასაზღვრო პირობების შეცვლა ექვივალენტური სასაზღვრო პირობებით.

ერთის მხრივ,

$$(u_2 - u_4)|_L = f_2(x_1), \quad \omega'|_L = \left(\frac{\partial u_2}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1}{\partial x_2} \right)|_L = f_4(x_1),$$

$$\omega''|_L = \left(\frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2} \right)|_L = f_5(x_1)$$

სასაზღვრო პირობების საფუძველზე ელემენტარული გამოთვლების შედეგად დავწერთ:

$$\frac{\partial}{\partial x_2}(u_1 - u_3)|_L = f_2'(x_1) + f_5(x_1) - f_4(x_1) \quad (8)$$

მეორე მხრივ, (8)-ს თანახმად, მარტივად დავასკვნით, რომ (7) სასაზღვრო პირობების ექვივალენტური სასაზღვრო პირობებია:

$$\begin{aligned} (u_1(x) + u_3(x))|_L &= f_1(x_1), & x_1 \in L, \\ \frac{\partial (u_1(x) - u_3(x))}{\partial x_2}|_L &= f_2'(x_1) + f_5(x_1) - f_4(x_1) = F(x_1), & x_1 \in L, \\ (u_2(x) - u_4(x))|_L &= f_2(x_1), & x_1 \in L, \\ \frac{\partial (u_2(x) + u_4(x))}{\partial x_2}|_L &= f_3(x_1), & x_1 \in L, \end{aligned} \quad (9)$$

კ. სვანაძე

$$\omega'(x)|_L = \left(\frac{\partial u_2(x)}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1(x)}{\partial x_2} \right) \Big|_L = f_4(x_1), \quad x_1 \in L,$$

$$\omega''(x)|_L = \left(\frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2} \right) \Big|_L = f_5(x_1), \quad x_1 \in L.$$

ადგილი აქვს ერთადერთობის შემდეგ თორემას.

თეორემა 2⁰. (2), (7) სასაზღვრო ამოცანის შესაბამისი ერთგვაროვანი ამოცანის ზოგადი ამონახსნი მოიცემა ფორმულით

$$U_0(x) = (\beta, \gamma, -\beta, \gamma)^T,$$

სადაც β და γ ნებისმიერი ნამდვილი მუდმივებია.

დამტკიცება, რადგან ერთგვაროვანი ამოცანის

$$\Delta \omega_0(x) = 0, \quad x \in D^+, \quad \omega_0(x)|_L = 0$$

ზოგადი ამონახსნია $\omega_0 = (\omega_0', \omega_0'')^T = 0$ ამიტომ (3) და (4) ფორმულების

საფუძველზე აღნიშნული ერთგვაროვანი ამოცანა დაიყვანება D^+ არეში შემდეგი ერთგვაროვანი ამოცანების

$$\Delta(u_{01}(x) + u_{03}(x)) = 0, \quad x \in D^+, \quad (u_{01}(x) + u_{03}(x))|_L = 0, \quad (10)$$

$$\Delta(u_{01}(x) - u_{03}(x)) = 0, \quad x \in D^+, \quad \frac{\partial}{\partial x_2}(u_{01}(x) - u_{03}(x))|_L = 0, \quad (11)$$

$$\Delta(u_{02}(x) - u_{04}(x)) = 0, \quad x \in D^+, \quad (u_{02}(x) - u_{04}(x))|_L = 0, \quad (12)$$

$$\Delta(u_{02}(x) + u_{04}(x)) = 0, \quad x \in D^+, \quad \frac{\partial}{\partial x_2}(u_{02}(x) + u_{04}(x))|_L = 0, \quad (13)$$

ამოხსნაზე.

მეორე მხრივ, რადგან (10) და (12) ამოცანების ნულოვანი ამონახსნი აქვს, ხოლო (11) და (13) ამოცანების ამონახსნები ნებისმიერი მუდმივებია, ამიტომ მარტივად დავასკვნით, რომ სამართლიანია თეორემა 2⁰.

3⁰. (2), (9) ამოცანის ამოხსნა. აღნიშნული ამოცანის ამოხსნის მიზნით განვიხილოთ დირიხლეს ამოცანა

$$\Delta \omega(x) = \Delta(\omega'(x), \omega''(x))^T = 0, \quad (\omega'(x), \omega''(x))^T \Big|_L = (f_4(x_1), f_5(x_1))^T$$

და შევნიშნოთ, რომ აღნიშნული ამოცანის ერთადერთი ამონახსნია

$$\omega(x) = \begin{pmatrix} \omega'(x) \\ \omega''(x) \end{pmatrix} = \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{x_2}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} \begin{pmatrix} f_4(y_1) \\ f_5(y_1) \end{pmatrix} dy_1. \quad (14)$$

ახლა (14)-დან განსაზღვრული $\omega'(x)$ და $\omega''(x)$ ფუნქციებს, თუ გავითვალისწინებთ (3) და (4) ფორმულების მარჯვენა მხარეში, მაშინ

მივიღებთ $C^1(D^+) \cap C(D^+ \cup L)$ კლასის ცნობილი ვექტორ-ფუნქციას $H = (h_1, h_2, h_3, h_4)^T$.

ამრიგად, მიღებული შედეგის საფუძველზე (იხ. (3) (4) და (9)) მარტივად დავასკვნით, რომ (2) ამოცანა დაიყვანება D^+ არეში პუასონის განტოლებისათვის დირიხლესა და ნეიმანის შემდეგ ამოცანებზე:

$$\Delta[u_1(x) + u_3(x)] = h_1(x) + h_3(x), \quad x \in D^+, \quad (15)$$

$$[u_1(x) + u_3(x)]|_L = f_1(x_1),$$

$$\Delta[u_2(x) - u_4(x)] = h_2(x) - h_4(x), \quad x \in D^+, \quad (16)$$

$$[u_2(x) - u_4(x)]|_L = f_2(x_1),$$

$$\Delta[u_1(x) - u_3(x)] = h_1(x) - h_3(x), \quad x \in D^+, \quad (17)$$

$$\frac{\partial}{\partial x_2}[u_1(x) - u_3(x)]|_L = F(x_1),$$

$$\Delta[u_2(x) + u_4(x)] = h_2(x) + h_4(x), \quad x \in D^+, \quad (18)$$

$$\frac{\partial}{\partial x_2}[u_2(x) + u_4(x)]|_L = f_3(x_1),$$

დირიხლეს (15) და (16) ამოცანების ერთადერთი ამონახსნი შესაბამისად მოიცემა შემდეგი ფორმულებით

$$u_1(x) + u_3(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G(x, y)[h_1(y) + h_3(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{x_2 f_1(y_1) dy_1}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2}, \quad (19)$$

$$u_2(x) - u_4(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G(x, y)[h_2(y) - h_4(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{x_2 f_2(y_1) dy_1}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} \quad (20)$$

სადაც $G(x, y)$ D^+ არეში ლაპლასის განტოლების შემთხვევაში დირიხლეს ამოცანის შესაბამისი გრინის ფუნქციაა (დობორჯგინიძე, შათაშვილი 1982)

$$G(x, y) = \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 - x_2)^2} - \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 + x_2)^2}$$

ახლა შევნიშნოთ რომ (6)-ს მეორე ტოლობის თანახმად ნეიმანის (17) და (18) ამოცანების ამოხსნადობის აუცილებელი პირობები (Владимиров, 1988).

კ. სვანაძე

$$\int_{D^+} [h_1(y) - h_3(y)] dy - \int_{-\infty}^{\infty} F(y_1) dy_1 = 0, \quad (21)$$

$$\int_{D^+} [h_2(y) + h_4(y)] dy - \int_{-\infty}^{\infty} f_3(y_1) dy_1 = 0,$$

შესრულებულია და მათი ამონახსნები შესაბამისად მოიცემა შემდეგი ფორმულიებით:

$$u_1(x) - u_3(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G_{(1)}(x, y) [h_1(y) - h_3(y)] dy + \quad (22)$$

$$+ \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} F(y_1) dy_1,$$

$$u_2(x) + u_4(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G_{(1)}(x, y) [h_2(y) + h_4(y)] dy + \quad (23)$$

$$+ \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} f_3(y_1) dy_1,$$

სადაც $G_{(1)}(x, y)$ D^+ არეში ლაპლასის განტოლების შემთხვევაში ნეიმანის ამოცანის შესაბამისი გრინის ფუნქციაა [დობორჯგინიძე, შათაშვილი 1982]

$$G_{(1)}(x, y) = \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 - x_2)^2} + \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 + x_2)^2}.$$

დასასრულს (19), (22) და (20), (23) ფორმულების საშუალებით ვიპოვიტ განსახილველი ამოცანის ამონახსნს კვადრატუმებში.

ლიტერატურა

დობორჯგინიძე ლ., შათაშვილი ს. 1982. *მათემატიკური ფიზიკის განტოლებათა ძირითადი საკითხები*, თბილისი.

Basheleishvili, M., Basheleishvili O. 1995. *Two-dimensional boundary value problems of statics of the theory of elastic mixtures*. Mem. Differential Equations Math. Phys. 6, 1995: 59-105.

Basheleishvili M. and Svanadze K. 2001. *A new method of solving the basic plane boundary value problems of statics of the elastic mixture theory*. Georgian Mathematical Journal vol. 8, 2001: 3, 427-446.

Владимиров В.С. 1988. *Уравнения математической физики*.

Mathematical Physics

Effective solution of a boundary value problem of statics of the theory of elastic mixture in a half-plane

Kosta Svanadze

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Kostasvanadze@yahoo.com

In the paper we consider effective solution of the boundary value problem for homogeneous equation of statics of the linear theory of elastic mixture in a half-plane, when on the boundary are given the sum of the I and III components, the difference of II and IV components the normal derivative of the sum of II and IV components of displacement vector and rotor vector. The problem can be reduced in same domain to the of Dirichlet and Neumann problems for equation of the Poisson.

Keywords: Linear theory of elastic mixture, Dirichlet and Neumann problems, Laplace and Poisson equation.

1⁰. In the two-dimensional case the basic homogeneous equations of statics of the elastic mixture theory have the form (Bashaleishvili, Svanadze 2001)

$$\begin{aligned} a_1 \Delta u' + b_1 \operatorname{grad} \operatorname{div} u' + c \Delta u'' + d \operatorname{grad} \operatorname{div} u'' &= 0, \\ c \Delta u' + d \operatorname{grad} \operatorname{div} u' + a_2 \Delta u'' + b_2 \operatorname{grad} \operatorname{div} u'' &= 0, \end{aligned} \quad (1)$$

where $u' = (u_1, u_2)^T$ and $u'' = (u_3, u_4)^T$ are partial displacements,

$$a_1 = \mu_1 - \lambda_5, \quad a_2 = \mu_2 - \lambda_5, \quad c = \mu_3 + \lambda_5, \quad b_1 = \mu_1 + \lambda_1 + \lambda_5 - \alpha_2 \rho_2 / \rho,$$

$$b_2 = \mu_2 + \lambda_2 + \lambda_5 + \alpha_2 \rho_1 / \rho, \quad \alpha_2 = \lambda_3 - \lambda_4, \quad \rho = \rho_1 + \rho_2.$$

$$d = \mu_3 + \lambda_3 - \lambda_5 - \alpha_2 \rho_1 / \rho \equiv \mu_3 + \lambda_4 - \lambda_5 + \alpha_2 \rho_2 / \rho.$$

Here $\mu_1, \mu_2, \mu_3, \lambda_p, p = \overline{1,5}$, are elastic constants ρ_1 and ρ_2 are partial densities. The above constants satisfying the definite conditions (Bashaleishvili 1995, 59-105).

Using the identity:

$$\begin{aligned} \Delta u' &= \begin{pmatrix} \frac{\partial}{\partial x_1} \\ \frac{\partial}{\partial x_2} \end{pmatrix} \theta' + \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'; & \Delta u'' &= \begin{pmatrix} \frac{\partial}{\partial x_1} \\ \frac{\partial}{\partial x_2} \end{pmatrix} \theta'' + \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'', \\ \theta' = \operatorname{div} u' &= \frac{\partial u_1}{\partial x_1} + \frac{\partial u_2}{\partial x_2} & \theta'' = \operatorname{div} u'' &= \frac{\partial u_3}{\partial x_1} + \frac{\partial u_4}{\partial x_2}, \end{aligned}$$

3. სვანობა

$$\omega' = \text{rot} u' = \frac{\partial u_2}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1}{\partial x_2}, \quad \omega'' = \text{rot} u'' = \frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2},$$

we can rewrite (1) as follows:

$$\begin{aligned} a\Delta u' + c_0\Delta u'' - b_1 \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega' - d \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'' &= 0, \\ c_0\Delta u' + b\Delta u'' - d \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega' - b_2 \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \omega'' &= 0, \end{aligned} \quad (2)$$

where $a = a_1 + b_1$, $b = a_2 + b_2$, $c_0 = c + d$.

From (2) elementary calculations yield:

$$\begin{aligned} \Delta u' = \begin{bmatrix} h_1(x) \\ h_2(x) \end{bmatrix} &= \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \left(\frac{bb_1 - c_0d}{d_1} \omega' + \frac{bd - c_0b_2}{d_1} \omega'' \right), \\ \Delta u'' = \begin{bmatrix} h_3(x) \\ h_4(x) \end{bmatrix} &= \begin{pmatrix} -\frac{\partial}{\partial x_2} \\ \frac{\partial}{\partial x_1} \end{pmatrix} \left(\frac{ad - c_0b_1}{d_1} \omega' + \frac{ab_2 - c_0d}{d_1} \omega'' \right), \end{aligned} \quad (3)$$

where $d_1 = ab - c_0^2$.

Let D^+ denoted the upper half-plane ($x_2 > 0$). Clearly the boundary D^+ is ox_1 axis $L =]-\infty; +\infty[$.

In what follows we assume that $U = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T \in C^3(D^+) \cap C^2(D^+ \cup L)$. Further $u_k = O(1)$, $|x|^2 \frac{\partial u_k}{\partial x_j} = O(1)$,

$k = \overline{1, 4}$, $j = 1, 2$, $|x|^2 = x_1^2 + x_2^2$.

Finally we can say that from (1) we'll have

$$\Delta \omega = 0, \quad \omega = (\omega', \omega'')^T, \quad x \in D^+. \quad (4)$$

By TU we denote the a stress vector (Basheleishvili 1995, 59-105)

$$TU = M_1 \frac{\partial U}{\partial n(x)} + M_2 \frac{\partial U}{\partial S(x)} + M_3 U, \quad (5)$$

$$M_1 = \begin{bmatrix} a & 0 & c_0 & 0 \\ 0 & a & 0 & c_0 \\ c_0 & 0 & b & 0 \\ 0 & c_0 & 0 & b \end{bmatrix},$$

$$M_2 = \begin{bmatrix} 0 & a-2\mu_1 & 0 & c_0-2\mu_3 \\ 2\mu_1-a & 0 & 2\mu_3-c_0 & 0 \\ 0 & c_0-2\mu_3 & 0 & b-2\mu_2 \\ 2\mu_3-c_0 & 0 & 2\mu_2-b & 0 \end{bmatrix},$$

$$M_3 = \begin{bmatrix} -b_1 n_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & b_1 n_2 \frac{\partial}{\partial x_1} & -dn_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & dn_2 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ b_1 n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -b_1 n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} & dn_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -dn_1 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ -dn_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & dn_2 \frac{\partial}{\partial x_1} & -b_2 n_2 \frac{\partial}{\partial x_2} & b_2 n_2 \frac{\partial}{\partial x_1} \\ dn_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -dn_1 \frac{\partial}{\partial x_1} & b_2 n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} & -b_2 n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} \end{bmatrix},$$

$$\frac{\partial}{\partial n(x)} = n_1 \frac{\partial}{\partial x_1} + n_2 \frac{\partial}{\partial x_2}, \quad \frac{\partial}{\partial s(x)} = n_1 \frac{\partial}{\partial x_2} - n_2 \frac{\partial}{\partial x_1},$$

$n = (n_1, n_2)^T = (0, -1)^T$ is a unit vector.

Finally if D^+ domain $U = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T$ is a regular solution of equations (1) [(2)] then we have (Basheleishvili 1995, 59-105)

$$\int_L TU(y)|_{y_2=0} dy_1 = 0,$$

$$\int_{D^+} H(x) dx = \int_L \frac{\partial U(y)}{\partial n(y)}|_{y_2=0} dy_1, \tag{6}$$

where $H = (h_1, h_2, h_3, h_4)^T$,

2⁰. In the present work we consider the boundary value problem. Find in the domain D^+ a vector $U = (u_1, u_2, u_3, u_4)^T$ which is a regular solution of equations (1) or (2) and satisfying the following boundary conditions:

3. სვანობა

$$\begin{aligned}
 (u_1 + u_3)|_L &= f_1(x_1), & x_1 \in L, \\
 (u_2 - u_4)|_L &= f_2(x_1), & x_1 \in L, \\
 \frac{\partial}{\partial x_2}(u_2 + u_4)|_L &= f_3(x_1), & x_1 \in L, \\
 \omega|_L &= \begin{pmatrix} \omega' \\ \omega'' \end{pmatrix}|_L = \begin{pmatrix} f_4(x_1) \\ f_5(x_1) \end{pmatrix}, & x_1 \in L,
 \end{aligned} \tag{7}$$

where f_1, f_2, f_2', f_3, f_4 and f_5 are real continuous and bounded functions a defined on L. further more satisfies concrete conditions:

Note that from conditions:

$$\begin{aligned}
 (u_2 - u_4)|_L &= f_2(x_1), & \omega'|_L &= \left(\frac{\partial u_2}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1}{\partial x_2} \right)|_L = f_4(x_1), \\
 \omega''|_L &= \left(\frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2} \right)|_L = f_5(x_1), & x_1 \in L
 \end{aligned}$$

follows that

$$\frac{\partial}{\partial x_2}(u_1 - u_3)|_L = f_2'(x_1) + f_5(x_1) - f_4(x_1) = F(x_1), \quad x_1 \in L. \tag{8}$$

In view of (8) the boundary conditions of the (2), (7) problem can be written as

$$\begin{aligned}
 (u_1(x) + u_3(x))|_L &= f_1(x_1), & x_1 \in L, \\
 \frac{\partial(u_1(x) - u_3(x))}{\partial x_2}|_L &= f_2'(x_1) + f_5(x_1) - f_4(x_1) = F(x_1), & x_1 \in L, \\
 (u_2(x) - u_4(x))|_L &= f_2(x_1), & x_1 \in L, \\
 \frac{\partial(u_2(x) + u_4(x))}{\partial x_2}|_L &= f_3(x_1), & x_1 \in L, \\
 \omega'(x)|_L &= \left(\frac{\partial u_2(x)}{\partial x_1} - \frac{\partial u_1(x)}{\partial x_2} \right)|_L = f_4(x_1), & x_1 \in L, \\
 \omega''(x)|_L &= \left(\frac{\partial u_4}{\partial x_1} - \frac{\partial u_3}{\partial x_2} \right)|_L = f_5(x_1), & x_1 \in L.
 \end{aligned} \tag{9}$$

The following assertion is true.

Theorem 2°. The general solution of the homogeneous problem (2), (7) is represented by the formula $U_0(x) = (\beta, \gamma, -\beta, \gamma)^T$ where β and γ are arbitrary real constants.

3°. Solution of the problem (2), (7).

Let us consider the following Dirichlet problem

$$\Delta \omega(x) = \Delta(\omega'(x), \omega''(x))^T = 0, \quad (\omega'(x), \omega''(x))^T|_L = (f_4(x_1), f_5(x_1))^T$$

and note that a solution of the problem is

$$\omega(x) = \begin{pmatrix} \omega'(x) \\ \omega''(x) \end{pmatrix} = \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \frac{x_2}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} \begin{pmatrix} f_4(y_1) \\ f_5(y_1) \end{pmatrix} dy_1. \quad (10)$$

Now note that, owing to the (10) we can conclude that (see (3)) $H = (h_1, h_2, h_3, h_4)^T$ is known vector-functions and belongs to the class $C'(D^+) \cap C(D^+ \cup L)$.

By virtue of the above said from (3), (4) and (9) it follows that the problem (2), (7) can be reduced to the Dirichlet and Neumann boundary value problems for the Poisson equation in the domain $D^+(x_2 > 0)$

$$\Delta[u_1(x) + u_3(x)] = h_1(x) + h_3(x), \quad x \in D^+, \quad (11)$$

$$[u_1(x) + u_3(x)]|_L = f_1(x_1),$$

$$\Delta[u_2(x) - u_4(x)] = h_2(x) - h_4(x), \quad x \in D^+, \quad (12)$$

$$[u_2(x) - u_4(x)]|_L = f_2(x_1),$$

$$\Delta[u_1(x) - u_3(x)] = h_1(x) - h_3(x), \quad x \in D^+, \quad (13)$$

$$\frac{\partial}{\partial x_2} [u_1(x) - u_3(x)]|_L = F(x_1),$$

$$\Delta[u_2(x) + u_4(x)] = h_2(x) + h_4(x), \quad x \in D^+, \quad (14)$$

$$\frac{\partial}{\partial x_2} [u_2(x) + u_4(x)]|_L = f_3(x_1),$$

Further note that owing to the second formula (6) the necessary conditions (Владимиров 1988)

$$\int_{D^+} [h_1(y) - h_3(y)] dy - \int_{-\infty}^{\infty} F(y_1) dy_1 = 0,$$

$$\int_{D^+} [h_2(y) + h_4(y)] dy - \int_{-\infty}^{\infty} f_3(y_1) dy_1 = 0,$$

of solvability (13) and (14) problems are fulfilled.

Taking into account the obtained results we see that the problem (2), (7) is solvable and is represented by the solution of the problems (11)-(14).

3. სვანობა

The solution of the problems (11), (12), (13) and (14) can be represented as respectively (Владимиров 1988).

$$u_1(x) + u_3(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G(x, y) [h_1(y) + h_3(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{x_2 f_1(y_1) dy_1}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2}, \quad (15)$$

$$u_2(x) - u_4(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G(x, y) [h_2(y) - h_4(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{+\infty} \frac{x_2 f_2(y_1) dy_1}{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2}, \quad (16)$$

$$u_1(x) - u_3(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G_{(1)}(x, y) [h_1(y) - h_3(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} F(y_1) dy_1, \quad (17)$$

$$u_2(x) + u_4(x) = \frac{1}{2\pi} \int_{D^+} G_{(1)}(x, y) [h_2(y) + h_4(y)] dy + \frac{1}{\pi} \int_{-\infty}^{\infty} \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + x_2^2} f_3(y_1) dy_1, \quad (18)$$

Here (Doborjnidze, Shatashvili 1982)

$$G(x, y) = \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 - x_2)^2} - \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 + x_2)^2}.$$

$$\text{and } G_{(1)}(x, y) = \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 - x_2)^2} + \ln \sqrt{(y_1 - x_1)^2 + (y_2 + x_2)^2}.$$

are the Green functions of the Dirichlet and Neuman problems respectively in a domain D^+ for the Laplace equation.

Finally, by virtue of the formulas (15)-(18) we can find the solution of problem (2), (7), are given in quadrature.

ფარმაკოლოგია, ტოქსიკოლოგია
და ფარმაცევტიკა
**Pharmacology, Toxicology and
Pharmaceutics**

Pharmaceutical Sciences

On The Issue of Treatments of Acne

Natia Chubinidze

natia.chubinidze@atsu.edu.ge

Nino Abuladze

nino.abuladze@atsu.edu.ge

Konstantine Tsagareishvili

konstantine.tsagareishvili@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Pavel Iavich

Iavichp@yahoo.com

Tbilisi State Medical University

Tbilisi, Georgia

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

Acne today still remains one of the most common diseases. The recommended treatments are not always possible due to side effects. When using antibiotics, there has been an increase in the number of antibiotic-resistant P. acnes strains over time. In recent years, preference has been given to the drugs that do not contain antibiotics. The compositions have been developed containing products of mineral and plant origin, which have shown good results in the treatment of mild and moderate acne. Attention is paid to the use of agents that increase the body's immunological status. It is hoped that this review will make a certain contribution to understanding of the need for further research in this field.

Keywords: *treatment of acne; drugs; essential oils; plant extracts; antibiotics.*

Acne (acne vulgaris) is a disease, afflicting throughout life, in one form or another, up to 95% of the population in civilized countries. In recent years, acne has ceased to be a simply adolescent disease and is very common among adults. Acne vulgaris is an almost universal skin disease, affecting from 79 to 95% of the adolescent population. From 40% to 54% of men and women aged 25 and over have blackheads, which remain with by an average of 12% of women and 3% of men (Cordain 2002). Due to this, there is a need for continued research in this area (Moftah 2016; Yazmalar 2016). The causes of blackheads are often attributed to a genetic predisposition (i.e. the inherited individual characteristics of sebaceous glands, inherited by inheritance), the excessive release of certain sex hormones, and hyperkeratosis. The latter is characterized by enhancing horny scale formation on the skin surface, which further clog up pores, and due to the skin oiliness are filled with sebum. Alongside this, the

factor for the disease is the action of microorganisms (Beylot 2014; Рагимова 2017).

The most frequent causes triggering the inflammatory response in sebaceous glands are as follows: *Propionibacterium acnes* (*P. acnes*), *Staphylococcus epidermidis* and other cocci, lipophilic yeast of the genus *Pityrosporum* (*P. ovale* et *P. orbiculare*). Moreover, *P. acnes* is the main infectious agent that plays a key role in the pathogenesis of acne. In patients with acne, a combination of yeast (*P. ovale*) and bacterial flora (*P. acnes*) is detected. These pathogens produce lipase, activate the complement, and enhance desquamation of the hair follicle mouth, leading to its blockage. Mandatory members of microbial associations are dominant species such as *M. furfur*, *C. albicans*, and *P. acnes*. Active synergism in *M. furfur* and *P. acnes* occurred with staphylococci and enterobacteria, while in *C. albicans*, it occurred with all species. Patients with acne have excessive sebum production. There is a correlation between increased sebum production and the severity of the process. It is known that sebum of patients with acne contains less linoleic acid than sebum of healthy people. This factor contributes to enhancing desquamation of epithelial cells of the follicle, which leads to the formation of hyperkeratosis of sebaceous follicles, which is the main point in the pathogenesis of acne vulgaris. Hyperkeratosis of sebaceous follicles and lipid imbalance, which are also associated with the presence of microorganisms, are also involved in the pathogenesis of acne. Sensitivity of microflora to antibiotics with acne eruption varies to a large extent and depends on species of microorganisms, the drug and the duration of its administration. *M. furfur* had the greatest sensitivity to clotrimazole, cultures of *C. albicans* - to fluconazole, other yeast-like fungi of the genus *Candida* - to amphotericin and fluconazole, *P. acnes* - to clindamycin and erythromycin, that is, there is no single method of treatment in a non-combined form (Забненкова 2004; Фолликулярный кератоз...2020).

Appropriate treatment is dependent on pathogenic factors, which include follicular hyperkeratosis, increased sebum production, proliferation of *P. acnes*, supporting the inflammatory process. Let us consider each of these factors.

Hyperkeratosis is understood as pathological change in the epidermis due to excessive thickening of its upper horny layer. The superficial horny scales of the epidermis normally contain a certain amount of keratin protein and are desquamated from the skin. Delayed desquamation of horny scales or enhanced keratin formation therein (as a result of continuous irritation or nutritional disorders of the skin) lead to the development of hyperkeratosis. With follicular hyperkeratosis, the hair follicle mouths are involved in the pathological process with the development of their aseptic inflammation. Follicular hyperkeratosis, which occurs as a result of blockage of the follicle canal by horny scales and due to its inflammation, is associated with both inherited predisposition and hypovitaminosis of A and C-group vitamins. For

the treatment, it is recommended to use the cream or lotion containing lactic acid, which helps to moist and soften the skin. Topical use of steroids can help to reduce inflammation and redness. Cosmetics with emollients (fatty components), urea (up to 0.3 - 3% concentration), vitamins A, D, E (RADEVIT), moisturize and soften the skin, increase its elasticity, reduce irritation and improve its appearance. It is recommended to cleanse the face using the creams containing acids - salicylic, lactic or glycolic. Of herbal remedies, it is recommended to use extracts from wild chamomile, nettle leaves, horse chestnut, aloe, green tea, echinacea, etc. (Фолликулярный...2020). The final success of eradicating acne eruption is impossible as long as the body has conditions for the appearance of acne. However, minimization of precipitating factors and proper skin care can significantly improve the situation (Данилова 2001).

2nd problem - oily skin. An increase in the amount of sebum is accompanied by its qualitative changes. These changes are associated primarily with the concentration of linoleic acid - unsaturated fatty acid, which is an irreplaceable structural block of any cell membrane. A decrease in the concentration of linoleic acid leads to a decrease in sebum pH, a change in the permeability of the epithelium of the follicles and the impaired epithelium barrier function. This creates a favorable environment for the growth of microorganisms on the skin surface and inside the follicles. These are primarily *Propionibacterium acnes*, fungi of the genera *Pytirosporum* and *Staphylococcus epidermitis*. During their growth, these microorganisms utilize sebum using various lipases, which leads to an increase in the concentration of free fatty acids in the sebum composition and diminishing the bactericidal and fungicidal properties of the skin. Violation of the processes of keratinization in the upper part of the hair follicle leads to the accumulation of the secretion of the sebaceous gland in the hair follicle and the formation of microcomedones first, and then closed and open comedones. Under comedone conditions, microorganisms actively multiply, resulting in the release of inflammatory mediators and the formation of inflammatory elements in the dermis. Oily skin care involves high-quality cleansing, reducing microbial contamination, reducing sebaceous secretion, eliminating hyperkeratosis, improving appearance (masking skin defects), protecting from the sun and other sources of ultraviolet radiation, moisturizing and absorbing sebum. Given the structure of the diseased skin, cleansing should be done carefully, no matter how rough and greasy the skin is. The literature indicates that the cleaning agents should have neutral or acidic pH, since change in the pH medium to alkalinity is a favorable condition for *P. acnes* colonization. There are recommended products containing ammonium lactate (keratoregulating action), zinc lactate (reducing sebum secretion); zinc oxide (removing fat from the skin surface); salicylic acid (antiseptic and narrowing of pores) (Кожное ...2020). The use of essential oils and plant extracts promotes antiseptic,

antiviral and anti-inflammatory effects, given that one of the reasons for the formation of acne is the damage to the skin caused by microbial flora (How to...2020). In order to normalize the sebum secretion, it is recommended to use A, C, E and B-group vitamins, sulfur, iron, phosphorus, resorcinol, boric acid, sorbents, in particular clays. Local administration of retinoids normalizes the activity of the sebaceous glands and inhibits the excessive growth of the epithelium of the sebaceous gland canals. In this case, just as with hyperkeratosis, and these are actually interdependent diseases, it is desirable to periodically perform exfoliation with agents containing BHA (salicylic acid) or AHA (e.g. lactic or glycolic acids) (Горячкина 2012; Dumont-Wallon 2008; Монахов 2005).

3rd factor - bacterial flora. Many of the recommendations for the treatment of acne suggest the use of broad-spectrum antibiotics for quite some time (Dréno 2004; Nast 2012; Кубанова, Бакулев...2010; Мамашева 2016; Del Rosso 2010; Монахов 2012; Dreno 2010; Козловская 2011; Engebretson 2011; Gu Y. 2012; Walker 2012; Maleszka 2011; Bábaeinejad 2011; Аравийская 2013). There are used tetracyclines, macrolides, sulfonamides, etc. In spite of the initial good results, an increase in the number of antibiotic-resistant *P. acne* strains has been noted in many works (Leyden 2007; Nord 2006; Thiboutot 2013; Gollnick 2015; Leccia 2015). For example, the use of topical erythromycin increases contamination with resistant coagulase-negative staphylococcus, both of the skin and the whole organism (Leyden 2007). Under these circumstances, monotherapy with topical antibiotics turns out to be irrational, since they do not affect all links in the pathogenesis of acne. In addition, during long-term treatment with antibiotics, there is a risk of developing flora resistance. In order to achieve stable results, reduce the risk of antibiotic resistance and improve the quality of patient treatment, it is necessary to use the combination of drugs in the treatment of acne. The literature indicates that the best results are obtained with the use of combination therapy using drugs with a complementary mechanism of action. The combinations of drugs have an effect on a greater number of pathogenic factors in the development of acne (excessive follicular hyperkeratosis, reproduction of *P. acnes*, inflammation). The combination of drugs that affect at least two links of the pathogenesis, as a rule, considerably increases the effectiveness of therapy (Аравийская 2012; Пашиный 2006; Pazoki-Toroudi 2011; Leyden Hickman 2001; Leyden Preston 2011). For mild to moderate cases of acne, the following schemes of topical antibiotic are recommended: „For mild cases: benzoyl peroxide + topical antibiotic or topical retinoid + benzoyl peroxide + topical antibiotic; „For moderate cases: benzoyl peroxide + topical antibiotic or topical retinoid + benzoyl peroxide + topical antibiotic or systemic antibiotic + topical retinoid + benzoyl peroxide + topical antibiotic" (Zaenglein 2016).

The aim of *therapy* should be complete sanitation of acne lesions from *P. acnes* and other bacterial flora. Since *P. acnes* alone is not the primary cause of acne, antibiotic monotherapy cannot help. Therapeutic measures are therefore used in combination to eliminate most of the factors associated with the development of the disease. However, at the same time, there are developing the resistances of opportunistic microflora, digestive disorders, and an exacerbation of the infectious diseases of ENT-organs and the urogenital tract and a number of other probable consequences of therapy with antibiotics. Therefore, the use of antibiotics should be considered appropriate only when the use of other drugs has not led to a successful result. Let us consider the drugs that are recommended for use in combination with antibiotics.

Retinoids is a group of the dermatotropic drugs, which are recommended for the treatment of acne (Львов 2008; Akman 2007; Sardana 2009; Sardana 2010; Borghi 2011; Thielitz 2008; Schmidt 2011). In addition, the ability of retinoids to weaken the side effects of cytostatics and boost immunity has been detected. It has been found that vitamin A prevents ulceration and the occurrence of gastric bleeds. There are records of a cardiovascular drug containing high concentrations of vitamins A and E. Side effects are observed as well. The literature (Боровая 2012; Кубанова 2010; Монахов 2012; Болотная 2012) indicates that during the first months of using the drugs, the onset of the symptoms of the so-called “retinoid dermatitis” takes place in the form of dryness, peeling skin, slight erythema and sensation of skin contraction, as well as the appearance of new acne-rashes. The manifestations of the symptoms of retinoid dermatitis are especially pronounced when using the transdermal drugs, which provoke it by stimulating the peeling effect on the skin surface. These phenomena are especially pronounced at the time of the year when the highest activity of solar radiation is observed, which in this case is capable of potentiating the side effects of retinoids. When treating with *systemic retinoids*, skin reactions are quite common: dry skin and mucous membranes, facial dermatitis, cheilitis, alopecia, brittle nails, paronychia, and photosensitization. The manifestations of side effects of the digestive system (dry mouth, nausea, vomiting, unstable increase in the activity of hepatic transaminases, rarely - abdominal pain, diarrhea or constipation, bullous stomatitis) are possible, as well as the manifestations of dizziness, increased intracranial pressure, anxiety, and depression are possible only rarely. When using retinoids, it is necessary to monitor the following indicators: blood plasma lipids, liver transaminase activity before starting on therapy, after 1 month of course use and then every 3 months.

Azelaic acid. Competitive tyrosinase inhibitors like azelaic acid are only effective in high concentrations exceeding the norms that have been established for the topical pharmaceutical drugs. Nevertheless, its maximum possible doses for cosmetic

products (up to one percent) are also effective if used for a sufficiently long time. Azelaic acid in the cream combined with sunscreen filters has been successfully used to treat melasma. It is believed that if the azelaic acid content in the composition of a cosmetic product is less than 10%, it does not allow its effectiveness. When using azelaic acid, the side effects of this ingredient are as follows: a short-term burning sensation, skin irritation, numbness or tingling, skin redness or itch. These side effects can be felt during the first few weeks of drug administration (Клименкова 2017).

Benzoyl peroxide. It has a marked antibacterial effect on *P. acnes* and *Staph. epidermidis* owing to a marked oxidative effect, affects comedogenesis and has an anti-inflammatory effect, and the number of papulopustular elements decreases during therapy. The drug does not affect the sebum hyperproduction. Benzoyl peroxide derivatives are efficient for moderate acne when combined with antibiotics. Side effects of benzoyl peroxide include simple dermatitis, the risk of which increases with the use of high concentrations, as well as with the use of alcohol solutions of this agent. Benzoyl peroxide has a whitening effect owing to its powerful oxidative effect, and it can therefore cause discoloration of hair and clothes. This side effect is used in cosmetology to lighten pigmented hair in case of facial hypertrichosis in women. The use of this drug may increase sensitivity to solar radiation due to keratolytic action, as well as the thinning of the stratum corneum (Широкова 2015; Побочные...2020; Бензоил...2020).

Considering the side effects of the use of antibiotics, retinoids, benzoyl peroxide, which can be strengthened if administered comprehensively, for diseases in mild and moderate forms, it is more advisable to use the drugs of another type, in particular, cosmetics, cosmeceuticals and herbal remedies. Let us consider the first of these 2. For the prevention and treatment of acne, it is recommended to use zinc, sulfur, resorcinol, and salicylic acid, A, E and B-group vitamins, a number of drugs for topical treatment and so on.

Resorcinol belongs to group of antiseptics. It has a marked antimicrobial effect, and has also the dermatoprotective and anti-seborrheic properties. Resorcinol is mostly used as a disinfectant in the treatment of skin diseases. Resorcinol is contraindicated in case of idiosyncrasy and hypersensitivity to the drug components, as well as in the cases of chemical and thermal burns, sub-surface skin damages, pregnancy and lactation, and in pediatric use (Сергеева 2005; Терапия больных...2020).

Zinc. Human studies (10,000 pregnant women and 2,000 breastfeeding women) showed the absence of abnormalities in women using zinc within the recommended range, no congenital malformations, no harmful effects or risk to the fetus (Dréno 2008). The patented component Sepitonic® m3 (zinc, copper, magnesium) normalizes the functioning of the sebaceous glands, stimulates cellular turnover, accelerates the

collagen production, stimulates skin regeneration and increases the energy potential of cells. Natural ingredients, such as clover extract and rosewood oil, renew the skin, stimulate the synthesis of collagen and hyaluronic acid, and have antioxidant activity. It is used in a number of topical drugs. The mechanism of action of zinc salts is explained by its ability to suppress *P. acnes*, reduce the amount and bactericidal activity of sebum, limiting the colonization of the sebaceous glands of *P. acnes*. This helps to reduce the possibility of developing inflammatory reactions even in the case of severe acne with an infectious complication (Sepitonic-m3...2020).

Sulfur is widely used in cosmeceuticals to treat acne (Del Rosso 2009; Draelos 2010). The keratolytic and antiseptic properties of sulfur are due to a reaction that occurs during direct interaction between sulfur and keratinocytes. Due to the influence of sulfur, the cysteine present in the horny layer is converted into cystine, while hydrogen sulfide is released. As a result of this reaction, an antiseptic effect is achieved due to hydrogen sulfide and lysis of keratinocytes. In addition, the more finely dispersed sulfur when applied externally, the greater the degree of such interaction and, therefore, the therapeutic effect increases. When administered topically, sulfur is able to block the production of fat by means of the sebaceous glands, reducing the intensity of the production of subcutaneous fat, thus the ointments containing sulfur in the composition have a drying and antimicrobial effect. As a result of its application, it is possible to achieve the removal of acne and rashes, and besides, it is efficient even in case of subdermic pimples. The anti-acne properties of the composition of cosmeceuticals are enhanced due to synergism if the preparation contains microcrystalline sulfur in combination with salicylic and glycolic acids, allantoin, D-panthenol, chlorophyll copper complex, and urea (Ердакова 2009). For example, "Evisent Sulfur Yeast" (cleansing foam, lotion and the point-action cream) is recommended for the treatment of first-degree and second-degree acne and, as a cosmetic treatment remedy for severe acne. The cleansing foam "Evisent" was developed on the basis of a bioactive yeast complex of sulfur, which normalizes the sebum drainage, zinc, which relieves inflammation and regulates skin oiliness, and natural anti-inflammatory extracts from bur marigold and birch, allantoin with antioxidant and regenerating effects and inulin to increase local skin immunity. Due to its natural composition, the Evisent Cleansing Foam is suitable for deep cleansing of problem skin prone to acne, preventing the formation of comedones, contributing to pores contraction, and regulating the sebaceous glands. The lotion Evisent contains sulfur, as well as white willow bark extract, which is a natural source of salicylic acid with a marked antiseptic and anti-inflammatory effect (Эвисент...2020; Пенка...2020).

Salicylic acid. It is used for oily seborrhea and acne. Salicylic acid can increase skin permeability for other medicinal agents for external application, and thus enhance

their absorption. It is incompatible with resorcinol (forms a fusible mixture) and zinc oxide (forms insoluble zinc salicylate). Rarely: local reactions appear in the form of itching, burning, skin rash, and allergic reactions (Салициловая...2020).

Along with these compounds, it is recommended to use a number of other agents, which in some cases allow for obtaining a fast enough option for treatment. These include boric, citric and other acids, borax, clayey materials, zeolites, etc.

One of the areas of today's acne drugs is trying to create combination drugs that can counteract all 3 of the above pathogenetic factors. The Dr. Theiss's Acne cream (Naturwaren Dr. Theiss, Germany) contains ethyl alcohol, bentonite, biosulfur, triclosan, glycerin, sodium tetraborate, i.e. should simultaneously exhibit an antiseptic effect, free the excretory ducts of the sebaceous glands from horny masses, sebum, dust, and at the same time, must elasticize skin and protect it from drying out. It contains ethyl alcohol, bentonite, biosulfur, triclosan, glycerin, sodium tetraborate. It is unclear how the activity is manifested, since bentonite is able to sorb biosulfur, triclosan, and sodium tetraborate. The drug (Ердакова 2009) contains 3 versions of sulfur, salicylic and glycolic acids, allantoin, D-panthenol, chlorophyll copper complex, and urea. It means that there are expected simultaneous keratolytic, antiseptic, drying, anti-inflammatory and antimicrobial effect, reduction in fat production by the sebaceous glands, improvement of tissue regeneration, and so on. Even this list of properties, which, to a certain extent, do not correspond to each other, raises the question of the effectiveness of drug.

In drugs for treating acne, it is recommended to use *extracts from plant* raw materials that help to reduce activity of the sebaceous glands, decrease microbial colonization and the inflammatory process, restore and increase mitotic activity of the skin cells, which have immunomodulatory, anti-inflammatory and antiseptic properties, such as chamomile flowers, oak bark, garden sage leaves, green tea, calendula, rosemary, lavender, peppermint, hawthorn and rose hip berries, sandalwood and tea olive oils, etc. (Евсеева 2015; Khan 2018). For example, a review work (Евсеева 2015) provides extensive data on the use of phytocomponents in the treatment of acne. In particular, it is known that increased activity of the sebaceous glands is one of the causes of acne disease, which is associated with activity of 5- α -reductase. To suppress it, it is recommended to use plants containing phytosterols, stinging nettle, palmetto, pumpkin seeds, and burdock root. The drying properties are possessed by silicon compounds that accumulate in the horsetail herb, burdock roots, and nettle leaves. Exfoliation with acne is an element of treatment. During this treatment, there are used products containing proteolytic enzymes, extracts containing salicylates (the so-called "natural" salicylic acid), i.e. extracts from willow bark, poplar buds, organic sulfur compounds, which are contained in onion extract, neem oil, and in mustard oil.

The use of salicylates, essential oils (tea olive, citronella, thyme, lavender, rosemary, rose, tangerine and other citrus oils), and polyphenolic compounds contained in the leaves and skins of red grapes (*V. Vinifera* L.), extracts from pomegranate fruits, sage leaves, and sumach suppress the growth of microorganisms. Plants are widely used in the treatment of acne in Oriental medicine (Jain 2003; Nam 2003; Shweta Kapoor 2011; Hamid Nasri 2015).

For example, extract from *Vitex agnus-castus* fruit affects the level of stimulation of follicles and luteinizing hormones in the pituitary, which affects the level of progesterone and estrogen and reduces their amount. Therefore, it is recommended for the treatment of acne, as well as for the prevention of acne before menstruation. A daily intake of 40 mg of *Vitex agnus-castus* extract is recommended (Bettoli 2015; Wuttke 2003; Azimi 2012). Many of works describe the use of aloe vera leaf extract in various medicinal products, for example, in combination with basil oil, or separately (Orafidiya 2004; Choonhakarn 2008). This is due to a high biological activity of this component. In a number of drugs, aloe vera extract is used in combination with other plant extracts, which depends on the task at hand (Kim 2010). The paper describes the use of extracts from licorice roots. This allows for reducing rashes and enhancing skin (Караматов 2013).

Oriental medicine focuses on the use of curcumin from the roots of turmeric. Turmeric is considered safe in amounts found in foods and when administered perorally and topically in medicinal amounts. The primary biologically active component of turmeric is curcumin. Studies have shown that curcumin has potent antioxidant, wound-healing and anti-inflammatory properties, making it therapeutically active in treating pimples in the case of acne (Waghmare 2017). Of the plants containing *tannins*, the most commonly used are extracts from oak bark (*Quercus alba*), walnut leaves (*Juglans regia*), lavender (*Lavandula angustifolia*), St. John's wort (*Hypericum perforatum*), etc. (Kraft 2007; Peirce 2020). Tea tree oil is often present in drug formulations for treating acne, and the data show that its efficacy and safety is comparable to alternative treatments with synthetic drugs for treating acne of mild and moderate forms (Enshaieh 2007; Koh 2002).

A good effect is known when using metronidazole with acne disease, but in a number of works, for example, data are provided that when using a combined composition of extract from garlic and mint, the effect is similar to that of metronidazole (Rahimian 2013). These data, as well as (Koh 2002), prove the high activity of a number of herbal remedies. Extracts from Echinacea leaves, green tea, mango fruits, and Mahonia root are used in the anti-acne drugs (Sharma 2011; Mahmood 2010; Nasri 2014; Parsaei 2013; Pothitirat 2010; Slobodnikova 2004). All of them are highly active in acne diseases. For example, *Echinacea purpurea* extract easily kills *P. acnes*, the main cause of acne disease, by inhibiting bacterial-induced inflammation and inhibiting the

body proliferation. Green tea leaf extract has an antibacterial effect on some of the most common bacteria that cause facial acne, as well as hormonal effects. Combined with other ingredients, mango helps fight off pimples and comedones, which often appear on the skin, especially if it is prone to oiliness. Mahonia extract strengthens the immune system, owing to the content of antioxidants in the composition, protects cells from aging, neutralizing the damaging effects of free radicals. It is an inhibitor of lipid peroxidation. Certain alkaloids isolated from extract show anti-inflammatory activity by inhibiting the effect of lipoxygenase. Oxidation products obtained as a result of the effect of lipoxygenase are inflammatory mediators in biological systems, exerting an inhibitory effect on lipid peroxidation (Патент 2012-2018).

The data are provided on the possibility of using a combination of several plant extracts in the cream, which helps to increase the effectiveness of the drug (Williams 2012). In this work, there are used ethanol extracts from *Andrographis paniculata*, basil (*Ocimum sanctum*), licorice (*Glycyrrhiza glabra*), and green tea (*viridis tea*). Based on the data obtained, a moisturizing cream, without signs of irritation when applied to the skin, has the ability to inhibit acne, and is effective when interacting with *Staphylococcus* and *Propionibacterium* (Williams 2012). Let us consider some drugs that are both independent and auxiliary remedies for the treatment of acne. In the work (Саякова 2014), there are used extracts from celandine herb, birch leaves and buds. According to the authors, the ointment exhibits high activity. The compositions have been developed for impregnating wet wipes, including phytocomplexes of calendula, chamomile, thyme, willow, tea tree essential oils and ylang-ylang as active substances. According to the authors, they are effective in the treatment of acne (Мулюгина 2012). The use of cosmetics helps to reduce skin oiliness, improve its structure, and besides, the creams with the use of herbal products also exhibit antiseptic properties. For example, the professional care programs ILLYSSIA (Switzerland) are used to treat mild acne (comedonal and papulopustular forms). The ILLYSSIA brand (Switzerland) offers the PURE DIMENSION line, created for the skin with enlarged pores, inflammation, comedones, and stagnant spots. Since the aim of the treatment of acne is to lower activity of the sebaceous glands, reduce microbial colonization and inflammation, restore and increase the mitotic activity of the skin cells, plant extracts with antiseptic, anti-inflammatory, immunomodulatory properties were included in the formula of the line, such as: burdock root, thyme, sage, hawthorn, rose hips, rosemary, arnica (Illyssia...2020). For example, the drugs of the anti-aging line include several fundamentally important components: hydrolyzed vegetable protein (elastin substitute) obtained from carrots provides natural protein production; echinacea extract is used in many of acne treatments because it has the wound-healing and anti-inflammatory properties, helps to moisturize the skin by

protecting hyaluronic acid from degradation; a complex of flavonoids that have the anti-inflammatory and antimicrobial effects; brown seaweeds are a source of amino acids, activate intracellular processes and remove toxins. They have the antioxidant, nourishing and moisturizing properties. Phospholipids are an important component of cell membranes. They ensure the fluid and plastic properties of cell membranes and cell organelles. The ILLYSSIA PEARL LINE uses organic and phenolic acids of licorice, lemon, cucumber, and the root of mulberry. The Thermo Active Cream” (Профессиональная...2020) contains herbal extracts of cola, horse chestnut, ivy, burdock root, benzyl nicotinate, caffeine, which together cause a decrease in the density of fibrous capsules, the increase of blood circulation and microcirculation.

It should be noted that along with the use of medicinal substances of various origins, the immune factor is of great importance. However, this problem has begun to be studied at the modern level only recently. Many of scientists point out the connection between acne and the pathology of the immune system of organs. Despite the presence of bacterial factor in the pathogenesis of acne, it is believed that the nature of the patient's immune response to *P. acnes* is more important than the infectious agent. There is evidence that proinflammatory cytokines play an important role in the initiation of acne, while IL-6 and IL-8 are involved in stimulating sebum hypersecretion. As a result of the study of the immune response in patients with acne, it was revealed that Th1 subpopulations isolated from patients with early inflammatory manifestations of acne, who had not received prior treatment, recognize the *P. acnes* antigens. This suggested the authors that acne may be a Th17-mediated disease. A number of studies state that *P. acnes* is a potent inducer of Th17 and Th1, and the number of chemokine receptors and transcription factors is increased in the area of acne dermatitis. Along with Th17, *P. acnes* can induce a mixed Thn /TM response by inducing the concomitant secretion of IL-17A and IFN γ in the specific CD4 + T cells (Кормилицына 2017; Agak 2014; Kelhala 2014; Kistowska 2015; Qin 2015).

The data presented in the review allow us to conclude that the acne disease continues to be relevant today. Research is being carried out, both on the study of the mechanism of the disease, and on the search for the development of new drugs of synthetic origin and from plant raw materials. We hope that this review will make a certain contribution to understanding of the need for further research in this field.

References

Agak G.W., Qin M., Nobe J., Kim M.H., Krutzik S.R., Tristan G.R., Elashoff D., Garban H.J., Kim J. 2014. *Propionibacterium acnes* induces an IL-17 response in acne vulgaris that is regulated vitamin A and vitamin D. J. Invest. Dermatol.. 2014. vol. 134. iss. 2.

Akman A., Durusoy C., Senturk M, Koc C.K., Soyturk D., Alpsoy E., et al. 2007. *Treatment of acne with intermittent and conventional isotretinoin: a randomized, controlled multicenter study.* Arch. Dermatol. Res. 2007. 299(10).

Azimi H, Fallah-Tafti M, Khakshur AA, Abdollahi M. 2012. *A review of phytotherapy of acne vulgaris: perspective of new pharmacological treatments.* Fitoterapia. 2012. 83(8).

Babaeinejad S., Khodaeiani E., Fouladi R.F. 2011. *Comparison of therapeutic effects of oral doxycycline and azithromycin in patients with moderate acne vulgaris: what is the role of age?* J. Dermatolog. Treat. 2011. 22(4).

Bettoli V, Zauli S, Virgili A. 2015. *Is hormonal treatment still an option in acne today?* Br. J Dermatol. 2015. 172 Suppl 1.

Beylot C., Auffret N., Poli F., Claudel J.-P., Leccia M.-T., Del Giudice P., Dreno B. 2014. *Propionibacterium acnes: an update on its role in the pathogenesis of acne.* JEADV. 2014.28.

Borghi A., Mantovani L., Minghetti S., Giari S., Virgili A., Bettoli V. 2011. *Low-cumulative dose isotretinoin treatment in mild-to-moderate acne: efficacy in achieving stable remission.* J. Eur. Acad. Dermatol. Venereol. 2011.25(9).

Choonhakarn C, Busaracome P, Sripanidkulchai B, Sarakarn P. 2008. *The efficacy of aloe vera gel in the treatment of oral lichen planus: a randomized controlled trial.* Br. J. Dermatol. 2008.158(3).

Cordain L, Lindeberg S, Hurtado M, Hill K, Eaton SB, Brand-Miller J. 2002. *Acne vulgaris: a disease of Western civilization.* Arch Dermatol. 2002. Dec.138(12).

Del Rosso J.Q., Schmidt N.F. 2010. *A review of the anti-inflammatory properties of clindamycin in the treatment of acne vulgaris.* Cutis. 2010. 85(1).

Del Rosso J. Q. 2009. *The use of sodium sulfacetamide 10%-sulfur 5% emollient foam in the treatment of acne vulgaris.* J. Clin. Aesthet. Dermatol. 2009.Aug. 2(8).

Draeos Z. D. 2010. *The multifunctionality of 10% sodium sulfacetamide, 5% sulfur emollient foam in the treatment of inflammatory facial dermatoses.* J Drugs Dermatol. 2010. Mar. 9(3).

Dréno B1, Bettoli V, Ochsendorf F, Layton A, Mobacken H, Degreef H; 2004. *European Expert Group on Oral Antibiotics in Acne. European recommendations on the use of oral antibiotics for acne.* Eur J Dermatol. 2004. Nov-Dec.14(6).

Dreno B., Thiboutot D., Gollnick H. et al. 2010. *Largescale worldwide observational study of adherence with acne therapy.* Int. J. Dermatol. 2010. 49.

Dréno B1, Blouin E. 2008. *Acne, pregnant women and zinc salts: a literature review.* Ann Dermatol.Venereol. 2008. Jan.135(1).

Dumont-Wallon G, Dreno B. 2008. *Specificity of acne in women older than 25 years.* Presse Med. 2008. March. 37.

6. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

Engebretson S.P., Hey-Hadavi J. 2011. *Sub-antimicrobial doxycycline for periodontitis reduces hemoglobin A1c in subjects with type 2 diabetes: a pilot study.* Pharmacol Res. 2011. 64(6).

Enshaieh S, Jooya A, Siadat AH, Iraj F. 2007. *The efficacy of 5% topical tea tree oil gel in mild to moderate acne vulgaris: a randomized, double-blind placebo-controlled study.* Indian J Dermatol Venereol Leprol. 2007. 73(1).

Gollnick H. P. M. 2015. *From new findings in acne pathogenesis to new approaches in treatment.* JEADV. 2015. 29 (Suppl. 5).

Gu Y., Walker C., Ryan M.E et al. 2012. *Non-antibacterial tetracycline formulations: clinical applications in d 4.*

Hamid Nasri, 2015. *Mahmoud Bahmani, Najmeh Shahinfard, Atefeh Moradi Nafchi, Shirin Saberianpour, Mahmoud Rafieian Kopaei. Medicinal Plants for the Treatment of Acne Vulgaris: A Review of Recent Evidences.* Jundishapur J Microbiol. 2015. November. 8(11).

How to control oily skin. 2020. Source: ; 15.09.2020

Jain A, Basal E. 2003. *Inhibition of Propionibacterium acnes-induced mediators of inflammation by Indian herbs.* Phytomedicine. 2003. 10(1).

Kelhala H.-L., Palatsi R., Fihriquist N., Lehtimaki S., Vayrynen J.P., Kallioinen M. et al. 2014. *IL-17/Th17 pathway is activated in acne lesions.* PLoS One. 2014. vol. 9. iss. 8.

Khan Shadab, Joice Aney, Patel Anjum. 2018. *ANTI-ACNE HERBS: A REVIEW . World Journal of Pharmaceutical Research.* 2018. Vol. 7. Iss 9.

Kim J, Lee Is, Park S, Choue R. 2010. *Effects of Scutellariae radix and Aloe vera gel extracts on immunoglobulin E and cytokine levels in atopic dermatitis NC/Nga mice.* J Ethnopharmacol. 2010. 132.

Kistowska M., Meier B., Proust T., Feldmeyer L., Cozzio A., Kuendig T., Contassot E., French L.E. 2015. *Propionibacterium acnes promotes Th17 and Th17/Th1 responses in acne patients.* J. Invest. Dermatol., 2015. vol. 135.1.

Koh KJ, Pearce AL, Marshman G, Finlay-Jones JJ, Hart PH. 2002. *Tea tree oil reduces histamine-induced skin inflammation.* Br. J. Dermatol. 2002. 147(6).

Kraft K. 2007. *Erkrankungen der Haut (2)-Weitere Ekzemformen, Akne und Pruritus.* Zeitschrift für Phytotherapie. 2007. 28(3).

Leccia M.T., Auffret N., Poli F., Claudel J.-P., Corvec S., Dreno B. 2015. *Topical acne treatments in Europe and the issue of antimicrobial resistance.* JEADV. 2015. 29 (8).

Leyden J.J., Del Rosso J.Q., Webster G.F. 2007. *Clinical considerations in the treatment of acne vulgaris and other inflammatory skin disorders: focus on antibiotic resistance.* Cutis. 2007. 79 (6 Suppl).

Leyden J.J., Hickman J.G., Jarratt M.T., Stewart D.M., Levy S.F. 2001. *The efficacy and safety of a combination benzoyl peroxide/clindamycin topical gel compared with benzoyl peroxide alone and a benzoyl peroxide/erythromycin combination product*. J. Cutan. Med. Surg. 2001. Jan-Feb. 5(1).

Leyden J., Preston N., Osborn C., Gottschalk R.W. 2011. *In-vivo effectiveness of adapalene 0.1% benzoyl peroxide 2.5% gel on antibioticsensitive and resistant Propionibacterium acnes*. Clin. Aesthet. Dermatol. 2011. 4 (5).

Mahmood T, Akhtar N, Khan BA, Khan HMS, Saeed T. 2010. *Outcomes of 3% green tea emulsion on skin sebum production in male volunteers*. Bosnian Journal of Basic Medical Sciences. 2010. 10(3).

Maleszka R., Turek-Urasinska K., Oremus M. et al. 2011. *Pulsed azithromycin treatment is as effective and safe as 2-week-longer daily doxycycline treatment of acne vulgaris: a randomized, double-blind, noninferiority study*. Skinmed. 2011. 9(2).

Moftah NH, Ibrahim SM, Wahba NH. 2016. *Intense pulsed light versus photodynamic therapy using liposomal methylene blue gel for the treatment of truncal acne vulgaris: a comparative randomized split body study*. Arch Dermatol Res. 2016. May. 308(4).

Nam Nam C, Kim S, Sim Y, Chang I. 2003. *Anti-acne effects of Oriental herb extracts: a novel screening method to select anti-acne agents*. Skin Pharmacol Appl Skin Physiol. 2003.16(2):84–90.

Nasri H, Ahmadi A, Baradaran A, Nasri P, Hajian S, Pour-Arian A, et al. 2014. *A biochemical study on ameliorative effect of green tea (Camellia sinensis) extract against contrast media induced acute kidney injury*. J .Renal. Inj. Prev. 2014. 3(2).

Nast A., Dreno B., Bettoli V. et al. 2012. *European Evidence-based (S3) Guidelines for the Treatment of Acne*. JEADV. 2012. 26(Suppl. 1).

Nord C.E., Oprica C. 2006. *Antibiotic resistancein Propionibacterium acnes. Microbiological andclinical aspects*. Anaerobe. 2006.12.

Orafidiya LO, Agbani EO, Oyedele AO, Babalola OO, Onayemi O, Aiyedun FF. 2004. *The effect of aloe vera gel on the anti-acne properties of the essential oil of Ocimum gratissimum Linn leaf – a preliminary clinical investigation*. Int. J. Aromather. 2004.14(1).

Parsaei P, Karimi M, Asadi SY, Rafieian-Kopaei M. 2013. *Bioactive components and preventive effect of green tea (Camellia sinensis) extract on post-laparotomy intra-abdominal adhesion in rats*. Int. J. Surg. 2013.11(9).

Pazoki-Toroudi H., Nilforoushzadeh M.A., Ajami M., Jaffary F., Aboutaleb N., Nassiri Kashani M., Firooz A. 2011. *Combination of azelaic acid 5% and clindamycin 2% for the treatment of acne vulgaris*. Cutan Ocul Toxicol. 2011. Dec. 30(4).

6. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

Peirce A. 2020. *The American Pharmaceutical Association practical guide to natural medicines*. New York: Morr. 1999. Large Print, April 28.2020.

Pothitirat W, Chomnawang MT, Gritsanapan W. 2010. *Anti-acne-inducing bacterial activity of mangosteen fruit rind extracts*. Medical Principles and Practice. 2010.19(4).

Qin M., Landriscina A., Rosen J.M., Wei G., Kao S., et al. 2015. *Nitric oxide-releasing nanoparticles prevent propionibacterium acnes-induced inflammation by both clearing the organism and inhibiting microbial stimulation of the innate immune response*. J. Invest. Dermatol., 2015. vol. 135. no. 11.

Rahimian GA, Rabiei Z, Tahmasebi B, Rafieian-Kopaei M, Ganji F, Rahimian R. 2013. *Comparing the Combined Effect of Garlic and Mint Extract with Metronidazole in Helicobacter Pylori Treatment*. Iran J Pharm Sci. 2013. 9(3).

Sardana K., Garg V.K., Sehgal V.N., Mahajan S., Bhushan P. 2009. *Efficacy of fixed low-dose isotretinoin (20 mg, alternate days) with topical clindamycin gel in moderately severe acne vulgaris*. J. Eur. Acad. Dermatol. Venereol. 2009. 23(5).

Sardana K., Garg V.K. 2010. *Efficacy of low-dose isotretinoin in acne vulgaris*. Indian J. Dermatol. Venereol. Leprol. 2010. 76(1).

Schmidt N., Gans E.H. 2011. *Tretinoin: A review of its anti-inflammatory properties in the treatment of acne*. J Clin. Aesthet Dermatol. 2011. 4.

Sepitonic-m3/Actives. 2020. Source: <https://www.seppic.com/sepitonic-m3>; 20.09.2020.

Sharma M, Schoop R, Suter A, Hudson JB. 2011. *The potential use of Echinacea in acne: control of Propionibacterium acnes growth and inflammation*. Phytotherapy Research. 2011. 25(4).

Slobodnikova L, Kost'alova D, Labudova D, Kotulova D, Kettmann V. 2004. *Antimicrobial activity of Mahonia aquifolium crude extract and its major isolated alkaloids*. Phytother. Res. 2004.18(8).

Thiboutot D., Dreno B., Gollnick H. et al. 2013. *A call to limit antibiotic use in acne*. J. Drugs Dermatol. 2013.12.

Thielitz A., Gollnick H. 2008. *Topical Retinoids in Acne Vulgaris. Update on Efficacy and Safety*. Am. J. Clin Dermatol 2008. 9(6).

Shweta Kapoor, Swarnlata Saraf. 2011. *Research Topical Herbal Therapies an Alternative and Complementary Choice to Combat Acne*. Journal of Medicinal. 2011. Volume 5 (6).

Waghmare PR, Kakade PG, Takdhat PL, Nagrale AM, Thakare SM, Parate MM; 2017. *Turmeric as Medicinal Plant for the Treatment of Acne Vulgaris*. PharmaTutor. 2017. 5(4).

Williams HC, Dellavalle RP, Garner S. 2012. *Acne vulgaris*. Lancet. 2012. 379 (9813).

Wuttke W, Jarry H, Christoffel V, Spengler B, Seidlova-Wuttke D. 2003. *Chaste tree (Vitex agnus-castus)-pharmacology and clinical indications*. Phytomedicine. 2003.10(4).

Yazmalar L, Çelepkolu T, Batmaz İ, Sariyildiz MA, Sula B, et al. 2016. *High Frequency of Fibromyalgia in Patients With Acne Vulgaris*. Arch Rheumatol. 2016. Feb. 22. 31(2).

Zaenglein AL, Pathy AL, Schlosser BJ, Alikhan A, Baldwin HE, Berson DS, Bowe WP, Graber EM, Harper JC, Kang S, Keri JE, Leyden JJ, Reynolds RV, Silverberg NB, Stein Gold LF, Tollefson MM, Weiss JS, Dolan NC, Sagan AA, Stern M, Boyer KM, Bhushan R. 2016. *Guidelines of care for the management of acne vulgaris*. J. Am. Acad. Dermatol. 2016 May. 74(5).

Аравийская Е.Р., Соколовский Е. В. 2013. *Системная антибиотикотерапия акне: некоторые дискуссионные вопросы*. Вестн . дерматол. и венерол. 2013. 6.

Аравийская Е.Р., Соколовский Е.В. 2012. *Комбинированные препараты в наружном лечении акне: современные данные*. Вестн . дерматол. и венерол. 2012. 3.

Бензоил пероксид в лечении угревой болезни. 2020. Эл.ресурс: Estportal estportal.com» Косметология» Лицо. <https://estportal.com/benzoil-peroksid-v-lechenii-ugrevoj-bolezni/>; 20.09.2020.

Болотная Л. Ю. 2012. *Ретиноиды в лечебной и косметической практике*. Les Nouvelles Esthetiques Украина. 2012. №2(72).

Боровая А.С. Олисова О.Ю. 2012. *Применение системного изотретионина в лечение вульгарных угрей (обзор лит-ры)*. Российский журнал кожных и венерических болезней, 2012. т. 5.

Горячкина М.В., Белоусова Т.А. 2012. *Современные представления о патогенезе, клинике и терапии акне у женщин*. РМЖ, рубрика Дерматология. 2012.22. https://www.rmj.ru/articles/dermatologiya/Sovremennye_predstavleniya_o_patogeneze_klinikei_terapii_akne_u_ghenschin/

Данилова А.А., Шеклакова М.Н. 2001. *Акне*. Русский медицинский журнал. рубрика дерматология. №11. 02.06. 2001.

Евсеева С.Б. 2015. *Фитокомпоненты в составе косметических средств для ухода за жирной кожей и лечения акне*. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2015.№10-5.

Ердакова, В.П. 2009. *Разработка рецептуры, товароведная оценка и конкурентоспособность крема на основе циклодекстрина для проблемной кожи*. Вестник Российской экономической академии имени Г.В. Плеханова. 2009. 3(27).

ბ. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

Забненкова О. В. 2004. *Комплексное лечение Acne vulgaris и коррекция поствоспалительных изменений кожи с использованием альфагидроксильных кислот*. Дисс.....канд. мед.наук. Москва. <http://medical-diss.com/docreader/247961/d/#?page=1>

Сергеева И. Г., Криницына Ю. М. 2005. *АКНЕ: патогенез и современные методы лечения*. Лечащий врач. Электронный журнал. 06. 2005.

Караматов И. Д. 2013. *Солодка, лакричник, лакрица применение в медицине (обзор литературы)*. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2013.11.

Клименкова Н.В. Шиманская И.Г. 2017. *Современные подходы к лечению акне и постакне*. Международные обзоры: клиническая практика и здоровье. электронный мультимедийный журнал. 2017.1.

Козловская В.В., Хайкова Е.А. 2011. *Терапия акне средней степени тяжести с использованием низких доз доксициклина (Юнидокса Солютаб)*. Медицинские новости. 2011.2.

Кожное сало на лице – как бороться с очень жирной кожей, средство и таблетки от прыщей. 2020. Эл.ресурс: <http://soinpeau.ru/lechenie/pryshhej/zhirnaya-kozha-lica-i-chto-delat.html>; 16.09.2020.

Кормилицына А.В., Калинина Н.М. 2017. *Роль провоспалительных цитокинов в инициации и течении угревой болезни: современный взгляд*. Инфекция и иммунитет. 2017. 7(1).

Крем термоактивный массажный антицеллюлитный. 2020. «Thermo Active Cream» Эл.ресурс: <https://proflc.com/uhod-za-telom/anticellyulitnye-sredstva/eldan-termo-active-cream-treatment-for-the-unesthetics-of-cellulite-anticellyulitnyj-termoaktivnyj-krem-500ml/>; 24.09.2020.

Кубанова А.А., Бакулев А.Л., Бутарева М.М., Глузмин М.И., Дубенский В.В., Заславский Д.В., et al. 2010. *Акне: клинические рекомендации Российского общества дерматовенерологов*.

Кубанова А.А. 2010. *Клинические рекомендации по ведению больных акне*. Москва: Дэкс-Пресс.

Львов А.Н., Кирилук А.В. 2008. *Роаккутан® в терапии угревой болезни: стандартные режимы терапии и новая схема низких доз*. Русский медицинский журнал. 2008. 23.

Мамашева Т. Д. 2016. *Клинико-эпидемиологические особенности и оптимизация терапии акне*. Дисс. ... канд. мед. наук. Махачкала.

Монахов С.А. 2005. *Дифференцированная терапия акне с учетом тяжести кожного процесса и спектра психоэмоциональных расстройств*. Автореф. дисс... канд. мед. наук. Москва.

Монахов С. А. 2012. *Радикальная терапия акне*. Клиническая дерматология и венерология. 2012.10(1).

Мулюгина Р.Н., Шевченко А.М. 2012. *Изучение противовоспалительной активности влажных салфеток для лечения акне*. Современные проблемы науки и образования. 2012.1.

Патент 2012: Патент RU 2388482: Владельцы Прайм Фармасьюткэл корпорейшен (СА) 2012-2018. МИЛЛЗ Роберт (СА), ЛОУРЕНС Надя (US), МАТУР Раджив (US). *Экстракт магонии падуболистной, способ его получения и фармацевтическая композиция, содержащая этот экстракт*.

Пашина А.Г. 2006. Фармакотерапия акне. Лечащий врач 2006/9.

Пенка для умывания Эвисент Дрожжи с серой. 2020. Отзывы покупателей. Эл.ресурс: irecommend.ru/.../penka-dlya-umyvaniya-evisent-drozh; 16.09.2020.

Побочные действия вещества Бензоила пероксид Бензоила пероксид - инструкция по применению, дозы. 2020. www.lsgeotar.ru/benzoila-peroxid.html; 22.09.2020.

Профессиональная косметика ILLYSIA. 2020. Эл.ресурс: <https://illyssia.ru>; 22.09.2020.

Рагимова З.Э. 2017. *Угревая болезнь в практике дерматолога: проблема и пути решения*. Дерматология (Прил. к журн. Consilium Medicum). 2017.2.

Салициловая кислота. Инструкция по применению 2020. Салициловая ...<https://www.piluli.ru/product/Salicilovaya>; 20.09.2020.

Саякова Г.М., Баратова И.В. 2014. Разработка новой мази от Акне. Вестник Казахского Национального медицинского университета. 2014.1.

Терапия больных акне и постакне. 2013. Министерство здравоохранения Российской Федерации ФГБУ «Уральский научно-исследовательский институт дерматовенерологии и иммунопатологии» ГБОУ ВПО «Уральская государственная медицинская академия». Методические рекомендации. Екатеринбург.

Широкова И. Сидорова И. 2015. *Диагноз Акне*. Ремедиум. Журнал о российском рынке лекарств и медицинской технике, www.remidium.ru/state/detail.php?ID=64861

Фолликулярный кератоз: причины, симптомы, лечение и профилактика. 2020. Эл.ресурс: <https://www.obozrevatel.com/health/bolezni/folikulyarnyj-keratoz.htm>; 16.09.2020.

Фолликулярный гиперкератоз. 2020. Эл.ресурс: http://www.krasotaimedicina.ru/diseases/zabolevanija_cosmetology/folikuljarnyj_giperkeratoz; 16.09.2020.

Эвисент Дрожжи инструкция по применению. 2020. Эл.ресурс: https://www.piluli.ru/.../Drozhzhi_pivnye_sukhie_ochisc; 16.09.2020.

ფარმაცევტული მეცნიერება

აკნეს მკურნალობის ზოგიერთი საკითხი

ნათია ჩუბინიძე

natia.chubinidze@atsu.edu.ge

ნინო აბულაძე

nino.abuladze@atsu.edu.ge

კონსტანტინე ცაგარეიშვილი

konstantine.tsagareishvili@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

პავლე იავიჩი

Iavichp@yahoo.com

თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი
თბილისი, საქართველო
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

აკნე დღეისთვისაც ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ დაავადებად რჩება. მკურნალობის შემოთავაზებული მეთოდები ყოველთვის ადვილად განხორციელებადი როდია მათი მოქმედების გვერდითი ეფექტების გამო. ანტიბიოტიკების გამოყენებისას, დროთა განმავლობაში გაიზარდა ანტიბიოტიკების მიმართ მდგრადი *P. acnes* შტამების რიცხვი. ბოლო წლებში უპირატესობა ენიჭება იმ პრეპარატებს, რომლებიც არ შეიცავენ ანტიბიოტიკებს. შემუშავებულია მინერალური და მცენარეული წარმოშობის სამკურნალო საშუალებების შემცველი პროდუქტები, რომლებმაც აჩვენეს კარგი შედეგი აკნეს მსუბუქი და საშუალო სიმძიმის ფორმების დროს. ყურადღება ექცევა იმ საშუალებებს, რომლებიც ზრდიან ორგანიზმის იმუნურ სტატუსს. იმედი გვაქვს, რომ ეს მიმოხილვა თავის წვლილს შეიტანს ამ სფეროში შემდგომი კვლევის საჭიროების გააზრებაში.

საკვანძო სიტყვები: აკნეს მკურნალობა, წამლები, ეთეროვანი ზეთები, მცენარეული ექსტრაქტები, ანტიბიოტიკები.

აკნე ანუ ფერიმჭამელა (*Acne vulgaris*, ჩვეულებრივი აკნე) არის დაავადება, რომლის ამა თუ იმ ფორმით სიცოცხლის მანძილზე ავადდება ცივილიზებული ქვეყნების მოსახლეობის უმრავლესობა. მისი გამომწვევია *Propionibacterium acnes*. უკანასკნელ ხანებში აკნე აღარაა მხოლოდ მოზარდების დაავადება და ხშირად გვხვდება ზრდასრულობის ასაკშიც. *Acne vulgaris* არის კანის თითქმის უნივერსალური დაავადება, რომლითაც მოზარდი მოსახლეობის 79%-დან 95%-მდე დაავადებული. 25 წლის და მეტის მამაკაცებსა და ქალებს 40%-დან 54%-მდე ფერიმჭამელები აქვთ სახეზე, რაც უნარჩუნდებათ საშუალოდ 12%

-ში ქალებს და 3%-ში მამაკაცებს. ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საჭიროა ამ დარგში გამუდმებული კვლევების წარმოება.

ფერიმქამელების წარმოშობას ხშირად გენეტიკურ წინასწარგანწყობას მიაწერენ, ასევე ზოგიერთი სასქესო ჰორმონის ჭარბ გამომუშავებას, ჰიპერკერატოზს. ხდება კანის ზედაპირზე რქოვანა ქერცლების გაძლიერებული წარმოქმნა, ფოლიკულები იხშობა კერატინით და ცხიმით. ჩნდება კომედონები. აქ ჩართულია მიკროორგანიზმების ზემოქმედებაც.

აკნეს მიკროფლორის მგრძობელობა ანტიბიოტიკების მიმართ ფართო დიაპაზონში მერყეობს და დამოკიდებულია მიკროორგანიზმის სახეობაზე, სამკურნალწამლო პრეპარატზე და მისი გამოყენების ხანგრძლივობაზე. ასე მაგალითად, *M. furfur* არის უფრო მგრძობიარე კლოტრიმაზოლის მიმართ, *C. albicans* - ფლუკონაზოლის მიმართ, *Candida*-ს გვარის სხვა საფუარა სოკოები ამფოტერიცინისა და ფლუკონაზოლის მიმართ, *P. acnes* - კლინდამიცინისა და ერთრომიცინის მიმართ. ამრიგად, მკურნალობის ერთიანი მეთოდი არ არსებობს.

რაციონალური მკურნალობა უნდა განისაზღვროს პათოგენური ფაქტორებით. ეს ფაქტორები მოიცავს ფოლიკულარულ ჰიპერკერატოზს, კანის ცხიმის გაძლიერებულ წარმოშობას, ანთებითი პროცესის გამაღვივებელი *P. acnes* გამრავლებას. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ფოლიკულური ჰიპერკერატოზის მკურნალობისათვის რეკომენდებულია რძის მჟავას შემცველი კრემის ან ლოსიონის გამოყენება, რომელიც ხელს უწყობს დატენიანებასა და კანის დარბილებას. იყენებენ ადგილობრივი მოქმედების სტეროიდულ საშუალებებს, ემოლენტებს 0,3-3 %, შარდოვანას, A, D, E ვიტამინებს. რეკომენდებულია კანის გაწმენდა სალიცილის, რძის ან გლიკოლის მჟავას შემცველი კრემებით. მცენარეული საშუალებებიდან რეკომენდებულია ბაბუნას (სამკურნალო გვირილას) ყვავილების, ჯინჭრის ფოთლების, ცხენისწაბლას, ალოეს, მწვანე ჩაის, ექინაცეას და სხვ. გამონაწვლილები. გამამწვავებელი ფაქტორების მინიმინაცია და კანის მართებულ მოვლას შეუძლია სიტუაციის არსებითი გაუმჯობესება.

მეორე პრობლემაა ცხიმოვანი კანი. კანის ცხიმინანობის მოჭარბებას თან ახლავს მისი თვისობრივი ცვლილებები. ცხიმინანი კანის მოვლა მდგომარეობს მის სათანადო გაწმენდაში, მიკრობული კონტამინაციის, ცხიმის სეკრეციის დაქვეითებაში, ჰიპერკერატოზის თავიდან არიდებაში, კანის იერსახის გაუმჯობესებაში, ანუ კანის დეფექტების შენიღბვაში, მზისა და ულტრაიისფერი სხივების სხვა გამომსხვიარისაგან თავდაცვაში, კანის დატენიანებასა და კანის ცხიმის აბსორბციაში. რა გაუხეშებული და ცხიმოვანიც არ უნდა იყოს კანი, გაწმენდა უნდა ხდებოდეს სიფრთხილით. ლიტერატურული მონაცემებიდან გამომდინარე, გამწმენდი საშუალებების

6. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

pH უნდა იყოს ნეიტრალური ან მჟავე. არის pH-ის ცვლილება ტუტიანობისაკენ P. Acnes-ის კოლონიზაციის საუკეთესო პირობაა. რეკომენდებულია კერატომარეგულირებელი ნივთიერების, რძისმჟავა ამონიუმის, ცხიმის გამოყოფის დამაქვეითებელი ნივთიერების რძისმჟავა თუთიის, კანის ზედაპირიდან ცხიმის მოშორები ნივთიერების - თუთიის ჟანგის, ანტისეპტიკისა და კანის ფორების შემავიწროებელი ნივთიერების - სალიცილის მჟავას შემცველი საშუალებები.

ფერიმჭამელების წარმოშობის ერთ-ერთი მიზეზი კანის მიკროფლორით დასწებობაა, რის გათვალისწინებით, ეთეროვანი ზეთებისა და მცენარეული გამონაწვლილების გამოყენება ხელს უწყობს ანტისეპტიკური, ვირუსსაწინააღმდეგო და ანთებისაწინააღმდეგო მოქმედებას. კანის ცხიმგამოყოფის მოწესრიგებისათვის რეკომენდირებულია A, C, E ჯგუფების ვიტამინების გამოყენება. ასევე გამოიყენება გოგირდი, რკინა, ფოსფორი, რეზორცინი, ბორის მჟავა, სორბენტები, მაგალითად თიხა. რეტინოიდების ადგილობრივი გამოყენება აწესრიგებს ცხიმის ჯირკვლების მოქმედებას. ჰიპერკერატოზის დროს სასურველია ექსფოლიაციის (ჩამოქერცვლის) პერიოდულად ჩატარება ისეთი საშუალებებით, რომლებიც შეიცავენ სალიცილის მჟავას (ბეტა ჰიდროქსი მჟავას BHA) ან რძის მჟავას (ალფა ჰიდროქსი მჟავას AHA).

მესამე ფაქტორია ბაქტერიული ფლორა. აკნეს მკურნალობის ბევრი რეკომენდაცია გვთავაზობს მოქმედების ფართო სპექტრის ანტიბიოტიკების გამოყენებას საკმაოდ ხანგრძლივად. იყენებენ ტეტრაციკლინებს, მაკროლიდებს და სხვას; გამოიყენება სულფანილამიდებიც. საწყისი კარგი შედეგების მიუხედავად, მრავალ შრომაში აღნიშნულია ანტიბიოტიკების მიმართ P. acnes რეზისტენტული შტამების თანდათანობით განვითარება.

მკურნალობის ხარისხის გასაუმჯობესებლად აკნეს მკურნალობაში აუცილებელია პრეპარატების კომბინირება. ლიტერატურული მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, უკეთესი შედეგი დგება კომპლემენტარული მოქმედების მექანიზმის მქონე პრეპარატების კომბინირებული გამოყენებით. პრეპარატების კომბინაცია მოქმედებს აკნეს განვითარების პათოგენეზური ფაქტორების უმეტესობაზე. ასეთი ფაქტორებია: ჭარბი ფოლიკულური ჰიპერკერატოზი, P. Acnes გამრავლება, ანთებითი პროცესი. აკნეს მიმდინარეობის სულ მცირე ორ რგოლზე მაინც მოქმედი პრეპარატების კომბინაცია, როგორც წესი, მნიშვნელოვნად ზრდის მკურნალობის ეფექტურობას. ამერიკული გზამკვლევი აკნეს მკურნალობის პირველ დონეზე გვთავაზობს შემდეგ სქემებს (ცხრილი 1) (Zaenglein 2016).

ცხრილი 1.

აკნეს მკურნალობა: პირველი დონე

მსუბუქი აკნე	საშუალო სიმძიმის აკნე	მძიმე აკნე
ბენზოილპეროქსიდი (BP) ან ტოპიკური რეტინოიდი -ან- ტოპიკური კომბინირებული მკურნალობა**: BP+ ანტიბიოტიკი ან რეტინოიდი+ BP ან რეტინოიდი+ BP ან რეტინოიდი + BP + ანტიბიოტიკი (ნიშანი ** აღნიშნავს, რომ წამალი შეიძლება გამოიწეროს დადგენილი კომბინაციის სახით ან ცალკეული კომპონენტების სახით)	ტოპიკური კომბინირებული მკურნალობა**: BP+ ანტიბიოტიკი ან რეტინოიდი+ BP ან რეტინოიდი+BP+ ანტიბიოტიკი; -ან- ორალური ანტიბიოტიკი+ტოპიკური რეტინოიდი+ BP; -ან- ორალური ანტიბიოტიკი + ტოპიკური რეტინოიდი +BP+ტოპიკურიანტიბიოტიკი	ორალური ანტიბიოტიკი + ტოპიკური კომბინირებული მკურნალობა**: BP+ ანტიბიოტიკი ან რეტინოიდი + BP ან რეტინოიდი + BP ან რეტინოიდი+BP+ ანტიბიოტიკი; -ან- ორალური იზოტრეტინონი

განვიხილოთ პრეპარატები, რომლებიც რეკომენდებულია გამოვიყენოთ ანტიბიოტიკებთან კომპლექსში.

რეტინოიდები დერმატოტროპული საშუალებების ერთ-ერთი ჯგუფია. მათი გამოყენება რეკომენდებულია აკნეს მკურნალობისათვის. პრეპარატების გამოყენების პირველი თვეების განმავლობაში გარდაუვალია რეტინოიდური დერმატიტის წარმოშობის სიმპტომები. იგი გამოიხატება სიმშრალით, კანის აქერცვლით, უმნიშვნელო ერითემით და კანის დაჭიმულობის შეგრძნებით, ასევე აკნეს ახალი გამონაყარის გამოვლინებით. რეტინოიდების გამოყენების დროს აუცილებელია შემდეგი მაჩვენებლების კონტროლის ჩატარება: სისხლის პლაზმაში ლიპიდების დონე, ღვიძლის ტრანსამინაზების აქტივობა მკურნალობის დაწყების წინ, ერთთვიანი კურსობრივი მკურნალობის შემდეგ და მერე ყოველ სამ თვეში.

აზელაინის მჟავა. ეფექტურია მხოლოდ დიდ კონცენტრაციებში, რაც აღემატება ტოპიკური ფარმაცევტული პრეპარატების კონცენტრაციის დადგენილ ფარგლებს. ითვლება, რომ კოსმეტიკური საშუალებების შემადგენლობაში აზელაინის მჟავა 10%-ზე ნაკლები კონცენტრაციით, არ იძლევა უფლებას ვისაუბროთ მის ეფექტურობაზე. აზელაინის მჟავას გამოყენებისას ვითარდება გვერდითი ეფექტები: წვის ხანმოკლე შეგრძნება, კანის გაღიზიანება, კანის გაბრუება ან ჩხვლეტები, შეწითლება ან ქავილი - გამოყენების პირველი რამდენიმე კვირის მანძილზე.

ბენზოილის პეროქსიდი P. acnes და Staphylococcus epidermidis-

6. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

ზე გამოხატულ ანტიბაქტერიულ მოქმედებას მის მიერ გამოწვეული დამჟანგველი ეფექტის ხარჯზე ახდენს; ანტიბიოტიკებთან შერწყმული ბენზოილ პეროქსიდის ნაწარმები ეფექტურია აკნეს საშუალო სიმძიმის ფორმების მიმართ. გვერდით ეფექტებს მიეკუთვნება უბრალო დერმატიტი, რომლის რისკი იზრდება მაღალი კონცენტრაციების და სპირტიანი ხსნარების გამოყენების დროს.

თუ გავითვალისწინებთ ანტიბიოტიკების, რეტინოიდების, ბენზოილის პეროქსიდის გვერდით ეფექტებს, რომლებიც შეიძლება გაძლიერდეს მათი კომპლექსური გამოყენებით, მსუბუქი და საშუალო სიმძიმის აკნეს დროს უფრო მიზანშეწონილია სხვა ტიპის პრეპარატების გამოყენება. ასეთებია კოსმეტიკური და სამკურნალო-კოსმეტიკური საშუალებები, მცენარეული საშუალებები.

განვიხილოთ პირველი მათგანი. ფერიმჰამელების პროფილაქტიკისა და მკურნალობისათვის რეკომენდებულია თუთიის, გოგირდის, რეზორცინის, სალიცილის მჟავას, A, E და B ჯგუფის ვიტამინების, ადგილობრივი მკურნალობის რიგი პრეპარატების და სხვ. გამოყენება.

რეზორცინი მიეკუთვნება ანტისეპტიკური საშუალებების ჯგუფს. მას აქვს გამოხატული მიკრობსაწინააღმდეგო ეფექტი, ასევე ავლენს დერმატოპროტექტორულ და სეზორეის საწინააღმდეგო მოქმედებას.

თუთია. ადამიანებზე ჩატარებულმა კვლევებმა დაადასტურეს ანომალიების არარსებობა იმ ქალებში, რომლებიც თუთიის პრეპარატებს იყენებდნენ რეკომენდებულ ფარგლებში. დაპატენტებული კომპონენტი Sepitonic® მ3 (თუთია, სპილენძი, მაგნიუმი) აწესრიგებს ცხიმოვანი ჯირკვლების მუშაობას, აჩქარებს კოლაგენის გამომუშავებას, კანის რეგენერაციას. ნატურალური კომპონენტები - სამყურას გამონაწველილი, ვარდის ხის ზეთი აღადგენენ კანს, ასტიმულირებენ კოლაგენის და ჰიალურონის მჟავას სინთეზს, ავლენენ ანტიოქსიდანტურ აქტივობას. გამოიყენება ტოპიკური მოქმედების რიგ პრეპარატებში. ხელს უწყობს ანთებითი რეაქციების შემცირებას ინფექციური გართულებით მიმდინარე აკნეს მძიმე ფორმების დროსაც კი.

გოგირდი გამოიყენება აკნეს სამკურნალო-კოსმეტიკურ საშუალებებში. რაც უფრო წვრილდისპერსიულია გარეგანი გამოყენების დროს გოგირდი, მით უფრო ინტენსიურია ეს ზემოქმედება და შესაბამისად, იზრდება თერაპიული ეფექტიც. კოსმეტიკური საშუალებების აკნეს საწინააღმდეგო თვისებები ძლიერდება სინერგიზმის ხარჯზე თუ პრეპარატში ერთდროულად არის მიკროკრისტალური გოგირდი რაიმე კომბინაციით სალიცილისა და გლიკოლის მჟავებთან, ალანტოინთან, დე-პანთენოლთან, ქლოროფილის სპილენძიან კომპლექსთან, შარდოვანასთან. იგი შედის სხვადასხვა ტოპიკურ

პრეპარატებში. მაგალითად, „საფუარი გოგირდით ევისენტი“, საბანი ქაფი ევისენტი შექმნილია ბიოაქტიური საფუარას კომპლექსის, გოგირდის, თუთიის, ბუნებრივი ანთების საწინააღმდეგო კომპლექსების - ორკბილას და არყის ხის, ალანტოინის, ინულინის. საბანი ქაფი ევისენტი შეეფერება ნებისმიერი პრობლემური კანის ღრმა გაწმენდას. იგი თავიდან აგვაშორებს კომედონებს, ხელს უწყობს ფორების შევიწროებას. ლოსიონი ევისენტი შეიცავს გოგირდს, თეთრი ტირიფის ქერქის ექსტრაქტს.

სალიცილის მჟავას უნარი აქვს გაზარდოს კანის შეღწევადობა და ამით გააძლიეროს სხვა სამკურნალო საშუალებების შეწოვა. შეუთავსებელია რეზორცინთან (წარმოშობს ევტექტიკურ ნარევს) და თუთიის ოქსიდთან (წარმოშობს უხსნად თუთიის სალიცილატს). იშვიათად ვლინდება ქავილი, წვა, კანის გამონაყარი, ალერგიული რეაქციები. ზემოთ ჩამოთვლილი ნაერთების გარდა, რეკომენდებულია რიგი სხვა საშუალებები, რომლებიც ზოგჯერ იძლევიან განკურნების საკმაოდ სწრაფ შედეგს. ასეთებია: ბორისა და ლიმონის მჟავები, ბორაქსი, თიხები, ცეოლითები და ა.შ.

აკნეს საწინააღმდეგო დღევანდელი სამკურნალოწამლო არსენალის ერთ-ერთი მიმართულებაა კომპლექსური პრეპარატების შექმნა, რომელიც მაგალითად შეიცავს გოგირდის სამ ვარიანტს, სალიცილის მჟავას, გლიკოლის მჟავას, ალანტოინს, დე-პანთენოლს, ქლოროფილის სპილენძიან კომპლექსს, შარდოვანას.

რეკომენდებულია აკნეს სამკურნალო პრეპარატებში მცენარეული გამონაწვლილების გამოყენება. ასეთებია: ბაბუნას ყვავილების, მუხის ქერქის, სალბის ფოთლების, მწვანე ჩაის, გულყვითელას, როზმარინის, ლავანდას, პიტნის, კუნელის და ასკილის ნაყოფების ექსტრაქტები; სანდალოზის ხის ზეთი, ჩაის ხის ზეთი და სხვები. ასე მაგალითად, მიმოხილვით ნაშრომში (Евсеева 2015) ფართოდაა გაშუქებული აკნეს მკურნალობაში ფიტოკომპონენტების გამოყენების შესახებ. რეკომენდებულია იმ მცენარეების გამოყენება, რომლებიც შეიცავენ ფიტოსტერინებს; ასეთებია: ჯინჭარი, საბალი (საბალის პალმა), გოგრის თესლი, ოროვანდის ფესვი. მომშრობი თვისებები აქვს სილიციუმის შენაერთებს, რომლებიც მოიპოვება ჯორის ძუას ბალახში, ოროვანდის ფესვებში, ჯინჭრის ფოთლებში.

ექსფოლიაცია აკნეს დროს მკურნალობის შემადგენელი ნაწილია. ამისათვის იყენებენ ფერმენტებს, სალიცილის მჟავას შემცველ მცენარეთა გამონაწვლილებს, სალიცილატებს, გოგირდის ორგანულ შენაერთებს, ეთერზეთები შემცველ მცენარეებს. აკნეს მკურნალობაში მცენარეული საშუალებებით განთქმულია აღმოსავლური მედიცინა.

მოყვანილი მონაცემებით თუ ვიმსჯელებთ, აკნეს მსუბუქი და საშუალო სიმძიმის დროს ალტერნატიული მეთოდებით მკურნალობა ეფექტურობითა

ნ. ჩუბინიძე, ნ. აბულაძე, კ. ცაგარეიშვილი, პ. იავიჩი

და უსაფრთხოებით შეედარება სინთეზური პრეპარატებით მკურნალობას.

აკნეს საწინააღმდეგო პრეპარატებში გამოიყენება ასევე ექინაცეას, მწვანე ჩაის, მანგოს ნაყოფების, მაჰონიის ფესვების ექსტრაქტები. ყველა მათგანი მაღალ აქტივობას ავლენს აკნეს დროს.

კოსმეტიკური საშუალებების გამოყენება აქვეითებს კანის ცხიმოვანობას, აუმჯობესებს მის სტრუქტურას, ამასთანავე, კრემებში გამოყენებული მცენარეული საშუალებები ავლენენ ანტიეპოტიკურ მოქმედებას. ასე მაგალითად, კანის მოვლის პროფესიული საშუალებები ILLYSSIA (შვეიცარია) გამოიყენება აკნეს მსუბუქი ფორმების მკურნალობაში. კომპანიის ხაზის რეცეპტებში ჩართული იყო მცენარეული ექსტრაქტები, ესენია: ოროვანდის ფესვის, ბეგქონდარას, სალბის, კუნელის, ასკილის, როზმარინის, არნიკას ექსტრაქტები.

ILLYSSIA-ს კიდევ ერთი, მარგალიტის ხაზში გამოიყენება ლიმონის, კიტრის, ძირტკბილას, თუთის ორგანული და ფენოლური მჟავები. Thermo Active Cream-ის შემადგენლობაში შედის: ცხენისწაბლას, კოლას, სუროს, ოროვანდის ფესვის მცენარეული ექსტრაქტები, ბენზილნიკოტინატი.

უნდა აღინიშნოს, რომ მრავალი სრულიად განსხვავებული სამკურნალო ნივთიერების გამოყენების კვალდაკვალ დიდი მნიშვნელობა აქვს იმუნურ ფაქტორს. თუმცა ამ პრობლემის შესწავლა თანამედროვე დონეზე უკანასკნელ ხანებში დაიწყო. მრავალი მეცნიერი აღნიშნავს კავშირს აკნესა და იმუნური სისტემის პათოლოგიას შორის. მიუხედავად აკნეს პათოგენეზში ბაქტერიული ფაქტორის არსებობისა, არის შეხედულება, რომ P. acnes-ზე პაციენტის იმუნური პასუხის ხასიათი უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე ინფექციური აგენტი.

მიმოხილვაში მოყვანილი მონაცემები საშუალებას იძლევა გაკეთდეს **დასკვნა**, რომ აკნე დღეისათვის აქტუალურ პრობლემად რჩება. ტარდება კვლევები, როგორც დაავადების მექანიზმის შესწავლის, ასევე როგორც სინთეზური, ასევე მცენარეული წარმოშობის ახალი პრეპარატების შემუშავების მიმართულებით. იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ მოცემული მიმოხილვა თავის განსაზღვრულ წვლილს შეიტანს ამ დარგში მომდევნო სამუშაოების ჩატარებაში.

საზოგადოებრივი მეცნიერებები
Social Sciences

განათლება

მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო გარემო
და სწავლის თეორიის პრინციპები

იმერი ბასილაძე

Imeri.basiladze@atsu.edu.ge

თამარ ღვინიაძე

tamar.gvinianidze@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ქუთაისი, საქართველო

ნაშრომში განხილულია იან ამოს კომენიუსის მათეტიკის (სწავლის თეორიის) პრინციპები, რომლებიც წარმოადგენს სწავლის პროცესის ამოსავალ დებულებას, უკავშირდება შემეცნების პროცესის არსს, ასახავს მოსწავლის ცნობიერებაში სინამდვილეს. მათი პრინციპულად და თანმიმდევრულად განხორციელების გზები კი არის საუკეთესო საშუალება სასწავლო - სააღმზრდელო პროცესის მაღალხარისხოვნად წარმართვის, მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო გარემოს შექმნის საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: მათეტიკა, პრინციპი, შემეცნება, ინტენციონალიზმი, ქიმერიზმი, კურიკულუმის ნორმატიულობა.

„მათეტიკა“ ბერძნული სიტყვაა - "Mathetica"- და პირდაპირი თარგმნით ნიშნავს "მოწაფეობას", რომელიც ასევე შეიძლება განიმარტოს, როგორც სწავლის უნარი (Spicilegium Didacticum 1680:1). სხვაგვარად, რომ ვთქვათ „მათეტიკა“ არის სწავლის მეცნიერება, ხელოვნება, ტექნიკა, იცოდე ან ეძებდე მეცნიერების საკითხებს. ამდენად, „მათეტიკა“ არის მეცნიერება სწავლის შესახებ და იგი წარმოადგენს სწავლის თეორიას. მის ძირითად საგნად უნდა მივიჩნიოთ რა და როგორ უნდა შეიმეცნოს მოსწავლემ საგანი. უფრო რომ დავაკონკრეტოთ, ეს არის თეორია საგნის ცოდნის, მისი გონებით ფლობის შესახებ (Rainer 1997: 7).

როგორც ირკვევა, როგორც სწავლების, ისე სწავლის თეორიებში რევოლუციური გარდატეხა მე-17 საუკუნეში იან ამოს კომენიუსმა მოახდინა. იან ამოს კომენიუსის „მათეტიკამ“ შეიძინა განსაკუთრებული მნიშვნელობა და პირველად პედაგოგიკის ისტორიაში, ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით საფუძველი ჩაუყარა სწავლის (მათეტიკის) თეორიის მეცნიერულად დასაბუთებულ სისტემას (ბასილაძე 2020: 70).

„პრინციპი“ ლათინური წარმოშობის (Principium) სიტყვაა და ნიშნავს „საწყისს“ ან „საფუძველს“, საყრდენ დებულებას. მომავალი თაობის სწავლისა და აღზრდის საქმეში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოქმედების იმ

მიმართულებას, იმ ამოსავალ, საყრდენ დებულებას, რომლითაც წარმართება მუშაობა. მაშასადამე, ზოგადპედაგოგიკური, დიდაქტიკური და მათეტიკური პრინციპები დასაყრდენი და სახელმძღვანელო დებულებებია სწავლა/სწავლების პროცესში, რომლის გარეშე შეუძლებელია სწავლა/სწავლების პროცესის წარმართვა (ბასილაძე 2020: 81).

დღემდე ქართულ პედაგოგიკურ აზროვნებაში ჩვენ ვიცნობდით, მხოლოდ ზოგადპედაგოგიკურ (აღმზრდელიობითი სწავლების, მოსწავლის ასაკობრივი განვითარების გათვალისწინება სწავლების პროცესში) და დიდაქტიკურ პრინციპებს (თვალსაჩინოების, შეგნებულობის და აქტიურობის, თეორიისა და პრაქტიკის ერთიანობის, ცოდნის სისტემატურობისა და თანმიმდევრობის, ცოდნის მტკიცედ შეთვისებისა და განმეორების პრინციპი) (ბასილაძე 2020: 82). ამჟამად ჩვენ გთავაზობთ იან ამოს კომენიუსის მიერ „მათეტიკაში“ ჩამოყალიბებულ სწავლის თეორიის პრინციპებს: „1. ინტენციონალიზმის (განზრახვის) პრინციპი; 2. შემეცნების (შეცნობის) პრინციპი; 3. სწავლებაში დამატებულობის პრინციპი; 4. შემსწავლელის აქტივობის პრინციპი; 5. ავტოფსიის-მგრძნობელიობითი აღქმის პრინციპი; 6. სამთა კავშირის-გრძნობის, გონებისა და რწმენის პრინციპი; 7. მგრძნობელიობითი შემეცნების სისრულის (სისავსის) პრინციპი; 8. მიზნობრიობის პრინციპი; 9. ქიმერიზმის პრინციპი (უნაყოფო იმედი); 10. თავდაპირველობის პრინციპი“ (Местьков ... 2018 : 74), რომელთა გარეშე კომენიუსს შეუძლებლად მიაჩნია მოსწავლის განვითარება.

იან ამოს კომენიუსის მიხედვით სწავლის „მათეტიკური“ პრინციპები არის სწავლის პროცესის ამოსავალი დებულება, რომელიც უკავშირდება შემეცნების პროცესის არსს და მას საქმე აქვს სინამდვილის ასახვასთან მოსწავლის ცნობიერებაში. ამდენად კომენიუსის მათეტიკური პრინციპების მეთოდოლოგიურ საფუძველს შემეცნების თეორია წარმოადგენს (ბასილაძე 2020: 82).

მოკლედ განვიხილოთ ზემოთ დასახელებული მათეტიკური პრინციპები.

ინტენციონალიზმის (განზრახვის) პრინციპი. ადამიანის მიერ სამყაროს შემეცნების პირველ წყაროს წარმოადგენს საგანი, რომელიც მოქმედებს მის გრძნობათა ორგანოებზე და იწვევს შეგრძნებას. ბავშვმა, რომ ისწავლოს, საგანმა უნდა იმოქმედოს მის გრძნობათა ორგანოებზე. **ინტენციონალიზმის (განზრახვის) პრინციპი** გულისხმობს (Местьков ... 2018: 74), რომ ადამიანისთვის საკმარისი არ არის ის, რაც იცის, არამედ მან უნდა ეძებოს საგნის ცხადად გაგების გზები და საშუალებები და ამის შემდეგ გადავიდეს პრაქტიკულ ქმედებაზე; საგნების გაგება მდგომარეობს ყოველი საგნის (ნივთის) სტრუქტურის სწორ გახსნაში, გამომჟღავნებაში. საგნის გამოყენება ხდება ნათელი (ცხადი), თუ ვაჩვენებთ, რომ, ასეთი სახით აგებული საგანი,

ი. ბასილაძე, თ. ღვინიაძე

შესაძლებელია გამოყენებული იქნას ადრე დაწყებული მიზნის მისაღწევად, ხოლო საგნის გამართულობა (მოწესრიგებულობა) ჩნდება მაშინ, როდესაც დასასრული შეესაბამება დასაწყისს და ერთი გამოხატავს განზრახვას, ხოლო მეორე შედეგს.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, იან ამოს კომენიუსი იძლევა ასეთ შეგონებას:

- არაფერი არ არის ისეთი, რომლის შემეცნება(შეცნობა) არ შეიძლება;
- არაფერი არ შეიძლება (შეიცნო) შეიმეცნო, თუ მისი გაგება არ შეიძლება;
- არ არის საკმარისი მხოლოდ გაიგო საგანი. აუცილებელია აჩვენო ის პრაქტიკაში (გამოყენებაში) (Месъков ... 2018: 74).

შემეცნების (შეცნობის) პრინციპი. ამ პრინციპის განხორციელებისას კომენიუსი ამოდის შემეცნების თეორიიდან. ბავშვმა, რომ ცოდნა შეიძინოს აუცილებელია ყველაფერი შეიმეცნოს თვითონ, ან სხვებისგან, მაგრამ ყველაზე საუკეთესო გზა ეს არის, გაიგოს თავად თვით საგნებისგან; თუ გინდათ, რომ ბავშვმა კარგად იცოდეს, მან უდა შეისწავლოს (თუ სწორად მაშინ სწორად, თუ ბევრი მაშინ ბევრი), ხოლო თუ უნდა ზუსტად და სწორად იცოდეს საგანი ისწავლოს სწორად, სერიოზულად, რაც ნიშნავს იმას, რომ ის არა მარტო სწავლობდა, არამედ შეისწავლა და სრულყოფილად დაეუფლა საგანს, რაც ნიშნავს იმას, რომ მან ეს საგანი იცის. უკეთესია ბავშვზე თქვან, რომ არის გამგებიანი, გამოცდილების მქონე, ვიდრე გაწვრთვნილი მცოდნე. მნიშვნელოვანია არა ის, თუ რამდენხანს უსმენდა მასწავლებელს, ან რამდენად ხანგრძლივად შეუძლია იმსჯელოს საკუთარ შრომებზე, არამედ როგორია შრომის შედეგი (ბასილაძე 2020: 82).

სწავლებაში დამატებულობის პრინციპი. ცნობილია, რომ ნებისმიერი საქმიანობის წარმატებას განაპირობებს ბავშვის კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება. ბავშვის სწავლება სრულდება მაშინ, როდესაც საგნები სწორადაა მიმართული გრძნობებისაკენ. ეს პრინციპი გულისხმობს, რომ სასწავლო მასალა ისე იქნას მიწოდებული, რომ მას მოსწავლე ადვილად ითვისებდეს. მაგრამ, ამ პრინციპით, კეთილსინდისიერად შესრულების პირობებშიც, კი არ გამოდგებიან ისინი, ვისაც:

- დაკარგული აქვთ რამდენიმე ან ერთი, რომელიმე მნიშვნელოვანი გრძნობა;
- არ შესწევთ უნარი, სათანადო სახით გამოიყენონ ჭკუა (გონება);
- განურჩევლად ადვილად იჯერებენ ყველაფერს;
- ან შეცდომის დაშვების შიშით არაფერს არ ახორციელებენ;
- არ შესწევთ უნარი შეარჩიონ საშუალო და დაიცვან ის (Месъков ... 2018: 75).

შემსწავლელის აქტივობის პრინციპი. მოსწავლეთა აქტივობის გამოწვევის ერთ - ერთ ძირითად პირობას სწავლა/სწავლების პროცესში ინტერესის

(მოტივაციის-ი.ბ.) გამოწვევა წარმოადგენს. ინტერესი (მოტივაცია-ი.ბ.) იწვევს მოსწავლის დადებით განწყობას სწავლისადმი. მასწავლებლის დამოკიდებულება ბავშვებისადმი არ უნდა იყოს უხამსი. მან მრავალფეროვანი უნდა გახადოს სწავლა/სწავლების პროცესი, დააინტერესოს მოსწავლე შესასწავლი მასალით და დაანახოს მათ ფაქტებისა და ცნებების პრაქტიკაში გამოყენების აუცილებლობა.

კომენიუსის მათეტიკური კონცეფციის მიხედვით სწავლის პროცესში წამყვანია შინაგანი მოტივაცია, რასაც საფუძვლად თავად ბავშვების ინტერესი უდევს სასწავლო საქმიანობისადმი. ბავშვებს მრავალფეროვანი აქტივობების პირობებში არჩევანის საშუალება ეძლევათ, ხოლო მასწავლებელს – ბავშვებთან ინდივიდუალური მიდგომის განხორციელების. რადგან ბავშვები შინაგანად მოტივირებულები არიან, მათ მასწავლებლის ნაკლები დახმარება ესაჭიროებათ. ხშირად კვლევისას დამოუკიდებლად იღებენ გადაწყვეტილებებს, უვითარდებთ ლოგიკური აზროვნების, დასკვნების გამოტანის უნარი, ეხმარებიან ერთმანეთს და თანამშრომლობენ. ბავშვები დასახული მიზნისთვის ძალისხმევას არ იშურებენ, უწევთ სიძნელის გადალახვა და ხშირად თავად ეს პროცესი უფრო მნიშვნელოვანი და ღირებულია ბავშვების სწავლა-აღზრდისა და განვითარებისათვის, ვიდრე კონკრეტული შედეგი, რადგან გარკვეულწილად თავად უძღვებიან საკუთარ სწავლას (ბასილაძე 2020: 84 -85).

ავტოფსიის-გრძნობელობითი აღქმის პრინციპი. ამ პრინციპის განხორციელებისას, როგორც ინტენციონალიზმის (განზრახვის) პრინციპისა კომენიუსი ამოდის შემეცნების თეორიიდან. ბავშვმა რომ ცოდნა შეიძინოს, აუცილებელია ყველაფერი შეიმეცნოს თვითონ, ან სხვებისგან, მაგრამ ყველაზე საუკეთესო გზა ეს არის, გაიგოს თავად თვით საგნებისგან, გრძნობების მეშვეობით. კომენიუსი თვლის, რომ გრძნობები ეს არის შემეცნების ყველაზე საიმედო და მთავარი საშუალება. რადგან ინტელექტში არ არის არაფერი, რაც მანამდე არ არსებობდა გრძნობით აღქმაში. გრძნობები უშუალოდ მიმართულია საგნებზე და აღიქვამენ მათ იმიტომ, რომ გონება-ეს მხოლოდ საგნების დამოწმება კი არ არის, ეს არის რწმენა, რომელიც მოწმობს საგნებს. ბავშვმა პირველ რიგში უნდა ისარგებლოს, ე.ი., შეიმეცნოს საგანი შეგრძნებების საშუალებით (Месъков ... 2018: 75).

სამთა კავშირის-გრძნობის, გონებისა და რწმენის პრინციპი. თუ გვინდა, რომ ბავშვმა საფუძვლიანად შეისწავლოს საგანი, აღიქვას ის და შეიმეცნოს გონებაში აუცილებელია გონების, გრძნობისა და რწმენის პრინციპის ერთიანობა. ამ პრინციპის სწავლის პროცესში განხორციელებისათვის იან ამოს კომენიუსი ასეთ რჩევას აძლევს მოსწავლეს:

- იმ საგნების მიმართ, რომლებიც შეიძლება აღვიქვათ მხედვე-

ი. ბასილაძე, თ. ღვინიაიძე

ლობით, სმენით ან ხელის შეხებით, დაუჯერე მხოლოდ შენს თვალებს, ყურებს და ხელებს;

- იმ საგნების მიმართ, არ დაიჯერო არაფერი, რომელთა შესახებ შენ გესმის სხვებისგან, ყველა შემთხვევაში დარწმუნდი თვითონ მათ შესაძლებლობაში;
- საღმრთო საქმეებში მხოლოდ ღმერთს დაუჯერე, ე.ი., ეცადე იყო დარწმუნებული, რომ ეს არის ღმერთის სიტყვები, რომელსაც არასდროს არ ეშლება და არც შეიძლება შეეშალოს;
- აზრი, რომელსაც შენ აღიქვამ, სწორედ ღმერთს ეკუთვნის და არ წარმოადგენს ადამიანის მიერ გამოგონებულს;
- როდესაც მგრძნობელობითი აღქმა უძლურია, მას უნდა შეაშველოთ სხვა რაიმე;
- ყოველი შემთხვევისას, როდესაც ინტელექტი არ აღიქვამს საგნის არსს, მის დასახმარებლად უნდა მოვიზიდოთ სხვა რაიმე (Месяков 2018: 75-76);

მგრძნობელობითი შემეცნების სისრულის (სისაგნის) პრინციპი. ამ პრინციპად კომენიუსს ესმის ის სწავლება, რომელიც დამყარებულია გრძნობად აღქმაზე. მაშასადამე, ის საგნები, რომლებიც აღიქმება მხედველობით, შეხებით (შეგრძნებით), სმენით, ყნოსვით და ა.შ. უნდა იქცნენ გრძნობების ობიექტად, რამდენადაც ეს შესაძლებელია, ან თავისთავად, ან მათი ჩანაცვლებებით. ბავშვის თვალებს ხომ არ შეუძლიათ თავისთავად ანათონ, არ წარმოისახონ თავისთვის ფერები ან მეორადი საგნები; ყველაფერი ეს უნდა ვეძებოთ გარეთ. ასევე ყურებსაც არ შეუძლია თვითონ ჟღერა, ან თავის თავს უმღეროს, რადგან ყველა მათგანი თავისთავად არის მხოლოდ და მხოლოდ ცარიელი საშუალებები. აღნიშნული პრინციპის გამოყენებისათვის სწავლა/სწავლების პროცესში კომენიუსი იძლევა ასეთ მითითებას:

- ვერც ერთ საგანს ვერ შევიგრძნობთ და აღვიქვამთ, თუ ის არ იქნება გრძნობის ობიექტი;
- გრძნობები უნდა იყოს ადეკვატური;
- გრძნობები, რამდენადაც შესაძლებელია, უნდა იყოს მრავალრიცხოვანი;
- გრძნობები გამოყენებული უნდა იქნას სათანადო სახით (Месяков ... 2018: 76).

მიზეზობრიობის პრინციპი. კომენიუსის გაგებით ცოდნა - ეს არის საგნების მიზეზების ცოდნა; ხოლო შესწავლა - ეს არის ეპიო საგნების მიზეზები, რაც ნიშნავს, რომ შენ ყურადღებით და ზუსტად შეისწავლე საგანი. მაშინ, როდესაც ბავშვი დაეუფლება საგნების მიზეზებს ისე, რომ მან არა მარტო იცის რას წარმოადგენს ის და რა სახით არსებობს და როგორ შეიძლება არსებობდეს სხვაგვარად, ამ შემთხვევაში ბავშვს შეძულია გამოიყვანოს ერთი მეორესაგან.

კომენიუსის აზრით, მიზეზი არ არსებობს საფუძვლის გარეშე. თუ ბავშვს უნდა შეიმეცნოს საგნების მიზეზები, მაშინ უნდა ეცადოს და გაიგოს, გამოიკვლიოს მიზეზები:

- არსებობს თუ არა ის? ჩაწვდეს არარსებულს;
- რა არის ის? განსაზღვროს საგნის სახეობა და განმამსხვავებელი თავისებურებები;
- როგორია ის? გამოიკვლიოს მისი ყველა ნიშანთვისება;
- რა სახით არსებობს ის? და ა.შ. (Месъков ... 2018: 77).

ყოველივე ზემოთქმული შეიმეცნება (შეიცნობა) ანალოგიურისა და შედარების საშუალებით და გამოჩნდება განსხვავება და მსგავსება, საწინააღმდეგო და საპირისპირო, რომლებიც ყველაზე უკეთ ხსნის თავის თავს.

კომენიუსს მიაჩნია, რომ ბუნება გვაძლევს მსჯელობების მკაფიო ნორმებს, რომელთა საშუალებით ვიმსჯელოთ ჭეშმარიტებასა და სიცრუეზე, სიკეთესა და ბოროტებაზე, ჯეროვანსა და არასათანადოზე; ნორმები წარმოადგენენ თავისთავად მაღალ ჭეშმარიტებებს, ე.ი., მსჯელობები უცვლელი და მარადიული ჭეშმარიტებაა. ეს ჭეშმარიტებები გამომდინარეობს ფიქრის, განჭვრეტის, მსჯელობის მეშვეობით. რაციონალური შემეცნება, კი ხორციელდება ძირითადად მიზეზთა გამოკვლევით. ჩვენი გონება ისეა მოწყობილი, რომ მანამ არ გვაძლევს დამშვიდების საშუალებას, სანამ იგი არ მიაღწევს მიზეზების სიღრმეს, რაც აძლევს მას (გონებას-ი.ბ.) უფლებას მიეცეს დასვენებას.

ქიმერიზმის პრინციპი (უნაყოფოიმედი). ამ პრინციპის განხორციელებისას იან ამოს კომენიუსი ასეთ რჩევას იძლევა:

- საგნების შემეცნებისას არ უნდა შეგვემინდეს სიძნელის. სიძნელის განცდის, რადგან პროცესში ვუარყოფთ გრძნობებს და მივმართავთ წიგნებს. რადგან ბავშვები ზედმეტად ენდობიან სხვის შეხედულებებს და მთლიანად არიან მათზე დამოკიდებული;
- შედეგად გამოდის, რომ ისინი გონს, ჭკუას გადასცემენ ცრურწმენის ძალას და თვითონვე გამოდიან დამაბრკოლებლად ჭეშმარიტების შეცნობაში;
- ვისაც არ ეშინია სიძნელის და ვინც არ უარყოფს გრძნობებს, იკვლევს და ეძიებს თანდათან, სათანადო წესით მიიწევს წინ და ადვილად აღწევს მწვერვალს.

თავდაპირველობის პრინციპი. იან ამოს კომენიუსი თავდაპირველობის პრინციპის ასეთ ინტერპრეტაციას იძლევა:

- არ არის ისეთი ენა, მეცნიერება, ხელოვნება და სიბრძნე, რომელთაც არ ჰქონდეთ თავისი მარტივი (უბრალო) შემადგენელი, ასე ვთქვათ,

ი. ბასილაძე, თ. ღვინიაიძე

საწყისები და ელემენტები, რომელთა შეკრებით და სხვადასხვა-გვარი განლაგებით აღმოცენდება მრავალი სხვადასხვაფეროვნება;

- საწყისების სწორი ფორმულირებიდან დაწყება ხომ ყოველთვის ქმნის გასაოცარ ნათელ, მოხერხებულ, უფრო მეტიც, სწავლებისა და შემეცნების მცირე მეთოდს (Месъков ... 2018 : 78).

როგორც ვხედავთ, მათეტიკა სწავლების პროცესში წინა პლანზე წამოწევს ევრისტიკულ პროცესებს, გამოწვევას უცხადებს კურიკულუმის ნორმატიულობას, ამავედროულად იწვევს ტრადიციულ სასწავლო პროცესს, ითხოვს მოსწავლეთა ავტონომიას და პედაგოგის როლის გადახედვას, სხვა რანგით წარმოჩენას. ის, ჩვენი აზრით, წარმოადგენს კონსტრუქტივისტული დიდაქტიკის საფუძველს, რომელიც გულისხმობს სწავლების პროცესში მოსწავლეთა ინტერესების ზედმიწევნით გათვალისწინებას, რათა მათ შეძლონ ფაქტების, მოვლენებისა და ცნებების ანალიზი და ინტერპრეტაცია. ჩვენ ვიზიარებთ პროფ. ს. ლობჯანიძის შეხედულებას, რომ „სწავლებისადმი კონსტრუქტივისტული მიდგომა მთლიანად არ უარყოფს სასწავლო პროცესში კლასიკური მეთოდების გამოყენებას“ (ლობჯანიძე 2013: 3).

უფრო მეტიც იან ამოს კომენიუსი თავის „მათეტიკის პრინციპებით შეიძლება მივიჩნიოთ მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლების პარადიგმის ისეთი მახასიათებლების ფუძემდებლად, როგორებიცაა:

- მოსწავლე - სწავლა სწავლების სუბიექტია;
- სწავლა ცოდნის აგების ხარაჩოსეული პროცესია;
- სწავლა აღმოჩენითი, ძიებითი პროცესია;
- სწავლა პრობლემების გადაწყვეტაზე დაფუძნებული პროცესია;
- სწავლაში გონების, გრძნობისა და რწმენის პრინციპის ერთიანობა.

თუ შევაჯამებთ მათეტიკის, როგორც სწავლის თეორიის პრინციპებს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ იან ამოს კომენიუსის აზრით :

- თითოეული პრინციპის არასრულფასოვანი შეფასება იწვევს სწავლის პროცესის ეფექტურობის დაქვეითებას;
- მათი პრინციპულად და თანმიმდევრულად განხორციელება არის საშუალება და საუკეთესო გზა სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის მაღალხარისხოვნად წარმართვა - გადაწყვეტისა;
- მათეტიკის პრინციპების არსი და მნიშვნელობა, მისი განხორციელების გზები და საშუალებები ემსახურება მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო გარემოს შექმნას;
- იწვევს ტრადიციულ სასწავლო პროცესს, ითხოვს მოსწავლეთა ავტონომიას. ამრიგად იან ამოს კომენიუსს დიდი დამსახურება მიუძღვის „სწავლის, როგორც პროცესის ბუნების გახსნაში“ (ბასილაძე 2019:210). მთლიანობაში მან სწავლა მათეტიკური პრინციპებისა და მეთოდების გამოყენებით აქცია:

- სწავლა, როგორც დამოუკიდებელი და სასიამოვნო პროცესი;
- სწავლა, როგორც მოსწავლეთა შინაგანი ძალების გააქტიურების პროცესი;
- სწავლა, როგორც მოვლენებისა და ცნებების ანალიზის და ინტერპრეტაციის პროცესი;
- სწავლა, როგორც ფიქრის, ძიების, განჭვრეტის და მსჯელობის პროცესი.

მიგვაჩნია, რომ სწავლის მათეტიკური (სწავლის თეორიის) პრინციპების ქართულ პედაგოგიკურ აზროვნებაში წარმოჩენით, მათი პრინციპულად და თანმიმდევრულად განხორციელებით, ხელს შევუწყობთ ქართულ საგანმანათლებლო სივრცეში სასწავლო-სააღმზრდელო პროცესის მაღალხარისხოვნად წარმართვას და მოსწავლეზე ორიენტირებული სასწავლო გარემოს შექმნას.

ლიტერატურა

ბასილაძე ი. ღვინერია ე. 2020. იან ამოს კომენიუსის „მათეტიკა“ (სწავლის თეორია). ქუთაისი: აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2020.

ბასილაძე ი. ღვინერია ე. 2019. იან ამოს კომენიუსის მათეტიკის ზოგადი საფუძვლები, აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სამეცნიერო ჟურნალი მოამბე, №2 (14), 2019.

ლობჯანიძე ს. 2013. კლასიკური მეთოდები კონსტრუქტივისტულ დიდაქტიკაში. თბილისი. <http://mastsavlebeli.ge>.

Carlos Nogueira Fino. 2017. *CONSTRUCTIONISM AND THE SHIFTING FROM DIDACTICS TO MATHETICS*, *International Journal of Development Research* Vol. 07, Issue, 10, October, 2017: 16250-16255. ISSN: 2230-9926. <http://www.journalijdr.com>.

Spicilegium Didacticum. 1680. *Artium Difcendi ac Docendi Summam brevibus Preceptis exhibens*. e MSStis Cl.J. A.Comenni colleElum editum, a C.V.N. Amstelodami, Typis Christophori Cunradi. <https://books.google.com>.

Winkel Rainer. 1997. *Theorie und Praxis der Schule*. Oder: Schulreform konkret – im Haus des Lebens und Lernens. Baltmannsweiler: Schneider Verlag Hohengehren 1997: 70 – 84.

Меськов В.С., Зискин К.Е., Сабанина Н.Р. 2018. *ВВЕДЕНИЕ В МАТЕТИКУ*. Книга 1, Научно-методологическое издание. Москва. УДК 16:1(091) ББК 74.03 М53.

Education

Student-Centered Learning Environment and Principles of Learning Theory

Imeri Basiladze

Imeri.basiladze@atsu.edu.ge

Tamar Gvinianidze

tamar.gvinianidze@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

The article discusses the principles of Jan Amos Comenius' Mathetics (Theory of Learning), which are the starting point of the learning process, related to the essence of the cognition process, and reflect the reality in the student's awareness. The principled and consistent implementation of them is the means and the best way to conduct and solve the high-quality educational process in creating a student-centered learning environment.

Keywords: Mathetics; Principle; Cognition; Intentionalism; Chimerism; Curriculum Standardization.

The name "Mathetics" comes from the Greek word - "Mathetica" and literally means "learning", which can also be interpreted as a learning ability (Spicilegium Didacticum 1680: 1). In other words, "Mathetics" is the science of learning, art, technology, knowing or looking for the questions of science. Thus, "Mathetics" is the science of learning and it is a theory of learning. Its main subject should be what and how the student should cognize particular thing. More specifically, this is a theory about the knowledge of what the essence of thing is, the possession of thing in mind, holding it in mind (Rainer 1997: 7).

As it turns out, a revolutionary shift in both teaching and learning theories was made by Jan Amos Comenius in the 17th century. Jan Amos Comenius' "Mathetics" acquired a new dimension, and for the first time in the history of pedagogy, based on the available materials at our disposal, laid the groundwork for the scientifically-based system of the theory of learning (Mathetics) (Basiladze 2020: 70).

The word "Principle" is the Latin word (Principium) and means "beginning" or "foundation", a basic provision. Of particular importance in the education and upbringing of the next generation is the direction of action, the starting point, on the basis of which the work will be done. Therefore, general pedagogical, didactic and mathetics principles are the basis and guidelines in the teaching/learning process, without which no the teaching/learning process is possible (Basiladze 2020: 81).

Until today, in Georgian pedagogical thinking, there were known only general pedagogical (taking into account age development of learner during the process of teaching) and the didactic principles (using visual aids and the principle of the unity of awareness and activity, theory and practice, knowledge systematicity and consistency, and knowledge acquisition and repetition) (Basiladze 2020: 82).. Now we present the principles formulated by Jan Amos Comenius in his "Mathetics": 1. **The principle of intentionalism (intention); 2. The principle of cognition; 3. The complementarity principle in learning; 4. The principle of learner activity; 5. The principle of autopsy-sensory perception; 6. The principle of triplicity – the principle of feeling, mind and belief; 7. The principle of complete sensory cognition; 8. The principle of causality; 9. The principle of chimerism (sterile hope); 10. The principle of primordiality**" (Meskov, Ziskin, Sabanina, 2018: 74), without which Comenius finds impossible learner's personal development.

According to Jan Amos Comenius, the "mathetic" principles of learning are the starting point of the learning process, which is related to the essence of the cognitive process, and it concerns with the perception of reality in learner's awareness. So, the methodological basis of the mathetic principles is the cognitive theory (Basiladze 2020: 82).

Let us briefly discuss the above-stated mathetic principles.

The principle of intentionalism (intention). The first source of human cognition of the universe is a thing that acts on his/her sensory organs and causes the sensation. For a child to learn, the thing must act on his/her sensory organs. **The principle of intentionalism (intention)** (Meskov ... 2018: 74), implies that the thing that human learned is not sufficient, but he-she must seek ways and means to understand this thing clearly. and then to move to practical action; the understanding of things is the correct opening, disclosure of the structure of each thing. The use of the thing becomes clear if we show that the thing thus constructed can be used to achieve the previously defined objective, while the good condition of thing emerges when the end corresponds to the beginning, and the first one expresses the intention, and the other one expresses the outcome.

Based on the above, Jan Amos Comenius makes the suggestion as follows:

- There is nothing that could not be cognized;
- Nothing can be cognized if it cannot be understood;
- It is not enough to understand the thing, but it is necessary to demonstrate it in practice (in use) (Meskov ... 2018 : 74).

The principle of cognition. In applying this principle, Comenius proceeds from the theory of cognition. In order to acquire knowledge, the child has to cognize everything by himself/herself or from the others, but the best way is to learn from

the things themselves; if you want your child to know well, he/she has to learn (if fast then fast, if much then much), and if he/she wants to know the thing accurately and learn it correctly and seriously, which means that he/she not only was studying, but also he/she learnt and perfectly mastered the thing, which means that he/she knows this thing. It is better that the child deserves to be spoken that he/she is competent and experienced, than he/she is a trained proficient. The important thing is not just how long he/she listened the teacher, or how long he/she can judge his/her own work, but what is the outcome of this work (Basiladze 2020: 82).

The complementarity principle in learning. It is well known that the success of any of the activities is due to the child's conscientious attitude. The child's education is carried out when things are properly directed to the senses. This principle implies that the teaching material is provided so that the learner can easily master it. However, even when implementing this principle conscientiously, those cannot succeed, who:

- lost one or any really important feeling;
- are not able to use their reason (mind) properly;
- believe easily in whatever it was;
- or do nothing because of fear of making a mistake;
- are not able to choose kind of mean and argue for it (Meskov ... 2018: 75).

The principle of learner activity. One of the main conditions for challenging learner activity is encouraging their interest (motivation – I.B.) in learning/teaching. Interest (motivation-I.B.) results in a positive attitude of learner towards learning. Teacher's attitude toward children should not be indecent. He/she has to ring the changes on the teaching/learning process, keep learners' interest in the material to be learned and show them the necessity of applying the facts and concepts in practice.

According to the Comenius' mathetic concept, self-motivation is a key factor in the process of teaching/learning, which is based on children's interest in learning activities. Children are given the opportunity to choose from a variety of activities, while the teacher can adopt the individual approaches to children. Since children are intrinsically motivated, they need less teacher's assistance. Frequently, when conducting research, they make independent decisions, develop skills of logical thinking and drawing conclusions, and they help each other and collaborate. Children spare no effort to achieve their goals, overcome difficulties, and frequently this process itself is more important and valuable for education and development of children than the concrete result, since to some extent, they are leading their own learning process (Basiladze 2020: 84 -85).

The principle of autopsy-sensory perception. In applying this principle, as the principle of intentionalism (intention), Comenius proceeds from the theory of cognition. In order to allow the child to acquire knowledge, it is necessary that

he/she cognizes everything independently, or from the others, but the best way is to learn from the items themselves, through the feelings. Comenius thinks that feelings are the most reliable and central means of cognition, since there is nothing in intelligence that never existed there before in sensory perception. Feelings are directly focused on things, and they are perceived by them because the mind is not just a witness to things, but it is a belief that witnesses these things. The child, first of all, should make use of this thing, that is, to cognize this thing through the feelings (Meskov ... 2018: 75).

The principle of triplicity – the principle of feeling, mind and belief. If we want the child to study the thing thoroughly, to perceive it, and to cognize it in his/her mind, the unity of the principle of mind, feeling, and belief is essential. To apply this principle in the teaching process, Jan Amos Comenius gives learner this kind of:

- Regarding things you can see, hear and feel, believe only your eyes, ears, and hands;
- Do not believe anything regarding the things you heard from the others, in any case, just see for yourself their reality;
- In the divine activities, never believe anything and anyone, but God, that is to say, make sure that: these are the words of God, who could not be wrong;
- The meaning you perceive is truly divine, and not man-made;
- Any sense, if that's not enough, may be helped by another sense;
- In any case, when intelligence cannot perceive the essence of thing, we should help it by something else (Meskov ... 2018: 75-76).

The principle of complete sensory cognition. Comenius understands this principle as teaching that is based on sensory perception. So, those things that are perceived visually, by touch (feeling), hearing, smell and so on, should become the object of feelings as far as possible, either by themselves or by their sequencing. The child's eyes cannot glow by themselves, produce colors or secondary items; all this has to be sought outside. Also, the ears cannot sound or sing by themselves, since all of them are only the means by themselves. In applying this principle during the teaching/learning process, Comenius suggests as follows:

- Not a single item can be felt, if it is not the object of feeling;
- The feelings must be adequate;
- The feelings must be multitudinous, as far as possible;
- The feelings must be applied properly (Meskov ... 2018 : 76).

The principle of causality. In Comenius' view, knowledge means the knowledge of the causes of things; while studying means finding the causes of things, which means in turn that you studied this thing carefully and precisely. When the child

ი. ბასილაძე, თ. ღვინიაძე

has mastered the causes of things, so that he/she not only knows what it is and how it exists and how it might exist in the other form, in this case the child can derive it from the other one.

According to Comenius, the cause does not exist without reason. If the child is to cognize the causes of item, then he/she should try to understand and investigate the causes:

- Whether it exists or not, to comprehend non-existent thing;
- What is it? To determine the type of thing and its distinctive characteristics;
- What's it like? To investigate all its features;
- What form does it exist in?, etc. (Meskov ... 2018: 77).

All of the above is cognized (perceived) by analogy and comparison, and there will be seen differences and similarities, which explain themselves better than anything.

Comenius believes that nature gives us clear norms of judgements, by means of which we can judge of the verity and falsity, the good and the evil, proper and improper things; the norms are the high truths by themselves, that is, the immutable and eternal truths. These truths are derived through thought, foresight, judgment. Rational cognition is carried out mainly through the study of causes. Our mind is organized in such a way that it does not allow us for relaxing until it reaches the depths of the causes that give it (the mind) the right to have a rest.

The principle of chimerism (sterile hope). In applying this principle, Jan Amos Comenius gives the following advice:

- When cognizing things, we should not be afraid of the difficulty or feeling this difficulty, because during this process, we are withdrawing from the feelings and addressing books, because children rely entirely on the others' views and are completely dependent on them;
- As a result, it turns out that they transmit the power of the superstition to the mind, and they become an obstacle themselves in cognizing the truth;
- Those who are not afraid of the difficulty and who are not withdrawing from the feelings, investigate and seek and make progress gradually, and easily reach the peak.

The principle of primordiality. Jan Amos Comenius gives the following interpolation of the principle of primordiality:

- There is no language, science, art or wisdom that does not have its simple (elementary) constituents, so to speak, the bases and elements, by the summation and rearrangement of which, many different forms emerge.

- Getting started with the right formulations of the bases always creates an amazingly clear, convenient, and moreover the little method of teaching and cognition (Meskov ... 2018 : 78).

As we can see, mathetics to the fore brings the heuristic processes to the forefront in the educational process, challenges curriculum standardization, at the same time, it challenges the traditional learning process, demands student autonomy and the reconfiguration of the role of teacher, to be presented in a different rank. In our view, it is the basis of constructionist didactics, which involves greater consideration of students interests in the teaching/learning process so that they can analyze and interpret the facts, events and concepts. We share the opinion of Prof. S. Lobzhanidze that "a constructionist approach to teaching does not completely exclude the usage of classical methods in the teaching process" (Lobzhanidze 2013: 3).

Moreover, Jan Amos Comenius with his "Principles of Mathetics" can be viewed as the founders of characteristics of the student-centered teaching paradigm, such as:

- Student is the subject of teaching;
- Learning is a scaffolding-type process of knowledge building;
- Learning is an discovery and exploratory process;
- Learning as a process based on problem solving;
- Unity of the principle of mind, feeling and belief in learning.

If we summarize the principles of mathetics as a theory of learning, we should note that according to Jan Amos Comenius:

- Incomplete evaluation of each principle leads to decreased efficiency of learning process
- The principled and consistent implementation of them is the means and the best way to conduct and solve the high-quality educational process;
- The essence and importance of the principles of mathetics, the ways and means of implementing them serve to create a student-centered learning environment;
- It challenges the traditional learning process and demands student autonomy

Thus, Jan Amos Comenius deserves much credit for "explaining the nature of learning as the process" (Basiladze 2019: 210). In general, by using mathetics principles and methods, he made:

- Learning as an independent and exciting process;
- Learning as a process of activating students' inner power;
- Learning as the process of analyzing and interpreting events and concepts;
- Learning as the process of thinking, searching, foresight and reasoning.

ი. ბასილაძე, თ. ღვინიაძე

We believe that by presenting the mathematical principles of learning in the Georgian pedagogical thinking, by their principled and consistent implementation, we will contribute to the high-quality management of the educational process in the Georgian educational space and create a student-centered learning environment.